Jean Dutourd

Primăvara vieții

Editura Eminescu

JEAN DUTOURD

Primăvara vieţii

160

În româneşte de
Ruxandra Soroiu

EDITURA EMINESCU

CUPRINS

PARTEA ÎNTÂI

JACQUES ERA BRUN, JEAN ERA blond. Prietenia lor data din 1920; se cunoscuseră la liceul Janson-de-Sailly, pe când erau într-a opta, şi au rămas colegi până la absolvirea clasei de filosofie. Stau mărturie nouă fotografii luate de-a lungul anilor de d. Pierre Petit, în care îi poţi vedea nedespărţiţi, alături de ceilalţi treizeci de elevi: mai întâi în pantaloni scurţi, apoi în costum golf şi în sfârşit în pantaloni lungi. Aceste nouă fotografii ar fi dezvăluit multe celui ce le-ar fi privit cu luare-aminte; îndeosebi superioritatea lui Jacques asupra lui Jean care, parcă pentru a demonstra cât de onorat se simte de prietenia colegului său şi ca să păstreze o dovadă pentru posteritate, îl ţine pe după umeri, sau îl priveşte cu coada ochiului, zâmbindu-i complice, în două poze, chipul lui Jacques e şters, se mişcase, pesemne, când păsărică din cutia d-lui Pierre Petit îşi făcuse apariţia. Dacă figura nu e clară, totuşi fotografia îţi sugerează ceva din firea lui plină de neastâmpăr.

După clasa de filosofie, Jacques şi Jean şi-au luat licenţa în litere, la Sorbona. În timpul studiilor, Jean nu contenea să se întrebe prin ce mister, el, incontestabil mai inteligent, se lasă întotdeauna dominat de Jacques.

Cheia misterului e simplă: pentru fiecare împrejurare, Jacques avea pregătită o atitudine pe care o arbora cu succes. După Jean era vorba de instinct sau de prezenţă de spirit, şi rămânea mut de admiraţie când se nimerea să fie martorul unui asemenea moment. Pe Jean, totul îl

luă prin surprindere. Îşi spunea, cu naivitate, că e prea lucid, prea realist, într-un cuvânt prea inteligent, şi că asta-l paralizează. Dar ce n-ar fi dat să aibă şi el ceva din prostia prietenului său, care trecea prin viaţă fără să bage de seamă capcanele întinse, credincios principiilor lui înguste şi neabătut de la propriile-i proiecte! Autorul ar dori să menţioneze numele de familie al lui Jean, fiindcă ar putea fi util pentru înţelegerea paginilor ce urmează: se numea Pousselet – Jean Philippe Gaston Pousselet. Numele Pousselet îl agasă. Vedea în el o maliţie a destinului. De ce tocmai Pousselet? De ce nu Larrieu sau Dumesnil? Nu putea înţelege. Şi totuşi, paradoxal, nu şi-ar fi schimbat numele pentru nimic în lume. Burghezii au asemenea vanităţi.

Jacques avea un patronim mai distins: beneficia de o particulă, ce nu era însoţită de un titlu nobiliar, dar se afla înscrisă în actele de stare civilă: se numea de Boissy.

Putem foarte bine să credem că acest nume se mai scria acum o sută de ani Deboissy, până ce vreun strămoş l-a tăiat discret în două, sfidând, pentru plăcerea şi onoarea copiilor săi, ridicolul ce însoţeşte o asemenea operaţie.

De altfel, acest detaliu n-are decât o modestă însemnătate, şi anume de a ne dezvălui o trăsătură a familiei de Boissy (sau Deboissy), aceea de a nu neglija nici un prilej pentru a-şi crea privilegii. D. de Boissy, tatăl lui Jacques, a putut aprecia de-a lungul carierei sale în afaceri şi finanţe facilităţile aduse de un nume cu particulă. La cincizeci şi nouă de ani era bogat, făcea parte din mai multe consilii de administraţie, avea un automobil Delahaye cu caroserie Weyman, şofer, un castel pe Loiret, unde nu mergea decât arareori. D-na de Boissy, mică de statură şi durdulie, îmbrăcată ca o subretă, iute şi neobosită la vorbă, era distincţia în persoană. În afară de Jacques, opulentul nostru cuplu mai avea trei copii despre care nu vom vorbi, fiind căsătoriţi,

bine situaţi şi neavând nici o legătură cu povestea noastră.

E o mare diferenţă între a nu avea familie şi a avea una ce dăinuie de aproape un secol, cu tradiţia ei, prosperând de la o generaţie la alta, unită în ciuda inevitabilelor adversităţi intestine. În aceasta constă de fapt prima inegalitate între Jean şi Jacques, de care însă Jean n-avea nici cea mai mică bănuială. Jacques cunoştea, ca să spunem aşa, din naştere „preţiosul secret că ceea ce e interzis, sau ceea ce nu se cade, sau „nu trebuie" este de obicei dăunător. E de asemenea minunat să ai un tată cam rechin, precum d. de Boissy: afli din exemplul lui că trebuie să fii când dur, când îngăduitor, şi cum societatea în ansamblul ei nu e defel binevoitoare, se cuvine să fii vigilent. Putem presupune că Jacques era destul de bine dotat pentru o astfel de remarcă. Fiind copil, la liceu, Jean rămânea surprins de izbucnirile violente sau de actele de obedienţă ale lui Jacques. Când se simţea jignit, se bătea, nu glumă. Acest sentiment al onoarei i se părea exagerat căci, la urma urmelor, în, curtea şcolii, în timpul unei pauze, chiar şi cele mai cumplite mojicii sunt inofensive. În schimb, Jacques nu protestă niciodată când un profesor îl mustra pe nedrept, şi asta-l şoca pe Jean, care găsea atunci că prietenul său este lipsit de mândrie. Trebuie totuşi să ne supunem evidenţei: rezultatul unei asemenea atitudini era remarcabil: Jacques se bucura de respectul colegilor şi de stimă profesorilor, pe când Jean, care credea în bunătatea lumii, în adevăr, în integritate, care ceda „fiindcă era cel mai inteligent", care nu reuşea niciodată să se înfurie, dar se încăpăţâna ca un catâr când i se părea că are dreptate, a avut o viaţă şcolară mediocră. În fond nu e surprinzător că cei doi tineri au fost legaţi de o prietenie durabilă: fiecare se credea superior celuilalt, ca să nu, mai vorbim de gustul lor comun pentru literatură.

Licenţa în litere îl plictisi pe Jacques într-atât încât,

după ce se osteni s-o obţină, luă hotărârea să nu-şi mai continue studiile. D. de Boissy îl îndemnă să încerce să obţină şi o licenţă în drept, care i-ar fi fost de folos cel puţin în afaceri, dar Jacques refuză.

— Mă rog, cum te gândeşti să-ţi câştigi existenţa? l-a întrebat d. de Boissy. Sunt un tată modern. Te-am lăsat să faci ce-ai vrut. Dar astăzi ne dăm seama că asta n-a ajutat la nimic. Trebuie să luăm o hotărâre.

— Am şi luat-o, i-a răspuns Jacques. Voi scrie romane. Voi fi om de litere.

— Ia te uită! exclamă d. de Boissy. Cel puţin ai talent? Simţi că ai vocaţie? Atunci, nu mai am nimic de spus. Vocaţia e lucru sacru.

Această replică demonstrează că d. de Boissy, în ciuda virtuţilor sale, fusese contaminat de pernicioasele idei moderne. Cu alte cuvinte, reacţia lui faţă de ridicolele proiecte ale fiului nu era tocmai normală. Cu cincizeci de ani mai înainte, acelaşi om, în aceleaşi împrejurări, ar fi roşit de ruşine, ar fi tunat şi fulgerat, i-ar fi tăiat subsidiile. În 1933 însă, el apreciază că e de datoria lui să ajute că personalitatea fiului să se „dezvolte”. Surprindem aici, pe viu, raţiunile profunde ale decadenţei unei societăţi. Conversaţia dintre Jacques şi tatăl său n-a durat decât un sfert de oră, ambii fiind oameni practici.

— Nu ştiu ce înseamnă vocaţie, zise Jacques. De altfel, există oare?

— Aşa se pare, răspunse d. de Boissy. Presupun că seamănă cu dragostea. Întâlneşti pe stradă o blondină destul de oarecare, după care altul n-ar întoarce capul, te îndrăgosteşti nebuneşte şi nu mai vrei să ştii de celelalte femei, nici măcar de Barbară Hutton sau de regină din Saba.

— N-am întâlnit-o încă. Dar foştii ei iubiţi mi-au vorbit de ea. Nu reuşesc să-mi închipui că aş putea fi într-o zi avocat, diplomat, cârnăţar, bancher, aventurier. Oare asta să se cheme vocaţie? E mai degrabă negativul ei.

D. de Boissy, care în afaceri era brutal, nu demobiliza în faţa nimănui, nu se temea nici de Dumnezeu nici de diavol, care şi-a ruinat câţiva confraţi fără cea mai mică remuşcare şi a privit cu impasibilitatea unui soldat la

Verdun, cum în 1929, la New York, trei bancheri s-au aruncat pe fereastră, încerca acum, în faţa fiului său, un soi de timiditate. Era singurul om care-i trezea un asemenea sentiment. Şi se simţea mai mult surprins decât iritat, dovadă că avea un caracter viguros; dar, neobişnuit cu introspecţia şi psihologia, nu reuşea să priceapă care e cauza. Noi însă, care ştim, n-o s-o ţinem secret:

Jacques nu era un ipocrit; spunea fără menajamente ceea ce gândea, ceea ce simţea, ceea ce i se părea adevărat sau de netăgăduit. Asta, bineînţeles, nu-l împiedica să mintă la nevoie, dar n-a rostit niciodată acele neadevăruri din politeţe, lucru atât de frecvent, prin care sunt menajate iluziile celorlalţi, sau prin care laşi impresia că le accepţi prejudecăţile. Această dispoziţie, destul de rară, decurge din egoismul lui Jacques, sau, dacă vreţi, din egotismul său. Un om, de orice vârstă ar fi, care afirmă cu indiferenţă adevărul, impune, chiar şi părintelui său.

— Bine, zise d. de Boissy. Ştii ce nu vrei, dar nu ştii ce vrei. Vechea poveste…

— Ba ştiu perfect de bine ce vreau, răspunse Jacques.

Vreau să scriu cărţi, fie că am sau nu vocaţie şi de nu vor fi mai proaste ca altele. Să ne gândim.

— Să ne gândim! repetă d. de Boissy, nu fără umor.

— Aşadar, începu Jacques, eşti bogat, lansat, ai relaţii, şi totuşi nu te cunoaşte nimeni.

— Nu mă cunoaşte nimeni? Asta-i prea de tot! exclamă d. de Boissy. Rosteşte-mi doar numele şi ai să vezi câţi mă cunosc la Paris, Londra, New York ori Geneva.

— De acord, zise Jacques. Îl rostesc. Cine-mi răspunde? Nişte necunoscuţi.

— Necunoscuţi cu numele de Schneider, Krupp, Vanderbilt, Kruger, Lombard-Odier, Rothschild, Neuflize-Schlumberger, Bouilloux-Lafoht, Dupont de Nemours.

— Tocmai asta spun şi eu. Cu excepţia dumitale, nimeni nu-i cunoaşte; şi în afara lor nimeni nu te cunoaşte.

Ai fost vreodată invitat la dineu de Marie-Blanche de Polignac, de vicontesa de Noailles, de d-na Bour, de Marthe de Fels, de prinţesa Bassiano? L-ai întâlnit pe Valéry? Cel mai neînsemnat scriitoraş suprarealist e mai cunoscut ca dumneata.

— Am înţeles, izbucni d. de Boissy, eşti un snob. Vrei să scrii că să fii invitat de ducese la dineuri.

— Preferi să câştig milioane ca să invit eu la dineuri nişte pisălogi? Ne îndepărtăm însă de subiect. Ascultă-mă două clipe. Oricine poate urma dreptul, politehnica, ştiinţele economice sau politice. Oricine, muncind, trudind, înghiţind bobârnace şi fiind, într-o oarecare măsură, necinstit, poate deveni ambasador, bancher ori ministru.

Eu vreau mai mult. Dumneata ai avut o viaţă îmbelşugată. Eu vreau o viaţă reuşită (ceea ce nu exclude îmbelşugarea). Vreau să frecventez oameni amuzanţi. Până acum am avut destule prietene gen studentă sau vânzătoare: s-a isprăvit. Începând de azi vreau să cultiv femeia de lume, femeia în stare să mă inspire. În doi-trei ani public primul roman, care nu ştiu cum va fi, dar îţi garantez că va avea succes, pentru că am să mă ocup de asta şi pentru că voi găsi un grup care să mă sprijine. La cincizeci de ani voi avea Legiunea de onoare, voi fi membru al Academiei, mi se va spune „maestre” şi mă voi Uita din nou la subrete, precum Anatole France.

— Seducător, zise d. de Boissy. Şi cum va fi finanţată această campanie?

Ei bine, a finanţat-o el; să remarcăm, spre lauda lui, că a făcut-o fără să cârtească. Jacques avea douăzeci şi unu

de ani. Nemaifiind student, trebuia să-şi efectueze stagiul militar. Au căzut de acord, ca după eliberare, d. de Boissy să-l instaleze într-o garsonieră şi să-i verse lunar o sumă îndestulătoare pentru a face o frumoasă figură în viaţa pariziană şi literară.

— Vei avea nevoie de un automobil, i-a spus d. de Boissy. Alege-ţi ceva modern, dar nu prea bătător la ochi. Un Renault decapotabil, cu portbagaj, de exemplu.

E o maşină elegantă.

— Mi-ar trebui un Bugatti, ca Paul Morand, i-a răspuns Jacques. Trebuie să par bogat ca să-mi intimidez viitorii confraţi scriitori, care, fiind săraci, nu vor îndrăzni să mă desfiinţeze.

Serviciul militar l-a făcut la Paris, la Ministerul de Război, datorită tot d-lui de Boissy care, dacă avea de-a face doar cu necunoscuţi, ştia să se folosească de ei.

În 1933, recruţii rămâneau sub drapel doi ani. Jacques obţinuse permisiunea specială de a dormi acasă, unde i se întâmpla să ia masa cu ministrul său, care se schimbă din şase în şase luni. La început a fost ordonanţă, apoi şofer. În cele din urmă i s-a dat o cămăruţă şi o maşină de scris, la care în scurt timp a învăţat să bată cu viteza linei dactilografe. Mai târziu această experienţă avea să-i servească mult. A fost unul dintre puţinii tineri din acea epocă pe care serviciul militar i-a învăţat ceva util. D. de Boissy n-a rezistat plăcerii de a-i cumpăra imediat un Bugatti, şi astfel Jacques se ducea şi se întorcea de la minister cu maşina, ceea ce i-a atras o mare popularitate printre ofiţeri şi soldaţi, care făceau orice numai să conducă: şi ei câteva clipe. Cum n-avea cine ştie ce de lucru şi căuta să întreprindă ceva răsunător, lui Jacques îi încolţi ideea de a obţine dreptul să-şi gareze maşina în curtea ministerului. I-au trebuit pentru asta cinci săptămâni. Şi ca să înlăture orice dificultate, a procedat ierarhic. După trei săptămâni, era gata să primească o sancţiune disciplinară care să-i potolească insolenţa, dar

a intervenit un colonel, apoi un general cu patru stele, apoi directorul de cabinet al ministrului, şi autorizaţia i-a fost eliberată. Bugatti cel roşu îşi avea acum locul rezervat printre maşinile oficiale, mari şi negre, cu fanion. Din această măruntă aventură, pe care o provocase mai ales din curiozitate, Jacques a tras concluzia că poţi smulge şi cele mai incredibile lucruri dacă ai fantezia să încerci. Autorul consideră că tânărul nostru a pornit-o destul de bine în viaţă. Fără tăgadă, un tată bogat îţi înlesneşte drumul, dar te şi obligă să fii demn de bogăţie. Interesant ni se pare că Jacques se serveşte de bani pentru a pune în mişcare angrenajele lumii, în loc să-i cheltuiască fără rost, ca cei mai mulţi tineri.

Să-ţi petreci zilele într-o cămăruţă, în tête-à-tête cu o maşină de scris este o binecuvântare a Cerului. Din opt sau zece ore pe zi, Jacques lucra cel mult două. Cum tot se plictisea i-a venit ideea că dispune de cele mai bune condiţii pentru a scrie un roman. Afacerea, mai dificilă decât cea cu maşina, îi ceru mai mult timp. Adică opt luni bune, în care Jacques a confecţionat, cu o conştiinţă profesională pe care numai el bănuia că o are, un roman de două sute douăzeci şi şase de pagini, cum se scria prin 1933, adică alert, poetic, distins, cu multe elipse şi metafore bizare. Vom găsi un alt motiv să-l admirăm: Jacques nu strecură în carte nici o idee originală, nici o reflexie personală, în ciuda unor tentaţii pe care şi le-a înfrânt cu greu. Inventă o intrigă şi o aşternu pe hârtie metodic, cu „mai întâi”, „apoi”... „în al şaselea rând” etc., împănând totul cu genul ide literatură la modă pe-atunci: Giraudoux, Cocteau, Crevel, Chardonne. Ansamblul era ireproşabil, frumos şi fără umbre, ca un obiect de artizanat.

D. de Boissy care, hotărât lucru, era un tată cum rar întâlneşti, îi făcu fiului, în ziua în care a fost lăsat la vatră, surpriza de a-l însoţi într-un apartament de patru camere, pe strada Varenne, la mezaninul unei vechi reşedinţe.

Cumpărarea şi mobilarea nu l-au costat pe cât s-ar putea bănui, căci în 1935 cartierul Saint-Germain nu era căutat ca astăzi. Marele şic era să locuieşti în arondismentul XVI; părinţii bogaţi închiriau pentru odraslele lor garsoniere pe strada Chazelles sau pe lângă Porte d'Auteuil. Dar d. de Boissy se gândise că pentru un tânăr care se consacră literelor şi vieţii mondene, strada Varenne ar fi mai nimerită un timp, ba chiar ar aduce o anumită notă de rafinament de altădată, o nuanţă de bun gust cu un farmec aparte. Şi nu se înşelase: Jacques se arătă încântat de acest frumos cadou; avusese chiar o izbucnire de tandreţe pentru tatăl său care, în; ciuda banilor şi a anturajului, fusese în stare să înţeleagă asemenea subtilităţi.

— Să dai câte o petrecere din când în când, spuse d. de Boissy. Mai inviţi şi câte un critic. La Paris lumea trebuie cultivată. Nu te sfătuiesc să scrii la ziare: orice ai relata, oricât de nevinovat ar fi, tot se întâmpla să răneşti pe careva. Dacă totuşi miracolul s-ar produce şi n-ai lovi în nimeni, te-ar duşmăni ceilalţi ziarişti fiindcă te-ai strecurat în coloanele lor.

La inaugurarea casei, Jacques îi invită la masă pe prietenul său Jean Pousselet şi un ofiţer pe care-l cunoscuse în timpul stagiului militar, căpitanul Lacassagne.

Să adăugăm un cuvânt despre acest căpitan, ca să vedeţi ce fel de oameni îi plăceau lui Jacques: era un bărbat de vreo treizeci de ani, rece şi afectuos totodată. Vrem să spunem că nu vorbea niciodată despre el, despre sentimentele şi ideile lui (pe care totuşi le, avea), ci manifesta faţă de cei pe care-i stima un interes fermecător, ce se traduce printr-o privire admirativă şi un zâmbet cuceritor. Limitat dealtminteri, sau cel puţin aşa lăsa impresia, era un adevărat soldat, cum scrie la carte, care dincolo de onoare şi serviciu nu mai ştia altceva, deşi avea uneori scăpărări surprinzătoare. Părea imposibil

să descifrezi dacă era foarte fin, în fond, sau dacă suplinea carenţa spiritului prin nobleţea inimii. De la prima lor întâlnire s-au simpatizat deşi nu aveau nimic comun iar galoanele înălţaseră între ei un zid aproape de netrecut.

Se întâlniseră două suflete într-un univers vulgar. Faptul că Lacassagne părea incapabil să conceapă măcar o conversaţie literară, că nu posedă decât virtuţile carierei lui, dar la cel mai înalt. Grad, că nu trăda niciodată nici cea mai neînsemnată incertitudine în materie de

— Morală, într-un cuvânt, faptul că Viaţa-i era de o simplitate vecină cu prostia, îi inspira lui Jacques o duioşie fără margini. Cu atât mai mult cu cât Lacassagne nu era nici crispat, nici stângaci, ba, dimpotrivă, dezinvolt şi delicat totodată, avea maniere ireproşabile şi un mod de a tăcea când nu înţelegea ceea ce i se spune (sau poate, când nu era de acord), fără ca tăcerea lui să semnifice ceva anume.

Era un mare sportiv. Călărea în fiecare dimineaţă, o oră, prin Bois de Boulogne; sâmbăta făcea canotaj cu câţiva instructori din Joinville. Aceste două îndeletniciri constituiau fondul conversaţiei sale. Se întreţinea cu de Boissy câte un sfert de oră, ştiind să nu-l plictisească, îi vorbea de iapă lui, Fifine, ca un ofiţer din secolul trecut, folosind fără ostentaţie termeni vechi ai artei ecvestre, care sunt tot atât de încântători ca şi cei de marină. Practicând canotajul, avea mâini aspre şi faţa bronzată. Nimeni nu dezminţea mai bine ca el zicală „aparenţele înşală”. Căpitanul Lacassagne era întotdeauna acelaşi, şi ca fizic, şi ca psihic: solid, răbdător, neobosit, inatacabil. Inima să îţi inspira tot atâta încredere ca şi fizicul său. Prietenia lui pentru Jacques, prietenia lui Jacques pentru el îi onorau pe amândoi. Jacques îşi spunea: „Am întâlnit un *gentleman*. Cum e probabil singurul care mai supravieţuieşte în Franţa, nu se cade să-l scap.”

Jacques comandase o masă cum poţi găsi numai în Balzac: stridii cu duiumul, pateu de peşte şi vânăt, jigou de berbec, prăjitură cu cremă etc. D. de Boissy, care poseda o pivniţă impresionantă, îi furnizase băuturi potrivite: Haut-brion 1916, Clicquot, două sticle de şampanie din 1909, preţioase ca şi tablourile celebre (în 1935 vinul alb de Bordeaux era considerat cel mai bun).

Aceste delicii fuseseră consumate cu un apetit destul de excesiv; dealtminteri masa nu fusese atât de reuşită pe cât sperase Jacques: Jean şi căpitanul Lacassagne nu s-au simpatizat; de aceea erau puţin reţinuţi. Jean se întreba ce-o fi găsit Jacques aşa de captivant la un militar care nu-l citise pe André Gâde şi a cărui elocinţă se consuma toată pe tema canotajului. Era iritat, ba chiar gelos pentru consideraţia pe care prietenul său o dovedea acestui nou venit. Jean trecea pe atunci printr-o criză de antimilitarism şi aproba hotărârea guvernului care ordonase la 6 februarie 1934 să se tragă asupra Vechilor Combatanţi. După părerea lui, un ofiţer din Ministerul de Război nu putea fi decât un personaj, tenebros, reacţionar, uneltind din umbră afaceri necinstite şi pregătind atentate contra Republicii. Ca majoritatea tinerilor, Jean confunda ideile cu sentimentele lui, iar persoana căpitanului îi fusese antipatică din prima clipă. Jacques îl admiră pe Lacassagne care lăsa impresia că nu-l bagă de seamă (sau poate că nici nu-l băga de seamă) pe Jean.

Când s-a retras pentru a merge la minister, şi când Jacques rămase singur cu Jean, acesta îl întrebă ce capriciu l-a îndemnat să-l invite şi pe majur. Să nu uităm că Jacques avea douăzeci şi trei de ani, vârsta la care mai doreşti, să convingi lumea când crezi că ai dreptate, încercă aşadar să-i explice motivele pentru care îl simpatiza pe Lacassagne. Jean îl ascultă cu un zâmbet superior, care ar fi umbrit fără-ndoială prietenia lor dacă Jacques ar fi avut câţiva ani mai mult, dar la douăzeci de

ani eşti îngăduitor.

— Ce mai, frumoasă pereche, n-am ce zice, tu şi arogantul ăsta! Mă dezamăgeşti.

„Cum vreau să-mi croiesc un drum în lume, se gândi Jacques, e o învăţătură de minte pe care n-am s-o uit: invitând laolaltă oameni din diferite categorii sociale, pot rata o masă.” Apoi a regretat că i-a chemat împreună.

Au continuat să stea de vorbă până pe la orele cinci. Jacques îi expuse cu încântare proiectele sale.

— Mai înainte de a te lansa în viaţă, a zis el, trebuie să analizezi lumea după metoda lui Taine: rasă, mediu, moment. Eu am analizat-o. Rasa? istovită. Mediul? societatea pariziană. Momentul? primele simptome ale decadenţei. Problema este următoarea: unde se află adevărata putere în Parisul anului 1935? Evident nu în clădirile oficiale. Preşedintele Republicii nu prezidează decât banchete, guvernul nu conduce nimic, cât despre magistratură, să nu mai vorbim; armata, am observat-o îndeaproape timp de doi ani la Ministerul de război: nu mai există. Rămân poliţia şi marea finanţă. Cred că poliţia e destul de amuzantă cu condiţia să-ţi placă forţa ocultă, să fii răzbunător şi chiţibuşar, să te complaci în desfrâu sau să fi fost ocnaş în tinereţe, ca Vidocq. În schimb, marea finanţă este ucigătoare, are o latură derizorie, prăfuită, de nesuportat pentru un tânăr ce aspiră la metafizică.

M-a dezgustat pentru totdeauna pe când aveam şapte ani şi Sir Basil Zaharoff venise să cineze la noi. L-am văzut câteva clipe; guvernanta şi cu mine ne-am tras după o draperie în capătul vestibulului, ca să-l contemplăm pe cel care era, pe cât se pare, singurul învingător în război. Semăna întrucâtva cu preşedintele Ribot. Un om care fabrica mitraliere – îţi dai seama că imaginaţia mea avea ce rumega. Tata zicea că Zaharoff domneşte peste Vickers, şi cuvântul ăsta mi se părea uriaş ca Imperiul Indiilor. Dar împăratul era bătrân ca

Herodot, sfrijit, prevăzător, dispeptic, cu mustaţa şi barbişonul albe ca neaua. Mă aşteptam la un Napoleon: aveam în faţă însă pe Mathilde[1] înmănuşată. Într-un cuvânt, cine guvernează? Cine deţine de fapt puterea azi, într-o ţară care nu mai e serioasă, adică preferă cuvintele evenimentelor sau, dacă vreţi, foiletonul – istoriei? Oamenii de litere, doamnele, poate, într-o oarecare măsură, jurnalele. Să lăsăm deoparte ziarele care nu ştiu ce vor şi trebuie cu orice preţ să placă cititorilor. De la Richelieu încoace, femeile şi scriitorii pândesc puterea în Franţa.

Au avut-o pentru scurte perioade care au coincis întotdeauna cu guverne slabe, efemere sau contestate. Totul a început în secolul al XVIII-lea, când s-au organizat, s-au erijat în instituţie. Sub Directorat cine se află în primele rânduri? D-na de Staël şi Benjamin Constant.

Dar n-au avut noroc! Vine Napoleon, şi cincisprezece ani s-a zis cu scriitorii şi saloanele. Dispare Napoleon, Chateaubriand zburdă de colo până colo, de la Gând la Paris.

Dacă studiezi secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX plasându-te din unghiul meu de vedere, totul se luminează. Atunci când e slab guvernul, ies la iveală oamenii de litere şi femeile de lume. După ’70, acest fapt devine şi mai evident, adică după restabilirea democraţiei parlamentare, când ministerele se schimbă întruna.

Saloanele rănim însă aceleaşi. Ele reprezintă permanenţa şi stabilitatea într-un univers haotic. Faptul se explică prin aceea că, spre deosebire de Republică, de nu au un cod căruia să i se supună pentru că sunt de drept divin şi pentru că domnesc acolo aceleaşi moravuri ca în vechile monarhii: trebuie să cunoşti sau să ghiceşti totul, nimic nu este consemnat. Nu reuşeşti decât prin spirit, intrigă, favoruri, legături sentimentale etc. De ce e

[1] Principesa Mathilde Bonaparte (1822—1891), fiica lui Jerome Bonaparte, nepoata lui Napoleon.

Proust cel mai mare romancier contemporan? Pentru că e singurul care a înţeles situaţia şi a făcut din ea esenţialul operei sale!

Nu sunt femeie, dar pot să devin om de litere. Şi pentru că literatura este un mijloc de parvenire, nu văd de ce nu m-aş consacra ei cu spiritul metodic şi ambiţia unui inginer, a unui politician, a unui medic sau a unui militar. În 1935, pentru Julien Sorel roşiii şi negrul înseamnă scrisul. Herriot a urmat Şcoala Normală cu intenţia de a fi profesor, ceea ce l-a condus la Preşedinţia Consiliului; şi-a muiat peniţa în cerneala roşie cu care se corectează tezele. Eu o înmoi, fără să ezit, în cerneala neagră, şi scot patruzeci-cincizeci de volume care mă vor conduce, chiar dacă sunt proaste, mult mai sus şi mult mai departe decât toţi absolvenţii Şcolii Normale din toate ministerele.

Observă lumea: unde-i sunt eroii? În librării, reprezentaţi de cărţile pe care au reuşit să le zămislească. Scriitorul este adevăratul erou al lumii modeme, şi el acceptă numai scena lumii, adică doar acele întâmplări care sunt relatate sau jucate în faţa lui. Din acest punct de vedere, vedetă de cinema, că Myrna Loy, Jean Harlow, Loretta Young, este şi ea un erou. În sensul acesta vreau să devin un erou. Îi auzi mereu pe imbecili declarând că trebuie să fii în pas cu vremea, ceea ce în gura lor înseamnă să fii canalie în afaceri, să asculţi buletinele de ştiri la Radio-Paris, să citeşti *L'Humanité* şi *L'Action française*, să joci *yo-yo*, să ai părul scurt, dacă eşti femeie, să nu-i atingi pe copiii prost crescuţi, şi aşa mai departe. Dar să fii în pas cu vremea e o treabă subtilă, fiindcă vremea nu înaintează niciodată pe căile pe care vulgul le bănuieşte. Nu înaintează ci fuge cu 100 km pe oră pe piste ascunse, pe cărări aproape pustii şi fără stâlpi indicatori, pe când mulţimea se înghesuie pe drumurile naţionale ce nu duc nicăieri. Fără să mă laud, hotărându-mă să devin scriitor, cred că am găsit una din acele cărări pustii.

Aceste cuvinte au stârnit indignarea lui Jean. Le-a considerat sclipitoare, dar profanatoare. A ajuns chiar să pronunţe cuvântul paradox care l-a iritat pe Jacques, fiindcă el nu vedea nici cel mai neînsemnat paradox în spusele sale. Unele cuvinte, ca şi unele persoane, sunt antipatice. Mulţi scrâşnesc din dinţi când aud cuvinte ca *singularitate, dezinvoltură, diletantism*, ştiind că interlocutorii, folosindu-le, nu încearcă decât să le minimalizeze calităţile reale. Un asemenea efect producea cuvântul paradox asupra lui Jacques. Nu era atât de tânăr ca să nu fi aflat că e un cuvânt de care se folosesc neghiobii, pentru a discredita adevărul când nu-l înţeleg sau când se tem de el. Hotărât lucru, Jean avea o zi proastă; deşi îşi dădea seama că o lua razna, nu se putea opri să nu-i facă morală prietenului său şi să-i schiţeze un portret de scriitor pe cât îl lăsa inima. Nutrea pentru literatură şi pentru creatorii ei o mare consideraţie; gândea că trebuie să fii ori un Flaubert, ori să renunţi, să te mistui pe altarul artei fără speranţa reuşitei lumeşti, să aduci, total dezinteresat, o nouă frumuseţe oamenilor şi să mori, de preferinţă, într-un azil.

— Mă scuzi, zise el cu înfumurare, n-am priceput o iotă din tot discursul tău despre puterea pe care o deţin doamnele din lumea bună. Puterea se află exact acolo unde ea şi-a înfipt stindardele. Puterea, numai un nebun ca preşedintele Wilson, a avut-o! Lloyd-George a avut-o, Briand a avut-o, Mussolini şi Hitler o au. Bagă de seamă, de Boissy, priveşte viitorul în faţă: recunoaşte că îţi învesmântezi snobismul şi arivismul în paradoxuri. Tu faci mai multe parale, amice!

După cum aţi remarcat, Jean nu i se adresa lui Jacques pe numele mic. Această modă anglo-saxonă nu apăruse încă în Franţa, iar Jean folosea, ca la liceu, numele de familie.

N-o să irosim timpul cititorului reproducând *în extenso* o discuţie de adolescenţi. Încântător la tinerii de douăzeci

de ani este că-şi vorbesc de parcă s-ar bate, nu dintr-o divergenţă de opinie, ci pentru a-şi cheltui din energie; fiecare îşi proiectează ideile în scăfârlia celuilalt. În timpul meciului, sunt furioşi, dar imediat ce încăierarea încetează, dispare şi supărarea. Ba mai mult chiar, sunt mulţumiţi unul de celălalt, şi fiecare e mulţumit în sinea lui că s-a dezmorţit puţin. Când şi-au luat rămas bun, Jacques şi Jean erau prieteni ca mai-nainte. Jacques îşi spuse că Jean a făcut puţin pe nebunul, ceea ce nu era prea grav. Tinerii suportă totul, ştiind că asemenea nepotriviri sunt ca baloanele de săpun. În ceea ce-l priveşte pe Jean, nu era defel supărat că măcar o dată în viaţă i-a ţinut piept lui Jacques, bravură cu care nu era obişnuit. În metrou se gândi cu afecţiune la bravul de Boissy, care n-avea la urma urmelor decât o vină: un tată prea bogat.

Jean locuia împreună cu mama lui într-un apartament dintr-o căsuţă afumată de pe strada Guersant, din arondismentul XVII. Doamna Pousselet îşi iubea fiul că o văduvă, adică făcea totul în contratimp, cu o candoare şi o bună intenţie care ar fi dezlănţuit ura oricărui fiu mai puţin răbdător că Jean. Sunt oameni care calcă veşnic în străchini. Tot aşa şi sărmana d-nă Pousselet. Când era bine dispusă, părea crispată, căci îşi luă un aer eroic, ca şi cum o persoană copleşită de nenorociri ca ea nu putea zâmbi decât amintindu-şi riscurile. (Ce nenorociri? Nimeni nu le ştia, trăia modest, dar fără griji, nu se gândea defel la răposatul ei soţ, iar de la Jean, în general, n-avea decât satisfacţii.) Chateaubriand şi-a irosit viaţa în plictis; d-na Pousselet şi-o irosea în suspine. Dimineaţa, când Jean din pură politeţe o întreba cum a dormit, ea avea un anume fel de a-şi ţuguia buzele răspunzând: „Aşa şi aşa”, de parcă n-ar fi închis ochii toată noaptea, dar el nu trebuie să se neliniştească, va face ea faţă la toate şi, de altfel, ceea ce i se întâmpla ei – sărmană fiinţă care n-a cunoscut toată viaţa decât sacrificiul – n-avea nici o

importanţă. În orice împrejurare îşi îndrepta privirile spre cer, oftă de parcă şi-ar fi înăbuşit plânsul sau făcea o demonstraţie exagerată de optimism, explodând de încredere într-un mod cu totul nenatural. D-na Pousselet bătea din palme sau striga de bucurie tot atât de firesc precum îşi luă un aer de martir. La ea totul era excesiv; viaţa devenea un fel de melodramă permanentă. Excelentă femeie, dealtminteri. Îşi iubea mult băiatul, dar nu cum ar fi trebuit. Iar el era conştient. Formidabila dragoste maternă care-l învăluia reuşea să-l paralizeze. N-ar fi îndrăznit însă niciodată să-i spună că se poartă prosteşte, că-l enervează întruna, că o atitudine normală le-ar simplifica existenţa amândurora.

Tatăl murise în 1921 – pe când eroul nostru avea doar nouă ani – (nefericitul fusese gazat la Ypres şi se târâse patru ani din spital în spital, până când plămânii făcuţi praf n-au mai rezistat), astfel că Jean n-o cunoscuse, ca să spunem aşa, decât pe maică-sa. Ea nu se recăsătorise din diverse motive, dintre care primul fiindcă nu mai era tânără (patruzeci şi doi de ani, dar fără nici un farmec, ofilită de parcă ar fi avut cu zece mai mult). Apoi, nu dorea să-şi piardă pensia de văduvă de război. Această stare de văduvie avea de altfel avantajele ei: îi permitea să adopte faţă de întreaga societate o atitudine plângăreaţă de revendicări aducătoare de bucurii profunde.

Doamna Pousselet, care nu avea o familie numeroasă nici din partea ei, nici din a soţului, cu excepţia câtorva veri din provincie cu care nu se vedea niciodată, găsise în Franţa o familie tocmai bună de înlocuit, căci o putea acuza în voie de indiferenţă, neglijenţă, superficialitate şi uitare. Ea îşi dăduse soţul pentru patrie, iar patria, în loc să-i poarte de grijă, să-i mulţumească zilnic, o lăsa să vegeteze aproape în mizerie. Doamna Pousselet suporta nedreptatea cu resemnarea unei muceniţe în Colosseum. Se plângea întruna de această stare de lucruri, atrăgând

atenţia că nu se plânge defel, ci doar o constată, că ea are conştiinţa datoriei împlinite (ce datorie? doar nu ea fusese gazată la Ypres), că degeaba te revolţi împotriva naturii umane, pe care o caracterizează în gratitudinea.

Ultimul motiv pentru care d-na Pousselet nu s-a recăsătorit ţinea de o dispoziţie romanescă a caracterului ei. Era convinsă că oricine i-ar fi fost soţ, fie el şi cel mai blajin bărbat, l-ar fi făcut pe micul ei Jean nefericit. Citise în copilărie diverse istorioare *à la Dickens*, despre taţi vitregi, care o marcaseră pe viaţă. Gândul că Jeannot al ei, atât de plăpând, atât de drăgălaş în pantalonaşii lui scurţi, cu şosetele lui ecosez, cu ghiozdănaşul la spinare, ar fi putut într-o bună zi să fie la cheremul unui *străin* care să nu ştie să-i vorbească, care să vrea să-l *dreseze*, să-l bată poate, o îngrozea. Nu-i trecea prin minte nici cea mai fugară idee că o prezenţă masculină în familie ar putea fi binefăcătoare. Era obsedată exclusiv de clişeul tatălui vitreg cel hapsin; l-ar fi respins şi pe sf. Francisc din Assisi, dacă ar fi coborât pe pământ să-i ceară mina.

Jean se obişnuise cu indignările, bombănelile, neghiobiile ei. Cum s-ar spune azi, ele alcătuiau fondul sonor al existenţei sale. Tot repetându-le întruna, d-na Pousselet reuşise să-l convingă şi pe el că e o mamă fără pereche, de un curaj supraomenesc, care a renunţat la bucuriile acestei lumi numai ca să se poată dărui cu totul copilului drag. Această imagine îi inspirase un respect ce a supravieţuit şi după pubertate. La douăzeci şi trei de ani, înţelesese că maică-sa îi întemniţase viaţa într-o tragi-comedie, degeaba însă, căci nu îndrăznea să i-o spună şi mici nu încerca să o schimbe. Consideră că-i un adevărat sacrilegiu să te atingi de iluziile mamei. Prin tăcere, el îi alimenta neroziile. Ce s-ar fi întâmplat dacă i-ar fi spus cam aşa: „Isprăveşte odată cu oftaturile astea, nu mai cădea în transă la tot pasul, nu mai exagera atâta, eşti insuportabilă”!? Nimic grav, sau poate d-na Pousselet s-ar fi trezit ca dintr-un vis şi după o grea suferinţă, după

torente de lacrimi, o noapte de insomnie, aluzii la apropiata-i moarte, o criză de nervi chiar, şi-ar fi dat puţină osteneală şi ar fi devenit mai fericită. De sute de ori, Jean, ajuns la limita răbdării, fusese gata să-i vorbească astfel, şi totuşi nu izbutise. În ultima clipă, mila sau resemnarea biruiau. I se părea că d-na Pousselet e prea delicată pentru un asemenea şoc. El era bărbat, era tânăr, era puternic; putea să mai îndure fandoselile mamei, enervarea lui nu se putea compara cu durerea pe care i-ar fi pricinuit-o, durere inutilă dealtminteri, căci n-ar fi ascultat reproşurile lui şi n-ar fi văzut în de decât o crudă ingratitudine. Una din convingerile lui Jean era că lumea nu poate fi schimbată, că oamenii sunt nereceptivi, osificaţi în prejudecăţile, deprinderile şi defectele lor, şi că nu faci decât să-ţi pierzi timpul vrând să le deschizi ochii. Mai înţelept e să-i suporţi şi să păstrezi observaţiile pentru tine. Acesta-i tributul plătit de oamenii deştepţi: ca să aibă linişte, sunt condamnaţi la tăcere. Jean făcuse această experienţă încă din copilărie, la şcoală ca şi acasă. Nici măcar o dată nu i-ar fi trecut prin minte că o asemenea atitudine ţine de lipsă de caracter, de indiferenţă, şi n-o poate avea decât un om fără personalitate. Altminteri, era un om al timpului ţării sale, unul din acei intelectuali francezi ai anilor ’30, pentru care inteligenţa a fost pretextul tuturor capitulărilor.

În cazul particular al d-nei Pousselet, o lăsa pe biata femeie să cadă în ridicol numai din lipsă de fermitate.

„Ce uman sunt!” se gândea el cu duioşie, şi numai din vina lui trăiau amândoi într-un continuu echivoc. D-na Pousselet vedea în el un fiu docil, amabil, afectuos, atent, care-i răspundea cu tot atâta dragoste, ba chiar, uneori, gata să-i semene în maimuţăreli. De aici trăgea concluzia că, smiorcăită cum era, el o place, iar miorlăielile, încântările ei deplasate, exploziile de veselie sau de admiraţie fără nici un motiv îl încântau pe Jean, îl desfătau, într-un cuvânt, exista între ei o dulce

complicitate întru neghiobie. Dealtminteri, era guralivă, curioasă, îndruga la nesfârşit tot felul de nimicuri, crezând că „face conversaţie”, că vorbeşte, adică, din politeţe, pentru a umple tăcerea. Uneori Jean, neputincios în a-şi ascunde cu totul exasperarea, o privea furios sau îi răspundea cu un mârâit ostil, iar ea nu pricepea de ce; îşi închipuia atunci că e prost dispus, şi dorea să afle motivul. În acel moment se produceau o serie de fenomene care-l copleşeau pe Jean: sprincenele d-nei deveneau orizontale, gura i se subţia, se înroşea toată, ochii i se umpleau de lacrimi şi stătea bosumflată două zile.

D-na Pousselet îmbufnată constituie un spectacol prea interesant ca autorul să nu zăbovească niţeluş descriindu-l: totul era să se comporte ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic, să se ocupe de treburile casei cu mai multă băgare de seamă. Dacă are un fiu nedrept şi grosolan. Cu atât mai mult se cade să se arate ea fără cusur, demonstrându-şi râvnă şi vrednicia. Casa era lună, mai curată ca niciodată, iar Jean era servit cum nici nu se putea mai bine. Dar d-na Pousselet respira scurt şi sacadat; îl trata pe Jean cu un amestec de tristeţe, mirare şi spaimă, tresărind de fiecare dată când mizerabilul deschidea gura, ca şi cum s-ar fi aşteptat la o nouă lovitură.

Scena se termina cu un plâns în hohot, însoţit de un tremur convulsiv, după care se liniştea. Era obligatoriu că Jean să aibă rolul său în această scenă dramatică. Trebuia să-şi ceară iertare, să-i declare c-o iubeşte, să o dojenească dulce pentru starea în care se află, să o îmbrăţişeze de mai multe ori, să-i aducă un pahar de coniac etc. Şi soarele se lumina, iar d-na Pousselet îşi ştergea o ultimă lacrimă cu batista-i leoarcă, bătea din palme ca o fetiţă şi propunea veselă să ia împreună masa la restaurant. După cum e lesne de înţeles, Jean se temea ca de ciumă de asemenea momente şi făcea totul ca să le

evite.

Întorcându-se de la dejunul oferit de Jacques, d-na Pousselet l-a întâmpinat, zicându-i:

— Hai, povesteşte-mi cum a fost!

Jean cunoştea bine fraza asta. Nu putea lipsi zece minute ca maică-sa, zâmbindu-i încurajator, să nu i-o servească, nu atât din curiozitate cât din politeţe, ca să-i arate că nimic din ceea ce-l priveşte pe el nu o lasă indiferentă. Tot aşa, în vacanţă, îi cerea să-i scrie din două în două zile, relatându-i în amănunt ce face, ce prieteni, ce cunoscuţi are, dacă-i cald sau dacă-i umezeală şi multe, altele. Mai trebuia că scrisoarea să fie presărată cu vorbe dulci, altminteri d-na Pousselet cădea pe gânduri: făcea parte din acea categorie de oameni pentru care dulcegăriile constituiau barometrul iubirii.

În schimb, ea îl bombarda cu epistole de zeci de pagini, pline cu sfaturi inutile şi anecdote insipide, scrise cum da Domnul. Dacă Jean lăsa să treacă o săptămână fără să-i trimită veşti, urmau bilete, în care îşi mărturisea spaima, telegrame urgente: nu cumva i s-a întâmplat ceva, s-a îmbolnăvit, l-a supărat cu ceva, să vină să-l vadă? Această mânie a persecuţiei îl convinsese pe Jean că pentru maică-sa el era totul, că trăia doar pentru el şi că, în consecinţă, avea mari datorii faţă de ea. Într-un cuvânt nu avea o viaţă tocmai plăcută. Ce era de făcut?

Nu putea s-o părăsească, să înlăture cu brutalitate universul feminin atât de distrugător pentru un bărbat, să scape de mizeria sentimentală. Morala îl oprea. Dealtminteri, ea n-ar fi supravieţuit unei despărţiri. Tinerii cred uşor în fragilitatea femeilor, iluzie care dispare odată cu anii.

D-na Pousselet îşi pregătise nenumărate întrebări privind festinul de inaugurare, şi, în cele din urmă, află în detaliu meniul, gradul lui Lacassagne, adresa lui Jacques, din câte camere se compune apartamentul, în ce culoare e zugrăvit etc.

— Trebuie negreşit să-l inviţi într-una din zile pe de Boissy la masă. Neapărat. Când ţi se face o amabilitate, se cade s-o întorci.

În ciuda obstacolelor ridicate de Jean, pe ascuns, masa a avut loc. Nu-i trecuse niciodată prin minte să-l expună pe Jacques unei conversaţii cu maică-sa. Dar ea ţinea să-l cunoască pe prietenul fiului ei, căci oricât de ciudat ar părea, d-na Pousselet nu-l întâlnise până atunci. Liceenilor le place să aibă o viaţă dublă; se scurg uneori mulţi ani până când invită acasă un prieten cu care se văd la şcoală în fiecare zi. Deşi prieteni la cataramă, în paisprezece ani nici Jacques n-a călcat pe la familia Pousselet, nici Jean în casa de pe strada Henri Martin.

D-na Pousselet, care n-avea nici prieteni, nici rude, şi în consecinţă dispunea de timp berechet, a pregătit ospăţul două zile încheiate. A pus, la bătaie o sumă frumuşică, desfăşurând o activitate însufleţită, aproape adolescentină. Dată fiind importanţa evenimentului, o chemă pe madame Gaillard, menajera, care venea de trei ori pe săptămână pentru treburile mai grele, dar putea, la nevoie, să gătească şi să servească la masă. Jean urmărea desperat înlănţuirea ineluctabilă a cauzelor şi efectelor.

Destinul se pornise şi fiecare pas răsuna lugubru în inima lui. D-na Pousselet îşi dădu la iveală comorile – faţa de masă din damasc, serviciul de pahare cu picior de bacara, cuţitele de zile mari cu mâner de fildeş, farfuriile din porţelan de Limoges – rezervate, toate, momentelor supreme. Tot felul de arome apetisante năvăliseră în apartament. Madame Gaillard aranjă şerveţelele cum numai ea se pricepea şi sufrageria strălucea ca o oglindă!

Jean se simţea ca mirele dus la însurătoare împotriva vrerii sale, şi care nu îndrăzneşte să înfrunte scandalul fugind. Cupa amărăciunilor trebuia băută, şi el avea s-o soarbă, vai! până la ultima picătură. Ce soartă nenorocită avea! El, atât de deştept, atât de cuviincios, el, ce

păcătuia doar din bunătate sau din sentimentul datoriei, el, care-şi cruţa semenii, de ce trebuia oare să fie o victimă şi lucrurile să se întoarcă împotriva lui, să fie pus în situaţii ridicole sau odioase ce *nu-i semănau*, ce erau contrariul a ceea ce intenţionase! Dacă a existat vreodată un om al cărui suflet să fie într-un continuu dezacord cu acţiunile sale, acela era el. E o constatare pe care o făcea aproape zi de zi, şi care nu înceta să-l contrarieze. Viaţa, adică evenimentele, îl calomniau în orice clipă.

În concluzie, numai din vina lui a fost ratată masa. Fără el, Jacques şi d-na Pousselet s-ar fi simţit de minune, ea ar fi făcut conversaţie, el s-ar fi amuzat să-i răspundă. Oameni ca Jacques nu sunt înclinaţi să dispreţuiască, privesc lumea ca pe o comedie cu personaje pitoreşti, cu care este nu numai plăcut, ci şi instructiv să discuţi, căci îţi întreţin o gimnastică a spiritului. În onoarea distinsului oaspe, d-na Pousselet îşi pregătise subiectele de rezistenţă: teatrul lui Sacha Guitry, operele doctorului Axel Munthe, comedia cinematografică americană, poeziile lui Henri de Régnier, romanele lui Charles Morgan. Iată ce gusturi avea şi nu se ruşina de ele, deşi puteau părea puţin prăfuite unui tânăr atât de strălucitor ca d. de Boissy.

— Prăfuite! a strigat Jacques pe tonul cel mai serios. Nicidecum! Am fost de trei ori la *Cyrano de Bergerac*. Aţi citit *Infirmul cu mâini de lumină* de Estaunié? Dar pe Van der Meersch? Ăsta romancier. Trebuie neapărat să citiţi *Familia Thibault* de Martin du Gard. Fiindcă vă plac şi cărţi mai uşoare, vă recomand un autor englez foarte amuzant: P.G. Wodehouse.

Pe bietul Jean îl treceau toate năduşelile auzind cum Jacques evoca serios toată această literatură de duzină, şi bănuia că-şi bate joc de maică-sa. Dar se înşela, căci Jacques îşi dăduse din primul moment seama cu cine are de-a face, şi în consecinţă vorbea o limbă pe înţelesul ei. Nu te adresezi unui ţăran din Brie ca unui profesor de

filosofie de la Collège de France. Îl întrebi cum e timpul, cum e câmpul, cum a fost recolta, vorbeşti despre cooperative, asta nu înseamnă că-l dispreţuieşti şi nici că „ai coborî la nivelul lui”, ci pur şi simplu că ai bun simţ şi că eşti politicos. În plus, Jacques citise în anii copilăriei şi adolescenţei o prodigioasă cantitate de cărţi, dintre care, fireşte, unele excelente, dar şi multe ridicole. De aici şi erudiţia sa. În treacăt să reţinem că această sete de lectură constituie o trăsătură caracteristică a viitorului scriitor şi că Jacques nu era chiar atât de lipsit de talent cum credea (sau cum spunea). Balzac pretindea că trebuie să citeşti totul până la douăzeci şi cinci de ani.

Jacques era pe cale să realizeze acest lucru. Ar fi instructiv să reprezinţi un tânăr prin stratificările lecturilor sale: mai întâi *Bibliothèque roşe*, apoi *Bibliothèque verte*, apoi *Petites-Illustrations*, ediţiile din Jules Verne, Dumas, Walter Scott, romanele lui Hugo etc. În manualele de curs primar apăreau odinioară imagini foarte sugestive pentru cât ingurgitează un om pe an: cinci sute de kilograme de pâine, o sută de kilograme de carne, două sute de kilograme de cartofi, trei hectolitri de vin. Omul. Era mic de tot alături de un butoi enorm, de o franzelă uriaşă, de o căpăţână de sfeclă de zahăr tocmai bună pentru cafeaua lui Gulliver. Tot aşa, s-ar fi putut desena un Jacques de Boissy minuscul, alături de un vraf înalt cât un bloc cu şapte etaje, format din *Petites-Illustrations, Revues des Deux Mondes, Revues-Dada, Mercures de France, Minotaures, Oeufs-Durs, N.R.F.,* din operele complete ale celor mai buni ca şi ale celor mai slabi autori.

Cum d-na Pousselet găsise un interlocutor îngăduitor cu risipa ei verbală, îşi dădu frâu liber şi, petrecu două ore cu totul deosebite, în ciuda figurii martirizate a lui Jean şi a eforturilor periodice pe care le făcea pentru a o modera. În aceste împrejurări, ea îşi luă un ton superior. Îşi compunea un chip de persoană informată, când

zâmbitoare, când surprinsă, când vioaie, prin care credea că exprimă deopotrivă un interes deosebit şi o distinsă bunăvoinţă. Într-un cuvânt, dădea o reprezentaţie emoţionantă, ceea ce pe Jean îl cufundă în hăuri de stinghereală. Îi era ruşine de ea. Tot ce spunea biata femeie îi suna cumplit de fals, fiecare vorbă – în care vedea doar nerozie sau indecenţă – îl făcea să sufere. Atunci el o dojenea neliniştit sau râdea sarcastic privindu-l pe Jacques de parcă ar fi vrut să stabilească un soi de complicitate de generaţie.

— Ce om mofluz! exclamă pe un ton glumeţ d-na Pousselet după ce jalnicul şi injuriosul manej se desfăşurase o vreme. Nu ştiu ce are Jean astăzi. De dimineaţă e prost dispus. Ar trebui, dragul meu, să fii fericit, că-l ai pe prietenul tău la dejun. Nu-i aşa, domnule de Boissy? Îmi dai voie să-ţi spun Jacques? Aş putea să-ţi fiu mamă.

— Ei bine, răspunse Jacques amabil, aş fi deosebit de încântat să am o mamă atât de veselă şi de tânără.

La auzul acestor vorbe, fericirea doamnei Pousselet nu mai cunoscu margini, căci îi atribuia două calităţi pe care nu le avea defel. Cum epuizase literatură şi spectacolele, se lansă în politică internaţională. Nu putea să nu-l admire pe Mussolini care restabilise bunul mers al trenurilor italiene (ne putem întreba de ce o interesa această ameliorare, dat fiind că nu pusese niciodată piciorul în Italia şi că, după toate aparenţele, n-ar fi urmat să-l pună în viitorul apropiat). Îl condamna pe preşedintele Paul Boncour fiindcă-l numise pe Duce un „Cezar de carnaval”: greşise. În schimb, Hitler nu-i inspira încredere. Redeştepta militarismul german. Simţea o adevărată aversiune pentru englezi, maeştri în arta de a-i ucide pe francezi la ei acasă. De aici şi-a luat zborul spre metafizică. Nu credea în Dumnezeu. De ce? Prea e multă cruzime în lume, prea e prost întocmită. Poate oare un Dumnezeu să tolereze războaie, boli, dureri, tot felul de

mizerii? Ajunge! Jean încercă să scuze asemenea declaraţii printr-o mimică ironică, prin zâmbete jenate ce voiau a spune că sunt simple infantilisme.

Îndeobşte, în asemenea scene, principalul interesat nu bănuieşte nimic. D-na Pousselet, fie că era cu totul posedată de subiectele expuse, fie că zelul pe care-l desfăşura o orbea, cert e că nu băgase de seamă nici unul din gesturile fiului ei. Nu era însă într-atât de absorbită încât să nu simtă că el, dintr-o cauză pe care ea o ignora, nu se simţea în apele lui; tăcerea şi atitudinea lui ostilă o indispuneau. Din când în când se întorcea spre el, îi adresă câte un zâmbet liniştitor ea şi când ar fi vrut să-i vină în ajutor. Îl întreba, de pildă, cu o falsă spontaneitate, despre unele subiecte pe care ştia că le cunoaşte în profunzime, de parcă le-ar fi abordat pentru prima oară; se prefăcea că a uitat câte un detaliu savuros, pentru ca prezentându-l, Jean să se pună în lumină; îl forţa să evoce o relaţie din lumea bună, un domn bine situat, cunoscut de Jean într-o anumită împrejurare şi care s-a interesat de studiile lui. Aceste semne de solicitudine, aceste dovezi de dragoste, patetice aproape, îmbinate într-un mod atât de impur cu dorinţa de a-l proiecta în prim plan, îl exasperau pe Jean mai mult ca orice. Răspundea sec, plecându-şi privirea, prefăcându-se la rându-i că uitase lucruri pe care de fapt le ştia foarte bine şi răspundea: „Nu văd la ce te referi”, sau „Hai să nu mai pomenim de asta, n-are nici o importanţă”, sau: „Las-o baltă, mamă, zău aşa!”

Cum nu era monden ca d-na Pousselet şi avea în schimb un ochi de vultur, Jacques nu scăpa nimic din această comedie. Dar fiind băiat de treabă, în loc să se amuze, se plictisea. Purtarea colegului său îl indispunea. Avea printre altele un principiu: trebuie să fii solidar cu cei cu care hazardul te-a pus faţă în faţă, indiferent de ce ciudăţenii sunt în stare. În împrejurarea la care ne referim, Jean i se părea lui Jacques prea mic-burghez.

Când ai parte de o mamă neroadă, trebuie să faci haz de necaz, să te comporţi, adică, magnific, să-i acorzi de două ori mai multă consideraţie ca unei femei superioare, să-i asculţi neroziile cu un interes sporit, să impui prin propriul tău respect admiraţia străinilor. Restul e trădare. Şi toate necazurile astea din cauza lui, a lui Jacques, un prieten de şaisprezece ani! Asemenea cugetări au sfârşit prin a-l înduioşa, şi deodată prinse a o îndrăgi pe cea care-l sărbătorea cu atâta mărinimie, care îi arăta într-un chip atât de naiv în ce măsură prezenţa lui onora sălaşul din strada Guersant, care s-a dat peste cap de parc-ar fi primit un maharadjah, împopoţonîndu-se cu rochie din crêpe de Chine cu jabou, plus trei coliere şi toate inelele, ca să nu mai vorbim că fusese în ajun la coafor. Şi-a făgăduit să-i trimită o cutie cu bomboane de şocolată de la „Marquise de Sévignée", ceva deosebit de şic şi rafinat, căci d-na Pousselet părea mâncăcioasa. După această memorabilă zi, Jacques îl întreba de fiecare dată pe Jean ce mai face mama, întrebare care îl mira şi irită, dar îi făcea totuşi plăcere.

Autorului i se pare însă că Jacques se purta tot atât de convenţional ca şi Jean, deşi credea că e stăpânit de sentimente originale. Ce vrei mai obişnuit decât această preferinţă pentru persoanele în vârstă. În al doilea rând, era nedrept. Cum şi-a petrecut el copilăria? Printre fraţi, surori, guvernante, servitori, având rareori de-a face. Cu părinţii, cu care servea masa numai la zilele mari; într-un cuvânt, o încântătoare existenţă de copil bogat, nu din 1925 ci din 1825 sau chiar din timpuri mai îndepărtate.

El nu ştia nimic din dezolanta condiţie a fiilor unici, situaţie atât de des întâlnită în Franţa, în perioada dintre cele două războaie. Fiul unic de mic-burghez era fiinţa cea mai nefericită, adorat ca un idol, supravegheat ca un bolnav, spionat ca un prizonier, răsfăţat ca un caniş de părinţii care neavând alte preocupări şi dispunând de bani erau numai cu ochii pe el. Asupra lui se concentrau

focurile conjugate ale dragostei paterne şi materne. Copiii unici pot spune pe bună dreptate că au cunoscut partea oribilă a vieţii de familie, închistarea, pisălogeala; au fost îndeajuns de scârbiţi de acest univers dulceag şi ocrotit. E ucigător pentru un copil să se ştie unică preocupare a două fiinţe adulte ce-şi pun în el toate speranţele – făcându-l să simtă această –, a două fiinţe ce iau în tragic cea mai neînsemnată inconsecvenţă a micului lor zeu etc.

Copilăria este prin definiţie o vârstă a nepăsării, pentru ca să nu te simţi copleşit de asemenea responsabilităţi. Când făceau vreo poznă, copiii unici erau ameninţaţi cu pensionul. În gura părinţilor, pensionul însemna exilul, pedeapsa maximă şi proferau acest cuvânt ca pe o formulă magică, presupunând că odrasla lor resimte la gândul despărţirii aceeaşi suferinţă. Nefericiţi copii! Cum mai doreau ei acest pension care i-ar fi scos din cutia de mătase, dar care n-avea să se arate vreodată! La pension ar fi cunoscut, în sfârşit, lumea de care erau izolaţi, n-ar mai fi fost striviţi sub greutatea inumană a dragostei, ar fi trăit din plin. În acei ani, Giraudoux spunea, parodiindu-l pe Lamartine: „O fiinţă doar lipseşte şi totul prinde viaţă”[2]. Aceasta ar putea foarte bine să fie deviza copiilor unici. Ei se mistuiau în plictiseală pustiului pe care tandreţea ucigătoare a părinţilor o creau în jurul lor. Când Jean, în copilărie sau adolescenţă, se gândea la Jacques şi cântarea cele două moduri de viaţă, nu belşugul colegului îl invidia, ci furnicarul din casă. Surorile, fraţii lui Jacques, şoferul, servitorii, guvernanta, englezoaică, distracţiile, certurile, împăcările, intrigile, imaginate de el sau povestite în glumă de Jacques, îl făceau bolnav de gelozie. Într-o casă atât de populată poţi să treci neobservat, ce fericire! Şi d. şi d-na de Boissy care erau tot atât de scumpi la vedere, ca şi preşedintele Franţei cu soţia!

[2] Parodie a cunoscutului vers din poemul Lacul de Lamartine: „O fiinţă doar lipseşte şi totul e pustiu”.

Cât de plăcut trebuie să fie să te ştii vasalul unor suverani atât de îngăduitori! Lui Jacques i se întâmpla adesea să nu-şi vadă tatăl trei-patru zile, ocupat cum era să-şi croiască un drum prosper în viaţă. Nici de clipe de intimitate cu maică-sa n-avea a se teme, fiindcă era absorbită numai de bridge, de pietre, de prietene distinse şi guralive, de dineuri şi telefoane. Dacă Jacques făcea o prostie şi era pedepsit, ceea ce se întâmpla adesea, momentul nu avea nimic sfâşietor sau sordid; inimile d-lui şi d-nei de Boissy nu se frângeau dacă Jacques era consemnat la şcoală. D. de Boissy îi trăgea o săpuneală, d-na îi ţinea un grăbit discurs moralizator şi îi aplicau sancţiunea pe care o socoteau cea mai indicată, aşa cum se aplică legea subalternilor. Şi cu asta, capitolul se încheia, d. şi d-na de Boissy având ceva mai bun de făcut decât să arboreze un aer de martir şi să despice în patru firul şotiilor lui Jacques. Şi sufletul lui Jean se umplea de nostalgie. Privea viaţa lui Jacques tot aşa cum priveşte un deţinut de la fereastra temniţei trecătorii de pe stradă, cugetând disperat la grijile lor, la dificultăţile financiare, la pasiunile lor de care n-au de dat nimănui socoteală, la libertatea lor.

Dacă venea cu o notă slabă, d-na Pousselet îl primea de parc-ar fi furat sau ar fi făcut fals în acte publice. Se lansa într-un recital de *mater dolorosa*, cu suspine, lacrimi furişe, priviri pline de reproşuri. Rămânea abătută şi descurajată două zile. De ce nu-l bătea, sau nu zbiera! Ar fi preferat. Dar nu! Îl „judecă”, îi explică ce durere i-a provocat ei, mamei lui, care nu trăieşte decât pentru el, îi vorbea cu tristeţe despre viitor, mângâindu-l pe cap. Şi avea un anume fel oribil de a-i spune, „băieţelul mamii”, ca şi cum greşeala l-ar fi dat cu câţiva ani înapoi.

Copiii au o idee foarte exactă despre felul în care părinţii trebuie să se poarte cu ei. Scenele penibile, la care se deda d-na Pousselet, îi trezeau lui Jean un sentiment de ruşine. Suferea văzând-o cum se umileşte

umilindu-l, se simţea stingherit de parcă întreaga lume ar fi fost martoră. Era dezgustător. Totuşi niciodată nu opunea rezistenţă. Îşi spunea că dezgustul e fără îndoială legat de dragoste, fie ea maternă, că e un neînsemnat inconvenient, la urma urmelor, faţă de admirabilul fapt de a fi iubit; şi se înduioşa, i se făcea milă. Iar d-na Pousselet era o fiinţă atât de fragilă, atât de vulnerabilă încât n-ar fi îndrăznit pentru nimic în lume să-i spună că i s-a acrit de văicărelile, de răsfăţurile ei melancolice, de circul ei derizoriu, de patetismele ei ieftine. La zece, la cincisprezece ani, eşti de oţel. E oare permis, când ai un suflet nobil, să faci uz de forţă şi de insensibilitate, împotriva unei creaturi atât de plăpânde? Nu, fireşte. Suporţi totul cu stoicism, indiferent de prejudiciul pe care, cu timpul, ţi l-ar putea aduce. Neîndoielnic, d-na Pousselet, această persoană în aparenţă atât de ştearsă, a avut o mare şi funestă influenţă asupra fiului. I-a înrădăcinat ciudatul simţământ că e un om puternic şi de aceea ar avea îndatoriri imperioase, printre care să cedeze întotdeauna în faţa celor slabi. I-a mai inspirat convingerea, tot atât de nefondată, că era făcut mai degrabă pentru a fi iubit decât pentru a iubi.

Autorul îl roagă pe cititor să-l ierte pentru lunga paranteză – deşi a sărit peste unele detalii – privind relaţiile dintre Jean şi maică-sa. Interesul ei rezidă în aceea că înfăţişează caracterul şi viaţa unuia dintre fiii unici care prin numărul lor excesiv au dat Franţei chipul antipatic al unei ţări ce nu mai crede în ea. Într-adevăr, când un popor nu mai are fii, nu mai simte nevoia profundă de a-şi apăra fiinţa, viitorul, cu alte cuvinte, limba, obiceiurile, civilizaţia, tot ceea ce face ca o comunitate omenească să fie ceea ce este şi nu altceva; viitorul încetează aşadar să-l mai intereseze. Natalitatea unui popor este măsura elanului său vital. Franţa anilor 1920-1940 nu mai avea energie. În ciuda imperiului ei colonial şi al tradiţiilor, ea se închistase. Criza paternităţii

datează din acel moment; nu mai erau taţi, fiindcă nu mai erau copii, sau mai exact, fiindcă nu mai erau familii. Acestea se reduceau în multe cazuri la o celulă cu trei sau două persoane. Părinţii îşi petreceau viaţa contemplându-şi odrasla de parc-ar fi fost o floare de seră. În rest erau orbi.

Ce conta că Mussolini invada Etiopia, că Hitler ocupa Ruhrul, că spaniolii se omorau între ei într-un război civil, că Franţa capitula pretutindeni, că exista un Front popular sau un guvern de dreapta, atâta vreme cât micuţul lor „creştea” şi nu-l durea burtica? Egoismul familial îi anestezia pe francezi. Evenimentele vieţii lor erau rugeola, tuşea convulsivă, scarlatina, apendicită, vegetaţiile lui Claudinet sau ale lui Jean-Jean, examenele lui, nota luată la compunere, apoi bacalaureatul. După care se înscria la Farmacie sau la Medicină. Numărul tinerilor îndreptaţi spre aceste două facultăţi în perioada celor douăzeci de ani dintre primul şi al doilea război mondial depăşeşte numărul celor înscrişi la Saint-Cyr, Saint-Maixent, Şcoala Navală şi alte şcoli militare. Aceasta se explică prin caracterul paşnic şi rentabil al profesiunii de medic, privită cu respect de cei din jur; ea corespunde instinctului unui popor bătrân şi avar, care preferă să repare în loc să cucerească, optând pentru devotamentul pasiv în locul bărbăţiei active. Într-un cuvânt. Din 1920 până în 1940 copilul a fost alibiul francezilor; el le-a permis să abdice – având conştiinţa pe deplin liniştită – de la drepturile şi îndatoririle lor, să renunţe la statutul lor de cetăţeni, să se dezintereseze de viitorul celorlalţi sub pretext că se ocupă de cel al copilului lor, să nu se mai gândească la acel lucru atât de apăsător – ce necesită tot timpul o vigilenţă obositoare – şi care se numeşte libertate. Jean Pousselet, fiul unei văduve, trăind în tête-à-tête cu o femeie excesivă şi în consecinţă acaparatoare, reprezintă un caz limită. Cei mai mulţi dintre fiii singuri la părinţi nu erau nemulţumiţi de soarta lor. Nu e

dezagreabil să te ştii rege peste un teritoriu de patru camere şi bucătărie, să n-ai de împărţit cu nimeni nici jucăriile nici dragostea alor tăi, să te complaci în obişnuinţe de tot felul, pe care toată lumea le respectă, să nu fii deranjat din visare sau lectură de vreun frate zgomotos sau de vreo soră fandosită, să pozezi de timpuriu în celibatar înrăit. Chiar Jean, când cineva îi spunea întâmplător: „E trist, totuşi, să fii singur la părinţi, nu?” (locul comun al epocii), răspundea protestând convingător. În ciuda plictiselii, a dorinţei de evadare şi a celor descrise mai sus, Jean îşi iubea propria condiţie. Căci ea era în acord cu anumite laturi tainice ale caracterului său. Însuşi faptul că în douăzeci şi trei de ani de convieţuire cu d-na Pousselet nu s-a revoltat niciodată, dovedeşte că în fond nu era nefericit şi că destinul l-a plasat, ca pe cei mai mulţi, într-un mediu pe măsura lor.

Printre diversele nenorociri care s-au abătut asupra fiilor unici, unul, deloc neglijabil, este cel de care au pătimit adulţi fiind, şi ale cărui efecte le putem observa astăzi (1972), uitându-ne în jur la cunoştinţele noastre. Bătrâni, singuri, fără prieteni, fără experienţă, fără veselie, cu părinţi ce depind doar de ei. La cincizeci de ani, copilul unic la părinţi îşi plăteşte scump copilăria, trebuie să restituie până şi cea mai neînsemnată firimitură şi pe deasupra devotamentul şi dragostea cu care au fost copleşiţi. Bătrâna lui mamă, sau bătrânul lui tată se agaţă de el ca o ventuză, pretinzând îngrijire, atenţie, prezenţă; revendică, se ceartă, flutură trecutul, se plânge de ingratitudinea nenorocitului care de fapt se ruinează ca să-l întreţină şi se mistuie ascultând toate flecărelile. Şi să nu uităm că părinţii aceştia nu au moarte; ating o vârstă extremă, ceea ce nu trebuie să ne surprindă, căci nu s-au prea obosit în cursul existenţei lor şi au fost de un egoism total. Iubirea devoratoare cu care şi-au vlăguit odrasla era un pretext pentru lenea lor, o scuză pentru viaţa lor ratată, dar împodobită în culorile

sacrificiului. Ca şi cum n-ar fi de datoria părinţilor să se gândească la ei înşişi înainte de a se gândi la copilul lor, să-şi pregătească o bătrâneţe fericită pentru a nu împovăra pe cel pe care l-au adus pe lume, cu o sarcină tot mai grea pe măsură ce anii se scurg.

— Acum, că ştii unde locuim, vei mai trece pe la noi, nu-i aşa, Jacques, îl întrebă cu voioşie d-na Pousselet. Jean ţine mult la dumneata. Mi-a povestit atâtea, doar eşti cel mai bun prieten etc. (Trecem peste toată gama de locuri comune mic-burgheze care fac parte din politeţea proprie cartierului Ternes.)

După ce Jacques şi-a luat rămas bun, d-na Pousselet a ţinut un discurs despre virtuţile lui. Mai întâi, ştie să se poarte. Apoi e frumos, are distincţie, e rasat. Se vede că provine *dintr-un mediu excelent*. Iată o relaţie pe care o aprobă. E cu totul altfel decât nătărăii aceia de la Sorbona (d-na Pousselet era uneori răzvrătită şi anticonformistă). Într-un cuvânt, Jacques a sedus-o.

— Prietenul tău trebuie să fie mulţumit, adăugă ea pe un ton satisfăcut. Mi se pare că l-am primit cum se cuvine. Oricât de bogaţi ar fi părinţii lui, sunt liniştită: nu are el parte de un dejun ca acesta în fiecare zi.

Ar fi consacrat bucuroasă două-trei ore epilogând astfel, dar Jean i-o reteză. Era prost dispus şi îi răspundea monosilabic, ceea ce ar fi jignit-o de obicei, dar acum aproape că nu observă, atât era de veselă. Nasul îi lucea, iar faţa îi era îmbujorată căci băuse cam mult.

Privind de sus, trebuie să fie vreo 1500 în între strada Guersant şi bulevardul Henri-Martin. În realitate însă, cele două familii sunt la cinci mii de km. A te naşte pe strada Guersant, înseamnă a te naşte într-o văgăună pierdută din Afganistan sau din Brazilia. Vrem să spunem că Jean nu avea nici cea mai vagă idee despre ceea ce înseamnă societatea şi desigur nu d-na Pousselet ar fi putut să facă lumină în această privinţă. În douăzeci şi trei de ani, Jean n-a văzut nimic, fiindcă viaţa nu l-a plasat niciodată în

locuri unde să poţi vedea ceva. Nu cunoştea decât liceul şi Sorbona. Iată un exemplu al ignoranţei lui greu de conceput: după ce şi-a luat bacalaureatul, s-a înscris la litere fiindcă nici el. Nici d-na Pousselet nu aveau vreo bănuială că există un mare număr de cariere pentru un tânăr şi multe facultăţi pentru a le pregăti. Imaginaţia lor nu era în stare să le sugereze că nu au decât să se informeze, şi chiar dacă le-ar fi sugerat aşa ceva, tot n-ar fi ştiut ce au de făcut ca să găsească locul pentru a obţine informaţii, Jean era liniştit, îi plăcea să citească şi avea o vagă ambiţie ca mai târziu să scrie (de preferinţă eseuri); va da aşadar examenul de agregaţie şi va deveni profesor, ca d. Maufets sau d. Souricette, care predau greaca şi latină la liceul Janson, şi care primeau bani buni pe volumele scrise la ţară în timpul vacanţei mari. Ceea ce l-a decis, a fost faptul că Jacques intenţiona şi el să se înscrie la Sorbona şi astfel a continuat să păşească în viaţă alături de prietenul său de inimă.

În ceea ce priveşte stagiul militar, a avut noroc, cel puţin din punctul lui de vedere: a fost reformat. De ce? Autorul mărturiseşte că nu ştie. Căci sus-numitul Pousselet avea o sănătate de fier, ca toţi fiii unici. Ce afecţiune a descoperit maiorul sau ce inaptitudine tainică avea pentru a fi soldat? Sau poate că în ziua în care l-a examinat, maiorul a fost deosebit de îngăduitor. Oricum, Jean a primit reformarea ca pe un dar al Cerului. Şi de ce l-am condamna? Din copilărie auzise vorbindu-se cu teamă şi eroare despre război, iar despre armată, ca despre o adunătură de brute stupide; serviciul militar i-a fost prezentat ca o feroce ucenicie în ale vieţii, un anotimp în infern din care se va întoarce mult schimbat. Or, el nu simţea defel nevoia să se schimbe. La ce bun să pierzi doi ani în tovărăşia unor tineri neciopliţi, a unor cretini cu galoane, a unor plutonieri sălbatici? Ca să nu mai vorbim că, neavând protecţie, ar fi fost automat vărsat la infanterie, ceea ce era foarte periculos

(exemplu: răposatul lui tată, locotenent de infanterie pe frontul din Yser). Spectacolul D-nei Pousselet, patrioată şi admiratoare a uniformei, cum se purta odată,. Îi întărea ideile dintr-un spirit filial de contradicţie. Avea intenţia să profite cât mai mult de pe urma perioadei de studenţie. Şi iată că un maior binefăcător, dintr-un divin capriciu, îl ajută să scape de uniformă! Nepreţuit maior! Jacques, amator de glume decoltate, găsind pe platoul cu cărţi de vizită al părinţilor pe cea a d. Sarraut, ministru în cabinetul din acel trimestru, a sustras-o şi, neezitând să-i imite scrisul acestui om influent, a completat-o astfel: „Albert Sarraut ar dori să constate *de visu* dacă realmente o boală lumească i-a ocazionat d-lui Pousselet scandaloasa scutire a cărui beneficiar este”. Nu era prima farsă pe care i-o făcea lui Jean, dar acesta a avut nevoie de trei ceasuri pentru a-şi da seama că Jacques era autorul. Farsele lui îl luau întotdeauna pe nepregătite.

Jacques avea o cochetărie: nu vorbea niciodată despre, lecturile serioase, ca şi cum se subînţelegea că îi fumase pe Balzac şi pe Stendhal. Ceea ce nu-l împiedica să fie mult mai mult influenţat de ei decât de modă literară şi artistică a vremii. Faţă de aceasta manifesta deopotrivă curiozitate, spirit critic şi un anumit fel de entuziasm. Aceste tendinţe se traduceau printr-un gust pronunţat pentru pastişă, cum se întâmpla adesea cu tinerii scriitori care citesc asiduu. Istoria literaturii este ca şi istoria familiei lor; se distrează să imite felul de a fi al cutărui strămoş său văr. Tot astfel, familiaritatea cu care Jacques îi evoca pe oamenii iluştri îl şoca pe Jean. Era un fel de zeflemea afectuoasă, care evidenţia maniile lor, ca şi cum Jacques i-ar fi cunoscut sau ei ar mai fi fost încă în viaţă. Când şi-a compus romanul la Ministerul de Război nu s-a plictisit într-atât pe cât am lăsat noi să se înţeleagă; în mod foarte deliberat, l-a împănat cu delicateţuri dezabuzate gen Chardonne, sau cu neo-clasicisme gen Radiguet, făcând haz de fiecare dată *în petto* de darul său

mimetic.

Dar să ne întoarcem la Stendhal şi la Balzac. Acest tânăr monden, care-şi cumpăra cămăşi de la Sulka şi pantofi de la Bunting, care gonea cu 130 km pe oră (viteză nebună la acea dată!), care găsea că *Locus solus* nu-i rău deloc, care şi-a atârnat în dormitor un mare nud de Suzanne Valadon (şase mii de franci, o nebunie!), care bea Manhattans într-un bar american de pe strada Daunou în compania unor tineri pomădaţi, era convins că societatea pariziană nu se schimbase de o sută de ani încoace, în ciuda aparenţelor, adică a războiului din 1914-1918, a picturii cubiste sau chiar a *Călătoriei la capătul nopţii* de Céline, şi că nu există nici un motiv ca un „leu” tip 1830 să nu reuşească în 1935. Mai mult chiar, societatea degradându-se vizibil, îi uşurează leului ascensiunea. Era de ajuns să recurgă la ajustările necesitate de schimbarea de epocă. Automobilul Bugatti era echivalentul perfect al echipajului marchizului d’Ajuda Pinto, care împodobea urechile cailor săi cu trandafiri etc.

Acest raţionament vă va face să zâmbiţi, dar să nu uităm că Jacques are douăzeci şi trei de ani; el nu raţionează ci visează. Ce tânăr n-are latura lui romantică, deci nebună? Romanescul nu e niciodată mai romanesc ca atunci când este înveşmântat în logică. Să observăm în orice caz că Jacques îi credea pe cuvânt, orbeşte, pe scriitorii pe care-i iubea; avea atâta încredere în ei încât gândea că poate să-şi conducă viaţa urmând preceptele lor (tot o idee de om de litere, hotărât lucru, le colecţionează). Uită însă că pe vremea lui Balzac leul era o specie socială inventariată, că *erai* leu aşa cum erai băcan, notar, marchiz, pe când în 1935 era o specie dispărută şi că puteai cel mult să pozezi în leu. Asemeni tuturor tinerilor care visează, Jacques nu intra în detalii, cel puţin în detaliile în care ar fi trebuit să intre: de pildă, dacă d. de Boissy-tatăl era destul de bogat pentru a-l întreţine pe Lucien Leuwen şi destul de puternic pentru a-

l lansa, dacă se mai putea face datorii în valoare de treizeci de mii de livre, dacă preşedintele Lebrun avea aceleaşi prerogative ca şi regele Ludovic Filip şi în consecinţă dacă te mai puteai dezonora cu cinism şi eleganţă pentru minister, dacă d-na de Nucingen, născută Goriot, se mai putea ruina pentru tine, şi aşa mai departe.

Or, d. de Boissy era desigur bogat, dar îşi petrecea o bună parte din timp vorbindu-l de rău pe Caillaux, care inventase în 1912 impozitul pe venit, şi ponegrind fiscul pe care-l frauda totuşi cu destulă voluptate. În plus, oricâtă predilecţie avea pentru Jacques, fiindcă-l intimida, nu-i neglija nici pe ceilalţi copii, care nu-l intimidau. D-na de Boissy comanda rochiile femeilor de serviciu la Lucien Lelong. Apartamentul de pe bulevardul Henri-Martin, compus din nouă camere mari şi lugubre „avea nevoie de serviciul unui valet, al unei menajere, al unei bucătărese, în plus, de un şofer. Totul făcea ca acest mod de viaţă să pară princiar în 1972, dar în 1935 era numai înstărit, costând totuşi mult. Castelul de pe Loiret, unde mergeau de patru-cinci ori pe an pentru câteva zile, nu era nici el chiar o bagatelă, cu paznicii lui, cu grădinarul şi cu pădurarul. Pe scurt, d. de Boissy, care nu era totuşi un Rothschild, nu ar fi fost în măsură să subvenţioneze apetitul unui leu adevărat, animal vorace, în stare să devore într-o seară la joc o mie de ludovici.

— Uite ce e, îi zise el într-o zi pe când discutau afaceri, dacă îţi dau cinci, mii de franci pe lună, nu mă resimt.

Dacă ţi-aş da zece mii, m-aş resimţi. Cu cinci mii trebuie să te descurci. Nici un consilier de Stat nu câştiga atât. Şi să ne înţelegem: fără băni de buzunar ca să faci chefuri ca orice fiu de bani gata. Îţi ofer venitul unui capital fictiv, sau, dacă vrei, fac o investiţie. Miza este reuşita lui Jacques de Boissy. După o îndelungă reflectare, cred că afacerea poate fi încheiată, în ciuda originalităţii ei; m-am interesat uneori de probleme care îi înspăimântau pe toţi din cauza felului lor ciudat sau

riscant; am avut întotdeauna surprize plăcute. Aş spune chiar că afacerile cele mai bune sunt cele insolite. Vrei să afli de ce cred în tine? Pentru că nu ai până în prezent decât ambiţii modeste, în ciuda discursului tău de acum câteva zile despre viaţa reuşită şi oamenii simpatici. Numesc ambiţii modeste să cunoşti elita şi să scrii romane de succes. Dacă mi-ai fi spus: vreau să devin Victor Hugo, aş fi fost îngrozit, nu ţi-aş fi dat un sfanţ. Dar o porneşti încet, cu ţeluri modeste; e bine. E posibil ca afacerea ta să meargă şi la patruzeci de ani, dacă ai talent, vei fi foarte surprins să constaţi că eşti realmente cineva. În orice caz mai bine ca un inginer minier sau un administrator de societăţi, cum aş fi vrut.

În al, doilea rând, şi bagă bine la cap, dacă nu intervine un crah financiar sau o devalorizare, nu vei obţine nimic peste cinci mii de franci. Am dat dispoziţie domnişoarei Pigeon să-ţi expedieze un cec cu această sumă la fiecare întâi ale lunii. Astfel că nu vei avea de ce să mi-i pretinzi mie. În schimb, îţi cer o discreţie absolută. Nu vreau să te văd venind la 20 sau 25 ale lunii, ruinat şi cerându-mi un supliment. De asemenea, te vei ocupa singur de tot ce ţine de întreţinerea ta. Nu e cazul să ne plictiseşti pe maică-ta şi pe mine cu detalii materiale. E bine să le spunem lucrurilor pe nume, deşi se înţeleg de la sine.

Părerea mea este că de la o persoană căreia îi dai şaizeci de mii de franci pe an e normal să primeşti doar zâmbete, o prezenţă agreabilă şi o bună dispoziţie continuă. În zilele tale de îndoială sau de gânduri negre, abţine-te să vii pe la noi. De altfel, mă cunoşti, nu ţi-aş fi de nici un ajutor, iar maică-ta cu atât mai puţin. Am oroare de oamenii nenorociţi, mai întâi, fiindcă seamănă leit între ei, apoi fiindcă aduc ghinion. Tristeţea şi nefericirea sunt contagioase ca şi febră tifoidă. Nu e vorba de nici o superstiţie: o ştiu din experienţă, am văzut-o de zeci de ori. Strângi mâna unui ghinionist, vorbeşti cu el un sfert de oră, îi asculţi văicărelile din

politeţe, fără să-ţi pese de de, şi totuşi în aceeaşi după-amiază pierzi treizeci de puncte la Bursă la toate valorile. În ceea ce o priveşte pe maică-ta, ea nu se interesează decât de noii născuţi şi de bătrâni, ba chiar şi de ei de la distanţă, oferind cecuri societăţii „Picătura de lapte” sau Uniunii „Saint-Vincent-de Pauli!”

Aş mai vrea să-ţi atrag atenţia asupra unui lucru. Ai douăzeci şi trei de ani, adică eşti şi copil şi bărbat. La vârsta ta, majoritatea băieţilor din mediul tău se află la studii, având un program încărcat, sarcini concrete, profesori să-i controleze, perspectiva unor concursuri, o ambianţă generală de lucru. Aproape că nu mai au nevoie de voinţă. Sunt pe şine, înaintează mai repede sau mai încet, mai mult sau mai puţin strălucit până obţin diploma. Diploma îi angajează pe alte, şine, iar ei continuă să înainteze. La şaizeci de ani ajung la punctul terminus. Ceea ce înseamnă o viaţă comodă, bine situată, fără neprevăzuturi, în care nu intervin acele catastrofe care survin în destinul oamenilor cu personalitate. Am înţeles foarte bine că tu refuzi această comoditate şi siguranţă. Dar înseamnă că la douăzeci şi trei de ani eşti liber ca la patruzeci, fără armătură exterioară, fără îndatoriri.

Mi se pare că, e nevoie de o voinţă de fier pentru a nu deveni ceea ce pe vremea mea se numea un bicisnic. Vezi bine că pariul meu în ce te priveşte nu e fără riscuri, şi că acceptând riscurile îţi fac dovada încrederii şi a stimei mele deosebite.

D-lui de Boissy îi plăcea să ţină discursuri, sau cum spunea el, să „predice”. Căpătase acest obicei în consiliile de administraţie unde nu avea pereche în a expune într-o lumină care să-i convină avantajele sau inconvenientele unei acţiuni, ca şi în diferitele negocieri cu partenerii asociaţiei sau concurenţii. Acest dar al vorbirii a jucat un rol însemnat în succesele lui. Jacques, care nu-l auzise niciodată tratând lucruri serioase (serioase din punctul lui

de vedere, adică altceva decât consideraţii privind conjunctura economică sau aluzii la dejunuri luate cu miniştri) a fost fericit să constate că această maşină de câştigat bani nu ignoră anumite aspecte ale realităţii, ba chiar le sesiză cu o oarecare fineţe. Cum era în acea clipă într-o mare dispoziţie de prietenie pentru taică-său, îi zâmbi cu mirare.

— Ce rişti? îl întrebă; nu sunt jucător. Beau câte un pahar la *Harry's Bar* cu nişte imbecili: ceea ce nu se cheamă că beau. Până acum micile mele escapade nu m-au costat cine ştie ce. Nu fumez nici măcar un pachet, de „Lucky” pe zi. Mai arată-mi un băiat atât de serios! Evident, când mă voi lansa în cercul femeilor de lume, voi cheltui, dar îţi promit, mă voi orienta. Cu doisprezece trandafiri şi cu cadouri modeste, pot s-o scot la capăt la vârsta mea. Îţi mulţumesc pentru cei cinci mii de franci.

Mă voi descurca. Nu-ţi promit însă că voi face economii.

— E o prostie să faci economii, răspunse d. de Boissy.

Banii trebuie să circule. Trebuie plasaţi. Nu-i câştig greu azi cu fosfaţii din Constantine.

În ciuda visurilor sale leonine, Jacques era destul de rezonabil. N-ar fi fost rezonabil dacă realitatea nu era de partea lui. Comparat cu Parisul anului 1830, cel din 1935 este Angouleme sau Pithiviers: ai mult mai puţine ocazii de a azvârli banii pe fereastră; Delphine de Nucingen ar considera ca foarte imoral să-şi subvenţioneze amantul; guvernul se schimbă atât de des încât nu poţi să te expui la osânda veşnică pentru el; astăzi actriţele sunt bogate, nu protectorii lor; curtezanele au devenit persoane întreţinute care trăiesc înţelept în centrul Parisului, îşi plimbă căţeluşii în Bois de Boulogne şi pun deoparte din suma primită lunar de la amantul serios. Jacques, cu obstinaţia tânărului care şi-a elaborat o teorie, refuza să accepte o asemenea stare de lucruri care, totuşi, sărea în ochi pentru a nu o remarcă din când în când. Spiritul timpului era mai puternic decât lecturile sale, iar lumea

mai puternică decât ideile sale romaneşti. În ciuda frivolităţii cu care îi mulţumise, cei cinci mii de franci îl uluiseră; presupunea că aceasta modică sumă, pe care Maxime de Trailles ar fi tocat-o în două nopţi, era un izvor de bogăţie în universul amar al lui Poincaré.

S-a produs astfel în inima lui un fenomen care-l înclină spre cumpătare: ca mulţi alţi tineri de douăzeci de ani, îşi descoperea tatăl, şi era încântat de această descoperire. La rându-i, d. de Boissy îşi descoperea fiul, şi nu era mai puţin mulţumit. Momentul este plăcut: tatăl încetează a mai fi tată, iar fiul – fiu; se întâlnesc deodată doi bărbaţi care simt plăcerea deplină a unei prietenii noi, şi familiaritatea unei lungi, vieţi în comun.

În aceeaşi zi, Jacques făcu un lucru care i s-ar fi părut de neconceput cu două luni mai înainte: îi ceru d-lui de Boissy părerea asupra alegerii unei amante.

Această problemă primordială nu-i dădea linişte de când pronunţase solemn (deşi mental): „Ia să ne vedem acum, Parisule!” Unde să găseşti, într-o societate în permanentă, mutaţie, în care valorile se schimbă de la an la an, o femeie frumoasă, lansată, ambiţioasă, de lume şi destul de rece? Fără îndoială, există întotdeauna în Paris vreo cincizeci de asemenea femei, dar sunt acaparate de cei cincizeci de bărbaţi lansaţi, care li se aseamănă şi şi le schimbă între ei timp de douăzeci de ani. Combinaţiile mondene sunt ca şi căsătoriile de convenienţă: fiecare aduce partea sa de glorie celuilalt, iar deocamdată Jacques nu avea nici o glorie de oferit.

— Voi ţinti la o soţie de deputat, zise el. Deputatul este marchizul secolului XX, nu mai ştiu unde am citit treaba asta. Dar stop! politică mă plictiseşte, şi nu e domeniul meu. O femeie de litere mi-ar conveni. Din nefericire, cele care au un nume, nu mai sunt la prima tinereţe. Rămâne actriţa. Totul ne îndreaptă către ea: e o doamnă puternică, bogată, celebră şi prezintă uneori şi avantajul de a fi drăguţă. Îmi voi alătura bucuros firava-mi luntre la

una din aceste puternice fregate.

Cinismul lui, cum nu se poate mai copilăresc, îi făcea mare plăcere. Aceste raţionamente debitate la rece, acest plan de viaţă schiţat ca un plan de carte, îi dădea sentimentul, atât de exaltant pentru un tânăr, că era un monstru de insensibilitate şi calcul. În sfârşit, nu rezistă bucuriei de a vorbi cu taică-său despre femei:

— Doamne, Dumnezeule, zise d. de Boissy, care nu cunoştea moravurile din 1830, dar le ştia prea bine pe cele din 1935, mă pui în încurcătură. Femeile n-au ocupat cine ştie ce loc în viaţa mea. Joacă oare un rol tot atât de important ca odinioară? N-aş fi de această părere. Când a apărut moda cu părul scurt, acum vreo zece ani, mi-a venit o idee care ţi se va părea retrogradă: mi-am spus că asistăm la revanşa lui Samson, că Dalila şi-a pierdut capul, că tăindu-şi buclele îşi pierde puterea. Un fel de demisie simbolică, dacă vrei. Dar fii atent: experienţa m-a învăţat că oamenii nu demisionează decât în situaţii desperate, când văd că totul e pierdut, că nu mai e mijloc de scăpare. S-a petrecut ceva asemănător şi cu femeile.

Au simţit, pesemne, că nu mai au loc pe lume, că vremea d-nei de Pompadour sau a d-nei de Caillavet a trecut, că trebuie să fie la fel ca bărbaţii. E ciudat: femeile şi caii au dispărut cam odată. Du-te de-ţi încearcă norocul, dacă asta te amuză, dar la douăzeci şi trei de ani n-ai nevoie de o amantă. Nu-ţi serveşte La nimic. Îţi pierzi vremea cu femeile de lume şi actriţele tale. Nu vei ajunge la nici un rezultat. La treizeci de ani îţi poate fi utilă o amantă, când ai ceva la activ, când nu mai eşti un necunoscut: o femeie lansată, pentru că pretinzi că mai există azi aşa ceva, poate să reducă zece etape la una singură. La douăzeci şi trei de ani, ea te învaţă cel mult să mănânci cum trebuie şi să nu vorbeşti prostii. Or tu ştii să mănânci, iar când ai chef să-ţi dai frâu liber gurii, n-ai decât să vii la mine.

— În concluzie, nici o amantă? întrebă Jacques.

— Ba da, răspunse d. de Boissy, dar păzeşte-te de însurătoare.

D. de Boissy spusese un lucru pe care Jacques nu l-a auzit (sau a crezut că nu l-a auzit) când făcuse aluzie la modestia fiului său. Modestia era reală, o vom constata mai târziu când această trăsătură specifică de tinereţe va dispare. Mai trebuie să precizăm că Jacques nu era întru totul de acord cu ideile d-lui de Boissy în privinţa femeilor. Avea particularitatea de a privi cu neîncredere pe oricine nu era de aceeaşi părere cu el, inclusiv pe părinţi. Nu acorda credit decât unor oameni toarte inteligenţi, foarte veridici, care n-aveau de ce sări mintă şi care muriseră de mai bine de douăzeci de ani. E uşor să-i găseşti: e suficient să pătrunzi într-o bibliotecă. Se numesc Saint-Simon, Fielding, Chateaubriand, La Rochefoucauld, Dostoievski etc. Nu trebuie să ceri prea mult de la un tânăr, cât ar fi el de isteţ. Oricâte legături s-ar fi creat de curând între Jacques şi tatăl său, acesta nu era în măsură să lupte cu Stendhal şi Balzac, pe care Jacques îi cunoştea şi îndrăgea de mai multă vreme. În sfârşit, tinerii se ataşează de trecut fiindcă este limpede, simplu, delimitat, scutit de efemerul balast al prezentului.

Partea cea mai amuzantă este că n-au trecut bine nici şase luni şi Jacques a recunoscut nu numai că punctele de vedere ale d-lui de Boissy erau juste, dar şi că era imposibil la vârsta lui să-ţi găseşti una din acele fabuloase amante care trezesc tinerilor cititori de romane o atât de puternică nostalgie după secolul al XIX-lea. Fiind un băiat, de familie, cu părinţi bogaţi şi „cunoscuţi pe piaţa Parisului”, era prins într-un angrenaj social din care nu, putea să se sustragă: figura pe liste. Ceea ce înseamnă că mamele pariziene îl reperaseră şi-l invitau la baluri. El era cel „ţintit”, după expresia-i favorită (scoasă din Balzac). Treizeci de cucoane vedeau în el ginerele visurilor lor: amabil, bine crescut, spiritual, chipeş, fiul unui om cu situaţie. Cincizeci de tinere îl considerau drept

lozul cel mare la tombola căsătoriei. Dacă ar fi vrut, ar fi putut merge la trei recepţii în fiecare seară. Se ducea uneori, deşi aceste distracţii n-aveau nimic deconectant, căci el spera s-o descopere pe ducesa de Maufrigneuse sau pe Sanseverina în colţurile unde stăteau cuibăriţi părinţii. Himerele erau atât de puternice, încât nu-şi dădea seama că juca efectiv un personaj din 1830, nu chiar leul, ci tânărul bun de însurătoare, pariul cel mare. De obicei nu observi ceea ce-ţi sare în ochi.

Jacques la bal este o imagine plină de haz: nu-i plăcea să danseze şi nu-i plăceau domnişoarele. Dădea buzna printre „cei vârstnici” care, dealtminteri, îl dezamăgeau: domnii erau nişte pisălogi iar doamnele, după ce-i acordau oarecare atenţie, îl expediau la cei de vârsta lui. Domnişoarele treceau pe lângă el ţanţoşe, legănându-şi braţele, prefăcându-se e-ar căuta pe cineva. Îi aruncau priviri care însemnau: „Eu nu sunt ca altele. Invită-mă la dans, de milă măcar! De ce nu te uiţi decât la babe?” Aceste manevre şi atmosfera de dragoste sau de dorinţă pe care o sesiză în juru-i trezeau în el o anumită grosolănie pe care o; avea în fire. Când vreo fată făcea ce făcea ca să-l smulgă din cercul celor vârstnici pentru ca să danseze un slow sau un fox, Jacques îi debita rânjind lucruri de prost gust şi o părăsea de îndată ce muzica înceta. Chiar dacă toate fetele ar fi înnebunit după el, tot aşa ar fi procedat.

Nici tinerii nu-l atrăgeau mai mult. Majoritatea erau studenţi tot atât de pisălogi ca şi părinţii lor. D. Debre a redat un considerabil lustru balurilor pariziene creând Şcoala naţională de administraţie, pepinieră de înalţi funcţionari şi în consecinţă eleşteu pentru partide tentante. „Tipii de la E.N.A.” sunt stelele balurilor din 1972. În 1935 crema balurilor era formată din studenţi de la Ştiinţe Politice, care încercau să pozeze în tineri plicticoşi purtând pălării Eden, gulere înalte de trei centimetri, costume în dungi şi umbrele, ţinând cu

gravitate prelegeri şi arborând pe chipurile lor rumene un aer impenetrabil. Jacques îi considera foarte ridicoli pe aceşti neînsemnaţi Norpois; în schimb, îl măsurau cu o morgă vădită. Nici studenţii de la Politehnică nu erau mai puţin caraghioşi, cu obrajii plini de coşuri, cu tenul livid, cu părul lins cu briantină, cu ochelarii lor, cu felul lor preţios de a vorbi. Şi când te gândeşti că aceşti bieţi indivizi sunt luptătorii de ieri! Jacques rătăcea prin tinereţe întrebându-se cum ar putea să dejoace complotul unanim şi tacit care-şi propusese să-l închidă în generaţia sa, să-i bareze intrarea în lumea reală unde trăieşte divinitatea numită femeia de treizeci de ani. Dacă balurile ar fi fost cel puţin partide de plăcere! Dar erau contrariul; nimic vesel, nimic dezinvolt; totul era măsurat, constrâns, serios, cum se cuvine, de parcă lumea s-ar fi adunat acolo doar din obligaţie. Comedia mondenă părea cu atât mai caricaturală cu cât era interpretată, de tineri.

Numele de Boissy contribuia îndeajuns la succesul lui Jacques. În acest domeniu nu s-a schimbat mai nimic din 1830 până în 1972. Particula de rămâne cea mai frumoasă cucerire a tinerei burgheze. De aceea primea numeroase invitaţii. Cărţile de vizită stăteau stivă pe şemineu. Ba chiar unele mame, în entuziasmul lor, îl gratificau cu vreun titlu, şi nu rareori putea citi: „contelui Jacques de Boissy”

— Nu, nu sunt conte, se adresă el acestor heraldişti, pe un ton rece pe care-l adoptă când voia să-şi bată joc de cineva, nu conte, ci cavaler. Sunt cavalerul de Boissy, dacă vreţi neapărat să-mi daţi un titlu. În familia noastră, al doilea născut este întotdeauna cavaler. De altfel, titlul nu înseamnă nimic. Vechimea şi celebritatea numelui contează.

Când era bine dispus, inventa un mareşal Moncuc de Boissy, însoţitor al lui Henric al II-lea, o marchiză Cropte de Boissy, amantă a lui Ludovic al XIV-lea, un senior Mécouy de Boissy care s-a îmbolnăvit de scorbut la

Damiette în 1270, un cardinal Labiroute de Boissy care a căpătat obiceiuri efeminate în cursul unei călătorii la Roma, în 1756, cu ocazia unui conclav etc. Dacă autorul relatează aceste glume proaste, o face doar ca să arate încă o dată trăsătura literară a spiritului lui Jacques. Ceea ce un om spune în glumă, îţi oferă tot atâtea date despre el ca şi ceea ce spune când vorbeşte serios.

Tot frecventând balurile, Jacques a devenit un fel de personalitate a tineretului snob din 1935-1936. Era un punct de atracţie. Dacă n-ar fi fost preocupat de himerele lui, ar fi avut, desigur, câteva aventuri agreabile cu vreo cinci-şase domnişoare nostime care nu şi-ar fi apărat virtutea cu prea mare străşnicie, dacă o mai posedau cumva. Dar domnişoarele reuşeau să-l sperie pe băiatul nostru, altminteri atât de hotărât. În fiecare din de, fie ea şi cea mai dezinteresată, nu vedea decât o maşină de măritat, în plus, le găsea pe toate proaste. Stimă şi afecţiune nu simţea decât pentru una singură, Anne-Marie Delanglade, urâtă, inteligentă, vorbăreaţă ca şi d-na de Boissy. Ea nutrea pentru el o dragoste înflăcărată, mascată însă sub aparenţele camaraderiei. A ales-o companie în plimbările lui, pentru că era veselă, făcea mare haz de glumele lui, cunoştea perfect bunele maniere, nu rămânea datoare în nici o împrejurare şi mai ales, fiind mai mare ca el, făcea oarecum figură de fată bătrână în acest univers dominat doar de ideea căsătoriei. El care-şi putea lua ea deviză faimoasă formulă antică: „Aminteşte-ţi să nu te încrezi în femei” se odihnea cu ochii închişi pe această urâţenie plină de viaţă pe care o considera ca pe o pavăză invincibilă contra oricărei acţiuni matrimoniale. Ar fi rămas năucit dacă ar fi auzit-o pe Anne-Marie vorbind de el în familia ei, unde nu-şi mai ascundea adevăratele simţăminte, şi, şi mai năucit încă, dacă ar fi auzit proiectele pe care numita familie le concepea. Familia Delanglade era foarte şic, deşi trăgea mită de coadă. Pe deasupra, număra şi trei fete.

Principala îndeletnicire a celor cinci persoane consta în a vina un soţ. Ocheau şi cel mai neînsemnat indiciu şi nu-şi pierdeau nădejdea în ciuda numeroaselor insuccese, fiind totdeauna gata să exploateze şi cea mai vagă ocazie. Ca toţi oamenii care au o idee fixă, ei se înşelau complet asupra asiduităţii lui Jacques. Numai Anne-Marie ştia la ce să se aştepte, dar îşi spunea că poate cu timpul, cu răbdare, cu pricepere, cunoscându-i multe taine şi complicităţi, va reuşi să înhaţe pasărea rară a balurilor anului 1935, că se va numi d-na de Boissy şi că va părăsi, în sfârşit, cuibul plăcut dar ponosit de pe strada Vignes à Passy, de care se săturase până peste cap. Părinţii Delanglade şi celelalte două domnişoare de pe balcon, cu privirile aţintite spre strada Varenne, erau asemeni mateloţilor de pe un vas, extenuaţi de o interminabilă cursă, fără merinde şi apă de băut, dar care întrezăresc la orizont uscatul.

În general, Jacques trecea s-o ia pe Anne-Marie de-acasă. Prudentă cum era, nu lăsa nimic la voia întâmplării, ci făcea în aşa fel încât el să nu urce cele cinci etaje (fără ascensor) până la apartamentul lor. Ea se temea de amabilitatea părinţilor şi a surorilor care se amăgeau întruna şi, în ciuda bunelor maniere, ar fi riscat să sperie vânatul. Îl aştepta în stradă, în rochia de seară, profitând de câteva clipe de singurătate şi de aerul proaspăt, ca să-şi ascundă dragostea în cel mai tainic ungher al sufletului. Îl întâmpină cu un sărut amical pe obraz, foarte parizian şi foarte liniştitor, sărea în Bugatti ca un băiat şi începea să vorbească iute ca o maşină de cusut. Şi ca să isprăvim schiţa, să spunem un cuvânt şi despre îmbrăcămintea ei. Avea două rochii lungi, instrumentele ei de lucru, dată fiind principala sa ocupaţie: frecventarea seratelor dansante (în timpul zilei urma cursurile de Istoria Artei la Luvru). Una din rochii era trandafirie, cealaltă verde deschis, destul de decoltate şi de mulate pe corp. Fiecare era împodobită cu o floare din

organdi turtită şi veştejită ca o floare naturală. Anne-Marie era palidă, avea braţele albe ca varul, un păr şaten spre blond, dar nişte ochi negri superbi, scăpărând de spirit, şi o gură şi mai expresivă şi spirituală ca ochii. Jacques se simţea într-adevăr atras de ea.

Pentru a accentua genul camarad şi a-l îmblânzi definitiv pe Jacques, se ducea uneori să-l ia de pe strada Varenne. Avea un mod inimitabil de a se simţi ca la ea acasă, aruncându-şi jacheta de astrahan la întâmplare, aranjând un tablou strâmb, aşezându-se pe braţul câte unui fotoliu, sau intrând cu un firesc desăvârşit în baie – unde Jacques îşi punea cravata pentru smoking – ca să-şi pudreze puţin nasul, povestind râzând ultimele bârfe din diverse cercuri şi întrerupându-se la jumătatea frazei ca să exclame:

— Ce naiba faci acolo de abia te mişti? O să ajungem la spartul târgului, după ce-au înfulecat totul! Oh! tare mai eşti enervant, ce te mitocoşeşti atâta? Ca o cucoană. Ia lasă-mă să-ţi aranjez cravata, altminteri nu mai ajungem în vecii vecilor. Avea dreptate bunica mea, născută de Laubespine, bărbaţii ăştia sunt o adevărată pacoste.

Felul ei de a vorbi era o trăsătură caracteristică a fetelor din lumea bună şi, îndrăznim s-o spunem, o garanţie a purităţii lor.

Anne-Marie, se pregătise pentru un foarte lung război; nu era însă foarte sigură de victorie. Socotea că are nevoie de cel puţin doi ani de lucrări subterane, de încercuiri perfide, de manevre imperceptibile etc. Din nefericire, cum nu cunoştea nimic din viaţa lui Jacques în afara balurilor, se înşela asupra caracterului lui. Văzând că nu se prea dă în vânt după fete şi că nu se simţea bine decât cu ea, trase o concluzie falsă, şi anume că de fapt era un timid. Această fată, care era într-adevăr deosebită, se pierdea în frivolităţi şi din snobism şi din necesitate, comiţând un păcat din orgoliu. Era convinsă că nimeni din cercul lor, nici măcar Jacques, nu e atât de subtil şi

inteligent ca ea. În ceea ce-l priveşte pe Jacques, deformarea profesională (s-o spunem aşa) o făcea mioapă: ea îl iubea mai degrabă fiindcă era scăpărător şi bogat decât frumos, amabil, vesel, amuzant şi imprevizibil. Chiar dacă se agaţă de aparenţe, iubirea poate fi pătimaşă. Dealtminteri, în lunile ce au urmat, descoperind adevăratele calităţi ale lui Jacques, dragostea fetei a devenit şi mai aprigă. E aici ceva ironic şi înduioşător: biata Anne-Marie, care luase iniţiativa operaţiunilor, punându-se la adăpost, care făcuse planuri de atac minuţioase şi complicate, care credea că urmăreşte o politică foarte abilă, dacă nu pentru a-l face pe Jacques să se îndrăgostească de ea, cel puţin pentru a-l subjuga prin obişnuinţă, prin tandreţe amicală, familiaritate, prin idei şi gusturi comune, îşi dădu seama într-o zi că toate aceste savante manevre s-au întors împotriva ei, că de fapt ea era cea subjugată, şi chiar foarte tare. Au început atunci nişte zile groaznice, când se întreba unde poate fi Jacques, ce face, ce vede, ce aventuri are şi cu ce femei etc. Stătea toată ziua în casă, pândind telefonul, îl bătea la cap pe Jacques să accepte toate invitaţiile, ca să-l poată vedea şi atinge, să-l ţină de braţ, să-l sărute prieteneşte de douăzeci de ori pe seară, să se lase pe umărul lui cu o nepăsare voit parodică, dar mai ales să vorbească, să vorbească la nesfârşit cu el. Era devorată de nevoia de a-i spune totul, de a-i mărturisi şi cele mai neînsemnate idei, veleităţi, nu se mai abţinea să facă remarci usturătoare asupra celor din jur, ea, care până atunci îşi făcuse o regulă din a fi universal indulgentă, dacă nu deosebit de amabilă, considerând că e o atitudine de foarte bun gust şi pe deasupra avantajoasă pentru o fată săracă, într-un cuvânt, nu-i ascundea nimic lui Jacques, ba era fericită să-i ofere totul, să i se arate în adevărata lumină.

Bineînţeles, Jacques, departe de orice gând amoros, nu-şi dădea seama de nimic. Faptul că Anne-Marie era

întotdeauna disponibilă când dorea s-o vadă, că venea la prima chemare, că îl privea uneori cu un ciudat aer gânditor, că întârzia uneori în braţele lui după un sărut monden, că bârfea cu înverşunare pe cele câteva persoane pe care el avusese nefericirea să le găsească oarecum interesante, şi alte asemenea simptome caracteristice iubirii nu reuşeau să-i deschidă ochii. Se felicita cu naivitate pentru prietena lui, atât de simpatică şi devotată, alături de care lucrurile păreau atât de simple. În ciuda nebuniei ei, Anne-Marie păstra totuşi, destulă tărie de caracter pentru a nu-l sufoca. Era stăruitoare dar fără să se observe. Din care cititorul poate vedea că era o adevărată femeie de lume, în ciuda fizicului ei ingrat, a celor douăzeci şi patru de ani, a fecioriei şi sărăciei.

Balurile sunt prima etapă în periplul unui tânăr la modă. După patru-cinci luni de prezenţă la baluri, urmează dineurile la care sunt invitaţi puţini tineri, aşezaţi la un capăt al mesei. Primele dineuri seamănă cu un examen sau cu un concurs. Sunt cântărite manierele candidatului care nu trebuie să fie nici timid, nici prea vorbăreţ, nici prea măgulitor cu persoanele utile în cariera lui; cu doamnele trebuie să se poarte cu o familiaritate respectuoasă, lăsând impresia că mai sunt încă tinere şi frumoase pentru a li se face curte, dar prea sus plasate pentru a avea îndrăzneala de a năzui la de etc. Jacques a fost destul de repede invitat la asemenea dineuri, datorită numelui, averii tatălui şi influenţei Annei-Marie al cărei cavaler era, dar şi aici s-a plictisit tot atât de repede ca la baluri, şi a înţeles că societatea aceasta nu e cea în care ar fi dorit să intre. Cine dădea dineurile? Părinţii, adică oameni bogaţi, ambasadori, industriaşi, miniştri, afacerişti, avocaţi cunoscuţi, cu fiice de măritat sau fii de lansat. Aici Jacques vedea mai bine decât d. de Boissy. Societatea aceasta n-avea nimic comun cu cea adevărată, a artiştilor, scriitorilor, principeselor romance,

a actriţelor de înaltă clasă. Descoperea că există în societatea pariziană compartimente închise, ca şi odinioară, şi că de-ar fi venit zilnic la dineuri, timp de o sută de ani la familii ca Boyer-Montastruc, Chantereau, Dumesnil, Marouillère, George-Kahn, ale căror milioane adunate ar fi format o movilă respectabilă, tot n-ar fi întâlnit vreodată pe Marie-Laure de Noailles, pe Claudel, Cocteau, Breton, Drieu la Rochelle, Léon-Paul Fargue. De fiecare dată când se ducea la unul din aceste festinuri plicticoase, cu un meniu aproape identic (somon, pulpă de miel, profiterol) avea o clipă de speranţă: va seduce poate, în sfârşit, şi altceva decât o tânără de familie bună, animată de negre dorinţe asupra libertăţii lui? Speranţa se năruia de cum punea piciorul pe prag. Ca să nu mai vorbim de Anne-Marie, veşnic prezentă, ce nu-l slăbea o clipă. E lucru de mirare răbdarea şi perseverenţa tinerilor. Degeaba ştiu în sufletul lor că se angajează pe o cărare care nu-i va duce nicăieri, ei continuă să meargă, şi nu-i nevoie decât de o lovitură a sorţii că să se oprească. În cazul lui Jacques, el a avut, din fericire, două asemenea lovituri, fără de care şi-ar fi pierdut un an sau doi din viaţă, tot mâncând somon, pulpă de miel şi profiterol, de trei ori pe săptămâna.

Un singur lucru îl dezavantaja faţă de câte va doamne care-i treziseră interesul: nu era suficient de conformist, cum se cuvenea unui tânăr de vârsta lui (vezi mai sus). Era spiritual. Era un om superior, ceea ce se observa în intervenţiile lui cam lungi. Aici îl puteai scuza: conversaţia era în general atât de anemică, în cât se plictisea mai puţin când vorbea el, decât atunci când ascultă. În sfârşit, cum nimeni nu-l intimida, se adresă celor mai vârstnici ca şi cum s-ar fi adresat celor de o seamă cu el. Dacă-i plăcea o femeie, vorbea tot timpul numai cu ea, ignorând-o fără să-i pese pe cealaltă vecină, ba chiar simţind o oarecare voluptate în a o vedea plouată. Se răzbuna astfel că un copil pentru invitaţiile acceptate din

curiozitate, rutină, şi din complezenţă pentru Anne-Marie. În câteva luni şi-a făcut în mediile burgheze ale Parisului o atât de solidă reputaţie de „mojic”, în cât i-a supravieţuit şi după război. Din fericire însă pentru el, şi aici funcţionează pereţii etanşi; această reputaţie nu l-a urmărit când, mai târziu, a pătruns în lumea la care aspira, ca şi cum ar fi emigrat dintr-un continent într-altul. Neliniştea într-o oarecare măsură pe cei din jur, era temut chiar, fiindcă îi scăpau uneori remarci brutale. Era efectul plictiselii care-l făcea răutăcios, sau cel puţin grosolan. Anne-Marie, pe care iubirea o făcuse sensibilă precum o mimoză, simţea dinainte apropierea acestor dezlănţuiri după o anume privire furişă, după zâmbete prevestitoare, după un fel al lui de a-şi îndesa capul între umeri, după o expresie de bravadă ironică. Ea tremură de teamă, dar nu îndrăznea să intervină, căci în acele momente când temperamentul lui Jacques biruia, simţea în el o forţă (rea sau bună, nu ştia exact) care o intimida. Se temea atunci de el mai mult decât de oricine.

Într-un alt mediu decât cel în care naşterea şi condiţia sa l-au plasat, Jacques ar fi avut toate succesele dorite, pentru că ar fi întâlnit femei sensibile la inteligenţa lui, la ciudăţeniile, manierele şi ideile lui romaneşti. De fapt, avea dreptate să fie obsedat de ducesele lui Balzac şi Proust. Ele aveau descendente în 1935 (mai au şi azi) mult mai inaccesibile ca burghezele pe care le frecventa, dar care ar fi făcut mai puţine mofturi recunoscându-l ca pe unul de-ai lor. Într-un cuvânt, juca rolul lebedei printre gâşte, fără să-şi dea desigur seama, şi se înverşuna să fugă după o pradă-himeră. Nu putem spune că frumoasele doamne îşi băteau joc vizibil de el: îl ascultau binevoitoare, chiar cu o anumită tandreţe, dar atât. Toate aveau ceva distant, uşor ironic. Privirile lor amuzate păreau a spune: „Ce vrei să fac cu tine, băiete? Îmbătrâneşte puţin, şi vom vedea.” Jacques se ducea la dineuri ca un parizian la pescuit creveţi în Bretania.

Aceste frumoase burgheze dintre cele două războaie, ale căror portrete au fost făcute de Vuilliard şi Van Dongen, parfumate ameţitor cu *Shalimar, Arpège* sau *Chanel 5*, împodobite cu bijuterii semnate Lacloche, erau pentru el la fel de insesizabile ca şi fauna marină pentru un vilegiaturist înarmat cu un minciog cumpărat la bilei. Nu erau virtuţi inatacabile, nici femei distante multe chiar şi-ar fi dorit o aventură, lucru de care Jacques îşi dădea perfect de bine seama, dar nu el era eroul acelei aventuri. Uneori smulgea câte o întâlnire la care se ducea fără chef, presimţind că nu va ieşi nimic substanţial. Într-adevăr, d-na accepta să ia o gustare la Rumpelmayer sau un ceai la Claridge. Jacques se plictisea o oră-două discutând lucruri fără importanţă, cu o persoană care consimţea să i se sărute încheietura mâinii, nu însă fără a o retrage curînd cu un zâmbet protector.

La început, cu mintea plină numai de Pauline de Beaumont, de ducesa de Langeais, de d-na Chasteller, s-a îndreptat spre cele mai de vază femei, apoi s-a întors spre un vânat mai puţin preţios, în sfârşit, către prima venită: cititoare ale premiilor Goncourt, femei divorţate şi îndrăzneţe „soţii de oameni de afaceri, tinere căsătorite cu nişte nătăfleţi etc. Nimic pe gustul lui. Era ca un jucător într-o pasă proastă; pierdea indiferent pe ce număr miza. Făcea pentru prima dată această experienţă atât de obişnuită şi copleşitoare, că există anumite uşi ce nu pot fi deschise pentru că nu ai cheia lor, fără să ştie că există multe alte, uşi în lume, şi că cele pe care trebuie să intri se deschid de la sine. Singura-i cucerire în aceste luni de eforturi inutile a fost o subretă ce stătea timidă lângă un bufet şi căreia i-a făcut cu ochiul toată seara. La drept vorbind, fata, în ciuda mâinilor ei roşii, era mai încântătoare ca toată societatea feminină adunată acolo. Se numea

Louise Moulinot. Profitând de dezordinea şi zarva produsă când lumea se ridică de la masă, Jacques s-a

apropiat de ea şi i-a şoptit:

— Dacă am merge mâine seară la cinema?

— Oh, nu! mâine nu pot, a murmurat ea cu un surâs pe jumătate amabil, pe jumătate obraznic, mâine mai avem oaspeţi, trebuie să rămân pentru servit. Dar pot duminică.

Succesul repurtat i-a dat o bună dispoziţie şi o vervă inepuizabilă. În seara aceea ar fi putut s-o dea gata pe d-na Gaspard-Boulanger, cea cu oţelăriile, dar nu băgase de seamă că-l priveşte cu insistenţă.

Cucerirea făcută în două minute îi inspiră lui Jacques două categorii de cugetări. Mai întâi se abţinu să guste pe deplin comicul situaţiei. Să visezi luni de zile marchize, muze, curtezane, şi să sfârşeşti prin a seduce o subretă, e frumos ca o fabulă de La Fontaine. Şi-a numărat orele de plictiseală pe care şi le impusese ca să ajungă la acest rezultat, şi trase concluzia că-i un imbecil. „Pe cinstea mea, gândi el, am plătit-o destul de scump pe domnişoara Moulinot, o s-o păstrez o vreme.” Parodiind stilul lui Labiche şi Paul de Kock pentru plăcerea lui personală, adăugă: „Dar ce adorabilă e turtureaua!” De fapt, aşa şi era. Duminica următoare a verificat adevărul în detaliu. Jacques nu avea prostul obicei de a amesteca vanitatea în problemele inimii sau ale simţurilor, cu alte cuvinte de a-şi pune în acord dorinţele amoroase eu aprobarea generală; în această privinţă nu consultă decât propria-i fantezie. Femeile pe care le priveşti cu coada ochiului în metrou îl încântau, când era cazul, ca şi cele admirate în saloane. Ca urmare, legătura cu o slujnică drăguţă îi părea mai onorabilă decât un flirt cu o patroană mai puţin drăgălaşă. După ce s-a supus atâta timp unei vanităţi străine caracterului său alergând după himere, s-a reîntors cu bucurie la gusturile sale reale. Şi-a jurat să nu mai calce pe la Rumpelmayer sau Claridge, locuri lugubre pe care începuse să le deteste, fiind teatrul înfrângerilor lui. De asemeni, avea să reducă aproape la zero ritmul dineurilor. Cu-atât mai rău pentru frivola

Anne-Marie! N-are decât să-şi caute un alt cavaler. „Oh! îşi zise, mă demobilizez.” Hotărârile luate i-au adus o vie uşurare şi încercă acea fericire proprie tinerilor când au sentimentul că şi-au pus ordine în existenţă.

Mică aventură cu Louise Moulinot l-a învăţat multe şi i-a adus o experienţă socială mai picantă decât o legătură măgulitoare şi tradiţională. Întâi de toate l-a învăţat ce înseamnă discreţia. Nu-i făcea nici un rău feţii. Apoi Louise îi aducea un alt climat, cu felul ei de a vorbi, cu ideile şi obiceiurile de subretă, cu şiretenia ei naivă, cu veselia şi frivolitatea ei. Îi spunea:

— Trebuie s-o întind, am de călcat o groază! E mulţumit domnu’ de porumbiţa lui? E tare caraghios când vii la doamna şi te servesc cu somon cu maioneză, îmi vine să bufnesc în râs, nu alta.

Jacques era încântat văzând-o naturală ca un copil. Nu se miră de nimic, nu se minună nici de maşina cu care Jacques o ducea uneori la „Robinson” sau în Bois de Verrière. Când intra în apartament, dădea cu degetul pe mobilă ca să declare satisfăcută:

— Aoleu, ce mizerie, stăpânii mei n-ar accepta aşa ceva.

Şi Jacques făcea ce făcea să fie invitat la amintiţii stăpâni. Îl încântă ideea de a fi amantul servantei fără ca cineva să bănuiască. De la locul lui o privea zâmbind pe Louise, frumoasă s-o mănânci în costumul ei de cameristă de casă mare din 1935: rochie de tafta neagră, bonetă şi manşete albe, şorţ rotund. Când se aplecă să pună un platou, îi atingea braţul sau palma, zăbovind puţin pentru a sublinia complicitatea. Situaţia aceasta îl umplea de încântare:

— Mi-ar place să văd ce figură ar face domnul şi doamna dacă ar afla că nu vin la ei decât pentru tine.

Datorită Louisei, descoperea bucuria acţiunilor secrete. El, care căutase romanescul acolo unde nu exista, a dat de el, şi încă de unul savuros, fără să bănuiască.

— Cine-i pocitania aia cu care vii? îl întrebă fata într-una din zile. Logodnica ta? Pot să ţi-o spun: nu-mi place deloc. Şi cum vorbeşte! Numa' vorbe de ocară.

Dac-ar fi fost crescută de mama, ştiu c-ar fi vorbit altfel, zău aşa.

— Domnişoara Delanglade, logodnica mea! izbucni Jacques cu uimire. Eşti nebună!

— De ce, s-au văzut atâtea urâţenii care s-au luat după flăcăi arătoşi. N-ar fi prima oară. Fără să mai vorbim că-i lulea.

— Ea e lulea? repetă el ca trăsnit.

— Este, puiule. Te priveşte cu nişte ochi bleojdiţi. Şi de câte ori spui ceva, leşină, nu alta. Pe mine nu mă duce nimeni.

— Îmi faci o scenă de gelozie! îi zise Jacques după ce-şi reveni din uimire.

— Şi de ce mă rog nu ţi-aş face, îi replică Louise mânioasă. Sunt şi eu o femeie ca oricare. Dacă sunt de la ţară nu înseamnă că n-am şi eu suflet.

— Ia termină odată cu „sunt de la ţară”. Nu ştiu ce înseamnă aristocraţi, popor, tineri, bătrâni. Există oameni care-mi plac şi oameni care nu-mi plac. De la ţară sau nu, tu faci parte dintre cei care-mi plac şi dacă n-ai băgat de seamă, eşti mai proastă ca stăpână-ta.

— Adevărat că-ţi plac? întrebă intimidată Louise. Nu mi-ai spus-o până acum. Îmi juri atunci că nu te-ai logodit cu sperietoarea aia de ciori? Nu trebuie să te temi să mi-o spui pe şleau. Ştiu ce mi se cuvine. Fii liniştit, când vrei să te însori, n-o să mă ţin scai.

— Ştiu că-i bună, zise Jacques izbucnind în râs. Loulou Moulinette sau slujnica cea inimoasă! Vino să te strâng în braţe, înger ce eşti. Şi geloasă, pe deasupra! Cât priveşte însurătoarea mea, acest deplorabil eveniment nu se va produce în vecii vecilor, pe cuvânt de onoare! Nici cu d-şoara Delanglade, nici, cu Shirley Temple, nici cu Maryse Baştie, nici chiar cu domnişoara Moulinot, care ar avea

mai multe şanse decât oricare alta.

Autorul este obligat să semnaleze aici o trăsătură a lui Jacques, ce poate fi pusă pe seama vârstei: nu suportă să fie înşelat. Vorbele Louisei, examinate serios după plecarea ei, l-au umplut de mânie. Pe moment, n-a crezut. Anne-Marie îndrăgostită de el, prea era comic. Dar i-au venit în minte zeci de detalii de netăgăduit. Tot ceea ce el pusese pe seama camaraderiei (refuzând să privească lucrurile în faţă, din comoditate, fiindcă aşa îi convenea) ţinea de dragoste. Dragostea explica totul. Şi otrăvea totul. Anne-Marie mereu în preajmă-i, pupându-l întruna, grăbindu-se să fie de acord cu el, sărindu-i în apărare ca o leoaică, făcându-se complice cu el contra lumii întregi etc, din pură prietenie, erau tot atâtea daruri gratuite şi foarte preţioase, la care nu putea răspunde decât printr-o prietenie egală şi o solidaritate statornică. Dictate de dragoste, aceste maimuţăreli nu mai aveau nici o valoare. Jacques se simţea rănit văzându-se înşelat de un om în care avusese încredere. Se simţea asemenea unei femei căreia i s-a oferit un diamant şi care observă că e o imitaţie. Dar mai presus de orice, era ofensat că a deşteptat dragostea unei creaturi atât de respingătoare: i se părea o insultă. Ceea ce observase Louise putea tot atât de bine să fie observat de invitaţii la dineuri sau la baluri. Poate chiar trecea în Paris drept logodnicul îndatoritor al pricăjitei Delanglade? Să-ţi doreşti a fi un leu sau măcar un pui de leu, şi să descoperi că faci parte din turma de oi, destinată poftelor fetişcanelor de măritat, că ai fost ales şi marcat de cea mai pocită dintre de şi, culmea ruşinei, să nu-ţi fi dat seama de nimic, e cumplit. Timp de mai bine de un ceas, Jacques a fost pradă acelei nelinişti desperate care-i cuprind uneori pe tineri când, pe bună dreptate sau nu, se simt încolţiţi şi ar dori să se lanseze în mai multe acţiuni deodată.

Fatalitatea se vâră până şi în cele mai neînsemnate lucruri. Dacă Anne-Marie n-ar fi avut întâlnire cu el în

seara aceea, oi doar a doua zi, era posibil ca odată cu ivirea zorilor furia să i se tempereze şi să fie mai puţin dur cu ea. Poate s-ar fi înduioşat chiar şi şi-ar fi spus că lucrurile nu sunt atât de grave. Dar nefericita care nu rata nici o ocazie să-şi vadă iubitul, sună la uşă la ora opt fix, după cum hotărâseră în ajun.

— Ce mai faci, bătrâne? întrebă ea veselă, ia ascultă, am o idee. Ar fi tare plăcut la Claudine. Dar mai întâi să mergem la cinema. Am ajunge doar pe la unsprezece, iar la douăsprezece am întinde-o. N-ar fi rău, ce zici?

Să fi fost ea chiar atât de jalnică sau Jacques o privea pentru prima dată fără prietenie? Avea părul mai rar şi mai lins ca de obicei, tenul mai iritat, ochii tulburi, – rochia avea parcă urme de murdărie la bretele şi la gât, floarea de organdi stătea să cadă, astrahanul părea, de o sută de ani. Într-un cuvânt, sosise ca o victimă pe care destinul a împodobit-o pentru sacrificiu.

— Să mă scuzi, te rog, îi zise Jacques pe un ton glacial, nici un cinema, iar la Claudine te duci singură. Am o întâlnire cu prietena mea.

— Prietena ta, îngâna Anne-Marie. Ce mai e şi povestea asta? Ai o drăguţă?

— E destul de frecvent la băieţii de vârsta mea, răspunse Jacques sarcastic.

Înfăţişarea ei în loc să-l înduioşeze, îl înfurie. Pălise, se ciupea întruna de picior, de coate, de palmă. El n-avea pic de suflet. „Pe jumătate bărbat, pe jumătate copil”, spusese, d. de Boissy. În acel moment n-avea nimic de bărbat, ci toată ferocitatea copilului. Chipul răvăşit al fetei, paloarea, tremuratul care a cuprins-o, vocea-i gata să izbucnească în plâns sfârşiră prin a-l exaspera. Trebuia s-o execute definitiv, s-o gonească pentru totdeauna din viaţa lui.

N-o mai suporta. Simţi o uşoară tandreţe pentru Louise Moulinot care-i făcuse, deschizându-i ochii, un mare serviciu. Astfel încât două vorbe i-au fost îndeajuns

pentru ca Anne-Marie să devină atacabilă, slabă, iar dezgustătoarea-i dragoste să iasă la iveală ea un vampir dintr-un coşciug. Privind retrospectiv, avea de ce să-l treacă fiorii.

Să trăieşti luni de zile alături de această porcărie şi să nu ai nici cea mai vagă bănuială!

— Adio, scumpa mea! adăugă el. Vrei să-ţi chem un taxi?

Oricât de teribil ai fi, nu te descotoroseşti aşa uşor de o femeie îndrăgostită. În loc să plece, cum fusese invitată, Anne-Marie se îndreptă spre un fotoliu şi se aşeză. S-a produs atunci un fenomen care-l dezorienta pe Jacques şi răsturnă situaţia: ea îi zâmbi. Un zâmbet perfect de femeie de lume. A avut nevoie doar de câteva secunde ca să-şi revină, să reintre în rolul ei de camaradă pe care-l juca de luni de zile. Fetele au în marile împrejurări un suflet de contabil. Asistăm acum la o mare împrejurare. Miza era un băiat pe care ea îl iubea şi un soţ posibil. Trebuia să dea Cezarului ce-i al Cezarului. „Ei, ce naiba, gândi ea realist, bărbat e, iar eu – fată. Bietul de el, n-o să-şi poarte veşnic centura de castitate.” După care n-a mai spus nici o grosolănie. Dacă Jacques n-ar fi fost descumpănit de metamorfoza ei şi oarecum novice, ar fi dedus că fata nu lua lucrurile în uşor; dar aşa nu observă nimic. Ea începu să vorbească asemeni unei eroine din Racine sau cel puţin din Gyp, cu o viteză telegrafică:

— Ai, va să zică, o drăguţă. Ce om discret! Mi-ai spus-o pe un ton de parcă mi-ai fi prevestit un cutremur. M-am şi zăpăcit, dragul meu (zăpăcit era o hiperbolă care-i plăcea şi pe care şi-o aplică foarte des; în împrejurarea de faţă nu era prea puternică). Vrei să-mi afli părerea? Ei bine, ai dreptate. Pe primul loc, igienă. Ia să vedem, o cunosc? Stai… lasă-mă s-o descopăr singură. Nu-n Odette, nici Simone, poate d-na de Valard? Nu, nu d-na de Valard, nu-i destul de bine. Nu mi-o închipui venind aici pe furiş, ridicându-şi voaleta, cu pieptul palpitând şi şoptind: „Ce

facem, dragul meu, suntem doi nebuni!” Nu poate fi nici Michèle, n-ar suporta să-şi strice coafura... Bun, mă opresc, adăugă ea râzând. Nu face mutra asta! N-am de gând să-ţi trec pragul vieţii tale private. Îţi aparţii. Numai un lucru aş vrea să-mi explici: de ce când am intrat mi-ai aruncat cu drăguţa ta în faţă, ca şi cum aş fi vrut să i te răpesc? Vezi, dragul meu Jacky, dacă-mi dai voie să ţi-o spun, mi se pare că împingi lucrurile prea departe...

Discursul a ţinut mult. Pe măsură ce-l debita, îi creşteau aripi. Anne-Marie nu-şi slăbea adversarul din ochi, îl străpungea cu magnifica-i privire văzând cum ostilitatea lui scade. Când se simţi destul de sigură pe victorie, abandonă tonul glumeţ şi, prefăcându-se rănită, îi declară:

— Ai sau n-ai o drăguţă, nu-i un motiv să-mi tragi clapa. Am avut în seara aceasta o întâlnire, dacă îmi dai voie să-ţi amintesc. Trebuia să mergem la Claudine. Ai tot dreptul să faci ce vrei, dar nu să te porţi ca un băiat de prăvălie.

Jacques era gata-gata să creadă că se înşelase, că Anne-Marie nu se îndrăgostise de el, că era numai o bună prietenă, că Louise avusese halucinaţii. Dar rămăsese în el prea multă mânie ca să se abţină să nu mai atace.

— Vrei să ştii cine mi-e amantă? N-am nici un motiv să-ţi ascund. O servitoare.

— Cuvântul amantă, nu-i prea mult? întrebă Anne-Marie cu un ton indiferent şi uşor amuzat.

O servitoare, ce uşurare! Nu putea să-şi dorească o rivală mai puţin periculoasă. Cu o servitoare, se reedita o situaţie cunoscută, tradiţională, cea a băieţilor de familie care fac trăsnăi. Dar şi ce decepţie! Parcă ar fi preferat o femeie din lumea ei (măritată, bineînţeles). Această imagine vulgară umbrea chipul lui Jacques: o scârbea. Biata Anne-Marie! Descoperea pentru prima dată că bărbaţii pe care-i iubeşti nu se culcă niciodată cu femeile pe care, la rigoare, le consideră demne de ei. Întotdeauna cu altele!

— Miroase a colonie ieftină şi a friptură, zise Jacques pe cel mai perfid ton. Îmi spune: „băiatu meu”. Cunoaşte pe dinafară repertoriul lui Lys Gauty. Mergem să dansăm la *Mimi-Pinson* şi la *Coliséum.* Dar la pat, draga mea, e grozavă! adăugă el cu o frenezie a abjecţiei care îl cuprindea uneori, când era scos din sărite. Au format-o valeţii din cele mai bune case ale Parisului.

Tot ce a obţinut Anne-Marie a fost să o conducă la balul unde erau invitaţi, şi la care el a stat doar câteva clipe. Ea s-a silit să danseze până la două noaptea, să vorbească şi să râdă mai mult decât era necesar. Un student de la Şcoala de mine căruia îi inspira o admiraţie fără limite a condus-o acasă în taxi, ţinând-o prosteşte de mâna tot timpul drumului. Ea plângea pe umărul lui fără să se poată opri. Se simţea umilită, ceea ce dovedeşte că Jacques, la urma urmelor, nu ratase lovitura. Ca toate femeile nenorocite, repeta în hohote: „Cât am fost de proastă şi ridicolă!” Ridicolă în propriii ei ochi, se înţelege, şi asta o amăra cel mai mult, ca să nu mai spunem că-şi pierduse timpul pizmuindu-şi prietenele, prezentându-le lui Jacques într-o lumină defavorabilă, când el privea în altă parte. Degeaba îşi spunea că se luptase cu o abilitate şi un sânge-rece ireproşabil, tot desperarea era mai puternică; acest băiat încântător şi bogat nu va fi soţul ei, şi existau destule şanse să rămână fată bătrână. Îi era silă de sărmanul individ de la Şcoala de mine şi de alţii ca el. Toate belelele-i cădeau pe cap. Fatalitate!

După scena cu Anne-Marie, Jacques a avut o reacţie de bărbat, adică un dezgust total pentru sexul slab. Dragostea, cu toate complicaţiile ei, ce comedie! Printr-o piruetă a caracterului proprie bărbaţilor, avea acum mai multă pică pe Louise Moulinot decât pe Anne-Marie, nu fiindcă avusese îndrăzneala să se îndrăgostească de el, ci fiindcă l-a forţat să privească acest groaznic adevăr şi după propriile-i cuvinte, din gelozie, i-a pus pe tapet ceea ce bărbaţii urăsc mai mult ca orice pe lume: complicaţiile

amoroase. Să fii între două femei care te pulverizează cu sentimentele lor de parc-ar turna sirop (amestecat cu oţet), să-ţi vină să verşi, nu alta. Pentru moment avea o singură dorinţă: să nu mai vadă pe nici una. Să facă o baie. Să se purifice. Să reîntâlnească agreabilă şi limpedea companie a bărbaţilor. Singurul mod de a scăpa de stratul de tencuială cleioasă de care avea impresia că-i mânjit era să telefoneze a doua zi de dimineaţă căpitanului Lacassagne, care înainta în viaţă pe un drum drept ca şi calul lui, Fifine, când îi dădea pinteni pe aleea rezervată de pe bulevardul Foch. Îi telefonă şi lui Jean, a cărui existenţă era de multă vreme legată de a sa şi care îi era ca un frate. Prea-i neglijase în ultimele luni pe aceşti doi prieteni, care reprezentau tot ce avea el mai adevărat şi mai trainic,iar ei, discreţi, nu şi-au îngăduit să-l deranjeze din nimicurile lui. Fu cuprins de un val de blândă duioşie şi de o uşoară remuşcare.

Din fericire, amândoi erau liberi a doua zi, prima duminică de decembrie 1935, dar nu pentru dejun, cum ar fi dorit de Boissy, care avea această mânie tipic franţuzească de a-şi sărbători prietenii dând agape. Jean, în fiecare duminică, lua masa cu d-na Pousselet. Tradiţie sacră. Dacă s-ar fi abătut de la ea, maică-sa ar fi stat bosumflată cel puţin până joi. Serveau un pui care, trebuie s-o spunem, era delicios. Astăzi, când puii crescuţi industrial şi hrăniţi cu produse chimice au carnea fadă şi costă ieftin, nu se mai ştie ce gust aveau puii de casă de dinainte de război. Era o mică nebunie pe care familiile modeste şi-o ofereau din când în când. Jean, de exemplu, înfuleca vreo patruzeci de pui pe an, marele lux al familiei Pousselet. Se adăuga o prăjitură cumpărată de la o patiserie de pe bulevardul Ternes. Când d-na Pousselet se simţea ispitită, trecea pe la un birtaş renumit pe-atunci, faimosul Pou, şi venea încărcată cu lucruri delicioase. Desigur, „făcea totul numai pentru Jean”. Ea se sătura foarte bine cu un cu moale şi o felie de pâine uscată, cel

puţin aşa pretindea, căci pe teren ataca viguros delicatesele de la Pou şi se arăta necruţătoare cu galinaceea duminicală. În ceea ce-l priveşte pe Lacassagne, nu-l putea întâlni pe Jacques decât la ora două şi jumătate, din motive cunoscute doar de el şi asupra cărora a păstrat obişnuita-i discreţie.

În materie de lectură, Jacques era un cameleon. Când îi plăcea un autor, timp de două săptămâni sau o lună scria în maniera lui, dar mai ales îi adopta ideile. A fost creştin fervent cu Bloy, ateu sarcastic cu Diderot, libertin cu Laclos, legitimist cu Chateaubriand, comunist cu Aragori etc. În perioada în care ne aflăm, descoperea romanele lui Barrès, care au un farmec deosebit fiindcă vorbesc despre tineret, politică, patrie, într-un anume fel şi dramatic şi muzical. Nu ai multă imaginaţie la douăzeci şi trei de ani. Şi lucrul acesta e mai vizibil la tinerii cititţi decât la cei inculţi: ei cred că scriitorii au recenzat toate situaţiile şi că nu ai altceva mai bun de făcut decât să le reproduci în viaţa reală, adăugind bineînţeles o nuanţă de parodie şi un zâmbet complice. Jacques, îndopat cum era cu Barrès, fixă ca loc de întâlnire platanul din scuarul Invalizilor, pe peluză, la înălţimea celei de a treizecea bară a grilei numărată de la esplanadă. Acolo l-a întâlnit, în capitolul al şaptelea al *Dezrădăcinaţilor*, Roemerspacher pe d. Taine.

Ziua avea o melancolie dintre cele mai Barrèsiene. În cursul dimineţii plouase; nici acum nu se oprise cu totul; cerul era acoperit de nori negri purtaţi de vântul dinspre nord. Era un frig parizian, nehotărât şi plăcut, care dă oraşului o, culoare maronie foarte poetică. Scuarul Invalizilor se numeşte astăzi scuarul Ajaccio. Este un loc atrăgător, unde copiii vin vara să se joace, dar care nu prea e frecventat în decembrie. Jacques, ajuns primul, nu a întâlnit pe nimeni în cale. A avut astfel răgazul să constate că peisajul îndrăgit de Taine şi de Barrès se schimbase. Administraţia celei de a III-a Republici care a

distrus atâtea frumoase monumente vechi, dar a excelat în schimb în a împăia amintirile şi în a conferi celor mai puţin propice locuri un aer de mici muzee prăpădite, n-a uitat să înalţe o stelă gloriei lui Taine, în stilul economic al vremii, ornată cu un medalion de bronz. Două rampe de merişor coboară de la stelă la peluză străjuită de castani. Vântul legăna periodic arborii cărora toamna nu le smulsese încă toate frunzele. De aici şi foşnetul crengilor ce producea o impresie de seninătate tragică. În 1935, esplanada Invalizilor era mai puţin brăzdată de automobile ca azi. Doar din când în când se auzea câte un claxon al vreunei maşini ce venea dinspre strada Constantine. Ultima inovaţie a Consiliului municipal: scuarul dispunea de un pisoar public din ciment, ultim tip. Jacques îl contemplă o clipă şi râse de unul singur la gândul că d. Taine ar fi fost mulţumit, poate, să-l ştie aici, pe când venea să filosofeze în faţa platanului său drag.

— Dar e arborele d-lui Taine! zise căpitanul Lacassagne cu un zâmbet care de obicei îl scutea de alte cuvinte.

În 1935, uniforma ofiţerilor francezi era foarte urâtă. Bluzoanele, răscroite la gât, erau prelungite formând un fel de fustă sub centiron; pantalonul, mai lung, atingea cizma. Ofiţerii semănau cu vânzătorii de la magazinele de fierărie. Păreau mai scunzi, mai graşi, mai urâţi, mai miopi că alţi cetăţeni. Lacassagne scăpa întrucâtva de acest blestem; în ciuda unei anumite rigidităţi explicabile prin practicarea sporturilor, cum avea un suflet ales”, nu părea ridicol, în acea zi purta un *trench-coats* după moda de atunci, cu nasturi din piele, epoleţi şi o platcă la spate. Mai avea şi o umbrelă.

Cu umbrela indică platanul lucind de ploaie şi recită; „Cât iubesc acest copac. Priveşte-i trunchiul nodurile-i viguroase! Nu mă satur să-l admir, să-l înţeleg.”

— Bravo, căpitane! exclamă Jacques uluit. Soseşti primul la raliul Barrès.

Lacassagne mărturisi fâstâcit că odinioară îndrăgise

mult acest scriitor, mai ales în 1925, pe când se lupta în Rif. Avea doar trei cărţi: Barrès, poeziile lui Samain şi *Călătoria Centurionului*. Seara învăţa pe dinafară pasaje întregi, ca să adoarmă.

— Un adevărat roman, zău aşa. A treizecea bară a grilei! strigă. Jean care intra în squar. Nici măcar nu-ţi trebuie o parolă. Un truc de genul „Brutărie” sau „Garoafa roşie”. Te iei drept tânărul Sturel, văd eu! Ei bine, bătrâne, sunt dezolat să-ţi dau lovitura, dar au schimbat grila pentru că bara a treizecea nu duce nicăieri. Copacul, de acord, e aici, dar ce e el? Dacă i se aplică metoda istoricoeritică, am putea avea surprize.

— Nu i se va aplica, interveni Jacques. Nimeni nu mai ştie cine e Barrès. Suntem singurii din Paris care l-am citit, formăm o societate secretă. Sincer vorbind, n-ai fi surprins dacă ai da peste un roman care să înceapă cu „Cei trei bărbaţi şi-au dat întâlnire sub platanul din scuarul Invalizilor pe care autorul *Dezrădăcinaţilor* l-a evocat cu atâta fervoare”? Îmi place cuvântul fervoare, este gidian.

Şi ar putea să continue cam aşa: „Cel mai slab de înger se numea Jean Pousselet; mergea anevoie căci contractase în ajun o boală ruşinoasă într-un hotel mizer de pe strada Victor-Cousin”.

— Superb, îl întrerupse Jean, dar unde vrei s-ajungi?

Jacques îşi luă o figură vicleană şi încăpăţânata de care Jean se temea căci anunţa acte bizare sau nefaste. Ieşea atunci la iveală latura lui byroniană. În fond, Jacques era un om care se plictisea şi care din când în când se deda la mici cruzimi de monarh mahmur: spunea obrăznicii necunoscuţilor, punea la cale farse de prost-gust, făcea pe prostul, se arăta grosolan. Ce pusese astăzi la cale? Slavă Domnului, Lacassagne era de faţă, iar pe el nu-l va pune în situaţii delicate.

— Hai să facem ceva neaşteptat, propuse Jacques. O acţiune cum nu mai îndrăzneşte nimeni să facă, de teama

ridicolului, sau pentru că nu e la modă.

— Nu eşti clar, zise Jean.

— Stai să vezi, Franţa de astăzi seamănă cu cea din 1885. Au trecut cincizeci de ani: nu s-a schimbat nimic. Suntem nişte dezrădăcinaţi că personajele lui Barrès. De altfel, toţi parizienii sunt nişte dezrădăcinaţi, inclusiv cei ale căror familii s-au instalat aici de mai bine de două veacuri, pentru că Parisul nu e un pământ, ci un hotel. Mii de familii trăiesc la hotel de două sute de ani. Rădăcinile nu cresc sub asfalt. Tu, Pousselet, de exemplu, unde te-ai născut? Pe strada Guersant?

— Nu, pe Parmentier; acolo locuiau părinţii mei în 1912.

— Şi consideri strada Parmentier pământul tău natal?

Nu cred. Ne-am născut la hotel. Rădăcinile noastre au fost tăiate de cinci sau şase generaţii. Pousselet e un nume din Nord, din Artois sau din Flandra. Pariez că n-ai pus piciorul în Arras sau în Lille, şi că nici măcar n-ai avut ideea.

— Amice, eşti în plin estetism paleontologic! Resurgenţe Barrèsiene la intelectualii din arondismentul VII!

Lasă-l naibii pe Barrès în purgatoriul lui; poveştile lui cu înrădăcinarea şi dezrădăcinarea nu stau în picioare. Eu sunt cu totul de acord cu dadaiştii care l-au acuzat de „crimă contra securităţii spiritului”. Cum poţi să afirmi că Parisul nu e o patrie? A inspirat mai multe cântece ca oricare altă regiune: *Paris je t’aime, Paris c’est une blonde, Sous les ponts de Paris, Paris sera toujours Paris, Je suiş une gosse de Paris*. Pariş în sus, Paris în jos. Începe să devină un adevărat folclor „nu?

— Mi se pare, mai degrabă, obiectă Lacassagne cu zâmbetu-i caracteristic, că oamenii care au „fabricat” aceste cântece au comis crima contra securităţii spiritului.

— Haideţi să privim mormântul lui Napoleon, propuse

Jacques cu un aer încăpăţânat. Va fi original.

— „La mormântul lui Napoleon, dascăl de energie, să jurăm să fim bărbaţi!” declamă Jean. În ’35, din păcate,

Napoleon nu mai are să ne înveţe decât un lucru: oameni ca el nu se mai ocupă de Franţa. În paranteză fie spus, nu-i cine ştie ce pierdere, energia care duce la trecerea Berezinei şi la Waterloo, mulţumesc! Ce tot spui că nu s-a schimbat nimic de cincizeci de ani încoace? Ba s-au schimbat toate.

În 1885 deviza francezilor, moştenită de la cetăţeanul

Gambetta, era: „Să ne aducem mereu aminte, dar să nu pomenim niciodată”. Să ne gândim la înfrângerea din ’70, la revanşă, la Alsacia şi Lorena, la ruşinea de a fi francez, să ne pregătim în linişte, să ne refacem sufletul şi armata. Era, desigur, un şovinism extrem, poţi să nu-l aprobi, dar era bine spus. Astăzi doar se vorbeşte, nu se mai gândeşte. Cei mai guralivi sunt tocmai cei care ar trebui să fie mai tăcuţi, adică cei mai demni: vechii luptători. Ne bat întruna la cap cu victoria lor, cu recunoştinţa care li se cuvine, cu ideile lor politice, cu 6 februarie, cu beretele basce. Îţi spun eu ce se va întâmpla dacă mergem să ne aplecăm deasupra mormântului lui Napoleon: vom fi luaţi drept simpatizanţi ai colonelului La Rocque şi vom fi înconjuraţi de un val de tineri de la Croix-de-Feu care vor încerca să ne vândă insigne. Să facem ceva! E o idee de-a ta! Dar nu se mai poate face nimic în Franţa, cel mult să pui la cale o farsă în genul *Băieţilor* lui Jules Romains. Viaţa e o zeamă lungă, numai că din când în când dai peste un os şi rişti să-ţi stea în gât. Scuză-mi îndrăzneaţa şi heteroclita metaforă. Ce vrei să ni se întâmple azi? Când „dezrădăcinaţii” lui Barrès se reculeg deasupra mormântului lui Napoleon, ei participă la istorie. Să participi la istorie, înseamnă să ai un scop. În 1885, Franţa avea un scop. Ca urmare, toţi francezii, chiar nişte necunoscuţi ca Sturel, Renaudin, Racadot ţi-am uitat pe ceilalţi) aveau un scop. Astăzi Franţa este în

afara istoriei. Du-te în Germania, în Italia, în U.R.S.S. Acolo dă, aventuri. Aici tot ce poţi să faci ca să-ţi creezi senzaţii este să vinzi *L'Action française* pe la porţile bisericilor, duminică dimineaţa. Sau încearcă să te angajezi în uzină, poartă la tine poza lui Jouhaux sau a lui Thorez, participă la lupta celor oropsiţi. Observă, aşa cum a făcut-o Flaubert, că muncitorii nu miros frumos.

— Ia te uită! nu mai eşti de stânga?

— Evoluez. Stânga, dreapta sunt noţiuni perimate. Lumea s-a schimbat. Hitler e mai de stânga decât Blum. Hai la cinema!

— Nu, răspunse Jacques.

— Caută şi ai să vezi că nu găseşti altceva de făcut. Eşti în Parisul anului 1935. Te crezi în 1635, vrei să ne jucăm de-a Athos, Porthos şi Aramis, cu alte cuvinte vrei să trăieşti. Eroare, amice! împrejurările nu mai sunt aceleaşi, Athos şi camarazii lui trăiau. Locuiau într-o ţară uimitoare, unde dădeai de neprevăzut de zece ori pe zi. Noi trăim într-o ţară plicticoasă, îmbătrânita şi plină de imbecili, care se uită la alţii cum trăiesc. Victoria ei i-a căzut greu la stomac. Franţa avea un oarecare apetit: putea să digere un succes de tipul cuceririi Tonkinului.

Nu un triumf enorm, monstruos ca cel din 1918. Această bătrână rumegătoare gastralgică nu mă inspiră. De altfel, nu mai inspiră pe nimeni. Concluzia: hai să mergem să vedem *Marele Joc* cu Pierre-Richard Willm, sau pe Fraţii Marx. Ce ziceţi, domnule Lacassagne?

— Ia te uită, fudulul! Nu poţi să-i spui căpitane? Ţi-ai zdreli limba? întrerupse Jacques.

— D. Pousselet este foarte francez, interveni Lacassagne, adică, dacă îmi permiteţi „excesiv de patriot. Francezii au o idee atât de măreaţă despre Franţa, încât încep s-o defăimeze de îndată ce au impresia că ea decade. Am observat adesea această reacţie chiar la colegii mei ofiţeri, care ar trebui să fie mai puţin pătimaşi.

Jacques şi Jean se priviră cu mirare. Această intervenţie

contrasta atât de mult cu conversaţia obişnuită a căpitanului, încât se întrebară dacă nu cumva ascundea o maliţie. A urmat o clipă de tăcere. O rafală de vânt smulse câteva frunze ruginii din castani, iar platanul d-lui Taine a fost cuprins de un lung fior. Ploaia rece, care ameninţa, începu să cadă; verdele merişorilor deveni mar închis, scuarul părea mai trist şi mai pustiu ca înainte. Jean sărea de pe un picior pe altul, mişcându-şi braţele, cum făceau pe vremuri birjarii ca să se încălzească.

— Domnilor, vă atrag umil atenţia că, dacă mai rămânem în acest loc încărcat de amintiri oh, cât de emoţionante, suntem copţi pentru o pleurezie. N-aş vrea să vă forţez, dar cred că ne-ar fi mai cald la *Paramount*, loc magic, cu orgă electrică ce se face auzită în antract.

Discursul acesta studenţesc îl făcu pe căpitan să zâmbească şi declară că într-adevăr *Paramount* nu era lipsit, de farmec, dar că îşi permite să sugereze altceva. Pentru că tot se aflau în vecinătatea Invalizilor, îi invită pe Jacques şi pe d. Pousselet la o plimbare prin acest muzeu, nu pentru a-i examina curiozităţile, ci pentru a contempla un obiect, un singur obiect, care pe el îl impresionează întotdeauna puternic. Le-a promis că expediţia n-o să dureze mai mult de un sfert de oră. Cunoştea amplasarea obiectului şi aveau să meargă direct la el. La întrebările lui Jacques şi Jean, răspunse că a găsit poate echivalentul pentru 1935 al meditaţiei lui Sturel la mormântul împăratului. Totul fiind împănat cu scuze, cu zâmbete timide, cu rugăminţi să nu i, se pună întrebări, să i se lase plăcerea de a le face o surpriză.

Barrès afirmă că arhitectura pompoasă a Domului Invalizilor îţi dă sentimentul geniului administrativ. Acest monument ne apare mai degrabă ca un poem, un *Te Deum* în onoarea armelor. Una din inepţiile estetice ale epocii noastre constă în a crede că măreţul şi tragicul se împacă doar cu nuditatea. Secolul, al XVII-lea demonstrează contrariul. Tragicul e mai tragic, măreţul

mai măreţ când sunt însoţite de motive graţioase sau inutile. Ludovic al XIV-lea, care iubea războiul, a vrut să fie reprezentat sub forma unui palat armonios ca şi catedralele italiene sau misele lui Mozart care vorbesc de religie într-un chip încântător. Când vizitezi Domul Invalizilor încerci în mod ciudat acelaşi sentiment ca atunci când vizitezi Luvrul. Ai aici Şcoala franceză de război, după cum la Luvru ai Şcoala franceză de pictură.

Jacques, Jean şi Lacassagne au parcurs curţile interioare de-a lungul cărora, asemeni tablourilor într-o galerie, sunt agăţate tot felul de arme vechi. Marea curte sub ploaie, cu dalele inegale, pustie, vegheată de statuia de bronz a lui Napoleon într-o nişă, în partea dinspre Sud, inspiră tristeţea înflăcărată a gloriei de odinioară. Jean, care nu era înclinat spre respect, n-a rămas totuşi insensibil. Domul nu e într-adevăr frumos decât toamna sau iarna, ca şi Versailles-ul. Frigul, norii negri, cerul greu, burniţa, vântul care mătură porticurile se acordă cu frumoasele curbe arhitecturale ale secolului al XVII-lea şi eu trofeele ce împodobesc mansardele.

Când au ajuns la extremitatea dreaptă a laturii sudice, Lacassagne spuse:

— Am ajuns.

Era o boltă ce ducea spre o scară largă. Pătrunseră sub boltă şi se aflară în faţa celebrului taxi de la Marna. În 1935, acest vehicul, care nu împlinise douăzeci şi cinci de ani, părea tot atât de vechi, de venerabil, ca şi caleaşca lui Filip al II-lea sau corabia lui Teseu, care după Plutarh a stat expusă timp de nouă secole la Atena. Este emoţionant să vezi cum istoria se abate asupra unui obiect a cărei destinaţie ora paşnică sau chiar domestică Taxiul de la Marna care se află la Domul Invalizilor te face să vibrezi mai mult decât stindardele sfâşiate, decât platoşele găurite din vitrină, decât puştile grenadierilor Imperiului. Este un taxi Renault, cu botul teşit. înmatriculat 2862 G 7. Caroseria are o capotă de piele

neagră, tare şi încreţită ca o piele de elefant, întinsă de două compasuri ruginite. Are un volan de lemn, felinare din cupru, o frâna mare, o manivelă, o trompă, într-un cuvânt toate accesoriile pitoreşti ale vechilor hodoroage dinainte de primul război mondial. Garat, sub scară, ai impresia că iese dintr-un tablou, dintr-o fotografie, dintr-o poză din *Illustrations*. Este supraîncărcat şi complicat ca uniformele infanteriştilor cu pantaloni roşii şi chipiu răsucit. Mai aproape de *Ultimele cartuşe* decât de *Călătorie la capătul nopţii*. Cei trei vizitatori au tăcut o vreme. Jean, găsind că formau un tablou prea convenţional, avu chef să facă o glumă dintr-o pornire estetică, dar cum locul nu se preta la râs, cu scara deteriorată, curtea interioară unde sufla vântul, muzeul ticsit de relicve glorioase, tăcu. S-a gândit, poate, că sunt anumite împrejurări grave sau poetice în care numai convenţionalul merge.

În 1935, deşi încheiat de şaptesprezece ani, războiul mai lăsa multe urme. Trupul Franţei purta o mare cicatrice care nu încetase să supureze. Oraşele din Nord şi Est, reconstruite în mare grabă într-un stil hidos, te făceau să te gândeşti la pansamentele care ascund răni. Când le străbăteai, aveai sentimentul de viaţă încetinită, propriu spitalelor unde totul este nou, modern, dar în serviciul bolii.

Pentru nişte tineri parizieni că Jean şi Jacques, războiul era mai degrabă o fastidioasă idee învechită. În mod neaşteptat, prin prezenţa taxiului, el era prezent în faţa ochilor, palpabil ca şi cartierele reconstruite de la Verdun sau Soissons. Au fost mişcaţi de parcă ar fi fost francezi din alte vremuri sau mai în vârstă, capabili adică de a suferi şi pentru altceva decât pentru propria lor fiinţă, Războiul le pricinui o durere, ca o boală ereditară. Simţeau nevoia să fie liniştiţi; întrezăriră fragilitatea lumii modeme şi, în mijlocul acestei fragilităţi generale, pe cea a ţării unde se născuseră şi a cărei limbă o vorbeau. Le-a

trecut poate gândul că Franţa nu va fi veşnică, sentiment de altă forţă decât acela de a şti dacă vor acţiona asupra timpurilor prezente sau vor deveni iluştri prin operele lor. Nu aveau nici o filosofie sau nelinişte în ciuda teoriilor lor; nu s-au gândit niciodată la patrie că ia ceva care într-o zi ar putea să nu mai existe; Franţa făcea însă parte din ei, într-un mod tot atât de incontestabil că şi picioarele sau braţele lor, dar nu se gândiseră până atunci. Şi iată contrariul: Franţa s-a salvat de la moarte acum douăzeci de ani. O cursă cu maşină a salvat-o *în extremis*. Cine ştie dacă nu va muri peste un an, negăsind un taxi care să-i vină în ajutor? Să ai rădăcini, cum spune Barrès, e foarte frumos, dar îţi mai trebuie şi pământ pentru ele.

Ofiţerii activi au adesea o latură feminină care te surprinde la oamenii viteji sau cel puţin la cei care şi-au ales cariera armelor. Căpitanul Lacassagne era un viteaz; o demonstrase în timpul războiului din Rif, unde, sublocotenent fiind, a văzut pentru, prima dată încăierarea armată şi de unde s-a întors cu medalii. Totuşi, avea această curiozitate caracteristică ce se accentuă când era în civil, nu încins în uniformă: ea se manifestă printr-o voce caldă, gesturi delicate, zâmbete de copilă, atenţii şi totul dintr-un instinct graţie căruia înfăptuia, eventual, acţiuni surprinzătoare şi salutare. Acest instinct l-a ajutat în împrejurări critice, în Măroc, să interpreteze obscure dar importante mesaje aduse de vânt, nisip, greieri, sau de cine ştie ce zgomot. S-a servit de el, în alt mod însă, în întâlnirea cu Jean şi Jacques, a căror emoţie o simţise.

— Am să vă povestesc despre Marna, zise el pe un ton simplu şi plăcut, ca şi cum era lucrul cel mai firesc de pe lume. Ştiu că am tocit bătălia asta. Poate am norocul să vă prezint unele aspecte ce vă sunt necunoscute.

De fapt, după cum putem bănui, ei nu, cunoşteau nici unul. Puţin le păsase până atunci de bătălia de la Marna, dar cele câteva cuvinte ale lui Lacassagne i-au scos din

tulburarea lor, ca un ordin dat de un şef care face să dispară incertitudinea. Te credeai singur, te simţeai rătăcit şi iată că lumea prinde un nou contur fiindcă cineva enunţă liniştit ceea ce va surveni. Vântul vuia pe seara maiestuoasă, dalele curţii luceau sub ploaia de decembrie, frigul avea acea moliciune pariziană atât de penibilă uneori, dar toate confereau un fel de perfecţiune clipei prezente. Jacques se gândi că Lacassagne pornea la război ca şi în conversaţie, cu un amestec de hotărâre şi umilinţă, într-adevăr, după obiceiul său, Lacassagne începu prin a se scuza: îşi propunea să atace una din prejudecăţile cele mai dragi opiniei franceze, să afirme un lucru ce va părea paradoxal, dar care era adevărat, şi anume, în ciuda absurdului plan XVII, a teoriei colonelului de Grandmaison care pretindea că o ofensivă cu cât este mai imprudentă cu atât e mai puţin costisitoare, în ciuda regulamentului infanteriei care preconiza atacul cu baioneta, în ciuda dispreţului oficial pentru artileria cu tragere curbă, în ciuda multor altor nebunii, Statul major francez în 1914 era superior înaltului Comandament german.

— Ni se spune mereu că suntem în urmă cu un război!

zise el. Dar şi nemţii, domnilor. Ei nu se gândeau decât să reediteze manevrele de la Sadowa şi Metz care le reuşiseră atât de bine în 1866 şi 1870. (Urmă o expunere plină de precizări şi date. Le suprimăm pe cele mai multe pentru a fi cât mai puţin plicticoşi.) Ce domina înaltul Comandament german în 1914? Doctrina lui Moltke, învechită de cincizeci de ani, care constă în esenţă în a-i lăsa o autonomie aproape totală conducătorilor de oşti, mai bine informaţi decât generalul. Paranteza lui Lacassagne: această doctrină ar merge într-o perioadă oarbă, adică fără aviaţie de recunoaştere, şi totuşi experienţa lui Napoleon dovedeşte contrariul. Oricum, prinţul Frederic-Carol a aplicat-o la Koniggratz şi i-a înfundat pe austrieci. Patru ani mai târziu a repetat

figura, la 16 august 1870, dar era gata-gata să dea de dezastru căci se înşelase crezându-l pe Bazaine în retragere către Meuse, pe câtă vreme toată armata franceză se afla grupată între Mars-la-Tour şi Verdun. Detaşă atunci două corpuri – al III-lea şi al X-lea – pentru a patrulă, adăuga Lacassagne ca specialist ce era un altul decât Bazaine, un Gallieni sau un Foch, de pildă, ar fi zdrobit ambele corpuri germane, l-ar fi înfrânt pe Frederic-Carol şi faţa lumii ar fi fost alta. Dar vai! a fost Bazaine (să-ţi vină să plângi) şi după două zile prinţul obţinuse rezultatul dorit, independenţa lui a fost dată peste tot ca exemplu, iar sistemul Moltke, atât de fragil, de extravagant, la discreţia unui inamic. Serios, a fost consacrat pe veci. N-aş vrea cu nici un preţ să credeţi că încerc cu voi o eventuală conferinţă la Şcoala de Război, îmi dau bine seama că aceste subiecte sunt aride, iar eu nu le tratez într-un mod atrăgător: nu scapă nimeni de deformaţia profesională. Ce vreţi, hodoroaga asta concretizează, în ochii mei, tragedia franco-germană, şi este absolut necesar pentru un ofiţer francez să cunoască resorturile acestei tragedii. Dincolo de rivalitatea metafizică a celor două popoare, există o istorie militară pe care Franţa – sau cei însărcinaţi să o apere – ar trebui să şi-o repete mereu. Ca în orice problemă de război, nu e vorba nici de forţă sau slăbiciune, nici de înflorire sau decadenţă, nici de destin care merge într-un sens sau în altul. Nu. E vorba doar de inteligenţă. Armata este singura în care este obligatoriu – sub pedeapsa cu moartea – să fii inteligent. Nu numai sub pedeapsa cu moartea individuală, ci colectivă.

Din cauza umezelii, a frigului, a ridicolului de a discuta în faţa unui obiect de muzeu, au trecut în Sala Armurilor, încălzită, liniştită, aproape pustie, mirosind a ceară de parchet, miros plăcut pentru un nas francez. S-au aşezat pe o bancă, Jacques şi Jean de-o parte şi de alta a căpitanului, aplecaţi spre el, atenţi ca mişte copii.

Lacassagne, mai captivant decât şi-ar fi imaginat, asemeni unui romancier care se simte pradă inspiraţiei după câteva pagini, îşi reluă povestirea cu câteva fericite întorsături de frază, care n-au rămas neobservate auditoriului. I-a reuşit perfect urmărea în registru minor, ca unui povestitor abil, când l-a citat pe Napoleon care recomandă să nu-ţi divulgi propriile slăbiciuni, căci nu ştii cât de demoralizată sau dezorganizată este armată inamică. Adevăr uitat. În 1914, înaltul Comandament german ne apărea ca o formidabilă maşină care pusese războiul în ecuaţie şi calculase mijlocul infailibil de a ajunge la Paris în două săptămâni. Or, nimic n-a fost mai puţin adevărat. Lacassagne descrise cu vervă înaltul Comandament german: era ceva romantic, un fel de povestire de Hoffmann, o operă de Wagner. Se trăia în trecut şi în travesti. Kaiserul se deghiza, la baluri, în marele Frederic şi se împodobea cu un tricorn; pentru ca totul să fie identic ca în 1870, până şi numele protagoniştilor, de parcă timpul încremenise, de parcă orologiul german s-a oprit definitiv la ceasul gloriei, ca şef de Stat-major a fost ales un oarecare Moltke, nepot al marelui Moltke de odinioară, Dar nepotul nu avea nimic comun cu unchiul: era un Hamlet cu cască ascuţită, prea nervos, prea pesimist, neurastenic, scriind în fiecare seară epistole desperate soţiei, îngrozit să vadă sângele curgând, analizând întruna frumosul său suflet în suferinţă, ca şi cum de aste trebuia să-i ardă, Lacassagne, cu vocea lui caldă, cu frumoşii şi neprihăniţii lui ochi albaştri, cu chipul lui de cavaler cinstit, regreta că nu e poet să scrie o minunată *Tragedie de la Marna* cu douăzeci de personaje şi mai bine, la fel de frumoase ca cele din Shakespeare: prinţul moştenitor zvelt ca o trestie, Von Kluck activ şi imprudent ea un baron, melancolicul Hentsch expediat de Moltke pentru a opri o victorie posibilă etc. Dincolo, în cealaltă tabără, marele Joffre, solid. Mărginit ca un conetabil din evul mediu,

îmbrăcat în grăsime ca într-o armură; Gallieni, înalt, slab, cu privirea pătrunzătoare, autoritar în calitatea lui de guvernator al Parisului, şi cel mai mare comandant; este însoţit de credinciosul său confident Clergerie; ei doi văd constant reversul medaliei. Războiul, care pentru toţi ceilalţi este ceva de neînţeles, lor le apare de o simplitate napoleoniană, de parcă privirea lor pătrunde în rândurile batalioanelor şi le observă nestingherită mişcările,

— Un mare general trebuie să vadă lipsurile, zise Lacassagne. Să le vadă înaintea tuturor. Iată în ce consta măreţia incomparabilă şi unică a lui Gallieni. El a zărit primul breşa. El şi Clergerie, după raportul celor câţiva aviatori, cărora nimeni nu le acordă atenţie, au înţeles că Von Kluck se ia drept Frederic-Carol în 1870, că dispreţuieşte total ordinele înaltului Comandament în loc să opereze în înţelegere cu armata a II-a Bülow contra frontului din Paris, el porneşte în marş forţat către sud-est, deschizând o breşă de treizeci de kilometri între Bülow şi el.

E întotdeauna interesant să asculţi un om de meserie vorbind despre lucruri cunoscute lui, chiar dacă îl urmăreşti cu greu. Jacques şi Jean înţelegeau mai anevoie decât Gallieni manevra lui Von Kluck, dar erau sensibili la magia detaliilor. Unii profesori de matematică demonstrează teoremele cu patos, cu o anume artă. Tot astfel descria şi Lacassagne lupta. Îşi depărta mâinile ca să arate lărgimea breşei, şi era foarte evocator: realmente, timp de câteva secunde, între inimile lui deschise se desfăşurau treizeci de kilometri, treizeci de kilometri de copaci, câmpuri cu gri ne, râuri, drumuri, sate, treizeci de kilometri de „vid” cum se spune în liturghia militară, şi, deasupra lor, cerul înnourat din Champagne şi Brie. Deodată, Von Kluck se află absolut singur, la discreţia Franţei, dacă ea ştie să vadă. Şi Franţa vede! Această nenorocită fiinţă, pe jumătate doborâtă, nu e oarbă. Clergerie exclamă: „O să-l luăm prin

surprindere”. Gallieni pricepe imediat şi spune: „S-o pornim!” Şi iată-l ore în şir la telefon pentru a-i convinge pe toţi, începând cu Joffre.

— Clergerie a avut ideea de a rechiziţiona şase sute de taxiuri pentru a transporta la Nanteuil brigada a 14-a din divizia a şaptea de infanterie, adăugă Lacassagne. Şase sute de taxiuri şi o brigadă nu-i cine ştie ce într-o bătălie ca cea de pe Marna, totuşi nu găsiţi că acest episod este, în genul lui, a fel de frumos ca Leonida la Termopile?

Maşinile acestea hurducăinde, conduse de şoferi ursuzi cu mustaţă căruntă, înţesate cu câte şase soldaţi fiecare, cu puşti, echipament, pantaloni roşi, totul are ceva absurd, nefiresc, în care trebuie să vezi, dragul şi atât de spiritualul meu Jacques, semnul însuşi al sublimului. Eu îl văd, şi sunt departe de a îi un artist. Acest taxi, de sub scara, prăfuit cum este, anchilozat ca un invalid bătrân, este pentru mine imaginea virtuţii unui popor în luptă, care nu se dă în lături de la nici un mijloc pentru a învinge.

Acest popor era al nostru, acum douăzeci de ani. Am să vă spun un lucru care o să vă facă să zâmbiţi: taxiul de la Marna mi se pare echivalentul modern al zdrenţelor soldaţilor anului II.

Lacassagne ţinu să citeze ordinul, de zi al lui Joffre, cunoscut ca „Ordinul de la Marna” şi semnat la 6 septembrie 1914 la ora şapte şi jumătate. Îl ştia pe dinafară, considerându-l ultima, manifestare a măreţiei din Istoria Franţei: „În momentul în care se angajează o bătălie de care depinde soarta ţării, e important să amintim tuturor că nu e momentul să privim înapoi. Toate eforturile trebuie concentrate pentru a ataca şi a-l respinge pe duşman.

O trupă care nu poate să înainteze, trebuie să facă totul pentru a păstra teritoriul cucerit preferând să moară decât să se retragă. În actualele împrejurări, nu poate fi tolerată nici o slăbiciune”. Acestea sunt cuvintele pe care

le-a găsit marele Joffre, în capul lui uriaş, dincolo de mustaţa-i deasă, în timp ce stătea călare pe un scaun la umbra unui frasin, în curtea şcolii din Bar-sur-Aube. Partea cea mai emoţionantă este că naţiunea şi armata aşteptau acest cuvânt, că nu aşteptau decât acest cuvânt. Aveau de câştigat nu războiul din 1914, ci pe cel din 1870, cu patruzeci de ani mai târziu. De zece zile, armata bătea în retragere, oamenii dormeau pe pământ, pe jumătate morţi de oboseală, şi deodată, când sună goarna, sunt în stare să pună mâna pe puşcă şi să atace. „Nu mi-am putut închipui vreodată una ca asta, a spus mai târziu Moltke-Hamlet, nu se studiase această eventualitate în Şcoala noastră de Război”. De fapt, domnilor, conchise Lacassagne, nu s-a luat o hotărâre propriu-zisă la Marna. Am atacat inamicul pretutindeni, l-am oprit, dar nu era nici pe departe înfrânt.

Armata engleză a lui French, care se afla în faţa breşei, la Coulommiers, nu îndrăznea să înainteze. Vidul din faţă îl ameţea. La 9 septembrie, aripa din stânga armatei a VI-a (Maunoury) se retrage opt kilometri. Stăruia teama că nimic nu-l va împiedica pe Von Kluck să se năpustească asupra Parisului, care nu dispunea pentru a se apăra decât de o brigadă de spahii, o brigadă de puşcaşi marinari şi două batalioane de zuavi Gallieni şi-a notat în carnet; „Impresie pesimistă”. Totuşi, miracolul era pe cale să se producă. Nu cred că miracolele sunt în înlănţuirea mai mult sau mai puţin fericită a împrejurărilor; de sunt în inima oamenilor. Miracolul de la Mama, pentru că e o expresie consacrată, se explică prin aceea că Joffre n-a avut un suflet de învins. Ce este un învins? Nu este un general bătut din punct de vedere tactic şi strategic: este un om care acceptă înfrângerea. Nemuritor la bătrânul Joffre e că n-a acceptat nici o clipă înfrângerea. După zece zile de derută, cu nemţii în faţa Parisului, cu pierderi înspăimântătoare, Joffre îşi adună forţele şi ţine piept, învinsul e Moltke, în ciuda uluitoarelor lui succese. La

prima primejdie – chiar înainte: la prima apariţie a primejdiei, el acceptă înfrângerea. Aleargă în întâmpinarea ei.

Joffre nu vedea prea bine breşa, dar Moltke o vedea, n-o vedea decât pe ea, era fascinat, se aplecă deasupra ei că deasupra unei prăpăstii. Atunci îl trimite pe Hentsch cu ordin de retragere. Bietul Von Kluck, care credea că va obţine victoria, nu meritase să fie comandat de Hamlet.

Lacassagne se uită la ceas, zâmbi neaşteptat după această dramatică poveste, şi se ridică. Lumina cenuşie de decembrie ce pătrundea în Sala Armurilor accentua straniul locului, populat cu jandarmi de fier din secolul al XIV-lea, cocoţaţi pe cai de fier, la fel de ţepeni ca şi pendulele din vitrine. Cei trei prieteni s-au plimbat câteva clipe în tăcere, contemplând cuirasele sumbre, căştile teşite ale soldaţilor englezi care au ars-o pe Ioana d’Arc, atât de asemănătoare cu căştile soldaţilor americani de la Yser, coifurile ciudate, spadele ruginite din panoplii. Jean şi Jacques se simţeau stânjeniţi, căci nu puteau scoate o vorbă. Oricum, Sala Armurilor nu te prea îndeamnă la taclale. Vestigiile războaielor care o mobilează sunt asurzitoare. În faţa acestor arme care au slujit, a carapacelor care au acoperit oameni, ai sentimentul unui tumult înţepenit, auzi cuvintele îngheţate ale lui Pantagruel.

— Mă tem, domnilor, că am vorbit prea mult, zise Lacassagne când au ajuns din nou în curtea bătută de vânt, şi vă rog să mă scuzaţi. E din vina taxiului. D. Pousselet avusese dreptate afirmând că o vizită la mormântul lui Napoleon nu ne-ar spune cine ştie ce. Napoleon este prea departe de noi; şi apoi e un om excepţional, aproape un erou de roman. Poţi să visezi la el, ca şi la Cezar sau la Michelangelo, ba chiar să te îmbeţi de visare, dar exemplul său, dacă există vreunul, rămâne în afara înţelegerii noastre. În timp ce Marna e mult mai apropiată de noi.

În 1914 trăiam. Lumea în care respirăm primise o formidabilă lecţie de energie. Avusese, fără îndoială, ca dascăli, oameni superiori prin spirit şi caracter, dar nu excepţionali. Dacă erau animaţi de un geniu, acela nu era altul decât geniul Franţei, care apare periodic în Istoria noastră şi, ca orice geniu, după câte cred, ne conduce la acţiuni sau la opere de care nu bănuim că am fi capabili şi de care suntem primii surprinşi. Un ajutor de tâmplar nu se îndoieşte de rindea; nici de lemnul de stejar sau de brad cu care lucrează; nu se îndoieşte de tâmplărie. Tâmplăria este viaţa lui, viitorul lui, pâinea lui. Tot astfel pentru nişte tineri ca voi, sau ca mine, care nu mai sunt atât de tânăr, Franţa este o necesitate, o meserie, o unealtă, da, o unealtă, să nu ne temem de cuvinte, fără de care nu suntem în stare de nimic. Cei ce nu înţeleg această, cei ce n-o simt sunt adevăraţii dezrădăcinaţi ai timpului nostru. Dezrădăcinaţi ca un tâmplar care, deodată, într-o bună zi, ar înceta să mai creadă în acest lucru incontestabil care este tâmplăria, în obiectul adaptat din negura vremilor la nevoile sale, şi care este rindeaua.

După cum s-a putut constata, Jean şi Jacques erau mari vorbăreţi. Nimic nu-i deconcertează mai mult pe vorbăreţi decât un interlocutor care ia cuvântul şi nu se mai opreşte. Totul depinde de om; dacă ştii să-l priveşti, îi recunoşti modul său de a fi în cele mai felurite acţiuni.

Lacassagne şi-a condus acţiunea ca pe o operaţiune militară, adică luând iniţiativa mişcărilor, nelăsându-i adversarului nici un moment de ripostă, antrenându-l pe terenul care-i convine, totul fără grabă, înaintând doar după ce a ocupat posturile din cale. Cu un ceas mai devreme domnea o egalitate deplină, vârsta şi gradul lui Lacassagne erau compensate de spiritul, vioiciunea, verva celorlalţi doi; acum nu mai exista egalitate. Vorbea Lacassagne! Lacassagne era capabil de discursuri coerente, avea păreri personale nu numai privind

echitaţia şi canotajul! Jean era atât de surprins, încât ţinea privirea în jos. Pe Jacques, Lacassagne îl uluia ca un copil pe care l-ai crescut şi la care descoperi aptitudini nebănuite. Avea de asemenea o reacţie de artist. Bătălia de la Marna îi deşteptă un anumit spirit militar francez pe care-l întâlnise adesea în lecturile sale de copil. (*Memoriile generalului Marbot, Cei trei Muşchetari* etc.) şi care i-au plăcut întotdeauna fiindcă răspundeau la ceva ce era în el. Ce? O nevoie de eroism, de nepăsare, de bună dispoziţie, de omletă din patru ouă, de simplicitate epică hazoasă. De camaraderie cu cei viteji. Latura de luptător şi de băiat de treabă proprie francezului, după portretul ce ne-a fost lăsat de veacuri, îl încânta, deştepta în el complicităţi fericite. Jean încerca o emoţie mai gravă şi mai vagă, puţin tristă. Epidermică, în concluzie.

Expresia sentimentelor urmează o evoluţie asemănătoare artelor decorative. În 1880, un discurs că cel al lui Lacassagne ar fi suscitat comentarii tot atât de pompoase ca şi mobilele de pe-atunci. S-ar fi epilogat, moralizat, filosofat. În 1935, erai sobru şi pudic asemeni stilului modern. În locul efuziunilor, a jurămintelor Barrèsiene, a reculegerii, a lirismului, cei trei prieteni părăsiră Domul schimbând cuvinte obişnuite. S-au dus să încheie după-amiaza la cinema. Au văzut unul din acele filme de pe atunci în care Francen juca rolul unui întreprinzător ofiţer de marină, încornorat dar împodobit cu o barbă impresionantă.

În momentul în care are loc povestirea noastră, manifestările de patriotism erau detestate în Franţa, fiind împănate cu prostii. Cinematograful era infestat cu filme spre gloria Legiunii, a spahiilor, a marinarilor, a aviatorilor. Exista o predilecţie deosebită pentru regimentele de mehari. Totul pudrat cu anecdote stupide, în care era vorba de o dragoste nefericită, de căpitani intransigenţi la capitolul datorie, de tineri locotenenţi care se lăsau ucişi fiindcă o gâsculiţă preferase un civil

pomădat, de caporali încăpăţinaţi ce mureau de sete împreună cu patrula etc.

Literatura număra mai mulţi căpitani de vas care scriau romane maritime. Marii eroi se numeau Lyautey, Mermoz, Bouxnazel, moş Foucauld, ale căror biografii publicate necontenit i-ar fi indignat pe aceşti bărbaţi severi dacă ar fi putut să le citească.

Nerozia e un efect al uscăciunii sufleteşti. Oamenii insensibili, când vor să simuleze o emoţie, sar peste cal şi cad în siropos. Aceeaşi remarcă în ceea ce priveşte folclorul patriotic al anilor! 30, care nu corespundea unei nevoi a poporului. Filmul la care Jean şi Jacques au asistat după plimbarea la Invalizi a avut un efect fericit: le-a arătat diferenţa care există între fals şi autentic, şi, prin comparaţie, cât fusese de sincer Lacassagne. Astfel puteai să crezi în destinele Franţei fără să cazi în grotesc? Se despărţiră de Lacassagne puţin stânjeniţi, totuşi.

PARTEA A DOUA

CĂSĂTORIA LUI JEAN CU DOMNIşoara Nadine Balaruc a avut loc în noiembrie 1936, anul faimosului Front popular. N-a fost un eveniment tocmai plăcut. D-na Pousselet avea o figură de înmormântare.

Îşi detesta nora din tot sufletul, iar aceasta îi răspundea, la rându-i, cu acelaşi sentiment. La Jean însă dominantă era surpriza. Nu-i venea să creadă că se află acolo, ca erou al zilei, că se însoară. Căuta în el urme de bucurie, dar nu găsea. Totuşi, nu-i lipsise bunăvoinţa. Când a luat hotărârea să se căsătorească, ceea ce el considera o frumoasă acţiune dar o mare prostie, a dorit, cel puţin, ca totul să fie reuşit. Merită. Şi totuşi... Alerga acum de la maică-sa la Nadine, făcându-le fiecăreia declaraţii de dragoste, spunându-le fel şi fel de glume ca să le descreţească fruntea, pledându-i fiecăreia cauza celeilalte, explicându-i fiecăreia caracterul celeilalte. După părerea lui, ele ar fi putut să facă un efort. De nenumărate ori a fost gata-gata să le-o spună, dar n-a îndrăznit. Le respecta sentimentele, el care nu resimţea nici unul. Ca de obicei, sufletu-i era gol sau mai degrabă disponibil. Ceea ce nu-l împiedica să fie plictisit şi să ajungă la concluzia că nu-ţi reuşeşte nimic în viaţă precum ai dori. De ce oare, tocmai persoanele care te iubesc, nu se înţeleg între de, îşi nutresc o suspiciune continuă, când ar fi atât de simplu şi de comod să trăiască în tihnă, spre marea linişte a obiectului afecţiunii

lor? Jean privea sentimentele semenilor neputincios, ca pe nişte râuri prea adânci sau prea mari, imposibil de traversat, sau ca pe nişte stânci de netrecut. Le ocolea, aşadar, dar operaţia îi lua uneori mult timp, şi-l obosea. Era prea tânăr încă să ştie că nu străbaţi decât peisajul pe care-l meriţi. Prea tânăr, adică prea rezonabil: trebuie să plonjezi în apele fără punţi, chiar dacă faci un guturai; trebuie să izbeşti în ţărm, să-i faci să se prăvale. Viaţa e o oglindă care nu iartă: ea îţi oferă neîncetat, cu aventurile pe care le poartă, propria ta imagine. Căsătoria lui Jean îi semăna, iar el se înduioşa crezând că n-are noroc.

De două-trei ori, d-na Pousselet plânse cu o discreţie făţişă; în timpul ceremoniei se smiorcăi întruna. În rest arboră aerul unui viteaz în faţa marilor încercări, ceea ce-l exasperă pe Jean mai mult decât văicărelile ei. Nu putem reda acest aer viteaz decât prin clişee; el însemna: fac haz de necaz, nu zic nimic dar am priceput totul, voi bea cupa amărăciunii, rid eu dar inima-mi sângerează.

Trecea cu o artă superioară (deşi spontană) de la zâmbete la suspine; închidea ochii, tremura fără motiv, îşi reţinea câte o tresărire când îi adresai un cuvânt, îi vorbea Nadinei cu o blândeţe studiată, dublată de o repulsie pagina, o adevărată capodoperă de antipatie.

În forul ei lăuntric, era pradă indignării învinsului: simţea furia regelui numid ce împodobea carul unui cezar triumfător; medită asupra unor vagi dar implacabile revanşe. Nadine, în rochia-i albă, tânără, fericită, furându-i legal ceea ce ea avea mai de preţ, Nadine, contra căreia ea nu putea face nimic, era o imagine înspăimântătoare. Ce naiba, sunt atâtea fete drăguţe în Franţa! Ce toană, să ia pe una atât de nepotrivită cu el. D-na Pousselet avea idei generoase. Ar fi fost de acord că el să aibă o aventură cu domnişoara Balaruc şi s-o abandoneze apoi, ceea ce, în treacăt fie spus, i-ar fi făcut bine. Dar să se căsătorească? Nu înţelegea. Exista o singură explicaţie: Nadine era o intrigantă. Fiul ei a fost îmbrobodit de o

intrigantă; aşa *a pus mâna* pe el. De ce să-şi fi dai osteneala o fată drăguţă să-l îmbrobodească pe Jean care n-avea nici situaţie, nici avere, şi care nu era nici seducător, e o problemă care rămâne în umbră. D-na Pousselet ştia, doar, că nora ei iubea, şi această dragoste îi sfâşia inima, mal mult nu putea gândi. În mijlocul petrecerii, ea trecea în revistă clişee pesimiste care o consolau cât de cât pentru nenorocirea ei: Jean este prea tinăr pentru o căsnicie, el se dăruie cu „mâinile legate” unei femei care nu-l merită (Cine-l merită pe Jean? Mister!); se vede dintr-o privire cu cine ai de-a face: o să-l ducă de nas; mai bine l-aş fi ştiut bolnav; iată mulţumirea după douăzeci şi patru de ani de sacrificiu; ai un fiu pentru care ţi-ai da şi viaţa şi o străină vine şi ţi-l ia; dar mai stăm noi de vorbă peste un an! Desperată, d-na Pousselet număra puii pregătiţi pentru ingratul ei fiu de-a lungul duminicilor vieţii lui, cadourile, micile surprize, jucăriile, costumele cumpărate de la „Printemps”, cravatele oferite de ziua lui, sărutările înainte de culcare, pe când îl învelea. O să vadă el diferenţa! Numai o mamă ştie să iubească. Pentru d-na Pousselet această căsătorie însemna o trădare şi o bătălie pierdută. Bătălia dura de luni de zile. Prima oară când l-a auzit vorbind de Nadine şi-a dat seama de primejdie. După ce? După o anumită rezervă a lui Jean, după reţinerile lui, după o indiferenţă revelatorie. O descrisese pe Nadine ca pe o colegă simpatică, dar nu trecea zi să n-o vadă, şi nu se putea opri să nu-i rostească numele. Or, dragostea e marea problemă a femeilor, chiar a celor care n-au prea avut parte de ea. Au un ochi de vultur în a o repera, oricât ar fi ea de ascunsă; o ghicesc mai înainte ca ea să se arate. D-na Pousselet porni la război cu curaj: o denigra pe Nadine, îi atribui mobiluri interesate, îi repetă întruna că un tânăr nu trebuie să se însoare înainte de treizeci de ani, îi înfăţişă tablouri jalnice ale unei familii fără bani şi cu mulţi copii. („N-am să te pot ajuta, şi dragu’ mamei, nu

cred că pui vreo bază pe părinţii persoanei; o să vină numai cu ce-i pe ea, atât.”) Şi apoi nu era nici o grabă: mai înainte să se gândească la însurătoare, trebuia să-şi termine studiile, aşa-i înţelept. Dar, lucru surprinzător, studiile lui Jean nu intrau în discursurile antimatrimoniale ale doamnei Pousselet. Ele erau marota epocii, o sperietoare pe care familiile o foloseau pentru tinerii fantezişti. Fiul unic, după ce timp de douăzeci de ani a fost sufocat de dragostea părintească, nu era liber; trebuia să cucerească „o situaţie bună” pentru că părinţii să continue să-l copleşească cu prezenţa lor, dar pe cheltuiala lui.

— Şi dacă ai să fugi cu alta, ce mă fac? întreba d-na Pousselet cu perfidie, ştiind că acest argument fără fundament era eficace. Dar pe zi ce trecea, Nadine năruia tot ceea ce ea dădea.

D-na Pousselet, care-l despărţea fără dificultate pe Jean de prieteni, sau îl făcea să renunţe la vreo părere, se găsea acum în faţa unui adversar de acelaşi sex, adică vigilent, avid, nepăsându-i de violenţele sau de vicleşugurile ei. Două femei în luptă pentru un bărbat, două forţe antagoniste la fel de puternice oferă un spectacol frumos: geniul feminin în luptă contra lui însuşi. Şi totuşi d-na Pousselet a fost înfrântă, înfrânta de Nadine singură, căci Jean n-avea putere. Ceea ce o înnebunea şi, într-un fel, o umilea, era că dragostea trecuse de partea Nadinei.

Jean nu trădase din pasiune ci din slăbiciune, din laşitatea proprie bărbaţilor. Fusese prins între două iubiri, şi s-a lăsat înhăţat de cea mai exigentă.

Nadine era o fată drăguţă; avea părul negru, ochii căprui, tenul mai de brunetă, piciorul subţire (poate prea, dar impecabil), numai sprâncenele şi bărbia cam agresive.

Un altul mai puţin novice că Jean ar fi fost neliniştit de buzele subţiri şi uşor dispreţuitoare. Dar el n-a dat atenţie

sau n-a vrut să dea atenţie acestui detaliu. S-au cunoscut, foarte simplu, la Sorbona, unde Nadine îşi lua, cu indolenţă, licenţa în germană. Ea se îndrăgosti foarte tare. Din politeţe, şi el se arătă îndrăgostit. A venit apoi clipa când n-a mai putut să dea înapoi. Nadine avea accese de tandreţe, de descumpănire, de priviri încărcate de un dulce reproş dacă el era brutal, sau de dăruiri care o aminteau pe d-na Pousselet; dar ceea ce-l exaspera pe Jean la una, îl înduioşa la cealaltă, fiindcă era tânără.

Ea voia să-l vadă în fiecare zi; el nu îndrăznea s-o refuze, deşi se plictisea uneori. Şi nu erau scurte întâlniri între două cursuri; când punea mâna pe el, nu-l mai lăsa.

Stăteau ore în şir în cafenele, se plimbau pe bulevardul St. Michel, la cinema (la Champollion), seara îl mobiliza să ia masa în tête-à-tête în câte o braserie din Cartierul Latin. Tot acest timp furat studiului îl nemulţumea pe Jean. În 1936, examenul de agregaţie era foarte greu, iar candidaţii se pregăteau zi şi noapte. Chiulind în asemenea stil, e clar că va pica. Cu atât mai mult cu cât plimbările cu Nadine îl extenuau. Întors acasă, nu mai avea curajul să deschidă o carte; se aruncă pe pat şi adormea ca un prunc. Moliciunea şi lenea dragostei îi dizolvau viaţa de parcă ar fi iubit cu adevărat. Nu-i venea să-i spună Nadinei: „Acum, la revedere, trebuie să lucrez”, sau „Nu, mâine nu sunt liber”. Ideea că o face să sufere, că frumosul ei chip se întunecă şi colţurile gurii i se lasă, îl paraliză. Avea în faţa ei aceeaşi timiditate ca în faţa maică-şi, timiditatea oamenilor puternici în faţa celor slabi pe care trebuie să-i menajezi, să le suporţi dorinţele, chiar dacă te deranjează, căci altminteri i-ai răni fără leac. Când conversaţia se diluă, Nadine făcea ce făcea şi-o punea pe tapet pe d-na Pousselet; astfel ea lua cunoştinţă zilnic de manevrele taberei adverse, căci Jean sărea ca peştele pe uscat în faţa unui subiect atât de bogat. Treptat, a ajuns să încerce alături de ea un sentiment de familiaritate. Marea pasiune pe care el o

inspirase îl flată. Nadine avea douăzeci şi doi de ani, într-o seară îşi luă toate măsurile ea să-l seducă. Era fecioară. Acest holocaust nu-i trezi iubirea lui Jean, dar îl emoţionă. Urmă o legătură, iar după câteva luni, fără să-şi dea seama cum, nu mai există în viaţa lui Jean nici un colţişor pe care ea să nu-l ştie, în care ea să nu fie prezentă, să nu fie interesată. Ajunsese fără dificultate să-i insinueze amantului că o ruptură ar ucide-o. (Am notat un gând asemănător al lui Jean în legătură cu d-na Pousselet.) Iubirea Nadinei îi apărea ea un somptuos cadou, de care nu avea nici nevoie nici poftă, dar pe care nu-l refuzi. Nimeni nu-l va mai iubi ca ea vreodată, în copilărie fusese învăţat că trebuie să mănânci tot ce ai în farfurie, fie că-ţi este sau nu foame, căci risipa e o crimă. Trebuia să devore acum iubirea Nadinei ca pe ceva rar, un festin enorm şi rafinat, pe care, reîntors la obişnuita-i masă frugală, nu s-ar fi putut consola că l-a dispreţuit. Sărmana doamnă Pousselet, care i-a inculcat odinioară bunele precepte de economie, n-a bănuit că-şi pregăteşte propria-i nenorocire.

Jean era ateu, iar d-na Pousselet nu-i acorda lui Dumnezeu, după cum am văzut, decât un credit neînsemnat, aşa încât ar fi dorit o căsătorie civilă, expediată şi urmată de o masă foarte simplă. Cu cât se va termina mai repede, cu atât va fi mai bine, gândeau ei pentru motive ce nu şi le-au împărtăşit, dar care trebuie să fi semănat. Într-adevăr, Jean, dacă n-ar fi ţinut seamă decât de el, ar fi subscris la părerile mamei, care i se păreau cele mai rezonabile. Oricum, legătura îi convenea. De ce n-a fost prelungită până la examene şi chiar după, un an, doi? Dragostea Nadinei s-ar fi temperat poate, aventura lor s-ar fi stins treptat, iar el n-ar fi avut de făcut această opţiune inumană între mamă şi ea. Nici pentru el nu era presantă căsătoria.

Presantă era însă pentru Nadine. Degeaba îl vedea pe Jean cinci-şase ore pe zi, nu era de ajuns; nu era nimic. Ar

fi vrut să împartă cu el fiecare clipă a vieţii, fiecare sentiment, fiecare gând, fiecare cuvânt. Numai aşa era fericită, iar Jean rămânea neputincios în faţa fericirii Nadinei, nu fiindcă l-ar fi interesat, dar îi datora fericirea. Avea acest scrupul de mic burghez care nu suportă nici măcar o datorie de o sută de franci. Cu atât mai mult o datorie morală. În al doilea rând, cum împrejurările l-au încolţit să aleagă între două femei, a ales-o, mărinimos, pe cea mai dezarmată, mai firavă, blestemând însă destinul care-l vira în situaţii atât de încurcate. Pe scurt, i-a trebuit Nadinei un an (şi ofranda virginităţii ei, e drept) ca să-l conducă pe Jean la altar.

N-am greşit când am spus altar. Familia Pousselet a fost înfrânta pe toată linia. Familia Balaruc era credincioasă, iar Nadine dorea o nuntă cu fast ca să marcheze cea mai mare bucurie a vieţii ei. A avut loc. Aşadar, o slujbă la biserica Saint-Ferdinand-des-Ternes, unde băncile erau, acoperite cu catifea roşie, două fetiţe îmbrăcate în rochii lungi trandafirii, însoţite de doi băieţei în costum de seară ţineau trena miresei. Binecuvântarea nupţială le-a fost dată de Crampon, cunoscută figură ecleziastică, autorul a câtorva volume de exegeză. D. Balaruc-tatăl şi-a pus smochingul şi jobenul. D-na Balaruc s-a împărtăşit. Ca să compenseze această mascaradă, Jean i-a cerut organistului să interpreteze *Partita* şi *Fuga în re major* de Johann Sebastian Bach, care, cu excepţia lui, n-a făcut nimănui plăcere, fiind dealtminteri interpretată nenuanţat. Lacrimile d-nei Pousselet au fost puse pe seama emoţiei. Nu mai călcase într-o biserică de la prima comuniune a fiului ei, şi nu avea să se împace tocmai acum cu Domnul. Dimpotrivă, nutrea împotriva lui o furie suplimentară. La căsătoria civilă, primarul arondismentului XVII a ţinut o scurtă alocuţiune plină, de clişee, dar care i-a străpuns inima bietei mame: descria un viitor din care ea era exclusă. Încerca un sentiment oribil de exil. Familia Balaruc triumfa. Erau peste

douăzeci: fraţi, surori, unchi, mătuşi, ba chiar şi o bătrână servitoare. În faţa acestei armate, d-na Pousselet n-a putut alinia decât un văr din Wattignies cu soţia, care făcuseră drumul până la Paris mai mult din obligaţie decât din plăcere, şi Jacques de Boissy, martorul fiului ei.

Bine că era de faţă Jacques, atât de simpatic şi de spontan! Numai cu el, doamna Pousselet se simţea în siguranţă. Îi şoptea la ureche tot felul de glume, lua în zeflemea pe câte o mătuşă Balaruc care parcă se desprinsese dintr-un desen de Dubout, cu pieptul ei mare, obrajii bucălaţi şi aerul impunător; îi spunea lucruri încântătoare, ca, de pildă: „Cât de stupidă poate să fie o nuntă!

Nu vi se pare că parcă am juca *Pălăria de pai din Italia*?

Când o să vină ziua când d. Balaruc o să-i spună lui Jean: «Băiete, totul s-a terminat!»”

Unicele zâmbete ale d-nei Pousselet i-au fost acordate în acea zi lui Jacques. Acesta împinsese politeţea într-atât încât îi acorda braţul la cea mai mică mişcare. Ce fericire să te poţi sprijini pe acest băiat de treabă care îi era complice contra întregului univers! Avea să răspundă la vreun compliment făcut de un invitat, ea îi arunca o privire cu coada ochiului de parcă ar fi spus: „Doamne, cât de vulgari sunt oamenii ăştia. Mă întreb ce căutăm noi aici!” La masă, d-na Pousselet ceru ca Jacques să stea alături de ea; au discutat literatură cât mai tare, pentru ea vulgul să priceapă că făceau tabără aparte, neglijându-l superior pe d. Balaruc, aflat în dreapta ei. Masă a întremat-o. Fusese delicioasă. Sufletele suferinde află neîndoios o oarecare alinare în pateul de ficat şi în biftecuri. A mai plâns ea ceva la desert, dar fără amărăciune.

În 1936, ca să găseşti o locuinţă în Paris, era de-ajuns să te plimbi o jumătate de oră în cartierul preferat. Un imobil din trei avea deasupra uşii de la intrare anunţul „De închiriat”. Jean şi Nadine s-au instalat pe strada

Demours, într-un apartament de patru camere nu prea mari, cu o chirie acceptabilă. Scara, năpădită de mirosuri de bucătărie, nu mai fusese zugrăvită de pe vremea lui Fallières. Casă, construită din piatră şi cărămidă, cu câteva muluri la ferestre, dată de la sfârşitul secolului trecut, pe când s-au construit multe alte case asemănătoare, ca şi când devenea presantă instalarea unei anumite categorii de parizieni, respectabili şi zgârie-brânză totodată, prea zgârciţi pentru a duce o viaţă burgheză, dar destui de înstăriţi pentru a-şi permite să ţină o servitoare. Jean şi-a ales strada Demours tot aşa cum s-a lansat şi în licenţa în Litere: din lipsă de imaginaţie, pentru că nu concepea că s-ar putea locui în altă parte decât în arondismentul XVII. Şi apoi, strada Guersant nu era departe.

Destul că se smulsese de lângă d-na Pousselet (ea pretindea că lovitura a îmbătrânit-o cu zece ani, deşi la prima vedere nu se observă), sfâşierea ar fi fost mai puţin cumplită dacă fiul locuia la cinci minute de ea. Acest gen de mici capitulări voluntare, pentru ca să i se ierte un act de curaj, îl caracteriza pe Jean. Nadine, care şi ea era un copil al cartierului Ternes şi care nu avea, după cât se pare, mai multă imaginaţie ca soţul ei, n-a obiectat contra străzii Demours, cu atât mai mult cu cât propriii ei părinţi locuiau tot la cinci minute, iar mama ei declarase locul „cu totul indicat”. Aprobarea familiei Balaruc era literă de evanghelie. Femeile tinere, chiar dacă au o căsnicie fericită, se mai simt legate de familia lor; părăsesc o patrie, pe care însă o vizitează adesea, ca să prindă forţe noi. În ceea ce priveşte vecinătatea cu d-na Pousselet, Nadine nu-şi făcea probleme; se temea de ea tot atât cât se temea Bismarck de Franţa după anexarea Alsaciei şi Lorenei.

Cele patru camere meschine aveau stucaturi pe tavan.

Jean ar fi vrut să le păstreze pentru pitorescul lor, dar Nadine s-a arătat de neînduplecat: aşadar au fost

desfiinţate, ca şi cornişa. Apartamentul a fost zugrăvit în alb, ea să pară luminos şi curat. Fusese trist şi deveni lugubru. Familia Balaruc a adus mobila: un pat dublu şi felurite aparate de iluminat (mai ales lămpi cu picior, căci Nadine, nu se ştie de ce, detesta lustrele); d-na Pousselet oferi argintăria. Cum era toamnă, se hotărâră să amâne călătoria de nuntă pentru la primăvară. De fapt nu le stătea gândul la cheltuieli. Răposatul Pousselet, eroul de la Ypres, lăsase un modest portofoliu de acţiuni, care n-a fost rău administrat, producând un venit modest, fără îndoială, dar suficient până atunci pentru nevoile mamei şi fiului. Jean, din onoare şi remuşcări de a fi abandonat „o biată bătrâna care nu-l avea decât pe el” (să ne amintim că bătrâna nu împlinise încă şaizeci de ani), nu-şi ceru partea. D-na Pousselet aprecia că nu era cazul să dea un ban, cu atât mai mult cu cât nu dorise căsătoria. Dealtminteri, bună mamă nu i-a făcut nici cel mai neînsemnat cadou până în ultimul ceas al vieţii: o îngrozea ideea că un obiect care i-a aparţinut, sau pe care l-a cumpărat, ar putea intra în posesia execrabilei Nadine. D. Balaruc, subdirector într-o întreprindere industrială, nu trăia decât din salariu. Îi dădu de înţeles lui Jean că mai are de purtat de grijă şi altor copii. Jean şi d-na Pousselet, care ar fi preferat să fie tăiaţi în bucăţele decât să aducă vorba de bani, n-au pomenit de o eventuală zestre. Totuşi, d. Balaruc, ca să-şi arate generozitatea, s-a angajat să le dea tinerilor, timp de câteva luni (şase sau maximum opt, şi încă era frumos), o mică sumă, ca să-i ajute. Fireşte nu s-a sfiit să-l facă pe Jean să simtă greutatea sacrificiului. D. Balaruc era un „om de ştiinţă”; dispreţuia literatură şi considera că cei care urmează literele rămân toată viaţa nişte maţe fripte. Să devii profesor, ce ambiţie! La urma urmelor, profesorii sunt simpli funcţionari. La ce serveşte un funcţionar? Să mănânce banii contribuabililor. De ce n-a urmat medicina sau dreptul? Iată ce numea d. Balaruc o carieră:

„lucrativă, riscantă, dar pe care eşti stăpân”.

Contrar aşteptărilor, nu atitudinea socrului l-a îndemnat pe Jean să-şi facă o situaţie. Desigur „orgoliul său suferea, iar pensia îl ustura la inimă, dar exista ceva mult mai profund. Căsătoria, noua lui viaţă, faptul că n-o mai vedea pe d-na Pousselet cramponându-se ca un vampir, libertatea peste care dăduse pe când se aştepta la un jug, l-au făcut să deteste studiile. Meseria de profesor la care aspirase, cu vacanţele ei atât de ispititoare, i se păru deodată anostă şi plicticoasă. Din cauza legăturii lui cu Nadine căzuse prima dată la agregaţie. Ar mai fi căzut o dată, fără îndoială, căci viaţa conjugală, cu datoriile, plăcerile şi necazurile ei este şi mai puţin propice studiului. Vine un moment când energia se destinde, te uiţi la drumul parcurs, şi nu vezi decât lungimea: nu mai ai curajul să parcurgi ultimii metri până la sosire. Aşa s-a întâmplat şi cu Jean, care lucrase cu asiduitate patru ani şi se opri ca un cal în faţa unei umbre. Ar fi putut s-o întindă eu pensia şi cu câte o meditaţie până în iunie ’37, data viitorului concurs, dar nu se gândi la o asemenea perspectivă. Viaţa, ţinută la distanţă până atunci, se năpustise asupra lui şi-i devora timpul. Meditaţiile, mama pe care trebuia s-o viziteze, soţia dornică de drăgălăşenii ziua şi de atenţii noaptea, duminică în familie la Balaruc, şi aşa mai departe, făceau să-i rămână puţine ceasuri pentru autorii din programă. Adio, agregaţie?

Acest adio n-a avut nimic trist, dimpotrivă! Deşi amânata, călătoria de nuntă au făcut-o, într-adevăr, pe strada Demours, în moloz şi miros de var. Nici Grecia, nici Italia nu le-ar fi adus atâta schimbare. E cu mult mai plăcut să descoperi mici manii de tânăra femeie, să te trezeşti aruncat în intimitatea ei graţioasă şi impudică, să cunoşti prin miracolul căsătoriei plăcerile copilăriei şi ale tinereţii fără inconveniente, decât să te plimbi prin oraşe celebre cu peisaje de cărţi poştale. Nadine dormind ghemuită. Lângă Jean, Nadine dimineaţa în cămaşă de

noapte sau capot, ciufulită, cântând, făcând pe stăpânul casei, dereticând, aranjându-şi toaleta, domnind cu importanţă peste domeniul lor, iar el. În pijama, cu săpun de bărbierit pe faţă, chipeş şi impunător, amândoi învăţând să trăiască împreună, e minunat, e frumos ca un film american. Nadine posedă, în sfârşit, oficial, ceea ce dorise atât de mult. Părea aşa de fericită, încât lui Jean nu-i rămânea decât să arate şi el tot atâta entuziasm. Într-un alt domeniu, încerca faţă de soţie sentimente analoge cu cele pe care i le inspiră Jacques; invidia iubirea Nadinei care o făcea veselă, activă, spirituală, promptă, plină de iniţiativă. Prin comparaţie, el, eu dragostea-i molcomă, se simţea mai sărac, şi-i părea rău. Agregaţia era departe!

Într-o săptămână se pierdu în negura timpurilor. Aparţinea unei existenţe anterioare, fără legătură cu cea prezentă. Fără să-şi dea seama, Jean sărise peste câţiva ani din viaţă. Înainte de a trece pe la ofiţerul Stării civile era un student, un copil a cărui unică sarcină e de a-şi lustrui armele de care se va servi mai târziu. Acum era un bărbat. A se reîntoarce pe băncile Sorbonei ar fi fost ca şi cum ar fi redevenit copil.

La rugămintea lui Jacques, d. de Boissy l-a primit într-un birou de pe strada Taitbout. Jean îi făcu o impresie detestabilă: prost crescut, un aer arogant caracteristic, după el, naturilor subalterne. Se arătă totuşi binevoitor.

— Eşti nebun să abandonezi agregaţia! Fă-te profesor, e o meserie frumoasă, hai, încă un mic efort... Dacă nu vrei să mergi în provincie, mă voi ocupa să fii numit în Paris. Deşi socialist, ministrul învăţământului e foarte sociabil; îl invit la dineu şi treaba e ca şi făcută. D. Zay nu e chiar aşa cum îl prezintă ziarele de dreapta. Ca profesor ai asigurată o viaţă liniştită. Crede-mă, asta e ceea ce-ţi trebuie.

Jean răspunse că nu liniştea îl interesează, ceea ce de fapt e o prostie, şi a fost luată ca atare. Se simţea

stingherit în faţa d-lui de Boissy, personaj impozant şi brutal, care impunea tuturor, cu excepţia propriului său fiu.

În sufletul lui Jean se dădea o luptă între timiditate şi egalitarism. De aici un aer fals, de împrumut, prea mult respect şi prea multă familiaritate, ceea ce făcu să sporească iritarea d-lui de Boissy. Fiecare cu defectele lui: d-lui de Boissy nu-i plăceau oamenii a căror atitudine trăda frământări interioare. În plus, după cum îi mărturisi lui Jacques, seara, nu observase pe chipul oaspetelui mică licărire a succesului, şi după cum ştim, fugea de ghinionişti. Era foarte contrariat că Jean i se adresase spunându-i „domnule” şi nu „domnule preşedinte”, aşa cum s-ar fi cuvenit. Un tânăr care nu ştie să salute preşedinţii nu ajunge departe, gândea el, îmi pierd vremea.

— Am înţeles ce vrei, zise d. de Boissy ca să încheie conversaţia. Am să te bag la un ziar. *Le Matin*, îţi convine? Am să-i telefonez mâine lui Bunau-Varilla, am să-i spun că mă interesez de dumneata, am să-ţi dau două rânduri ca să fii de la început încadrat cu un salariu frumos. Oricum, să-ţi iei diploma. Ziariştii sunt nişte ignoranţi, o licenţă îi va face praf. Contez, bineînţeles, pe dumneata, să-i faci cronici elogioase fiului meu.

Jean îi mulţumi, dar fără să se poată opri să adauge zâmbind agreabil, ca şi când şi-ar fi arătat probitatea intelectuală, că va face cronici bune la cărţi bune, dar nu-i promite nimic dacă volumele vor fi proaste. Această ultimă remarcă a fost hotărâtoare pentru antipatia d-lui de Boissy; când soliciţi ceva, e totuşi ridicol să faci pe imparţialul. Şi la ce-şi imagina nevinovatul ăsta că servesc jurnalele dacă nu să-şi susţină cu patimă amicii şi să-i atace fără ruşine pe adversari? După plecarea lui Jean, găsindu-l de-a dreptul comic, d. de Boissy zâmbi de unul singur. Cum putea Jacques să fie prieten cu un asemenea fanfaron?

Îşi spuse deschis părerea. Jacques o înghiţi şi-i replică;

— Mie-mi place, îi vei telefona lui Bunau?

— Evident. Dar să nu te miri dacă ai să vii să mi te plângi când acest Pousselet o să-ţi desfiinţeze cărţile.

— Ei bine, o să mi le desfiinţeze, Ce-i eu asta? N-o să le îndepărteze nici defectele, nici calităţile.

— O să îndepărteze, poate, cititorii. Mi se pare o prostie să te foloseşti de creditul tău ca să plasezi un om de care nu eşti sigur.

— Ba da, sunt sigur de el. Altminteri…

— Văd dar acum, îi eşti recunoscător pentru serviciul pe care i-l faci. E clasic. Fii atent: după cum ai pornit-o, ai să-ţi dai şi viaţa pentru el, şi cu cât va fi mai nerecunoscător, cu atât te vei sacrifica mai mult.

— Nu va fi nerecunoscător. Nu e felul lui.

— Cum aşa, nu-i nici măcar nerecunoscător? exclamă d. de Boissy. Asta-i culmea. Nu m-am înşelat. Bietul de tine, eşti ridicol. Ai să-l ţii în circă până la optzeci de ani.

— Da de unde!

Se simţea fericit că l-a putut ajuta pe Jean. Remarcile d-lui de Boissy îl supărară, probabil fiindcă erau juste. Chiar oamenii iubitori de adevăr (cum era cazul cu Jacques) simt uneori nevoia să li se lase iluziile care le fac plăcere. Prietenia este un sentiment pe care nu-l guşti în toată plenitudinea decât la tinereţe, cel puţin prietenia curată, cea care nu se bazează nici pe virtuţi, nici pe servicii făcute. Cu vârsta devii pretenţios; prietenia are nevoie de motive: politică, interese, atenţii, obligaţii, sensibilitate. Prieteniile din tinereţe, ca şi lecturile din tinereţe sunt de neuitat. Jacques îl iubea pe căpitanul Lacassagne mai mult ca pe Jean, dar nu era chiar o prietenie de tinereţe.

Farmecul unei povestiri ca cea de faţă, unde totul este adevărat, constă în aceea că autorul face tot ce-i place. Sare peste doi ani, se întoarce în timp, zăboveşte asupra cutărui personaj, scurtează sau suprimă cutare episod. Cititorul a sesizat, desigur, că nu există descrieri de locuri

sau persoane: nu se ştie, de pildă, dacă d-na Pousselet are nasul coroiat sau în vânt, dacă d. de Boissy e scund său înalt, dacă Lacassagne are mustaţă. Nu ştim care este suprafaţa apartamentului familiei de Boissy de pe strada Henri-Martin etc., elemente care fac substanţa şi succesul romanelor de azi. Explicaţia? Descrierile îl plictisesc teribil pe autor. Nu-i place nici să le scrie, nici să le citească. În această privinţă, are cele mai retrograde idei. El crede că un cuvânt bine plasat, ici şi colo, e în stare să sugereze ceea ce e necesar. De pildă, în locuinţa d-nei Pousselet stăruie un parfum dulceag şi stătut de naftalină şi pudră. În ceea ce priveşte. Înfăţişarea personajelor, nimic nu poate s-o evoce cu mai multă precizie că acţiunile şi vorbele lor. Până şi numele lor e sugestiv. În fond, autorul, în totală contradicţie cu şcolile literare actuale, crede că ceea ce e vizibil, nu e interesant, că lumea nu e un spectacol ci o maşinărie şi că autorului nu-i revine să stea într-un fotoliu de orchestră, înarmat cu un carnet de desen, ci trebuie să pătrundă, chiar prin fraudă, dacă e posibil, prin intrarea artiştilor.

În legătură cu Jacques să ne întoarcem însă o clipă înapoi. Dacă ar fi fost sărac s-ar fi grăbit să publice romanul scris în 1934 la Ministerul de Război. Oricare editor l-ar fi primit, căci nu conţinea nici o idee şocantă, adică una care să nu aibă curs în 1934. Dar el a aşteptat o lună, două, şase, fără să ştie bine de ce. O voce, nu cea a înţelepciunii, ci mai degrabă cea a geniului său bun, îi şoptea că romanul stă foarte bine în sertarul în care l-a vârât. De fapt, Jacques ştia, într-un mod peremptoriu şi confuz, că nu-l va publica. Această hotărâre atât de opusă teoriilor lui, luată nu în urma unei deliberări, îl surprindea. Din când în când descoperea în el o inerţie care se opunea caracterului său proiectelor sale, şi de care ascultă. Bănuia (şi nu e rău pentru vârsta lui) că sufletul său nemuritor se manifestă prin asemenea refuzuri

stranii.
Acest suflet era ca un peşte mare ce înota în adâncuri unde privirea nu poate pătrunde, dar care uneori, pe neaşteptate, urcă la suprafaţă şi răstoarnă vapoare. După care coboară din nou în lăcaşurile obscure, unde rămâne ascuns săptămâni de-a rândul în mijlocul, coralilor necunoscuţi, a algelor misterioase, a naufragiilor uitate, hrănindu-se Dumnezeu ştie cu ce plancton.
Jacques îşi reciti romanul care-l făcu să roşească la fiecare pagină ca un examen de conştiinţă. Implacabil lucra şi literatura: frumoasele fraze *à la Chardonne* sau *à la Giraudoux* pe care le scrisese cu vervă îşi pierduseră toată eleganţa, spânzurau ca nişte haine vechi pe un umeraş. Deplorabil fenomen: acest roman care cu câteva luni mai înainte părea atât de inteligent, de spiritual, de scânteietor, să fie atât de slab. Mai rău: naiv. Şi fiindcă a scris, Jacques resimţea acea minie confuză proprie oamenilor care-şi numără prostiile spuse sau făcute. Nu-şi putea ierta că într-un moment de vanitate îi destăinuia d-lui de Boissy că avusese răbdarea, să ducă un roman până la capăt. Nu era zi ca acest om practic să nu-l întrebe când îl va vedea în librării.
— Prima dumitale afacere ţi-a reuşit? l-a întrebat Jacques.
— Ei? Prima, chiar prima? Da. Am ratat apoi, ca toată lumea; ba chiar am fost o dată, de două ori tras pe sfoară, dar prima a fost frumoasă ca Austerlitz! Era în ’93. O mică speculaţie cu nuci care nu interesa pe nimeni. Aveam doar cinci mii de franci, am câştigat optzeci de mii. Optzeci de mii franci aur. A doua zi mi-am permis o masă la Galopin, cum se servea pe atunci. Toţi agenţii de schimb au venit să mă salute… Când îmi dai manuscrisul să-l citesc?
— Niciodată, răspunse Jacques luându-şi aerul cel mai dezagreabil şi mai misterios. E o porcărie.
— Nevandabil?

— Eu nu sunt ca dumneata, i-o întoarse Jacques uitându-se furios în jos. Eu am ratat prima afacere. Am fost tras pe sfoară, şi încă de mine. Eşti de acord că e neplăcut.

— Ba zău că nu. A fi tras pe sfoară de tine însuţi înseamnă a te fi înşelat. Dramatizezi lucrurile. Dar cum e romanul? Zece mii de persoane pot să fie interesate în a cheltui cinci franci că să-l citească? Treizeci de critici literari pot să vorbească despre el mai mult de bine decât de rău? Cum societatea este ceea ce este, obiectul pe care l-ai fabricat îi convine? Asta-i întrebarea.

— Ba tocmai că nu-i asta.

— Înţeleg. Nu mai eşti modest. Îmbătrâneşti? Fii atent: modifici contractul. Nu te mai mulţumeşti cu succesul şi cu ducesele: vrei să scrii cărţi bune, poate chiar o adevărată operă. Eram comanditar, devin mecena; e cu totul altceva. Am acceptat să-ţi finanţez succesul; să accept acum să-ţi finanţez gloria? E cazul să reflectez.

— N-ai ce să reflectezi. Ai să reduci venitul la cinci sute de franci pe lună. Gloria nu merită mai mult. În primul rând fiindcă e departe, şi apoi fiindcă e puţin probabilă. De altfel de ce să vorbim despre glorie? E grotesc. Am scris o carte care nu-mi place, o las într-un sertar; e un caz frecvent. Viitoarea va fi mai bună. Dacă nu, am să intru într-una din afacerile dumitale. E mereu nevoie de incapabili. E tare plicticos să scrii.

— Glumeam, zise d. de Boissy.

— Eu nu glumesc. E nevoie de mulţi bani ca să scrii cărţi proaste, foarte puţini însă pentru cărţi bune. Ai toate motivele ca să reduci cu 80.

— Să ştii că nu greşeşti. Ai chef să fii sărac? Înţelege-mă bine: îţi este necesar acum? Sărăcia te poate ajuta? Nu-ţi vreau decât binele.

Jacques reflectă o clipă mai înainte de a spune nu, ceea ce demonstrează pe de o parte că era băiat serios, pe de alta că avea o oarecare încredere în el.

— Ei bine, să rămână ca şi până acum. Împrumută-mi totuşi manuscrisul.

Jacques se gândi că nu putea refuza această dorinţă unui om care ştia să să poarte cu atâta elegantă. În realitate, îi dădea astfel dovada unei mari dragoste filiale.

Un individ oarecare se simte stânjenit să arate: un text în care a pus prea mult din el însuşi. Un artist se crede dezonorat de un text în care n-a pus destul. E ceea ce simţea şi Jacques, fără să îndrăznească totuşi să se considere încă un artist. Cu excepţia d-lui de Boissy, nu exista nici o fiinţă căreia să-i încredinţeze micul roman scânteietor şi inutil scris de el la Ministerul de Război.

D. de Boissy îl citi din prima seară. Iată o latură înduioşătoare a lui Jacques: toată seara a stat bosumflat, iar victima a fost tot sărmana Anne-Marie Delanglade, Nu putea suporta ideea că tatăl l-ar dispreţui pentru că a scris o carte atât de inutilă. Îl irită faptul că, mai există cineva a cărui opinie îl interesează. A doua zi, contrar tuturor obiceiurilor (şi a principiilor), descinse la ora nouă la biroul din strada Taitbout.

Văzându-l, d. de Boissy îşi înfrânse un gest de tandreţe şi vorbi de vreme apoi despre o partidă de bridge din săptămâna precedentă, la care reuşise un şlem *sans-atout*.

Era mulţumit de atitudinea fiului său care avea o figură împietrită şi un aer posac. După ce-l perpeli vreo zece minute, îi spuse:

— Volumul tău seamănă cu o brichetă Dunhil, cu un stilou Parker ultimul tip, cu un fotoliu-club din piele, înţelegi ce vreau să spun. În consecinţă e un produs care-şi va găsi consumatori pe piaţă. Nu ai ratat aşadar lovitura deoarece, când l-ai scris, erai un arivist. Cu o carte ca asta şi încă două-trei la fel, un arivist parvine. Cel înşelat de el însuşi nu eşti tu, ci eu. Ar fi trebuit să prevăd că nu vei mai accepta să înaintezi pe şinele unei anumite cariere literare. Nu mă pricep la literatură şi mă mândresc

cu asta, dar cunosc natura umană. Dacă nu eşti un arivist, din două una: sau nu eşti bun de nimic, sau ai vocaţie.

Exclud prima ipoteză, nu poţi să nu fii bun de nimic odată ce ai confecţionat o carte; rămâne că ai vocaţie. De unde naiba? În orice caz de la mine nu. Nici de la maică-ta. O să te surprindă dacă am să-ţi spun că n-am fost prea încântat de modestia ta. Să iei masa la marchiza X sau la prinţesa Y mi se părea prea copilăros. Aveam vagul sentiment că nu începi bine afacerea; Acum vei lucra la treburi serioase care nu-ţi vor aduce nimic. Vei trăi zece ani în obscuritate, după care, pe la cincizeci de ani, în loc să fii un om lansat, vei fi, poate, un om mare. În concluzie, eu câştig.

D. de Boissy se înşelase prezicându-i treburi serioase. Jacques expedie a doua carte, tot un roman, vesel, fără plan, direct, scriind în zilele bune câte şase pagini. Era cu totul altceva faţă de joacă de la minister. Nici lui nu-i venea să creadă cât de uşor îi curgeau ideile şi paragrafele.

Creaţia înainta ca un şuvoi. Curiozitatea de a vedea ce mai fabulează îl făcea să se trezească din ce în ce mai devreme. Între prima carte şi aceasta, au trecut doi ani, doi ani pierduţi (aşa credea el). Scriitorii îşi fac iluzii curioase. În perioadele sterile nu-şi imaginează că vor mai putea scrie, şi nu pot pricepe cum au fost în stare să umple până atunci două-trei volume; şi invers, în perioadele fecunde, nu-şi închipuie că într-o zi vor înceta să creeze. Jacques a cunoscut ambele experienţe. În timpul celor douăzeci şi patra de luni de sterilitate, petrecute cu Louise Moulinot,. Cu prietenia, balurile, şi domnişoara Delanglade, cu plimbările nocturne la „Casanova” sau „Tango”, într-un cuvânt cu iot ce umple atât de ermetic existenţa tinerilor bogaţi, el a avut de nenumărate ori certitudinea că nu va mai aşterne un rând. Dacă şi-ar fi dat puţin silinţa, ar fi putut uşor să

scrie un volum ea cel zămislit la minister, dar ideea aceasta îi plictisea şi era neputincios în faţa plictiselii. Uneori se trezea noaptea cu gânduri negre, care, dat fiind caracterul său, se traduceau ziua printr-o proastă dispoziţie. Ce e acest zid al neputinţei ce se înalţă între el şi operă? Din fericire tinereţea este răbdătoare şi trândavă, puţin fatalistă, calităţi ce dispar pe la treizeci de ani. Deşi se irosea, Jacques mai păstra o vagă încredere; în inima lui spera că nu e totul pierdut, că mai e încă un copil care are să mai crească, iar evenimentele trăite, oamenii cunoscuţi, conversaţia lor, peisajele văzute, vibraţiile uneori tulburătoare ale propriului său suflet erau faţă de literatură ca fiolele de calciu sau ca untura de peşte, şi că, mai curînd sau mai târziu, va avea un beneficiu de pe urma tor,. I se întâmpla să stea singur ţintuit în casă zile în şir, fără să facă nimic, mistuit de flacără, savurând o dulce plictiseală care-i apărea instructivă.

Îi citea pe cei mai arizi filosofi cu deşartă speranţă că-şi va obosi creierul; îşi dădu toată osteneală cu Bergson, al cărui stil înflorit îl exaspera; Schopenhauer îi displăcea prin morgă şi pedanta afectare de a traduce în latineşte citate greceşti; i-a citit pe Auguste Comte, Ollé-Laprune, Lalande şi mulţi alţii. Nici chiar Platon şi Kant n-au fost în stare să-l doboare. Oricât de dificil ar fi Platon, nu-i decât o lectură. Cititorul are un rol pasiv, nu intră într-o carte, cartea intră în el. Citind ca un desperat, Jacques avea impresia că-şi îneacă în desfrâu o suferinţă de dragoste. Amantele lui erau Durckheim şi Levy-Brühl. Îşi înşela cu de o iubită care-l respingea, care-i interzicea să vină, pe care, poate, n-avea s-o mai vadă niciodată. Cu cât se cufunda mai mult în numene, în categorii ale înţelegerii, în vârstă pozitivistă a omenirii, în mentalitatea primitivă, cu atât insatisfacţia sa creştea. Avea o violentă poftă de scris, aşa cum un atlet tânăr are nevoie de antrenament, şi era conştient de asta.

Totuşi, pe la sfârşitul anului ’36 şi începutul lui ’37, curînd după căsătoria lui Jean, veni un moment când se simţi istovit de trândăvie şi filosofie. Pentru a ieşi din această penibilă stare, îl străfulgera o idee de desperat, o idee de jucător care merge la risc: să noteze pe o hârtie prima frază care-i vine în minte. Era o frază stranie, o absurditate. Din superstiţie se strădui să o ducă până la capăt. S-a produs atunci un miracol: se închegă a doua frază, apoi a treia, apoi o pagină, apoi cinci. Literatura era violată! Ca toate violurile, acesta avusese loc prosteşte, pe negândite, printr-unul din acele înţelepte impulsuri ale instinctului, şi literatura părea foarte satisfăcută de această crimă; îi răspundea printr-o bunăvoinţă şi o tandreţe care-l încântau pe sceleratul care îl comisese.

Munca are o mulţime de aspecte agreabile pe care nu le cunoşti îndeajuns. Mai întâi, te odihneşte. Cum nu dovedea un gust deosebit pentru viaţa la ţară, Jacques arăta ea o lămâie stoarsă, după nopţile pierdute, după cantităţile de licori ingurgitate etc. În opt zile deveni alt om: când te scoli la şapte şi lucrezi până la amiază, ai o foame de lup. La zece seara era în pat, incapabil să citească altceva decât ziarul sau un roman poliţist, care aveau un efect la fel de rapid ca şi cloroformul. Al doilea avantaj al muncii: ţintuindu-te în casă, suprimând prilejurile de a cheltui, te obligă să faci economii. După o lună, Jacques observă că n-a cheltuit decât a cincea parte din venit. A fost uluit. Ideea că avea în bancă patru mii de franci îi insinuă în suflet un foarte surprinzător sentiment de avariţie, pe care la început şi l-a reproşat, datorită unei prejudecăţi curente, dar mai târziu îl incintă, în virtutea următorului raţionament: dacă toată lumea e de acord să stigmatizeze avariţia, înseamnă că e, probabil un lucru bun. Tot aşa cum îşi număra zilnic paginile scrise şi se silea să scrie şi a doua zi tot atât, începu să-şi numere banii. Fiecare sumă agonisită îi dădea aceeaşi bucurie că un paragraf suplimentar. E şi aici o bizară coincidenţă.

Altădată, Jacques n-avea un minut pentru el, nu găsea timp să scrie o ilustrată sau să dea un telefon.

Deodată găsi timp pentru tot. El, atât de indiferent la dezordine, începu să o deteste. Îi trebuia un birou curat, cu hârtii clasate în mape de diferite culori; se deşteptă în el pasiunea conţopiştilor pentru hârtie şi-şi cumpără mormane de carnete, carneţele, clasoare, creioane, clame, etc. Această frenezie a ordinei îl acapara. Cum de-abia păşise în viaţă, casa nu era prea încărcată, aşa că aranjarea nu i-a luat mai mult de două săptămâni. Biata Moulinot a avut de rânduit totul, şi în primul rând duşumeaua. Jacques nu dorea să fie deranjat de nimic şi de nimeni. Până şi o fiinţă atât de puţin acaparatoare ca ea trebuia să dispară, ca să nu mai punem la socoteală că se cam săturase de ea. O expedie fără milă, ca şi cum s-ar fi însurat, lucru pe care ea l-a crezut de altfel. Vărsă câteva lacrimi, refuză superbul inel de ruptură, ornat cu o perlă pe care amantul, în ciuda patimei lui recente pentru economie, i l-a oferit, apoi îl acceptă, ceea ce o consolă puţin. Îi declară că toţi bărbaţii sunt la fel. Că e o proastă că suferă, că o să mai treacă din când în când pe la el, deoarece, după toate aparenţele, domnul nu se însoară. A fi fără milă nu te împiedică să fii gentil. Jacques a găsit amabilităţi care să-i facă fetei lovitura suportabilă. O plăcea, avea chiar o oarecare consideraţie pentru ea; de aceea a încercat să-i explice că trebuie să-i îndepărteze pe toţi, inclusiv pe drăguţa lui, să rămână singur cu lucrul care-i acapara toată atenţia, dacă nu toate forţele; după care a putut să se oprească căci ea a luat discursul drept un păienjeniş de minciuni bune s-o ducă de nas.

N-o să facem acum o paralelă între dragoste şi creaţia literară. Totuşi, există unele asemănări, monogamia, de pildă. Un scriitor acaparat de o operă este incapabil de infidelitate. Are nevoie zilnic de ea, ca de o fiinţă iubită, nimic nu-i apare mai captivant decât să o cunoască mai bine, orice altă prezenţă îi e inutilă, apăsătoare. Omul

care iubeşte este veşnic surprins de propriu-i suflet: constată că e neliniştit sau împăcat, furios sau răbdător, timid sau îndrăzneţ, iscusit sau stângaci, experimentat sau novice; idem pentru scriitor: opera este o oglindă în care îşi contemplă adevărul tăinuit. Descoperindu-şi romanul, Jacques se descifra pe sine. Cartea lui era portretul necunoscutului din el. Nu ştia pe ce cărări o să apuce; pornea cu un gând şi se trezea purtat de altele, descifrând viaţa pe măsură ce o descria, obligat de personajele care, treptat, se modificau, deveneau complicate sau misterioase, se cufundau în abisul lor interior – altul decât cel imaginat de Jacques la început. Îşi dădea seama cu uimire că înăuntrul lui zăceau taine nebănuite despre oameni şi lume. Şi cât de extenuant e să le dibui! Comoara aceasta e păzită de un balaur, balaurul lenei, al indulgenţei faţă de sine, al visărilor deşarte, al proiectelor liniştitoare pentru că sunt irealizabile. Jacques îşi ucidea balaurul pe la ora şapte şi jumătate. Monstrul îşi dădea sufletul în general după prima pagină, dar câtă trudă până atunci! Pagina era toată, numai ştersături ca cicatricele în urma unei lupte.

Deşi Jacques înainta pe orbecăite, cartea avea o anumită structură; creştea ca un copac, ale cărui crengi, chiar strâmbe sau prea lungi, sunt o necesitate naturală, deci au frumuseţe. Abstracţia la care ajunsese citindu-i pe filosofi se risipi. Scriind, simţea mirosurile, atingea obiectele, trupurile, blănurile, dădea povestirii tente violacee, roşietice, verzi, negre, evoca adierea şi rouă.

Şi totul se înlănţuia de la sine, aproape, fără efort din partea-i, ca într-o largă mişcare melodioasă. Muzica pe care o auzea în scrisul său îl contraria. Era foarte veselă, maliţioasă, vie, cu părţi graţioase sau ample. De unde venea? Ce exprima oare? I-au trebuit multe săptămâni să-şi dea seama că nu era altceva decât stilul, şi că partea cea mai lăuntrică, mai ascunsă, cea prin care sufletul lui diferea de toate celelalte se materializa astfel. Să-ţi

priveşti sufletul, este ca şi cum ţi-ai privi adevărul, şi în acelaşi timp ţi-ai da seama că acest adevăr n-are nimic comun cu raţiunea, că nu e făcut ca să-ţi placă,

— Trebuie să-l accepţi aşa cum e, cum îţi accepţi chipul; dar asemenea revelaţii, atât de neobişnuite, niciodată menţionate în tezaurul experienţei comune, necesită timp pentru a se impune spiritului.

Am mai spus că se scula tot mai devreme. Era cel mai minunat moment din zi. Aroma de cafea invadând apartamentul, zgomotele străzii Varenne, o anume linişte de ţară; plutind dinspre grădinile din cartier, ciripitul păsărilor, lăzile de gunoi trase pe trotuar, trecătorii salutându-se în grabă, totul crea zece minute încântătoare. Adulmeca dimineaţa de lucru ce-i stătea în faţă: ea se întindea cât nu poţi cuprinde cu privirea, ca o plajă pe coasta Atlanticului. Ideea aceasta dădea zilelor de lucru un aer de vacanţă, de neîncetată explorare a unei naturi veşnic tinere ca marea în zori. Jacques nu-şi făcea toaletă înainte de prânz, convins că trebuie să fii prizonierul pijamalei, al bărbii şi al sudorii, ca astfel mascat să nu te simţi tentat să evadezi: nu ucizi balaurul în costum „prince de Galles”; războiul acesta are o anumită uniformă – şi anume pijamaua, cu un pulover gros tras pe deasupra, şi papuci; chipul trebuie să fie pământiu, de soldat, părul în dezordine, obrajii congestionaţi de căldura interioară.

Precauţiile luate împotriva lui însuşi îl legau şi mai mult de operă. Noile lui obiceiuri erau plăcute ca cele pe care le capeţi când iubeşti şi calchiezi propriile tale tabieturi pe ale persoanei iubite. Jacques năduşea tot în pulover; maşina pârâia din toate mădularele. Pe la zece şi jumătate, când munca era mai în toi, i se întâmpla să se întrerupă ca să se frece pe mâini sau să jubileze în tăcere; citindu-l pe Stendhal, îşi spunea: „Trăiesc fericirea lui Napoleon la Marengo!” Fericirea asta merită să năduşească în pulover câteva ore pe zi. O va cunoaşte

ţoală viaţa, din ce în ce mai vie, căci va deveni tot mai stăpân pe artă să. La cincizeci de ani, la şaptezeci de ani se vor vedea lucruri minunate! Nu se va căsători niciodată. Nici o femeie nu-ţi procură o beţie comparabilă cu născocirea câtorva rânduri. Să ai copii, mulţumesc! Copiii lui vor fi cărţile, un adevărat vraf cu care să poţi umple două rânduri de rafturi, pe puţin. Perspectiva de a sacrifica propriile-i plăceri de dragul literaturii îl încânta. Întrezărea o lungă viaţă serioasă, retrasă, eroică în felul ei, deci ademenitoare. De ce nu era astmatic ca Proust, claustrat într-o cameră capitonată cu plută, sufocat de fumigaţii! Aşa noroc mai zic şi eu! Lui Jacques însă, îi trebuia o inimă de piatră ca să reziste tentaţiei şi să nu-şi piardă timpul trăind. Treceau pe nesimţite mai bine de patru ceasuri până când să se ridice de la paginile scrise. Trăgea în piept miresme apetisante de tocană şi băga de seamă că-i e foame.

Când am vorbit despre instalarea lui Jacques, am uitat să menţionăm că d. de Boissy îi furnizase împreună cu mobilele şi o persoană între două vârste, recrutată din Loiret, verişoară cu propria lui bucătăreasă. Magnific în toate, s-a gândit mai întâi să-şi înzestreze fiul cu un valet, apoi, după o îndelungă reflectare, i s-a părut că un servitor de sex feminin ar bate mai puţin la ochi.

Persoana se numea Geneviève, prenume ce nu i se potrivea defel, căci evocă sfieli de copilă, atitudini visătoare, o gravitate melancolică, pe când ea era durdulie, pofticioasă, rumenă, hotărâtă şi gurалivă. Un bărbat singur e un adevărat noroc; cu atât mai mult un bărbat tânăr.

Când a fost angajată, Geneviève întrezări paradisul. Cheltuia puţin, se răsfăţa mult, îşi luă un aer de femeie de treabă, puţin ursuză, gata să-i pătrundă în intimitate.

Jacques a intrat în acest joc doar pe jumătate. Avea darul să se simtă bine cu toţi, mari şi mici, cu o preferinţă (care îl onorează) pentru cei simpli, dar preferinţa aceasta

nu-i anestezia spiritul său neîncrezător. Ghici repede că dacă ar consimţi de bunăvoie îndrăznelii corpolentei Geneviève, în curînd şi-ar lua-o în cap; a ţinut-o aşadar în frâu. N-a fost greu avea un mod ironic şi dur de a fi, un aer ascuns care intimida.

Bucătăreasa, cu instinctul ascuţit al oamenilor simpli, a înţeles imediat că domnul e cumsecade, dar că nu trebuie să depăşească o anumită limită, căci atunci e de rău, ceea ce nu-i displăcu. A fost domesticită într-o lună,

Salva aparenţele glumind sau ocărind, dar tot mai trăia clipe de panică atunci când Jacques o privea, cum spunea ea, ca „un vultur”. Nu îndrăzni să-l întrebe despre prieteni, aventuri, proiecte, şi asta o făcea să sufere, fiindcă era curioasă de felul ei. A încercat o dată sau de două ori, Jacques a măsurat-o însă cu un zâmbet atât de ironic încât n-a mai îndrăznit. Caracterul patronului i se părea un lucra tangibil, o piatră aşezată în faţa ei, imposibil de urnit sau de atins fără să te umpli de vânătăi; cel mai bine era să stea la distanţă. În cele din urmă a ajuns să nutrească un mare respect pentru Jacques. De la respect până la devotament şi dragoste nu-i decât un pas.

Cititorul se va întreba ce gândea ea despre legătura cu tânăra Moulinot. Evident, numai lucruri rele. Uneori Jacques uita să-i dea liber când era vizitat, şi se întâmpla ca Geneviève să-i deschidă uşa. Se pornea atunci un balet foarte picant. Două femei ostile, jenate, realizând perfect situaţia, privindu-se ca două fiare. Louise, furioasă, simţindu-se cântărita de o femeie din mediul ei şi a cărei părere avea, în consecinţă, importanţă, se consolă spunându-i tinărului de Boissy. Că bucătăreasa e o mare neghioabă ce născocea fel de fel de vorbe despre el pe la negustori. Pe de altă parte, Geneviève vorbea despre „domnişoara” cu politeţe şi dispreţ. Era geloasă şi şocată în acelaşi timp ar fi fost tot atât de şocată, dar mai puţin geloasă dacă în locul unei „persoane în serviciu”

Jacques ar fi primit o doamnă sau o fetişcană. O apăra pe domnişoara Delanglade care-i plăcea fiindcă era urâtă, fecioară, distinsă şi deloc iubită. Trebuie să spunem că Anne-Marie, cu acea cunoaştere superioară a lumii, o cucerise din prima clipă prin familiaritatea ei. În plus, îi mai făcea şi mici cadouri: când o rochie, când o lampă de noptieră câştigată la vreo tombolă, când o pălărie, veche împodobită cu cireşe artificiale (sau cu flori), când mărgele din sticlă cumpărate la licitaţie, când o pernă în formă de păpuşă, cum se făceau pe vremuri ca să decoreze divanurile.

Deşi Geneviève era dezinteresată, aceste fleacuri îi făceau plăcere. Anne-Marie i le oferea cu şi mai mare mulţumire, la gândul că sunt investiţii fructuoase. Ce aliat mai util într-o campanie matrimonială decât servitoarea tinărului dorit? E ca un agent care-ţi închină osanale şi te pune în gardă. Cum există tendinţa de a-i iubi pe cei care-ţi fac servicii, Anne-Marie simţi în curînd tot atâta simpatie pentru Geneviève ca şi aceasta pentru ea. Frumoasa lor prietenie era gata să se întrerupă când Jacques o execută pe domnişoara Delanglade. După ce vreo cincisprezece zile a stat retrasă, Anne-Marie a avut înţelepciunea să-i trimită cameristei această scrisoare care merită să fie citită:.

„Buna mea Geneviève, de câteva zile sunt puţin certată ca domnul, dar nu-i un motiv ca noi să nu ne mai vedem.

Am o surpriză pentru tine: un minunat şal din coton roz cu colţişori, ultima modă. O să-ţi stea grozav!! Nu vrei să treci pe la mine să-l iei duminică după-amiază?

O să profităm ca să mai stăm de vorbă. Ai să vezi ce gospodină perfectă sunt: am să te aştept cu o gustare cum n-ai mai pomenit!! Şi apoi, o să-mi cunoşti părinţii şi surorile. Ne-am înţeles, nu-i aşa? Pe duminică. Te sărut.

P.S.. În locul tău nu i-aş pomeni domnului de întâlnire. Să rămână secretul nostru. Sunt lucruri pe care domnii nu

trebuie să le afle.

P.P.S. Când am venit ultima dată acolo, am uitat o mănuşă. Este din piele neagră, cu doi nasturi, şi un deget descusut dacă din întâmplare o găseşti fii amabilă şi adu-mi-o.”

În sufletul Genevièvei, ceaiul luat la etajul V pe strada Des Vignes a rămas veşnic viu. A fost încântată de familia care a primit-o ca pe o mătuşă bogată. Ea a propus să le dea o mina de ajutor, dar a fost refuzată: era doar invitată. Însăşi doamna Delanglade a adus gustarea, iar d. Delanglade, foarte distins în haina lui de casă, a uns sandviciurile cu unt. Anne-Marie avea un aer îndurerat şi trist (deşi foarte demn) care a avut un excelent efect.

Celelalte două domnişoare Delanglade, fără să se fi înţeles în prealabil, creau impresia a două fiinţe primăvăratice, naive şi bine-crescute. Un observator – dar nu existau observatori în 1936 – s-ar fi amuzat de această comedie, destul de jalnică în fond. Toţi membrii familiei erau” fără îndoială nişte utopici: să se dea peste cap ca să câştige un personaj atât de sărman ca servitoarea unui băiat bun de însurătoare, însemna că nu le mai rămăsese decât această palidă speranţă. Există şansa de unu la un milion ca Geneviève să exercite vreo influenţă asupra lui Jacques. Şi totuşi stăteau acolo, complimentând-o, îmbrobodind-o, îndopând-o cu bunătăţi, desfăşurând ingeniozitatea ambasadorilor în negocierea unui tratat între marile puteri. Obţinură cel puţin un rezultat: Geneviève, vrăjită de toate drăgălăşeniile, sfârşi prin a iubi familia Delanglade pentru că putea să o ajute.

Căsătoria exercită o atracţie irezistibilă asupra femeilor. Hotărî aşadar să încerce totul pentru a-l însura pe Jacques cu Anne-Marie, care i se părea soţia ideală. Avea de dus la bun sfârşit o dublă acţiune nobilă. Nu era departe de a crede că cerul o alesese spre a înfăptui fericirea celor doi tineri scoşi în calea ei.

Dintre prietenii lui Jacques, Geneviève avea o

preferinţă pentru Lacassagne, fiindcă era ofiţer. Felul lui de a-şi trage mănuşile şi de a le arunca în chipiu o fascină. I s-ar fi părut firesc ca un domn atât de important ca el să nu-i acorde nici o atenţie. Ei bine, nu era aşa: căpitanul o saluta politicos, o întreba de sănătate, îi zâmbea curtenitor, dar mai ales manifesta acea complicitate puţin distantă pe care prietenii casei o întreţin eu servitorii credincioşi. Astfel încât ea se încredinţă că „domnu nu e cu nasu' pe sus", compliment suprem al oamenilor modeşti de pe atunci. D. Pousselet, în schimb, nu-i era simpatic. „N-avea maniere." Această apreciere (fără apel) era, vai, motivată. Jean era de lemn în faţa celor pe care doamna Pousselet îi numea „inferiori". Realiză perfect în mintea lui că oamenii sunt egali şi că se cade să-i respecţi deopotrivă, dar trupul rămânea rece la acest raţionament. Îi jignea pe „inferiori" prin aerul sec, dispreţuitor, distant, o privire vagă şi un ton tăios, sau îi umilea cu vulgarităţi care să le dea impresia că e din aceeaşi tagmă. Un gest e de ajuns ca să răneşti oameni ca Geneviève, la care primele impresii nu se uită. Jean îi inspiră o antipatie iremediabilă. Un om ca el e în stare de cele mai josnice lucruri; nu se sfia să-şi trădeze convingerea degeaba râde domnu' Jacques, pe ea n-o duce nimeni, o să-şi amintească într-o zi de vorbele ei,

Când Geneviève, l-a văzut pe Jacques schimbându-şi felul de viaţă, renunţând la telefoane şi vizite, transformându-se în slujitor al literelor, s-a simţit fericită. Devenea nu numai un bărbat serios, dar stătea în casă. Îl avea sub ochi; era mai bine decât să-l ştie bolnav. Când sună telefonul, răspundea cu mândrie că avea dispoziţie să nu-l deranjeze, nota comisioanele, informa lumea despre titanica muncă a domnului. Număra pe furiş paginile scrise, îl admira că are atâtea idei în cap ca să umple paginile, privea cum creşte opera, tot aşa cum priveşte o doică la pruncul alăptat. Nutrea sentimentele

unui subofiţer faţă de colonelul său. Căuta să facă existenţa lui Jacques plăcută şi uşoară; se ferea chiar să dea cu aspiratorul ca să nu-l deranjeze. Îşi scotea însă pârleala în bucătărie, pregătind vânat în sos de vin, gustări rafinate, pui cu mazăre, ştiucă umplută, ruladă de carne. Îi năucea pe măcelar şi pe furnizorul de peşte cu pretenţiile ei de mare birtaş. Se ducea până la dracu-n praznic, pe strada Cherche-Midi, la o anumită brutărie, unde, pare-se, era cea mai bună franzelă din Paris. Avea desigur partea ei din toată această masă somptuoasă, dar se cuvine s-o spunem că tot ce făcea era pentru domnu', nu pentru ea. Când lucra cu spor şi în consecinţă eră bine dispus, Jacques o invită să bea cafeaua împreună cu el, în salon. Această onoare o intimida, stătea ţeapănă pe marginea scaunului, ţinând degetul mic drept ea un par. Jacques care, după patru-cinci ore de efort, simţea nevoia să spună prostii, scăpa câte o şotie făcând-o să râdă cu lacrimi, dar asta n-o convingea că se va bucura de asemenea privilegiu pe viaţă. N-ar îi îndrăznit pentru nimic în lume să aducă, din proprie iniţiativă, două ceşti pe tavă: era nevoie de invitaţia obişnuită.

Femei ca Geneviève, în care musteşte devotamentul, pot fi o calamitate sau o binecuvântare, după cum eşti, ingrat sau recunoscător. Din fericire, Jacques era un ingrat. De aceea Geneviève putea să i se plângă: „Domnu' nu-i niciodată mulţumit", sau „numai în ziua când s-or potcovi puricii cu şaptezeci şi şapte de ocale de fier o să găsească domnu' ceva pe plac". Când doamna de Boissy venea din întâmplare să umple apartamentul din strada Varenne cu verva-i nestăvilită şi, din politeţe, întreba ce mai e nou, Geneviève îi răspundea cu orgoliu că-i mulţumită. Atunci doamna de Boissy îi replică senină că totul e perfect.

Jacques îşi iubea mult mama care în ochii lui avea o inestimabilă calitate: indiferenţa, ce se manifesta în primul rând prin activitatea sa, vorbăria excesivă, un mod

specific de a trece prin viaţă fără să lase impresia că observă ceva, o punctualitate în a se achita cu meticulozitate de nenumărate obligaţii. În fond, era o fiinţă superficială, neapreciind nimic fiindcă totul îi era egal, nemanifestând o înclinaţie anume decât pentru bridge şi pentru şuetele cu doamnele de vârsta ei. Îşi iubea, negreşit, copiii, dar nu mai mult ca pe ceilalţi prieteni, căsătorindu-i de cum se ivea prilejul, pentru a-i şti fericiţi şi a nu mai avea grijă de ei. Ciudat este că, în pofida acestei dispoziţii de caracter, avea o filosofie a ei, o adevărată cunoaştere a vieţii şi a oamenilor; aparţinea unei categorii de oameni care se simt întotdeauna bine, pentru care frivolitatea ţine loc de metafizică, şi cu care te simţi la largul tău fiindcă nu creează niciodată probleme.

Doamna de Boissy trecea o dată sau de două ori pe săptămâna să-l vadă pe Jacques, dintr-un amestec de simpatie şi convenienţă. Erau vizite de un sfert de oră, pe la şase seara, când ştia că nu deranjează se lansa în afirmaţii facile, punea întrebări din politeţe nemaiascultînd răspunsul, evita cu o incomparabilă graţie o cât de neînsemnată remarcă ce ar fi putut să-i amintească lui de Boissy-junior că e fiul ei. Căci ce mamă ar fi rezistat să nu se intereseze de sănătatea lui, să nu dea sfaturi de igienă, să nu-şi vâre nasul în menajul lui de burlac, să n-o strunească pe servitoare şi aşa mai departe? Nici măcar privirile n-o trădau, căci nu se fixau pe nimic, mai mult de câteva secunde. Vorbea întruna, spunând douăzeci de lucruri când altcineva abia apuca să spună două, râdea zgomotos, se ridica, se aşeza, cu o mimică foarte plastică (dar nu gesturi cu mâinile care sunt vulgare), venea cu noutăţi incoerente despre jucătoarele de bridge sau despre doamnele caritabile de care Jacques auzise vorbindu-se din copilărie, dar pe care nu le văzuse niciodată. Şi deodată se ridica în picioare, îşi lua repede mantoul de lutru, declara că l-a făcut pe şofer

s-o aştepte destul (că de altfel băiatul avea şi o întâlnire), că mai avea de vizitat încă vreo zece persoane, că nu-şi vede capul de treburi, că trebuie să treacă pe acasă să se schimbe pentru un dineu, că într-o bună zi o să cadă ca un stejar, că viaţa la Paris este imposibilă şi că dacă din nenorocire ar rămâne văduvă s-ar retrage la Nişa (de ce Nişă? răbdare, Cititorule, o vom vedea în paginile ce urmează), totul însoţit de zâmbete şi gesturi amabile. „La revedere, dragul meu, nu munci prea mult, să nu-ţi strici ochii. Am să-i spun tatii că-l îmbrăţişezi. Doreşti ceva pentru data viitoare? Mâine trec pe la Fauchon, am să-i, spun să-ţi trimită pateu de ficat. Au acum unul de Strasbourg, excelent. Dumnezeule, era să uit să-ţi spun ultima noutate: baroana Repusseau e însărcinată. Nu te aşteptai la una ca asta, nu-i aşa? Hai, am fugit!”

Jacques nu numai că nu se aştepta la aşa ceva, dar nici nu ştia despre cine-i vorba. Doamna de Boissy se înălţa pe vârfuri, îl săruta pe obraz şi dispărea trăgând după ea o poşetă mare cât o valiză, zbura pe scară şi se refugia în maşina care staţionase în faţa porţii. Pe atunci maşinile se parcau oriunde. Şoferul, îmbrăcat cu o vestă gri şi jambiere (ţinută puţin desuetă, dar foarte şic), era deprins cu ritmul trepidant al doamnei şi o aştepta gata de plecare, de parcă i-ar fi auzit paşii pe asfalt. Doamna de Boissy îl ţinea rareori din scurt; când ajungea la maşină, el, cu şapca în mină, avea portiera deschisă. Numele lui era Georges. Îl menţionăm la întâmplare, în cazul că va mai apărea în povestire. Era un băiat frumos, cu mare succes la servitoare, şi-şi schimbă la două săptămâni logodnica. Domnul şi doamna de Boissy, nu se ştie de ce, erau mândri de succesele lui care le ajungeau la ureche, deşi în general nu dădeau atenţie la asemenea nimicuri.

Când vorbeau despre el îi spuneau „mecanicul”, cum se obişnuia înainte de război. Oricât de amator de fuste era, îşi făcea datoria conştiincios. Maşina lui strălucea ca un samovar de argint şi nu rămânea niciodată în pană. Se

ocupa şi de maşina d-lui de Boissy-junior, care, datorită lui, se prezentă ca un pur sânge. Şoferii din, casele mari îşi permit o anume intimitate cu stăpânii care, petrecând o bună parte din zi alături de ei, ajung să le facă mărturisiri şi să le spună vrute şi nevrute.

— Cum l-a găsit doamnă pe d. Jacques, întrebă Georges, procedeu elementar dar eficace pentru declanşarea unei conversaţii.

— Într-adevăr, Georges, am şi uitat să-l întreb cum se simte. Oricum, e bine. De altfel, astăzi toată lumea e bine, după câte am remarcat. Ce-ai vrea să i se întâmple la vârsta lui, poate cel mult să-şi rupă piciorul la patinaj... Jacques a fost întotdeauna sănătos tun. Un pojar, un guturai când era mic, atâta tot, bietul îngeraş, şi era discreţia în persoană. Dacă n-ar fi fost guvernanta să-mi spună, n-aş fi aflat. Adu-mi aminte când trecem pe la Fauchon să-i comandăm pateu. I-am promis. *A propos* ce ţigări fumează? Uit mereu. Ai idee?

— D. Jacques fumează „Lucky”. Doamna mi-a dat săptămâna trecută să-i duc două cutii de câte cincizeci. Doamna nu-şi mai aminteşte?

— Oh! da, desigur, acuma că mi-ai spus! Atunci Georges o să-i duci şi mâine câteva cutii. Cu siguranţă că le-a terminat. Se pare că atunci când lucrezi, fumezi mult. După câte am înţeles, Jacques scrie o carte, imaginează-ţi. Dacă asta îl amuză, poate s-o facă, nu? Ce copil agreabil! adăugă ea înduioşându-se. Dacă nu m-aş duce să-l văd, el nu ne-ar deranja cu vizitele lui decât de două ori pe an. Iată ceea ce se cheamă un fiu bine-crescut. Ce spui?

— D. Jacques o iubeşte enorm pe doamnă, dar îl vizitează mai des pe domnul,

— Dar e absolut normal, dragul meu. Domnul are timp. Şi-apoi, bărbaţii au întotdeauna ceva să-şi spună.

— Să mă scuze doamnă, dar sunt de altă părere. Eu găsesc că tocmai cu doamnele ai întotdeauna ceva de

spus.

Doamna de Boissy care era cu gândul în altă parte, nu sesiză maliţia. Şi această conversaţie care nu spune nimic se opreşte aici, fiind asemănătoare cu multe altele. Să nu uităm să amintim că maşinile de lux din 1936 aveau ceva din eleganţa caleştilor, Interiorul maşinii familiei de Boissy era îmbrăcat în postav cenuşiu, cu perdeluţe de mătase la geamuri, cea din, spate fiind plisată.

La dreapta şi la stânga se aflau două vase de cristal eu flori schimbate zilnic de Georges. Un geam glisant îl despărţea pe Georges de ceilalţi. Dar să ne întoarcem la Jacques.

Suferea metamorfoze rapide care, ca şi fantezia-i prodigioasă, îl surprindeau. Devenise, de exemplu, indulgent. Pe măsură ce spiritul său îşi lua aripi în exercitarea unei activităţi dificile, inima i se deschidea. Mila, blândeţea, răbdarea, toleranţa îşi croiau loc în ea, asemeni unor animale ciudate, venite de departe, într-o corabie a lui Noe. El, altădată gata să sesizeze ridicolul şi să-şi bată joc de el, abia îl mai remarca acum. Căci aproape nimic nu i se mai pare ridicol celui ce merge pe urmele efectelor provocate de un cuvânt sau o atitudine. De la ironie, searbădă fiindcă porneşte de la aparenţe, a trecut la caricatură, serioasă, fiindcă scoate la lumină aspectele ascunse. Ca mai toţi tinerii, avea morala lui, judeca şi condamna. Această morală îngustă dispărea însă în fiecare dimineaţă, în faţa necesităţii de a fi echitabil cu personajele din roman, inclusiv cu cele pe care nu le iubea.

Prima care a beneficiat de pe urma acestei noi stări sufleteşti a fost doamna de Boissy. Jacques fusese sensibil de copil la acest caracter atât de rar ce nu apăsa asupra nimănui; înţelegea filosofia ascunsă dincolo de vorbărie, de gesturi, de râsete superficiale, de bridge, de dineuri, de conferinţe la „Saint-Vineent-de-Paur” etc.

Doamna de Boissy îi apărea exact cum era: o femeie cu

bun-simţ, care lua lumea drept o maşină uriaşă preexistentă şi ale cărei convenţii nu se discută; destinul îi rezervase o existenţă de regină constituţională menită să spună nimicuri şi să inaugureze expoziţii: avea şi mici avantaje, atât din modestie cât şi din spirit practic. Totul concură, până şi defectele, în a face fermecătoare asemenea caractere. Inima doamnei de Boissy era leneşă: simţea pentru aproapele ei o afecţiune rezonabilă dar nu iubire, deci nu era niciodată inoportună. Compensa însă neputinţa sentimentală printr-o mulţime de mici atenţii. Singura fiinţă care-i inspira pasiune era sora ei ce locuia la Nişa, în popularul şi pitorescul cartier Ponchettes. Întreţinea cu ea un schimb epistolar foarte activ şi o vedea de câteva ori pe an fie la Nişa, fie la Paris.

Rareori petreceau mai mult de o săptămână împreună, dar era o săptămână de vis: sporovăiau la nesfârşit, îşi făceau mii de confidenţe neînsemnate, îşi aminteau cu plăcere de obiceiurile lor din copilărie. Sora aceasta, căreia Jacques îi spunea, tanti Gene, trecuse prin câteva nenorociri, suportate graţie firii ei nepăsătoare şi devotamentului doamnei de Boissy. Fiind sora cea mică, păstra în ochii celeilalte imaginea fetiţei de odinioară. De fiecare dată când i se întâmpla ceva neplăcut, doamna de Boissy fugea la Nişa, o consolă, îi umplea timpul, lua problema în mină, eventual o apăra. Şi tanti Gene s-ar fi vârât în foc pentru ea; o primea ca pe o zână. Împreună puteau să vină de hac în câteva zile oricărui cataclism îl rodeau ca nişte şoareci.

De altfel, în drame îşi dădea doamna de Boissy adevărata măsură avea un anume fel de a reduce totul la dimensiunea unor inconveniente neînsemnate şi inevitabile, de a nu reţine decât aspectele materiale, de a le opune o seninătate ingenioasă care, realmente, le anula aspectul tragic. Le îneca semnificaţia într-un ocean de amănunte. De exemplu, moartea cuiva însemna pentru ea mai ales înmormântarea, cu tot ceea ce ea

presupune: alergături, ceremonii, expedieri de ferpare, discuţii, cu pompele funebre, coroane comandate, şi de îndată ce totul era gata îşi dădea seama că jumătate din durere se consumase. Filosofia doamnei de Boissy se exprimă în formula: „Lucrurile trebuie duse la bun sfârşit”. Filosofie excelentă, într-adevăr, căci este cea a acţiunii care modelează lumea. Nu era fiinţă să nu o găsească pe doamna de Boissy pe gustul ei, dar fondul de egoism şi indiferenţă o împiedica să fie cu adevărat iubită. Ceea ce de altfel îi convenea (şi demonstrează că nu primeşti decât ce dai). Toată nevoia ei de afecţiune dăruită şi primită era înregistrată de tanti Gene care o iubea şi ca o mamă şi ca o soră. Domnul de Boissy era foarte mulţumit de soţia sa şi o plăcea aşa cum este. N-ar fi schimbat-o pentru nimic în lume cu Doamna de Recamier sau cu sfânta Radegende (cu care n-ar fi ştiut ce să facă).

Între Jacques şi mamă se produse un încântător fenomen: romanul îi deschisese ochii asupra ei ca şi asupra lumii; îşi dădu seama ce femeie deosebită este. Deosebită şi neînţeleasă, neînţeleasă mai ales de el, care nu desluşise înţelepciunea dincolo de piruetele ei. Până acum o iubise fiindcă aşa se cădea, începu s-o stimeze ca pe cineva pe care îl alegi fiindcă îţi place, fiindcă recunoşti în el virtutea. Pe măsură ce se cufunda în lucru iar săptămânile treceau, o mişcare din ce în ce mai puternică îl îndrepta spre ea. Şi aceasta se făcea simţită printr-o schimbare în atitudinea lui, când ea venea ca o vijelie pe la şase după-amiaza. O schimbare abia perceptibilă, dar foarte expresivă. Privirile deveneau mai calde, îmbrăţişările mai vesele, zâmbetele de bun venit mai sincere, cuvintele mai apropiate, într-un cuvânt manifesta (cu discreţie) o dragoste şi un respect filial. Şi doamna de Boissy descoperi în fiul ei o experienţă, un calm, o simplitate, o meditare asupra vieţii şi a pasiunilor pe care nu le remarcase mai înainte fiindcă Jacques nu le

trăise, şi în care ea îşi recunoştea propriul sânge. Şi sentimentele ei se schimbară. Vizitele din convenienţă deveniră vizite de plăcere; când Jacques ajunse M a trei suta pagină de roman, făcea aproape un efort să reziste tentaţiei de a nu se duce la el din două în două zile. Detaliu curios: nu-l mai consideră ca pe fiul ei, ca pe micul Jacques, figură de plan secund în existenţa sa, faţă de care ai anumite îndatoriri, nici prea plăcute, nici prea plicticoase, ei ca pe un om întâlnit de curînd, către care te simţi atras, şi care a ajuns pe alte căi la o viziune asemănătoare asupra lumii. Ca dovadă deosebită de prietenie îi vorbi de câteva ori despre tanti Gène, ceea ce nu i se prea întâmpla, din decenţă sau politeţe.

A doua persoană surprinsă de metamorfoza lui Jacques a fost Anne-Marie Delanglade. La drept vorbind, Geneviève era un ambasador penibil, stângaci şi timid, alegând infailibil cel mai prost moment ca să o introducă pe protejata ei în conversaţie. Nimic nu exasperează mai mult pe bărbaţi decât solidaritatea feminină: inamicul le apare deodată în faţă. Superior, organizat, sigur pe sine, unit printr-o conivenţă profundă, opunând un front comun; eterna luptă dintre sexe a cărei miză, o ştiu ei bine, este libertatea, se aprinde în inima lor. Lăudând meritele fetei, desemnând-o cu termenul de „domnişoară” de parcă ar fi avut un statut oficial în casa aceea, extaziindu-se în faţa inteligenţei, generozităţii, delicateţei, distincţiei ei, plângând cu lacrimi amare fiindcă n-o mai vedea, blamându-l pe domnii fiindcă dispreţuieşte o asemenea comoară, şi aşa mai departe, Geneviève nu făcea altceva decât să pună paie peste fioc. Din fericire însă, destinul desface prostiile urzite cu băgare de seamă. Anne-Marie, care comisese fatala gafă de a-l obseda pe Jacques prin persoană interpusă, şi care ar fi trebuit să fie pedepsită pentru asta, a fost răsplătită printr-o întorsătură neaşteptată.

Scriind, Jacques îşi dădu seama că iubirea dă peste

oameni ca o boală şi că este ruşinos să întorci capul în faţa ei ca şi cum ai întoarce capul în faţa unui tuberculos sau unui infirm. Jelaniile Genevièvei au avut ca unic rezultat să asocieze această idee cu chipul domnişoarei Delanglade. Nu s-a înduioşat imediat de chinurile ei, continua să-i considere ridicolă pasiunea, dar nu-şi ierta că a privit-o ca pe o jignire. Îşi amintea ultima lor scenă cu o insuportabilă claritate. Mânia, cruzimea, violenţa, înverşunarea lui, Anne-Marie în rochia-i băţoasă, apoi tăioasa-i privire magnifică, totul i se părea o pată în viaţa lui. Trebuia s-o repare, să-şi dovedească în primul rând că e un alt om care-l condamnă pe cel de odinioară, aliindu-se împotriva aceluia cu victima. Este o nerozie des întâlnită la cei care vor să-şi recucerească propria lor stimă. Vai! nu cu regrete vindeci rănile din dragoste. Noile răni vor fi mai plăcute. După câteva tergiversări, într-o seară, Jacques o invită pe Anne-Marie la restaurant. Mai să cadă de emoţie auzindu-i vocea la telefon. Se dichisi cu o grijă demnă de o cauză mai bună. Iubirea-i era şi mai înflăcărată deşi nu încetase să sufere de când o jignise. Jacques era acum cu totul altul, mult mai amabil, se Interesă cu solicitudine de ea, o privea cu bunătate, îndulcind cu atenţie unele remarci mai tăioase, pentru a nu o răni. Când a făcut aluzie la scena cu pricina şi a adăugat ruşinat: „Am fost infect, îţi cer iertare!” ea n-a mai avut nici o îndoială că totul se terminase. Înţelese că între ea şi el e o distanţă infinită, de nestrăbătut.

Niciodată nu fusese atât de afectuos, dar nici atât de imperceptibil: parcă ar fi fost îmbrăcat în zale din cap până-n picioare, sau, şi mai rău, într-o rasă de călugăr. O vreme l-a urât din tot sufletul. La ce bun toate sentimentele lui? Şi aerul său mulţumit, eliberat, acea veselie satisfăcută de om împăcat cu sine, ce bătaie de joc! Comparată cu clipa de faţă, umilinţa din strada Varenne i se părea un deliciu, o fericire; îi venea să urle de ciudă. Atunci fusese înşelată cu o creatură de nimic;

astăzi rivalul ei era un monstru: literatură. Jacques o invitase dintr-un capriciu; dincolo de pasiunea lui, ea nu mai exista. Se simţea atât de nenorocită, încât a trebuit să dea dovadă de eroism ca să nu, izbucnească în hohote la masă, cum stătea, eu capul pe braţ, între vasul cu flori şi lampa cu abajur roz. Searbăda prietenie pe care implicit i-o propunea Jacques îi dădea bizara senzaţie că moare, că devine neant. Deşi nu mai era nimic de salvat, nu voia ca cel pe care-l iubea nebuneşte să plece eu o imagine lamentabilă despre ea.

— Cât de complicat eşti! începu cu aerul ei obişnuit, vioi. Nu înţeleg o iotă din tot ce spui. M-ai ocărit atunci şi nu ţi-o ierţi? Eşti complet nebun, domnule! De-acord, te-ai purtat prosteşte, şi ce-i cu asta? Între prieteni se-ntâmplă. Te cerţi, uiţi totul, te cerţi din nou şi uiţi iarăşi, asta-i viaţa. De ce să faci o tragedie? Zău că ai haz, Jacky. Noile tale gingăşii te onorează, dar bagă de seamă să nu devii un pisălog. Mai bine decât să baţi apa-n piuă, m-ai duce undeva să dansez. Într-un local pe cinste, ce zici? Dacă nu cumva acum, de când te-ai claustrat, nu aparţii unei ilustre corporaţii de cenobiţi?

— Glumeşti. Ce-ai zice să afli că de două luni mă culc la zece? Mâine dimineaţă am de scris patru pagini!

— N-ai să le scrii. Asta-ţi va fi pedeapsa pentru că m-ai tratat atunci ca pe-o stricată, ticălosule!

Scriitorii sunt nişte caraghioşi. La gândul că a doua zi nu se va putea scula devreme şi va fi frustrat de cele douăzeci de rânduri. Jacques se înfurie că automobiliştii maniaci care blestemă tot ce riscă să le reducă viteza medie. A scrie cel puţin patru pagini în fiecare dimineaţă nu era doar o problemă de onoare, ci şi de superstiţie şi de un nedesluşit sentiment că trebuie să profite de perioada de fecunditate prin care trecea. Din cauza superficialei Anne-Marie (pe care o uitase), iată că opera era în pericol. Această operă, de o grosime impresionantă, îi apăru deodată fragilă, la discreţia unui

gest pripit sau a unei neglijenţe. O privi pe Anne-Marie atât de feroce, încât ea izbucni în râs. Temperamentele colerice au reacţii paradoxale. Văzând-o cum râde, începu şi el. Latură bună a caracterului său învinse. La naiba cu avariţia!

Odihna sufletului merita sacrificarea unei pagini de proză (bineînţeles cu condiţia ca o asemenea fantezie să nu se repete). O invită pe Anne-Marie la „Florence”, local la fel de faimos pe atunci cum sunt astăzi „Castel” sau „New Jimmy’s”. Majordomul, cunoscut de tot Parisul sub numele de Victor, îl întâmpină ca pe fiul risipitor şi deschise în cinstea lui o sticlă de Mumm, dealtminteri foarte oarecare.

Nimic mai bun ca dansul pentru remontarea moralului. Suferinţa ei se domoli, devenind aproape plăcută; se pierduse toată în braţele lui Jacques, care privea discret la ceas. Fără milă, la ora unu noaptea o conduse acasă. Ea se dezmetici imediat, de parcă noaptea abia atunci se lăsa.

El îşi luă un rămas bun tandru. Era mulţumit de ea, de el, chiar şi de sacrificarea celor douăzeci de rânduri. Dar, romancier cum era, nu se lăsă. Orbit ca oamenii de rând; e desigur greu să-ţi imaginezi iubirea când nu iubeşti, sau suferinţa când eşti sănătos tun. Gonind în Bugatti, între Passy şi Saint-Germain, se gândea: „Ce mai, am o prietenă de treabă! Dacă o fi avut vreo slăbiciune pentru mine, i-a trecut de mult. N-am greşit c-am invitat-o. Ce prostie că ne-am certat!” Şi-a făgăduit s-o vadă adesea, tot aşa cum îi vedea pe Jean şi Lacassagne. De fapt şi ea aparţinea lumii închise a prieteniilor din tinereţe.

Cititorul să nu-şi imagineze cumva că Anne-Marie a trecut de la dragoste la ură. Lucrul acesta li se întâmpla firilor vulgare sau vindicative. Ea nu era nici una, nici alta. După ce Jacques a lăsat-o în faţa casei, iar ea a urcat cele cinci etaje, maturând scara cu jacheta din caracul pe care o ţinea în mină, a descoperit cu uimire că nu e tristă.

Timp de două ore s-a zbătut în patul virginal, căutând neîncetat, cum spunea Cocteau, „un loc rece pe pernă”, în loc să fie asaltată de triste idei de răzbunare, se simţea aproape fericită, ca un flămând care primeşte o coajă de pâine uscată. Nu Jacques i-a dat un semn de viaţă?

Bravo Geneviève! Ştiu c-ai lucrat bine! Nebiruita himeră matrimonială îşi făcu din nou apariţia şi Anne-Marie sărea de fericire: Jacques se schimbase, nu mai era fermecătorul băiat de altădată, pe care credea că-l cunoaşte atât de bine, dar la urma urmelor mergea. Ceea ce cu câteva ore mai devreme i se păruse teribil, printr-un joc al imaginaţiei deveni încurajator. Acum, că devenise un om serios, cu o meserie (ciudată, fără îndoială, dar meserie, şi pe deasupra foarte glorioasă), putea să spere că, într-o bună zi, cu ajutorul Genevièvei o să-i treacă prin minte şi ideea însurătorii: pentru un scriitor căsătoria e potrivită; îi aduce linişte, ordine, tăcere, odihnă a spiritului, atât de necesară creaţiei. Fiind urâtă şi deşteaptă, Anne-Marie avea convingerea că este exact genul „bună de soţie”. Ba tocmai fizicul ei ingrat i se părea că o face şi mai atrăgătoare; nu era departe de a crede că urâţenia îi ţinea loc de zestre, şi aici, lucru incontestabil, dădea dovadă de fineţe în gândire. Cele două ceasuri de luptă cu somnul au fost nespus de plăcute: visă la o viaţă sublimă alături de Jacques, neobosit în a înnegri hârtii de dimineaţa până seara, ea intrând pe furiş în birou şi sărutându-l uşor pe fruntea-i gânditoare, retrăgându-se apoi în vârful picioarelor. Se va sacrifica cu entuziasm Muzei. Adormi cu acest gând fără să adauge nota realistă a casei de ţinut şi a servitorilor de strunit.

A considerat că o săptămână e o perioadă tocmai bună de stat în expectativă. Trebuia să acţioneze abil. Se întâlni cu Geneviève pe care-a atacat-o cu sărutări şi prăjituri cu rom. Bucătăreasa se oferi să pregătească o nouă întâlnire. Se va sluji de aluzii, suspine, regrete sau

fraze de genul: „Nu se mai arată domnişoara şi asta mă umple de mirare. Se poate plictisi cineva cu un asemenea om?”

Ea o modera cu diplomaţie, căci un asemenea zel nu era bun la nimic. Cele două conspiratoare hotărâră că un cuvânt (foarte vag) de mulţumire ar merge. Apoi Anne-Marie va trece din întâmplare într-o seară să o salute pe Geneviève. Nimic bizar sau forţat în acest gest: asemenea gentileţi îi erau în fire.

— Oricum am să fiu fericită să o primesc pe domnişoara, spuse devoratoarea de prăjituri. N-o să-l avertizez pe domnu, dar o să facem în aşa fel încât să audă râsete, şoapte, larma obişnuită a surprizei şi a revederii. Îi va fi greu atunci nemilosului să nu apară.

Planul a fost cu fidelitate executat, cu diferenţa că biletul trimis de Anne-Marie n-a fost deloc vag; instinctul îi şoptea că trebuie să pună în el afecţiune şi recunoştinţă.

Era atât de bine adus din condei, flatând cu artă fariseismul pe care ea îl intuise la Jacques, încât poţi crede că atunci când l-a scris, micuţul Amor însuşi îi condusese mina. Lovitura era riscantă. Aşa cum îl cunoştea, o scrisoare mai personală putea să-l îndepărteze. Cea trimisă însă, i-a făcut plăcere, ca o diplomă pentru onorabila lui acţiune de a-i cere iertare, ca o dovadă scrisă că păcatul i-a fost uitat. A avut o clipă de tandreţe pentru cea care-i înţelesese nobleţea, şi-şi propuse să-i răspundă unei tinere atât de inteligente. Într-un cuvânt, scrisoarea de mulţumire a fost prima victorie repurtată de Anne-Marie; ea a pus temelia solidă pe care să se construiască sentimente durabile, dar această temelie era, de fapt, o neînţelegere.

Între scrisoare şi vizită făcută Genevièvei, Anne-Marie a mai lăsat să se mai scurgă două-trei zile. A avut o răbdare de fier, dar timpul se scurgea repede, căci, în sfârşit, ea acţiona. După ce atâta vreme fusese un obiect inert şi suferind, la discreţia destinului, deveni deodată

subiect. Resimţea imensa certitudine, violenta revenire a energiei unui general învins care îşi dă seama deodată că războiul nu s-a sfârşit, că nu s-a spus ultimul cuvânt, că lupta poate fi reluată, că mai are resurse, că inamicul este vulnerabil pe flancul stâng sau în spatele frontului. Ne folosim de metafore militare căci Anne-Marie era cuprinsă de beţia deosebită pe care o deşteaptă războiul în sufletul unui soldat tânăr sau al unui căpitan încercat. Cuvinte ca ofensivă, camuflaj, repliere elastică, poziţii dinainte pregătite etc. însoţeau gândurile ei şi îi dădeau un aer marţial care o făceau şi mai fericită. Oh, Doamne, ce frumos e războiul! mai ales când îţi iubeşti adversarul! Anne-Marie îl dorea pe Jacques precum Ludovic al XIV-lea Strasbourg-ul, în toată splendoarea, intact şi nebombardat.

Geneviève a fost perfectă, chicotind cum se cuvine, destul de sonor ca să ajungă la urechile domnului, şi pe un ton destul de ascuţit ca el să fie intrigat, Era pe la şase seara când metronomul interior al literatului nu mai bătea cu ardoare. Curiozitatea sau mai degrabă dorinţa unei pauze după o zi de singurătate îl împinse pe Jacques spre bucătărie. Auzindu-i paşii, cele două complice au tăcut făcându-şi cu ochiul. Când uşa se deschise, Geneviève exclamă cu încântare:

— Domnu n-o să ghicească în vecii vecilor cine-i aici!

Că bărbaţii sunt nişte proşti, e fapt stabilit. Cu toată suspiciunea lui obişnuită, Jacques n-a avut nici cea mai mică bănuială că totul ar fi o înscenare. Anne-Marie îşi luă un aer jenat şi, graţie autosugestiei, simţi, fericită, cum i se suie sângele în obraji: hotărât lucru, cerul era de partea ei, îngâna câteva fraze încurcate din care să reiasă că era sigură că Jacques nu e acasă, căci altminteri n-ar fi urcat, Totul s-a desfăşurat perfect, dar nu trebuia să mai insiste. Simulă că-şi vine în fire şi, izbucnind în râs, zise:

— Acum, după ce taina mi-a fost descoperită, condu-mă în iatacul tău şi oferă-mi ceva tare. Un Porto şi

uscăţele. O să-mi aducă aminte de nebunia tinereţii noastre, când mă însoţeai până la două dimineaţa. Brr! Cât de mult e de atunci! Nu-ţi face griji. Fug într-un sfert de oră...

Aruncă o privire spre Geneviève a cărei expresie înduioşată o sperie: numai de n-ar observa-o şi Jacques!

Această expresie dezvăluia, negru pe alb, tot complotul.

Ea se grăbi să pătrundă în birou şi fu tare mirată de ordinea ce domnea acolo. Se aşteptase la un spectacol mai pitoresc: pretutindeni cărţi, masa acoperită de hârtii pline de ştersături artistice, un halat pe un scaun, tablouri strâmbe şi – de ce nu? – o pană de gâscă în călimară.

Or, totul era pus la punct ca în biroul unui director. Pe masă se zărea doar maşina de scris acoperită cu o husă şi o mapă în care se aflau trei-patru sute de pagini. Scaunele, erau toate la locul lor; ca unic tablou avea nudul Suzanei Valadon, pe care Jacques l-a adus din camera lui şi l-a atârnat în faţa biroului ca să aibă ceva frumos de contemplat când îşi ridică ochii de la lucru. Se gândise la început să-l pună din nou în dormitor, căci tabloul era foarte frumos şi riscai să te poarte către visări trândave. Întreg decorul emana o atmosferă serioasă de lucru, de bucurie austeră care o înspăimânta. Viaţa lui Jacques i se păru deodată închisă asemeni unei cetăţi ostile, inabordabile, de un egoism inatacabil. S-a simţit o clipă descurajată.

Să doreşti să pătrunzi în această viaţă era o acţiune tot atât de nesăbuită că şi să asediezi singur toată linia Maginot. Temperamentul feminin, din fericire, i-a venit în ajutor. Ce-i cu panica asta? N-o să se lase tulburată de o impresie şi să-i scape din mâna o victorie aproape sigură!

Unde dispăruse instinctul care o condusese atât de bine până acum? Nu prea departe, căci îi strecură o idee pe care ea o califică în forul ei lăuntric drept genială. Privind temătoare mobila, tabloul, manuscrisul, camera,

cu totul lipsită de acel bun gust sau şic pe care îl întâlnea de obicei în saloanele celorlalţi prieteni, cameră ce aducea mai mult a atelier, şi-a dat seama de un lucru la care nu se gândise până atunci şi care era poate cauza principală a nenorocirilor ei trecute: nu avea de-a face cu un tânăr obişnuit, ci cu un scriitor. Atunci, nu mai sta, curaj!

Un om de litere e cineva care şi-a ales meseria, deci o iubeşte. Ce vor bărbaţii? Să le vorbeşti de meseria lor, să te interesezi de ea, să le admiri succesele profesionale

Acest adevăr e valabil pentru un scriitor ca şi pentru un inginer sau un economist. În concluzie, să vorbim de-ale literaturii şi să flatăm. Raţionamentul nu se cristaliza cu claritate în mintea Annei-Marie, ci izvora din zone imprecise. De cum e vorba de dragoste, femeile, pe cât se spune, au simţurile ascuţite ale sălbaticilor, care nu ştiu nimic, nu înţeleg nimic, dar ghicesc totul şi trăiesc într-o complicitate permanentă cu natura.

— Îţi cer un lucru care mi-ar face o plăcere grozavă. Nu te costă cine ştie ce. Aş vrea să-mi citeşti o pagină. Ştiu, e o copilărie din partea mea, dar doresc mult. Crede-mă, Jacky, mi-o datorezi.

Jacques îşi spuse *în petto* că nu datorează nimic unei pisăloage ca ea, că făcuse şi aşa destule, dar rugămintea l-a impresionat plăcut. Era prima persoană care manifestă o curiozitate precisă pentru munca lui. O privi pe Anne-Marie pe furiş, cu răutate şi ironie, îi declară că volumul e plicticos, că nu e nimic mai artificial ca un autor care-şi citeşte opera, în sfârşit, că îi e groază de sinceritatea ei, căci, oricum, Anne-Marie avea intenţia, ca bună amică, ce era, să-i facă observaţii.

— Ba dimpotrivă! exclamă ea râzând. Ştiu să mă port. Vrei complimente? N-ai să duci lipsa, las’ pe mine!.

N-a fost o promisiune în vânt. Jacques, după ce s-a lăsat rugat, a consimţit să citească cele câteva pagini scrise în dimineaţa aceea, şi pe care dorea să le încerce

asupra cuiva. Din bună creştere a folosit tot arsenalul dezagreabil: voce albă, aer ostil, zâmbet sardonic.

— E formidabil, întrerupea Anne-Marie cu căldură. Mai departe! E ceva cu totul deosebit. Cât e de frumos şi inteligent! Eşti un geniu, scumpule. Nu e greu să brodezi pe tema asta. Ea nu s-a abţinut; Jacques era cum nu se poate mai mirat şi se trăda printr-un rictus, printr-o privire întunecată, dar, în acelaşi timp, se simţea cuprins de o profundă fericire şi bucurie. Lectura unui crâmpei din lucrare în faţa acestei prostuţe care (să fim echitabili) părea sincer entuziasmată, îi insuflă o neaşteptată energie. De atâtea luni trăia într-o cavernă, fără aer şi deodată respiră oxigenul venit de afară. Ca cel mai naiv şi cel mai vanitos dintre scriitoraşi, întrebă timid:

— Adevărat, crezi că merge?

Auzindu-l pe ce ton o întreabă, Anne-Marie era mai să leşine de înduioşare.

A doua zi de dimineaţă Jacques a lucrat mai bine ca de obicei, mai repede, mai uşor, mai hotărât, cu mai multă inspiraţie. Nu făcu însă nici o legătură între acest fenomen şi vizita din ajun, dar spre seară parcă ar fi dorit să vină să-i arate rândurile scrise. Era deosebit de mulţumit mai ales de câteva fraze, câteva idei, şi tare i-ar fi plăcut să se consulte cu ea. Pe de altă parte, Anne-Marie stătea ca pe jăratec, dar îşi jurase să nu dea nici un semn de viaţă cel puţin trei zile. Războiul nu-i o glumă: când îi instalat un dispozitiv nu-l schimbi pe motiv că inima îţi bate prea tare, în plus, jalnica ei experienţă o învăţase câte ceva. Descoperise că în dragoste, ca să câştigi, trebuie să faci întotdeauna pe dos decât ai dori. Privea telefonul, aşezat pe o măsuţă din vestibul, aşa cum bătrânul Tantal privea în infern platouri cu portocale şi păsări umplute.

După cele trei zile, a mai lăsat să treacă şi a patra. Mare i-a fost fericirea când l-a auzit pe Jacques la aparat spunându-i cu indiferenţă că, dacă doreşte, are două-trei

pagini să-i citească, fiindcă se pare că prostiile astea o amuză. Momeala fusese oare atinsă? Da, dar nu înhăţată, în fond nu era nimic serios. Îşi aminti de manevrele de odinioară, de eşecul lor lamentabil şi se temea acum să nu cadă din nou în aceleaşi mreje. „Fii atentă!”, îşi spuse ea cu bun-simţ. Când acţionezi nu trebuie să gândeşti, nu trebuie să priveşti prea departe. Acţiunea se construieşte zi de zi, din mici victorii care cu timpul se pot transforma într-un triumf.

— Ei, vii astă-seară? o întrebă Jacques la telefon.

— Nu, bătrâne, nu în seara asta, răspunse Anne-Marie aproape fără să vrea. Sunt ocupată. Dar mâine, dacă îţi convine. Şi în timp ce inima-i sălta în piept, adăugă:

Mâine pot să stau mai mult şi mi-ar face plăcere să luăm masa împreună. „Slujnica-ţi cu sufletul de aur” ar putea să ne pregătească ortolani. Nu te nelinişti. La ora zece am ridicat ancora. Marele om va putea să facă nani. O să fie nemaipomenit. Şi acum gata. Sunt puţin ameţită!

Norocul are fluxuri şi refluxuri ca marea. În unele zile îţi reuşeşte totul, poţi îndrăzni orice. Ideea cu masa a trecut ca o scrisoare la poştă. Jacques nu era pus pe suspiciuni şi de altfel la antipodul oricărei probleme, amoroase, în spiritul lui domnea aceeaşi ordine ca pe birou. Era convins că Anne-Marie nu mai e îndrăgostită de el: problema fiind clasată, nu mai avea de ce să revină asupra ei. De ea îndrăgostită, nu-i rămânea decât s-o ia la fugă; era însă o foarte preţioasă prietenă. Şi i se întâmpla lui Jacques ceea ce i se întâmpla oricărui scriitor angajat într-o operă de mare inspiraţie: era obsedat de ea. Lumea pe care o crea şi în oare el pătrundea în fiecare zi timp de mai multe ceasuri i se părea mai reală decât lumea reală. În această din urmă tot ceea ce vedea era nu deformat, ci filtrat; nu remarcă decât ceea ce putea să-i fie util, să-i alimentez», cu alte cuvinte, cartea, dar, printr-o iluzie curentă în asemenea cazuri, credea că nu-i scapă nimic. Dacă se înşelase în privinţa sentimentelor Annei-Marie, e

pentru că Jacques reţinuse anumite turnuri de fraze, unele gesturi ale ei pe care le-a înserat în roman adaptându-le unui personaj sau altuia, astfel încât însuşindu-şi o parte din Anne-Marie sau devenind într-un fel tatăl unei părţi din ea, avea convingerea că o cunoaşte în cele mai mici amănunte.

Lauda e un drog cu care omul de litere se obişnuieşte surprinzător de repede. Fapt explicabil, pentru că a scrie este foarte greu, chiar dacă ai talent sau uşurinţă. Ca urmare, ai mai degrabă nevoie să fii încurajat decât criticat. În al doilea rând, spre deosebire de ceilalţi muncitori sau meşteşugari, omul de litere lucrează singur, în colţul lui; n-are colegi care să-l ajute, la nevoie, să-l susţină pentru a prinde curaj, cu care să discute dacă produsul se prezintă bine, dacă e admirat de cunoscători, dacă este sau nu necesar şi în ce măsură, dacă va aduce puţină lumină sau bucurie lumii. Ca scriitor, Jacques nu mai fusese admirat de nimeni. Este ca electricitatea pentru cineva care a cunoscut doar opaiţul. Dar de îndată ce s-a inventat electricitatea, nu te poţi lipsi de ea. Anne-Marie a avut norocul să fie pentru Jacques inventatorul electricităţii.

Ar fi interesant să povestim, deşi poate puţin plicticos, cum a decurs dineul pe care ea l-a smuls cu atâta impertinenţă, folosindu-se de elemente cunoscute de noi din rândurile anterioare, cum ar fi emoţia, o ţinută pusă ia punct, un gând care o lua razna când se apropia de strada Varenne, sentimentul (războinic) de a fi cucerit prin îndrăzneală o redută. Un festin intim, doar ea cu Jacques, servit de Geneviève, avea o cu totul altă semnificaţie decât o masă la un restaurant oarecare. Două sau trei ore a trăit cu adorabila iluzie că este căsătorită; că petrece o seară liniştită acasă, în compania bărbatului iubit, alesul ei, pe care cerul (această idee se înfiripa din ce în ce mai mult) îl rezervase dintotdeauna că soţ. Se pregătea să savureze în taină comedia unui

vechi menaj. De exemplu: se întorcea acasă după ce făcuse cumpărături, ca o adevărată pariziancă; iubitul, care trudise toată ziua, o aştepta. Schimbau idei, ca două fiinţe ce trăiesc alături de multă vreme, se aşezau la masă. Anne-Marie pălăvrăgea, aşa cum fac femeile de la începutul lumii şi până azi, ca să le descreţească fruntea bărbaţilor. După cină, se aşezau în fotoliile confortabile din salon, îşi sorbeau cafeaua sau ceaiul, (mai degrabă ceai, e mai intim); venea în sfârşit momentul suprem; Jacky lua manuscrisul şi supunea consoartei filoanele extrase din misterioasa lumină de aur. Strigăte de admiraţie, entuziasm, îmbrăţişări, tandreţe... Din superstiţie, sau poate din delicateţe interioară, Anne-Marie nu mergea mai departe cu visarea. Şi cum nu-i lipsea ironia, râdea şi-şi spunea că lucrurile se desfăşurau, bineînţeles, pe dos: Jacques va fi prost dispus, o va lua peste picior, va face nişte calambururi groaznice, o va jigni, ceea ceda urma urmelor nu era aşa de grav căci pe acel Jacques îl iubea ea, pe cel care o desfiinţa într-un chip atât de plăcut şi nu figură inexpresivă, pe care o confecţionase ea ca să-şi facă plăcere.

Cina reală a fost tot atât de satisfăcătoare ca şi cea visată. Putem lesne bănui că Geneviève s-a întrecut pe sine pentru a fi la înălţime. A pus o somptuoasă faţă de masă, lungă până în pământ, strălucitoare tacâmuri de argint, lumânări care creau o plăcută semiobscuritate. N-a servit ortolani, ci excelente bucate, pregătite cu pietate; a scos din pivniţa aprovizionată de d. de Boissy cele mai alese vinuri, întorcându-se din subteranele popasuri cu pânze de păianjen. A aranjat aperitive rafinate, a cumpărat fructe de la Vicens, tocmai de pe Raymond-Poincaré, într-un cuvânt a regizat o ceremonie demnă de cele mai fine restaurante. Dar şi-a pierdut vremea degeaba, căci Anne-Marie era prea agitată ca să observe ce mănâncă, iar Jacques atât de nerăbdător încât dădu

semne de neastâmpăr după primele zece minute. Geneviève, draga de ea, era prea fericită – căci numai prin iscusinţa ei l-a împăcat pe patron cu domnişoara – ca să fie ofensată de lucruri neînsemnate. În birou, Jacques i-a spus sec Annei-Marie să se aşeze şi să fie numai ochi şi urechi. A luat şi el loc într-un fotoliu, cu masivul manuscris pe genunchi. Citi ultimele cinci pagini, insistând pe cuvinte, ezitând, fără să marcheze pauzele, în aşa fel încât nici un text, fie el *Moş Goriot* sau *Divina Comedie*, n-ar fi rezistat.

Când ridică ochii, văzu extazul pe faţa Annei-Marie. Nu era, desigur, un extaz făcut. Nu înţelesese nici o vorbă din cele cinci pagini, dar se simţea transportată de fericire pentru că se afla acolo, în acel birou auster, pentru că auzea vocea lui Jacques, pentru că ştia că e singura fiinţă pe lume stimată îndeajuns ca să-i arate un lucru atât de ciudat ţii de personal cum e o carte ce se naşte. Citindu-i ce scrisese în ziua aceea, Jacques îşi deschidea, într-un fel, sufletul, îi dezvăluia tot ce avea mii tainic; ea nu vedea decât un lucru vag, îndepărtat, un desen de neînţeles. Dar desluşea că e de o importanţă crucială, că e preţios ca o comoară necunoscută, că trebuie să fie tare frumos, că trebuia să i-o spună imediat. Şi i-o spuse cu atâta forţă, încât Jacques care se detestase în ultimele două ceasuri (pentru că îşi dădea seama că e ridicol şi vanitos, pentru că Anne-Marie era urâtă etc.) s-a simţit imediat cuprins de bucurie, Când vorbea, ea avea un nod în gât, ochii i se umpluseră de lacrimi. Deodată, îi încolţi o idee:

— Ticălosule, lasă-mă să te sărut, zise ea cu o voce tremurată.

Se ridică, îl îmbrăţişă, sărutându-l pe tâmplă. Ochii ei magnifici, catifelaţi, în lacrimi, îi aruncau asemenea priviri încât lui Jacques i se păru că e aproape frumoasă, şi se înveseli. Deveni pe loc bine dispus şi îi propuse să-i mai citească un fragment…

— Cum să nu! exclamă ea.

Nu se mai gândea să se culce la ora zece, ca să fie a doua zi dis de dimineaţă gata de lucru. S-au despărţit la miezul nopţii şi asta doar fiindcă Anne-Marie a luat în mod înţelept iniţiativa. Jacques i-ar fi citit toată noaptea. Această experienţă îl încânta: îşi descoperea opera, se distanţa de ea, observa şocul pe care-l produce asupra unei alte persoane. Era captivant. Se simţeau amândoi atât de fericiţi, încât îşi amintiră de masă. Retrospectiv e apreciară la valoarea ei, râseră şi căzură de acord să o felicite pe Geneviève din tot sufletul. La plecare, Anne-Marie n-a uitat să împrospăteze complimentele, inventă altele noi, exageră pe ici, pe colo, făcu apel la toate superlativele posibile, întrebându-se cu o oarecare nelinişte dacă nu cumva abuza, dar de au fost acceptate cu o naturaleţe perfectă. De altfel, 90% era sinceră. Ca dovadă, se smulse din acel locşor în care cunoscuse cea mai mare fericire a vieţii, pentru că Jacques trebuia să doarmă ca să poată lucra a doua zi. Avea acum responsabilităţi şi măsura drumul parcurs în câteva ceasuri,

Te simţi întotdeauna captivat de cameleonismul femeii îndrăgostite. Ea capătă instantaneu culoarea bărbatului. Cea mai importantă transformare a Annei-Marie a fost că a trecut de la superficialitate la seriozitate, înţelegând, sau mai degrabă simţind, că literatură nu e o glumă, ci o activitate tot atât de respectabilă ca şi medicină sau dreptul, că a scrie un roman nu însemna pentru Jacques o deşartă ocupaţie de diletant, o poză, o trufaşă tentativă juvenilă, ci o necesitate. A mai ghicit şi că literatura îi schimbase pe Jacques aproape ca o boală, întărindu-l, accentuându-i anumite trăsături, atenuând altele, adăugindu-i unele deconcertante, îndeosebi fariseismul. Acest fariseism o interesa îndeosebi. Îi remarcase prima dată cu ocazia împăcării lor; se manifestase prin dorinţa ciudată de a-şi şti conştiinţa în linişte, ceea ce pe ea o

rănise mult. Apoi reţinu o altă formă, care n-a mai rănit-o, ci dimpotrivă i-a făcut plăcere, şi anume aprecieri incisive şi dispreţuitoare care se strecurau în conversaţia lui Jacques, răutăţi, ironii, un aer de superioritate, ca şi cum faptul că e în stare să scrie îi conferise pe neaşteptate privilegii nobiliare asemeni aristocraţilor Vechiului Regim, în unele zile când lucrul îi mergea, arboră un aer de mulţumire de sine, de jubilare intimă, de dreaptă recompensă pentru faptele lui bune, care ar fi indispus pe oricine, dar numai pe Anne-Marie nu, căci ea se bucura ca o mamă care îşi vede odorul mâncând cu poftă, jucându-se în voie, luându-se la trântă cu ceilalţi copii.

Nu a costat-o prea mult să stea liniştită patruzeci şi opt de ore. Chiar îşi dorea, puţină singurătate ca să măsoare extraordinarele evenimente: masa Geneviévei şi lectura ce a urmat, trăite, pe moment, într-un fel de transă, în timpul dineului se comparase d dată sau de două ori cu un hoţ care vira în grabă în sac toate obiectele furate, dar care: îşi rezervă bucuria de a le admira în linişte, la adăpost, în ascunzătoarea lui. De altfel, nu ai întotdeauna sentimentul că eşti un hoţ când înhaţi o clipă de fericire? Porţi cu tine această clipă ca pe o pradă neobişnuită, prin care, pentru câteva săptămâni sau luni, te simţi bogat. Dar să nu uităm, că Anne-Marie e o persoană foarte bine crescută, iar codul bunelor maniere nu glumeşte la capitolul mulţumiri. Când eşti invitat la masă, trimiţi un cuvânt sau dai neapărat a doua zi un telefon. Aşadar, telefonă a doua zi lui Jacques, puţin temătoare, căci ştia că îndeobşte după vreme bună vine ploaie. A avut o surpriză plăcută: Jacques a fost numai miere, muncise ca un ocnaş. Ea găsi momentul să strecoare în conversaţie:

— Cartea ta e nemaipomenită, m-am gândit la ea astă noapte. E fascinantă. Ai să-mi mai citeşti din ea?

Spre marea ei mirare, a fost nu numai de acord, dar a invitat-o peste două zile.

Am vrea să-l prevenim totuşi pe cititor, să nu-şi facă o

idee prea grandioasă despre Anne-Marie. Nu e nici Machiavelli, nici Bonaparte. În orice viaţă există perioade de noroc, când întrezăreşti destinul; e ascuns după nori sau după văluri; dansează şi străluceşte ca un spiriduş; o stângăcie, o secundă de neşansă şi s-a dus. Anne-Marie îşi dădea seama că traversa o asemenea perioadă şi plutea; iubirea o făcea de zece ori mai deşteaptă. Şi totul o slujea, până şi ceea ce ar fi putut s-o îndepărteze cel mai mult de Jacques: superficialitatea ei. În cursul săptămânilor ce s-au scurs după memorabilul dineu, tocmai această superficialitate i-a permis să rezolve dificila problemă de a nu deranja, de a fi uşoară că un fulg şi în acelaşi timp mereu prezentă. Existenţa ei era plină de o mulţime de obligaţii fără importanţă: să dea zeci de telefoane dimineaţa, să afle ce mai e nou, să-şi amintească de boala unuia sau altuia, să ia o gustare cu o prietenă, să trimită scrisori de mulţumire sau să facă urări, într-un cuvânt să fie *în contact* (încă un termen militar). Scopul vigilenţei ei era să cultive prieteniile, flori delicate ce se ofilesc dacă nu sunt stropite zilnic, şi să menţină, în picioare castelul din cărţi de joc care este o „situaţie" în Paris. Cum e şi firesc, ea acorda literaturii şi lui Jacques aceeaşi atenţie, aceeaşi perseverenţă că-şi măruntelor mondenităţi. Îi telefonă la orele de masă sau seara când ştia că nu mai lucrează. Îi trimitea bilete de câteva rânduri în genul: „Când ai să ajungi la pagina 400, am să-ţi, ofer un chiolhan pe cinste. Hai, dă-i zor, ce mai aştepţi, nu te mai mocăi atât. Prima ta admiratoare." Îi lăsa la portăreasă cadouri, dar au din acelea stupide care nu fac nici plăcere şi pe deasupra îi incomodează pe beneficiari, ci doar lucruri „gândite" judicios, practice şi în concluzie adevăraţi ambasadori: o mapă cu indigouri, o cutie cu agrafe, un top de hârtie *extra-strong*, un carnet frumos cartonat cumpărat de la o papetărie de lux. Bineînţeles, niciodată cravate, sau altceva legat de toaletă, căci bărbaţii nu poartă decât lucrurile pe care şi

le aleg singuri cu încântătorul lor prost-gust. Ea murea de dorinţa de a-i lua un portofeuille de crocodil, o tabacheră de argint sau de sidef, un stilou Parker, un fular de mătase, mănuşi din piele de porc, ba visa chiar la accesorii pentru maşină, dar nu se hazarda la asemenea gesturi ofensatorii, care mai mult ar fi stârnit indignarea decât mulţumirea. Îl auzise odată declarând: „Numai imbecililor le place neprevăzutul”. Fraza i se întipărise în minte. Ea exprimă exact contrariul filozofiei familiei Delanglade care „adora neprevăzutul”, mai ales că nu se prea putea lăuda cu el, dat fiind că la sus numita familie se manifesta în principal sub forma unor bruşte scăderi a contului în bancă, logodnici scăpaţi printre degete, creşterea chiriei, dispoziţii de plată aduse de perceptor şi alte belele asemănătoare. Dar membrii familiei Delanglade erau fiinţe nepăsătoare, care suportau nu fără bună dispoziţie micile plictiseli ale vieţii cotidiene. Neprevăzutul era altceva, era ceea ce nu avea să vină, era Mesia de pe strada Vignes. O vorbă aruncată-n vânt, o anecdotă poate uneori să schimbe cursul existenţei. Jacques spusese fraza despre neprevăzut pe jumătate glumind, dar ea acţiona asupra spiritului Annei-Marie ca şi *Discursul asupra Metodei* al lui Descartes: distruse într-o secundă noţiunile dobândite din copilărie şi anula prejudecăţile tipice pentru o anumită boemă burgheză dintre cele două războaie, cu care fusese alimentată şi asupra cărora nu meditase până atunci. Întrezări un aspect serios al vieţii care o fascină, i se păru că merită să-l dobândeşti, iar respectul ei pentru Jacques crescu. În practică, aceasta s-a manifestat printr-o prudenţă dublă. De exemplu, luă hotărârea să nu se mai ducă niciodată neanunţată, ci întotdeauna după ce l-ar fi consultat chiar şi de două ori la telefon. Corolarul (care nu venea de la sine): să nu cadă în excesul invers, să nu renunţe la o întâlnire fixată, chiar dacă ar fi avut şi patruzeci de grade. Pentru Geneviève, caracterul lui Jacques era ca o piatră

colţuroasă de care te fereşti. Pentru Anne-Marie el se înfăţişa ca un obiect complicat aşezat într-o încăpere neluminată: îi întrezărea confuz contururile, dar le pipăia uşor şi cu îndemânare, neinsistând pe părţile colţuroase ca să nu se lovească, zăbovind doar pe locurile vulnerabile unde ea putea să-i facă vreun rău. Cititorul va fi poate încântat să afle că ea nu-şi informase familia de reluarea relaţiilor cu contele (sau cavalerul) de Boissy, poate din superstiţie, dar mai ales din solidaritate faţă de Jacques. Fără să şi-o mărturisească desluşit, ea nu se mai considera o fecioară în căutarea unui soţ, ci o femeie gata să părăsească o lume pentru alta, cu un picior în noua viaţă, fără să-i mai pese de tot ce a fost.

La început nu se ducea să asculte lecturile lui Jacques decât de două ori pe săptămâna. Şi-a propus să nu depăşească această cifră înainte de a fi rugată, căci era important să treacă din starea de solicitantă în cea de solicitată.

Cam după vreo lună, ziua mult dorită sosi, când Jacques o invită cu un copilăros amestec de răsfăţ şi ciudă, ceea ce pe Anne-Marie o umplu de încântare. El îşi dăduse seama că impudicele laude cu care-l copleşea îi făceau tare bine, îl întăreau că injecţiile cu vitamine şi că de fiecare dată când venea ea, cunoştea o explozie de energie. Deşi se culca târziu în acele seri, a doua zi se sculă mai devreme ca de obicei, trezit de idei formidabile şi de o fenomenală poftă de a scrie. Să fie oare Anne-Marie binefăcătoare, utilă creaţiei? Pe măsură ce timpul trecea, el o privea eu alţi ochi. Îşi zise că în orice caz nu-i e indiferentă, ba îi trezise chiar sentimente pe care nu le ai de obicei faţă de prieteni: cu ea trecuse de la camaraderie la dezgust, apoi la remuşcări; după ce a înlăturat-o din viaţa sa, a căutat-o ca să se împace; şi iată că acum se insinuase în pasiunea lui. Şi totul s-a desfăşurat fără să se ştie cum, prin acea înlănţuire confuză de cauze şi efecte care sfârşeşte prin a se numi

fatalitate. Dar fatalitatea nu-i un lucru serios când ai douăzeci şi cinci de ani; râzi de ea ca de toate celelalte; eşti sigur că şi ea poate fi mereu revizuită. De aceea Jacques era în fond foarte indiferent faţă de viitorul relaţiilor lui cu Anne-Marie, şi nici prin minte nu-i trecea că s-ar putea schimba ceva între ei. Se ataşase mult de ea, fapt evident, aşa cum se ataşase de maşina de scris a cărei claviatură era plăcută, se obişnuise eu ea şi o revedea cu plăcere în fiecare dimineaţă, dar care, până la urmă, rămânea doar un umil instrument. Anne-Marie făcea parte din recuzita lui de scriitor. Dacă ar fi ştiut şi ea, cât de fericită ar fi fost, căci nu spera la atât.

Şedinţele de lucru deveniră mai frecvente şi mai lungi. Treptat, a fost parcursă toată cartea. Anne-Marie, atentă la toate, se gândea nu fără teamă la ziua când nu vor mai exista paginile cotidiene. Trebuia să găsească de urgenţă un nou mijloc de a pătrunde şi mai mult în intimitatea lui Jacques. După două zile de chibzuinţă s-a produs şi iluminarea: o să înveţe să scrie la maşină. Idee sublimă! idee profundă! Cum de nu s-a gândit oare mai devreme? Era atât de firesc! Văzuse manuscrisul lui Jacques plin de ştersături şi se mirase cum de nu şi-a angajat o secretară să-l rebată, încă un semn al Providenţei: această operaţie îi era destinată ei. O va face dealtminteri cu entuziasm, şi devoţiune. Perspectiva o înveseli într-atât încât nu se mai gândi la plictiseală cursurilor de dactilografiere. Câte miracole nu produce amorul? Anne-Marie, leneşă foc de felul ei, care trăia de atâţia ani într-un *dolce far niente* ca o fântână seacă, nu se dădea jos din pat dimineţi la rând şi nici prin gând nu-i trecea să-şi ia licenţa în istoria artei, ajunsese în trei săptămâni, graţie faimoasei metode Grospierre şi şase ore de game zilnice pe o maşină de împrumut, să bată treizeci de cuvinte pe minut, cu amândouă mâinile, folosindu-se chiar de degetul mare ca să acţioneze maneta de distanţă, Efortul depus precum şi reuşita îi creaseră o fericire necunoscută până atunci: era

pentru prima dată în viaţă când ducea un lucru la bun sfârşit, când nu se oprea la jumătate, după câteva încercări indolente, găsind în ea curajul să transforme un proiect în realitate. Jubilă imaginându-şi uluirea lui Jacques când îi va cere manuscrisul pentru a-l transcrie. Îşi va oferi luxul de a-i spune că ştia de o veşnicie să bată la maşină, că mai are multe alte secrete şi mici resurse, că merită să fie cunoscută. Iubirea îi dădea aripi. Bătea pagini întregi de semne, recopia modele de scrisori comerciale cu un sentiment de parcă ar fi interpretat balade de Chopin.

Învăţă să aşeze elegant un text, să şteargă greşelile fără să rupă hârtia, să valseze carul maşinii acţionând de pârghie, şi multe altele. Zgomotul sec al bătăilor pe cilindru şi târâitul clopoţelului când ajungea la capătul rândului alcătuiau o muzică pentru care ar, fi renunţat la Mozart şi la Weber. Etajul cinci de pe strada Vignes zbârnâia ca o agenţie de presă. Părinţii sperau ca fiica să-şi găsească, de lucru şi să câştige un ban. Domnişoarele Delanglade, văzându-şi sora muncind ca un om de rând, s-au simţit cuprinse de respect. Imaginaţia lor se aprinse; visară zile în şir, una că va fi asistentă socială, cealaltă vânzătoare într-o galanterie.

Anne-Marie, sigură pe victorie, începea să creadă că iubirea e un talisman, comiţând greşeala obişnuită oamenilor care merg din succes în succes: îşi subestimă adversarul, dar destinul i-a fost atât de favorabil, încât chiar şi această greşeală, până la urmă, s-a întors în avantajul ei.

Când s-a simţit stăpână pe degete şi a considerat că a venit momentul să joace comedia pusă la cale, Jacques o ascultă cu un zâmbet batjocoritor şi o privire pătrunzătoare şi perspicace. Ea a făcut, fără nici un rezultat, pe răzvrătita, pe ingenua, pe misterioasă, apoi descumpănită, izbucni în lacrimi. Jacques îi smulse adevărul pe care ea i-l dezvălui cu sughiţuri, cu furie şi o

desperare disproporţionată.

Da, a învăţat să bată la maşină în trei săptămâni, da, doar ca să rebată romanul lui Jacques, dar n-avea decât să se ducă dracului cu blestemata lui de literatură: nu va mai bate o virgulă, dealtminteri nici nu-l va mai vedea vreodată, prea e afurisit. „Sunt nebună, îşi zise, ce m-a apucat?

Sunt gata să stric totul. Opreşte-te imediat, fetiţo!” Dar nu mai era nimic de (făcut: criza de nervi se pornise. Invectivele şi lacrimile ei îl binedispuseră pe Jacques: era ca o declaraţie de dragoste codată, cunoscută doar de ea,

Era ridicolă, eu nasul roşu, obrajii brăzdaţi de lacrimi, faţa desfigurată, tremurând toată; până şi părul i se udase, într-atât plânsese, şi-i atârna acum peste ochi. Se şi vedea în gând cu claritatea cu care te vezi în oglindă. „Sunt o sperietoare, dar puţin îmi pasă, nu mai am nimic de pierdut.” Încerca fericirea desperatului care sare cu bombă eu tot.

— Bea puţin rachiu, urâţenia pământului, îi zise Jacques, ţinând în mână un pahar.

Vocea îi era atât de prietenoasă, de neaşteptată, încât Anne-Marie încetă să mai tremure şi-şi ridică ochii. El avea acelaşi zâmbet ironic, dar o ironie amabilă, fără nimic ostil, ba chiar iubitoare, a unuia care-ţi iartă excentricităţile. Ea plânse cu şi mai mult năduf, ca o copilă, semn ca lucrurile se aranjau şi că supărarea cea mare începea să devină plăcută.

— Gata, am isprăvit. Iartă-mă, sunt absurdă. Adevărat! Ce scenă! Nu ştiu ce m-a apucat. Niciodată n-am să-ţi mai fac o scenă ca asta. Niciodată, niciodată!

Jacques scotoci în birou, în sertarul din dreapta, scoase un dosar gros şi albastru şi îl întinse Annei-Marie.

Era copia manuscrisului.

— Scriu întotdeauna cu indigo, lămuri el. Ai să vezi. E cu toate corecturile. Scrisul meu nu e tocmai uşor de descifrat.

„E perfecţiunea întruchipată! se gândi Anne-Marie. Tipul ăsta-i perfecţiunea! Doamne, cât îl pot iubi. Numai de nu s-ar vedea.” Jacques o luă de braţ, o ridică în picioare din fotoliul cu care forma o grămadă udă şi convulsivă, o mângâie pe spate, pe cap, o sărută pe obraz, o linişti cu multă prietenie, spunându-i cald fel de fel de drăgălăşenii:

— Ăsta-i teatru curat. Şterge-ţi nasul, caraghioasă mică. Îţi semnalez, în cazul că nu ştii, că bărbaţii detestă femeile plângăreţe. Nu crezi că te-ai distins suficient în seara asta? Du-te în baie şi dă-ţi cu pudră pe bot. Altminteri sperii şi un elefant.

Anne-Marie râdea nervos printre lacrimi. Era în al nouălea cer. Dramă, plânsul o transpuseseră într-o stare amoroasă împinsă la paroxism de mângâierile, sărutarea, căldura lui Jacques. El observă cu mirare că emoţia ei nu-l lăsa indiferent. Să fie atras de urâţenia asta? Da, trebuia să accepte acest adevăr. Oricât de jalnică era, cu părul atârnând, cu strâmbăturile şi smiorcăielile ei, cu buzele tremurânde, Anne-Marie avea ceva ispititor, deci frumos. Se trezi gândindu-se că nu e rău făcută, că trupul ei are ceva din vigoarea tinereţii. Era gata-gata să o ducă pe canapea şi, desigur, ea nu s-ar fi opus; a rezistat însă acestei fantezii spunându-şi că şi aşa era ea destul de aprinsă, că ar fi necinstit din partea lui şi o nebunie de care se va căi de îndată ce o va comite, că biata de ea îi va cădea pe cap ca o lipitoare şi că până la urmă îi va zdrobi pentru a doua oară inima. Înţelepciunea lui îi umplu de satisfacţie. Se considera foarte uman. Era evident că Anne-Marie îl iubea, că nu încetase nici o clipă să-l iubească, dar acum această idee nu-l mai deranja; mai degrabă îl emoţiona. Dar se va preface că nu bănuieşte că între ei ar fi altceva decât prietenie. O conduse aşadar la baie unde ea a stat vreo zece minute bune, A ieşit de-acolo aranjată, dar mai păstrând o oarecare umilinţă interioară. Strălucitorii ei ochi plânşi

deveniseră mai catifelaţi, mai frumoşi; zâmbetul ei timid, vesel, puţin confuz, era seducător. Jacques a fost din nou surprins.

— Pe cuvânt dacă pocitania nu s-a transformat într-un Greuze! Şi pe deasupra ştie să bată şi la maşină! Chiar ştii? nu m-ai tras pe sfoară?

Anne-Marie propuse să-i facă demonstraţia imediat, pe „maşina stăpânului”.

— Hm! zise Jacques încruntându-se. O maşină e ca un automobil sau un stilou: nu se împrumută. Dacă te las s-o foloseşti, sper că n-ai să mi-o strici. Ia-o şi dă-ţi seama de imensa onoare ce ţi se face, nefericito!

Dacă directoarea şcolii Grospierre ar fi fost de faţă, n-ar mai fi încăput în piele de mândrie. Anne-Marie făcu o demonstraţie de concurs. Mâinile-i zburau ca două rândunele. A umplut o pagină, fără nici o greşeală, în patru minute. Jacques zise că evenimentul merită să fie sărbătorit. Desfăcu o sticlă de şampanie uitată în frigider, deschise o cutie de Camembert, aduse chiar el farfurii şi tacâmuri şi o servi pe domnişoara ca un chelner de mare restaurant, cu şervetul pe braţ. Şampania şi Camembertul le-au deschis pofta de mâncare. Rezervele de pe strada Varenne constau într-o jumătate de pui, cârnaţi, fructe şi vin. Anne-Marie se năpusti ca un lup asupra lor, ceea ce lui Jacques îi făcu plăcere, dar nu dădu atenţie; noi însă ne putem da seama că sentimentele lui nu erau chiar aşa de simple. S-a scurs o oră foarte plăcută. În taxiul care o conducea acasă, Anne-Marie ţinea mapa albastră lipită de piept, de parcă ar fi fost un prinţ dus de un partizan devotat ca să-l ferească de duşmani.

Acest episod a marcat, după cum se spune, o cotitură. Mulţi tineri s-ar fi înfuriat să se vadă cuprinşi de dorinţe în faţa unei femei urâte. Nu însă Jacques: dimpotrivă, el îşi spuse că e o interesantă, bizarerie, unul din acele derutante oracole pe care bucuros le auzea din când în când răzbătând din adâncurile profunde ale naturii sale.

Statutul Annei-Marie se modificase: intrase din întâmplare în detaşamentul sacru, al obiectelor preferate, şi nu-l mai părăsi. Jacques a fost atent ca în aparenţă să nu se schimbe nimic, dar nu putea să o mai trateze cu nevinovăţia prieteniei. Nu mai era o simplă camaradă, o colegă, ci o femeie care-i plăcea. Putem bănui că această subtilă schimbare nu trecu neobservată de către interesată, care, ca oricare alta, pândea şi cel mai mic indiciu. Posibilitatea unei victorii care, în ciuda energiei desfăşurate, rămăsese până în prezent nesigură, îi apăru deodată. Iubirea-i crescu bineînţeles direct proporţional cu speranţa. Când măsură distanţa parcursă de o lună şi jumătate, o cuprinseră ameţelile. Ca să reluăm formula stendhaliană atât de dragă lui Jacques, ea încerca acum fericirea lui Napoleon la Marengo. Ba mai degrabă fericirea lui Bonaparte după reuşita escaladare a Alpilor, când a arătat armatei bogatele câmpii ale Lombardiei. Ea beneficia de două aliate nebănuite, şi a căror forţă o ignoră din cauza lipsei de experienţă: familiaritatea, afrodisiac mai infailibil decât prospeţimea, în faţa căreia nu cred să reziste vreun bărbat, şi obişnuinţa, care orbeşte într-un mod mult mai sigur că iubirea. După cincisprezece zile, o femeie nu mai e nici frumoasă, nici urâta. Bărbatul, pe care ea l-a ochit, nu-i mai vede chipul, ci prin el, sufletul. Or sufletul Annei-Marie merita să fie contemplat, căci nu era defel lipsit de seducţie: iubirea îl dezbărase de multe defecte; strălucea ca un diamant. La cei mai mulţi oameni, plăcerile trupeşti invadează totul cu timpul, acoperă şi înăbuşă spiritul ca o gangă sau o calcificare. Una din marile tristeţi ale vieţii e să vezi frumoasele fete de odinioară pudice sau imprudente, energice sau delicate, devenind pe la patruzeci şi cinci de ani infame matroane, incapabile de un gând, de o lectură, de un gest dezinteresat, posedate doar de ură şi de locuri comune, revelate prin riduri, cuperoze, obraji buhăiţi, pungi sub ochi. Anne-Marie, dimpotrivă, urâtă la douăzeci

de ani, va fi frumoasă la cincizeci.

Călătoria sufletului din adâncurile fiinţei până la suprafaţă durează şi ea un sfert de secol. Jacques presimţea vag această îndepărtată metamorfoză; scepticismul tinereţii îl împiedica să se gândească, dar în unele zile îi trecea prin minte că n-ar fi chiar o afacere proastă să se căsătorească cu domnişoara Delanglade, după care dădea din umeri sau îşi zâmbea cu compătimire.

Cititorul e poate curios să ştie ce s-a mai întâmplat cu Geneviève. Unele servitoare, mai ales cele grase, tronează asupra căminului ca pisicile. Nu le auzi, nu le zăreşti, dar sunt pretutindeni, aud totul, ştiu totul. Dacă nu seamănă cu pisicile, e că ştiu să vorbească şi mai ales să brodeze nesfârşite basme despre existenţele spionate. Bineînţeles, Geneviève ştia tot ceea ce se petrecea în cele patru camere ocupate de d. Jacques de Boissy pe strada Varenne. Ar fi fost supraomenesc să nu trăncănească, dar spre deosebire de colegele ei, Geneviève nu-şi ponegrea patronul care, datorită ei, se bucura de o considerabilă reputaţie în rândul băcanilor, măcelarilor, cofetarilor, lăptarilor şi vânzătorilor de tot felul, aflaţi în pătratul format de străzile Bourgogne, Bellechasse, Grenelle şi Varenne.

Toţi negustoraşii, bucătăresele şi valeţii din cartier ştiau că la etajul cinci locuieşte un geniu. Toate prăvăliile erau informate despre frumoasa poveste de dragoste dintre d. de Boissy şi d-şoara Delanglade, urmărită cu un pasionat interes de parcă ar fi fost vorba de căsătoria lui

Tino Rossi cu Marlene şi pentru a cărei reuşită se înălţau rugi fierbinţi. Pe stradă, Jacques era mirat văzând că e salutat cu zâmbete respectuoase, cu priviri timide de simpatie şi se întreba de unde îl cunoaşte atâta lume. Faima lui ajunsese până către biserica Saint-Clotilde, unde Geneviève se ducea duminică dimineaţa la liturghie, şi recruta noi admiratoare printre credincioase. El n-avea

nici cea mai mică bănuială despre gloria romanescă al cărei beneficiar era. Singura persoană în stare să-l informeze era Louise Moulinot, pe care însă n-o mai vedea, iar ea se afla acum la Muette, cu alte cuvinte la capătul lumii.

Deşi Anne-Marie nu mai avea nevoie de Geneviève, n-o neglijă; Ingratitudinea sau indiferenţa nu o caracterizau. O ţinea la curent cu progresele înregistrate, continua să-i ofere câte un cadou, stătea cu ea de vorbă în bucătărie, şi totul cu aceeaşi firească dezinvoltură. Oamenii din popor sunt sensibili la bună-creştere: Geneviève o respectă pe Anne-Marie ca pe o prinţesă faţă de care avea complicităţi de doică. Proiectă în mintea ei un plan pe care îl prezentă în termeni eliptici:

— Domnişoara trebuie s-o vadă pe doamna.

Fiind sigură că Anne-Marie o va da gata pe mama domnului aşa cum dădea gata pe toată lumea, cu excepţia domnului (dar răbdare!), ea puse la cale o întâlnire. Nu era aşa de simplu. Anne-Marie avusese grijă, din discreţie şi prudenţă, să nu treacă pe la Jacques la orele la care putea să vină d-na de Boissy. Ideea de a se furişa într-o seară ca să dea ca din întâmplare peste un om pe care trebuia neapărat să-l cucerească i se părea o cursă derizorie şi vulgară. Şi ce ar gândi Jacques despre o manevră atât de grosolană? Prea risca să-l contrarieze: dacă ar lua-o ca pe o lipsă de delicateţe sau o impertinenţă, ştiu că n-ar rămâne indiferent. Îi era tare teamă de reacţia lui.

Perspectiva unui potop de ironii o înnebunea. În cele din urmă Geneviève, făcând să vibreze ambele corzi ale curajului şi onoarei, a avut câştig de cauză. Întrevederea a fost pregătită atât de meticulos, Anne-Marie a jucat atât de bine pe fiinţa luată prin surprindere, fâstâcita, derutată, încurcată, încât Jacques vedea roşu în faţa ochilor, iar doamna de Boissy se întrebase o clipă peste ce fel de gâsculiţa a dat. Dar gâsculiţa şi-a luat repede

zborul, transformându-se într-o lebădă sau, mai degrabă, într-o privighetoare ce începu să ciripească ca şi interlocutoarea ei, lăsând să-i scape nume şic, strecurând abil anecdote de la bridge, evocând conferinţele de la „Saint-Vincent-de-Paul” cărora (e drept) le consacra când şi când câte o dimineaţă, ca pioasă domnişoară a arondismentului XVI-lea ce era, sărind pe neaşteptate de la un subiect la altul, întrerupându-se din conversaţie ca să râdă aşa cum se obişnuieşte în lumea bună, debitându-şi rolul fără să-i mai pese, cu o remarcabilă afectare. Ciripitul ei nu putea decât să flateze urechile doamnei de Boissy, ba chiar să le încânte, căci nu se aşteptase la un asemenea spectacol,

Anne-Marie îl privea pe furiş şi pe Jacques pe a cărui figură se citeau plictiseala şi ocară; avea aerul unui soţ, al unui nenorocit morocănos aflat între mamă şi soţie, iubindu-le pe amândouă, dar fericit să le vadă ducându-se dracului. Ea l-ar fi îmbrăţişat! Doamna de Boissy, mai puţin mirată decât am putea crede, surprinse în fugă două-trei priviri de-ale Annei-Marie şi, cum nu avea prejudecăţi, le găsi de-a dreptul frumoase. Iubirea ce se desluşea dar în ochii ei ar fi exasperat pe oricare altă mamă. Pe ea însă o bucură şi fără să se întrerupă din conversaţie, începu să reflecteze, Niciodată până atunci nu se amestecase în viaţa fiului ei; mai bine ar fi intrat în pământ decât să-i prezinte o fată; dar în situaţia de faţă trebuia poate să intervină, să-i încurajeze, să spună ceva adecvat. Ar fi fost bine, normal, ca Jacques să se însoare, mai ales de când a devenit om de litere. Domnişoara… cum se numeşte? Langlade, d’Anglade? nu e ea frumoasă, dar e bine făcută. Educaţie perfectă, rasată; că-l adoră pe Jacques, era evident; îl va iubi întotdeauna şi îl va iubi cum trebuie. Doamna de Boissy, care n-a fost niciodată o frumuseţe, simţi cum se deşteaptă în ea o pasiune pentru această creatură nerăsfăţată de natură, ce vorbea la fel de repede ca şi ea. Cerul îţi trimite la timp

omul în stare să-i înlocuiască pe părinţi.

Ideea că cineva ar putea eventual să o înlocuiască o electriza întotdeauna: cât de plăcut va fi să-l viziteze pe Jacques însurat, predat solemn în mâinile unei soţii legitime, care să se ocupe de toate detaliile materiale. Domnişoara Danglade sau Langlade nu e o afurisită ca de îndată ce a pus mâna pe un bărbat să-l rupă de familie, complicând totul din gelozie sau răutate. Dimpotrivă, se vedea bine că e o persoană cinstită, plină de bunăvoinţă.

— Doamne, ce târziu s-a făcut! exclamă doamna de Boissy. Şi eu care am un dineu tocmai în celălalt capăt al Parisului! N-am vreme decât să mă schimb. Am fugit...

Vrei să te iau cu maşina, dragă, mea? întrebă întorcându-se către Anne-Marie.

Deşi invitaţia era făcută cu o graţie naivă, fata sesiză o uşoară schimbare de ton de parcă ar fi fost un ordin. Îi mulţumi cu căldură, îşi luă în grabă haină, iar doamna de Boissy se gândi că o tânără cu un auz atât de fin merită să fie ajutată. În maşină, Anne-Marie se aştepta la întrebări despre părinţi, despre gusturile ei, despre proiecte de viitor, despre raporturile ei cu Jacques, cu atât mai mult cu cât doamna de Boissy înălţă geamul despărţitor al şoferului – semn dar de intimitate –, dar nu se petrecu nimic din toate acestea. A fost dezamăgită, ceea ce n-a împiedicat-o să-i răspundă cum se cuvine. Între strada Varenne şi des Vignes, cele două persoane au executat un frumos duet într-o mişcare care în muzică s-ar numi *presto agitato.* Motivele pentru care doamna de Boissy n-a întrebat-o pe Anne-Marie nimic ţin de caracterul ei indiferent: nu o interesa existenţa altora. Micile lor aventuri, plăceri, necazuri, sentimente îi dădeau impresia unui roman plicticos, recitit de zeci de ori, mereu acelaşi, care-ţi cade din mâini de la primele rânduri. În plus, nu se ostenea să ţină minte, şi ştia că peste zece minute după ce-şi va lua rămas bun de la Anne-Marie ar fi uitat totul. Atunci, la ce bun să se mai obosească?

Doamna de Boissy era exact contrariul unui filosof din şcoala existenţialistă care înflorea pe atunci în Germania dar nu pătrunsese încă în

Franţa: credea că afli mult mai multe despre oameni prin intuiţie, lăsându-te purtat de simpatie sau repulsie, decât făcând suma obiectivă a actelor şi a vorbelor lor. Prelungise conversaţia cu Anne-Marie doar fiindcă voia s-o observe mai mult, să-şi confirme primele impresii. Mai voia să vadă imobilul de pe strada Vignes; era un lucru la care ţinea. Nici Anne-Marie nici imobilul n-au fost sub aşteptări; se şi potriveau de altfel: casa avea ceva desuet, cenuşiu, distins, modest, artistic. Un salcâm împodobea faţada. Strada, pe care staţionau puţine maşini, avea ceva din liniştea locurilor adormite de multă vreme, ce se trezesc alene. Deşi era aproape de Henri-Martin, doamna de Boissy avea impresia, că ocolise prin Libourne sau Bayonne. Când Anne-Marie a coborât din maşină, o îmbrăţişă oferindu-i un buchet de violete dintr-unul din vasele de flori.

— Dragul meu Georges, răspunde-mi deschis, îl întrebă pe şofer după ce trase geamul despărţitor. Ce crezi despre căsătorie în general? Eşti pentru sau contra? M-ar interesa să cunosc punctul de vedere al unui bărbat. Cu atât mai mult al unui tânăr. Crezi că sunt bune căsătoriile astea din dragoste care se încheie în zilele noastre? Mă întreb şi eu, dar vezi, eu fac parte din altă generaţie. Pe câtă vreme tu...

Amabilul Georges avea o singură opinie asupra căsătoriei: considera că e un obicei barbar. Totuşi, ca mare cititor al revistelor *Nous Deux*, *Pour lire à deux*, *Confidences, Notre Coeur*, pline cu istorioare moralizatoare în care eroii după multe sărutări şi piedici, sunt uniţi de un preot într-o biserică de ţară, se lansă într-o apologie a căsătoriei din dragoste, lucru atât de minunat ce aureolează o pereche şi este, ca să nu mai vorbim, şi conformă naturii. Doamna de Boissy asculta

nerăbdătoare aceste locuri comune debitate pe un ton ipocrit. Piciorul i se mişca spasmodic; bătea uşor din degete pe poşeta Hermes; îşi ţinea respiraţia de parcă ar fi vrut să vorbească.

— Ce prostii! exclamă în cele din urmă. Ce te-a apucat? Ce, eu m-am căsătorit din dragoste? Poţi să cauţi însă cât vrei în tot Parisul, n-ai să găseşti o familie atât de unită ca a noastră. Superstiţia asta cu căsătoria din dragoste, care durează de vreo treizeci-patruzeci de ani, e o inepţie, o tiranie mult mai rea ca o căsătorie de convenienţă, cum se făcea pe vremea mea. Vrei să-ţi spun eu ce e o căsătorie din dragoste? Două persoane care vor să facă amor, atâta tot. Rezultatul; după şase luni, se satură până peste cap, iar după doi ani nu se mai suportă. Cu căsătoriile astea din dragoste, sunt mult mai multe menaje nereuşite ca altădată, şi e inevitabil. Cum vrei să construieşti ceva solid pe un sentiment atât de capricios cum e dragostea, care apare nu ştii de ce şi se duce tot la fel? Hai, Georges, gândeşte-te puţin!

Surprins de căldura acestei ieşiri, Georges ridică ochii spre retrovizor; doamna de Boissy interceptă privirea.

Totul n-a durat decât o secundă, dar fiecare ştia la ce să se aştepte. Şoferul înţelesese că patroana avea unele gânduri cu domnişoara pe care o condusese, iar doamna de Boissy că fusese descoperită. După o pauză, Georges spuse pe un ton serios.

— Ce are doamna astăzi? De obicei sunteţi atât de discretă, nu vă interesează nimeni…

— Ce caraghios eşti, Georges! spuse ea râzând. Ca toţi bărbaţii: crezi că le cunoşti pe femei pentru că sunt aşa sau pe dincolo! În realitate nu ştii nimic. Şi nici femeile, nu se cunosc. Fac lucruri neprevăzute de care se miră primele. Am făcut, poate, un lucru neprevăzut care nu-i în caracterul meu, ei şi? Avusesem un proiect adineauri. Şi nu ţi-a scăpat. Un simplu proiect pe care peste o oră aş putea să-l uit.

Prinzindu-şi rochia cu broşa de la Lucien Lelong, doamna de Boissy simţise de câteva ori nevoia să-i vorbească despre micuţa Danglade sau Langlade şi soţului care, din camera de alături, se auzea tunând şi fulgerând din cauza gulerului tare. Îşi spunea că fata i-a plăcut enorm, că de multă vreme n-a mai întâlnit un om care să-i placă atât. „Ce persoană amabilă!”, şopti ea, ceea ce însemna culmea simpatiei.

Autorul crede că e util să noteze câteva detalii în legătură cu Anne-Marie. Ca toţi cei preocupaţi de o acţiune sau care urmăresc cu perseverenţă un scop, ea nu avea o imagine clară a progreselor realizate. Numărul mare şi ingrat al manevrelor ei de seducţie îi mascau importanţa pe care o juca în viaţa lui Jacques. După trei-patru luni, era la fel de nesigură şi de umilă ca în prima zi.

Ignorând mecanismele subtile ale creaţiei, neavând de altfel simţ literar şi fiind incapabilă să vadă o diferenţă între ultimul Premiu Goncourt şi cea mai mare capodoperă, ea nu bănuia puterea legăturilor urzite. Considera un succes nesperat faptul că devenise atât de familiară în strada Varenne, când în realitate era mult mai mult. Pentru admiraţia, sfaturile, devotamentul, amabilitatea cu care asculta de mai multe ori acelaşi pasaj ca să aprecieze efectul unui cuvânt schimbat sau două fraze inversate; pentru că învăţase să bată la maşină şi să dactilografieze manuscrisul care, transcris curat, fără ştersături, adnotări, modificări îi deşteptă autorului, după ce-l reciti cu mirare, o plăcută dorinţă de a-l tipări; pentru zece alte motive de acelaşi gen, ea îi inspirase lui Jacques un ataşament asemănător cu cel resimţit de un om pornit de jos pentru tovarăşa de zile negre, cu care a tras mită de coadă, a tremurat de frig, a visat, a sărbătorit cele mai neînsemnate succese, a văzut treptat cum speranţele se transformă în bogăţii. Desigur, el scrisese cartea, dar datorită ei, de multe ori, se sculase bucuros dimineaţa, lucrase mai bine la redactarea unui

pasaj dificil, fusese susţinut de perspectiva vizitei vesperale şi de necesitatea, sub pedeapsa dezonoarei, de a-i arăta ceva. Există o pantă pe care inima artistului este accesibilă, tocmai cea în faţa căreia, ascultând de instinct, Anne-Marie îşi fixase asediul. Fără să ştie, ea juca rolul greu al verişoarei Bette în care, dacă ar fi citit romanul, nu s-ar fi recunoscut, căci ea n-avea nimic dur, pizmaş, arid; dimpotrivă, era blândă, vulnerabilă, se speria uşor, mereu temându-se să nu deranjeze şi, în ciuda succeselor ei dobândite eu atâta răbdare, era gata să fugă la primul semn defavorabil; dar cert este că ea a contribuit în a-l menţine pe Jacques, în această atmosferă austeră şi serioasă de lucru în care te simţi atât de bine, ceea ce, vai! nu te împiedică să doreşti s-o abandonezi. Dealtminteri Jacques, mereu amator de analogii, nu se înşelă. El îi spunea alintând-o, „verişoară Bette”. La telefon i se prezentă: „Aici Wenceslas Steimbock”. Sau o tachina spunându-i că de abia s-a smuls din braţele doamnei Marneffe, că îşi pusese o vestă că baronul Hulot, că nu putea s-o vadă fiindcă avea o belotă cu Grevei. Ciudat e că toate aceste aluzii nu i-au trezit curiozitatea să se uite în Balzac. Ba mai mult, au îndepărtat-o, din superstiţie, aşa cum eviţi să întâlneşti oameni despre care ai auzit prea mult vorbindu-se, ca să nu strici legendă sau fantastica imagine plăsmuită.

O carte nu e un salon în care să se aştepte de la tine doar amabilităţi, unde să fii prost văzut dacă ai nefasta inspiraţie să spui lucruri serioase, nici un cenaclu în care să trâmbiţezi crezul politico-estetic al membrilor. E un confesional, un paraclis în care trebuie să i te arăţi lui Dumnezeu aşa cum eşti. Exercitarea unei arte se aseamănă mai mult cu meseriile manuale decât cu profesiile liberale. Scrisul are nevoie de muşchi de salahor sau de pădurar, şi un fel de inocenţă populară. Când Lamartine ţinea un discurs la Adunare, aprodul în loc să-i aducă obişnuitul pahar cu apă, venea cu vin negru.

Devenind scriitor, Jacques îşi dădu seama cu o ruşinoasă satisfacţie că obiceiurile, gusturile, dorinţele, până şi morală lui, sub presiunea muncii zilnice, se transformaseră. Cândva fusese un tânăr bine crescut, antrenat din copilărie pentru disimulări mondene, pus la punct cu poncifurile literaturii contemporane; respectă convenienţele, avea simţul măsurii, bea şampanie, îşi petrecea *week-end*-ul la Deauville, şi iată că din acest individ care i se părea străin, îndepărtat, ireal, aproape istoric ca un înfumurat de la începutul secolului său ca un filfizon din al Doilea Imperiu, nu mai supravieţuiau decât urme aproape şterse. Sticla de şampanie deschisă ca s-o consoleze pe Anne-Marie era ultima; n-a mai comandat altele. În schimb, simţea nevoie de vin negru tare. Îi cerea Genevièvei să-i pregătească mâncăruri consistente, rasol, porc cu linte, iepure în sos picant, varză cu slănină, friptură împănată, friptură înăbuşită, pe care le devora fără pic de eleganţă, ştergându-şi farfuria cu pâine, stând la colţul mesei ca un zilier ce-şi ia gustarea în pauza de prânz. Încetă să mai fumeze ţigări americane şi-şi cumpără o pipă amărâtă, strâmba, grea, cu un inel de aramă, îndopată cu mahorcă şi din care trăgea de dimineaţă până seara. Anne-Marie n-a pierdut ocazia să-i ofere o cutie de ţigări din foi – ruinându-se pentru două luni – ce trecu aproape neobservată. Strămoşii lui Jacques, din cea de a patra sau a cincea generaţie, erau ţărani, ca a celor mai mulţi orăşeni. Obiceiurile lor, după un secol de viaţă pariziană, reapărură la Jacques, ceea ce-l bucură, reacţie rară în rândul burgheziei din 1937, care mai era încă snoabă şi, cu excepţia câtorva industriaşi vanitoşi, îşi ascundea originile. El scrisese romanul cu tenacitatea obtuză a unui ţăran care-şi vede de treabă, orb în rest, fără să-i pese de ce spune lumea.

Cu excepţia zilelor de sărbătoare când merg la bâlci la târg, ţăranii nu sunt sensibili la farmecele femeieşti. Pentru i nevasta ideală e femeia robustă, în stare să ţină

casa, să vadă de păsări, de vite, să se scoale în zori, să iubească cel mai mult ogorul şi banii. Cu timpul aşa ajunsese să o privească Jacques pe Anne-Marie. Era singura persoană energică, în stare să-l ajute: i-o dovedise. N-am zice că prezenţa ei îi era necesară, dar – cum se explică? – atunci când sosea era sărbătoare. Vorbele, râsul, curajul, iubirea ei luminau imediat casa. I-ar fi recunoscut paşii dintr-o mie. În zilele când nu venea era mai posac. Se vedea bine că Jacques o iubea pe Anne-Marie sau a sfârşit prin a o iubi ca un ţăran care-şi iubeşte femeia cu care împarte binele şi amarul, dar el nu băgase de seamă. Prietenia, un fel de mulţumire, plăcerea conversaţiilor nocturne îi mascau un alt sentiment mai puternic.

Din când în când îşi spunea că nu arată chiar aşa de rău, că dacă te uiţi bine are farmec, mai ales când se îmbujorează şi-şi pune în lumină ochii; indiscutabil, avea picioare şi mâini frumoase, şi un corp bine făcut. Simţise el de mai multe ori o anumită nelinişte, dar îşi interzise, atât din prudenţă cât şi din onoare, să se lase purtat de dorinţe. Deşi femeile nu prea apreciază onoarea şi prudenţa. Când observă că persoana ei fizică nu-l lăsa indiferent, Anne-Marie ajunsese să înalţe rugi către Domnul ca Jacques să se arate mai puţin delicat. Se cam săturase de fecioria ei. S-ar fi împăcat bine cu gândul de a fi amanta acestui băiat încântător pe care-l adora. Oh! să-i fie amantă, măcar o dată, chiar dacă ar fi s-o deteste apoi!

O aventură mizerabilă şi fără viitor i se părea culmea fericirii; ar fi trăit până la sfârşitul vieţii cu această amintire fericită. Îi treceau prin minte fel de fel de idei; nu era normal ca un bărbat să se închidă astfel în castitate şi muncă.

Ea nu ştia că Jacques, iubitor de secrete, cum era, avea legături trecătoare, sperând vag, de fiecare dată, să se îndrăgostească. În ciuda devotamentului pentru Anne-

Marie, Geneviève, din loialitate faţă de patron, nu-i suflă o vorbă, căci patronul trecea totuşi înaintea domnişoarei.

Erau aventuri nesemnificative, ce se stingeau la fel de repede cum începuseră, lăsându-l pe Jacques şi bucuros şi dezamăgit, contrast destul de plăcut. Deşi o amantă permanentă l-ar fi stânjenit, visa uneori la o pasiune de şase luni şi la o suferinţă în final: ar fi fost ca şi când ar fi plecat în vacanţă. Mai ales suferinţa îl ispitea, o dorea cu un amestec de nostalgie şi poftă, ca un pictor sărac care, neputându-şi permite o călătorie la Roma, nu va cunoaşte Capela Sixtină decât din reproduceri, pinii de pe Via Appia sau palatele de pe Via Giulia decât din ilustrate, iar pictura lui va fi întotdeauna lipsită de lumina din pânzele lui Corot, şi în loc de amintiri va avea doar erudiţie. După cum vedem, Jacques nu se deosebea de tinerii de vârsta lui care se cred impermeabili la dragoste şi se plâng de asta ca de o infirmitate. Cu singura deosebire că el ajunsese la înţeleapta concluzie că nu poţi avea totul şi că partea lui, destul de tentantă de altfel, era prietenia.

Anne-Marie, Jean, căpitanul Lacassagne, tatăl mai ales, chiar şi mama stăteau mărturie. Nu că şi-ar fi închis sufletul iubirii, dar iubirea nu pătrundea în el. Sau dacă pătrundea, nu rămânea multă vreme. Era izgonită de un ocupant preferat – arta, sau mai degrabă de grijă de a-şi păstra forţa şi timpul – pentru opera lui. Nu făcea el o figură gen Musset sau Byron, nici măcar o figură la modă în 1937, când se mai purtau exaltările suprarealiste, dar pesemne că avea ceva sădit în el, o dispoziţie deosebită, o neputinţă dacă vreţi, datorită căreia destinul putea să-şi croiască o cărare misterioasă pe care femeia ce i-a fost hărăzită să înainteze până la inima lui.

Un om de litere care scrie o carte e un lucru anost; l-am plictisit îndeajuns pe cititor. Atunci să isprăvim cu acest subiect. Jacques a fost răsplătit pentru seriozitatea, ascetismul, sârguinţă, inspiraţia, talentul lui, prin ceea ce răsplăteşte asemenea virtuţi: opera lui, aşa cum se

înfăţişa ea gata. Rotundă şi împlinită ca o sferă. De ce evocăm sfera atunci când un lucru e reuşit şi ne place? Poate fiindcă e formă geometrică preferată de Dumnezeu, care a aruncat puzderie în univers, poate că e forma primului gând divin.

Jacques de Boissy, mic demiurg în arondismentul VII, a avut aşadar fericirea să se contemple în prima sferă ieşită din spiritul său, să-şi citească în ea povestea sufletului ori mai degrabă o aventură a acestui suflet, dar o aventură atât de semnificativă încât exprimase în ea totul, trecut, prezent şi viitor. Cartea conţinea gândurile şi viitorul gândurilor lui. Nu era numai un roman, cu intrigă, descrieri, personaje etc. Era un obiect magic în care lumea se oglindea până în cele mai miei detalii şi se recrea pentru spectator. Mai mult: ţâşnea din ea o filosofie, ca şi cum n-ar fi scris cartea decât pentru a o ilustra. Erau întăriţi oamenii, lumea, viaţa; aveai senzaţia timpului ce se scurge metamorfozând existenţa, simţeai destinul care o îndreaptă pe căi neaşteptate şi revelatorii, simţeai un întreg univers invizibil suprapus peste cel vizibil. Cum au încăput în roman asemenea lucruri puternice, uluitoare?Lui Jacques îi era greu s-o spună. Se scrisese singur, în afara lui. Partea cea mai frumoasă a operei îi fusese dată că ofrandă. În timp ce lucra asemeni unui şlefuitor de lentile cu ochii aţintiţi asupra detaliilor, un înger sau o zână risipea mulţime de perle deasupră-i era atât de absorbit, că nu-şi dădea seama. Şi, deodată „iată-l proprietarul unui imens domeniu. Trăise viaţa închisă a lui moş Grandet care, după multă trudă, mici speculaţii, mici economii, mici negoţuri se trezeşte la bătrâneţe milionar. A cunoscut la douăzeci şi cinci de ani minunatul sentiment „de a te retrage după ce ai agonisit averi” pe care-l încerci când duci o lucrare la bun sfârşit. „Ca să isprăveşti ai nevoie de o inimă de oţel”, spune Delacroix în *Jurnal.* Jacques avea inima de oţel a artiştilor şi a avarilor pentru care nu există profituri mici, care fac

eforturi supraomeneşti să câştige două rânduri sau doi franci, căci nu se simt împăcaţi decât după ce au speculat totul. Când se ridica de la birou se simţea uşor. Nu la figurat, ca un om care şi-a făcut datoria, ci la propriu: uşurat de tot ce avea în el, idei, senzaţii, pasiuni, experienţe. Era gol, răzuit, spălat ca o cratiţă. Totul se scursese în roman, se folosise de tot. Nu-i mai rămânea nimic. Trebuia să se umple din nou, adică să înceapă să trăiască. A ieşi dintr-o carte e ca şi cum ai ieşi dintr-o închisoare: ai o mare poftă de viaţă, ţi se spune c-ai s-o devori şi are să-ţi cadă greu, dar în acelaşi timp regreţi temniţa, existenţa de larvă, visele, prieteniile sălbatice, disciplină, claustrarea. Eşti deopotrivă violent de fericit şi pătruns de tristeţe. Starea aceasta durează ceva mai mult de o lună. Apoi vine uitarea: îţi aminteşti tot mai puţin ce om ai fost când scriai, cum îţi venea inspiraţia, cum te învesmânta într-o armură magică împotriva hărţuielilor; revii la fiinţa ta obişnuită; pasiunile, ambiţiile, supărările, dorinţele, calculele, amorul-propriu, risipa te cuprind iarăşi ca o procesiune de furnici ce se reîntorc în muşuroi.

În timpul lucrului, Jacques se vedea mai rar cu prietenii. Nu avea vreme pentru ei, ceea ce nu-l împiedica să le răspundă când îl chemau la telefon cu aceeaşi bună dispoziţie de parcă s-ar fi despărţit în ajun. La început Jean

Pousselet îl sună des, îl întreba cu punctualitate şi suficienţă, despre ceea ce el numea, după Verlaine, „manus” sau „faimosul manus”. Apoi apelurile telefonice se răriră, pentru motive pe care cititorule va afla mai târziu. Cuprins de remuşcări, Jacques se gândea că ar trebui să-i dea şi el un semn din când în când, dar îl împiedica totdeauna ceva. De fapt, cu singurul cu care a păstrat relaţii strânse în toată această perioadă de recluziune a fost Lacassagne. Nutreau unul pentru celălalt o frumoasă prietenie asupra căreia nu insistăm, ca să nu

cădem în banalitate. Când ieşea de la Ministerul de Război, Lacassagne dădea o fugă acasă, iar pe la ora şapte urca până la Jacques. O dată sau de două ori pe săptămâna luau masa împreună. Hotărât lucru, prietenia înseamnă multe festinuri savurate în comun. Grijuliu ca un muşchetar faţă de tot ce intră în domeniul onoarei, Lacassagne ţinea o contabilitate strânsă a dineurilor, şi considera că e absolut necesar să-l invite de tot atâtea ori. Ştiind că prietenul lui trăieşte doar din soldă, Jacques folosea toate stratagemele ca să-i încurce contabilitatea, dar cine putea să-l ducă pe Lacassagne.

Tânărul de Boissy se gândea adesea să-l dojenească pentru exactitatea-i excesivă, căci între prieteni nu. Se cade atâta formalism, dar renunţă din delicateţe. Raţionă în felul următor, dând dovadă de o înţelepciune rară pentru un tânăr de douăzeci şi cinci de ani: „în timpul stagiului militar, căpitanul era superiorul meu ierarhic. Într-un anume fel e şi azi superiorul meu, şi aşa trebuie să rămână, ca să ne simţim bine.” Deşi nu-i semăna în nici o privinţă, Lacassagne îi devenea din ce în ce mai drag, fapt constatat de Jacques cu mirare. Şi mirarea aceasta dădea prieteniei lor un aspect românesc. Nu aveau nimic comun, cu excepţia esenţialului, despre care nu vorbeau şi probabil nu puteau să vorbească. Modul ciudat în care Jacques devenise om de litere îi plăcea căpitanului. La drept vorbind, nu prevăzuse chiar, dar intuise când va că insolentul care-şi parca maşina roşie în curtea Ministerului de Război nu se va lăsa dominat de bani şi de fleacuri. În fond, nu eşti niciodată ignorat sau subestimat. Un om de valoare, chiar dacă ar rămâne în umbră toată viaţa, întâlneşte oameni care să-l aprecieze, care să creadă în el şi în viitorul lui, care să-l iubească şi să-l susţină. Superioritatea lui Jacques nu le scăpase celor din jurul său. Bună doamnă Pousselet îl respectă. Talentul produce un soi de emanaţie la care lumea e sensibilă, cu excepţia celui în cauză.

Poate nu atât talentul cât făgăduiala talentului. Există un lucru care nu te înşală, care trezeşte ură pătimaşă sau dăruire totală.

Pe câtă antipatie i-a inspirat Jean domnului de Boissy, pe atât i-a fost de simpatic Lacassagne. Nu şi-a imaginat nici o clipă, ca orice tată obişnuit, că un asemenea prieten ar exercita asupra lui Jacques o influenţă oarecare, bună sau rea: avea o impresie prea bună despre caracterul fiului său; dar acest neînduplecabil om de afaceri era sensibil la calitatea oamenilor. În domeniul lui, de exemplu, ruina fără remuşcări pe cei cărora le spunea zgârie-brânză sau cusurgii, adică nişte fiinţe josnice a căror nevolnicie, manevre perfide, insolenţă în succese şi abjecţie în eşecuri îl scârbiseră, dar le acorda „o şansă”, cum spunea el, celor pe care-i credea oameni de treabă (căci mai există chiar şi printre oamenii de afaceri), chit că-i zdrobea apoi ca pe ceilalţi, dacă nu ştiau s-o folosească; ea vânător scrupulos, nu trăgea niciodată asupra vinatului interzis. Faţă de el, Lacassagne se afla într-o situaţie privilegiată: nu aparţinea junglei lui şi n-avea nevoie de el.

O trăsătură caracteristică a domnului de Boissy era să aprecieze caracterele într-un mod pe care l-am califica drept senzual. Cel al căpitanului îi făcu plăcere aşa cum unui amator de natură îi place un vânt aspru într-o câmpie bretonă, sau un cer acoperit în Provenţa. Numai oamenii care iubesc viaţa şi aspectele ei variate savurează asemenea momente. Îl încânta tot ce întrezări în sufletul căpitanului dincolo de zâmbete, scuze, remarci privind ecvitaţia matinală sau ideile Consiliului superior de război. Era un suflet nobil şi simplu. Dacă ar fi fost un om de carte, şi-ar fi spus că avea de a face nu cu un soldat din Vigny, cum mai puteai întâlni destui în armata franceză în ajunul războiului din ’39, bătându-se cu convingere, ca apoi, din servitute militară, să asculte de guvernul capitulării, ci mai degrabă cu un soldat din

Plutarh, capabil, la nevoie, de o nesupunere dificilă dar onorabilă. Jacques se bucură de prietenia tatălui faţă de Lacassagne. Erau oamenii la care ţinea cel mai mult. Sentimentul lui faţă de Jean era de altă natură; semăna cu cel pe care îl nutreşti faţă de un frate sau un frate de lapte, pentru care faci multe dar nu-l stimezi.

În unele după-amieze libere, Lacassagne care, printre alte sporturi practică şi mersul pe jos, îi dădea” întâlniri lui Jacques în oraş. Avea o preferinţă pentru locuri îndepărtate, cum ar fi canalul Saint-Martin, care nu era murdar ca azi, poarta Vincennes, Vaugirard, abatoarele Villette, cartierul Saint-Antoine, Ternes etc. Militarul nostru era amator de pitoresc, de curiozităţi, de istorie, de *insolit* (cuvânt la modă înainte de război). Se opreau în academiile de biliard de pe bulevardul Beaumarchais, căscau gura la Luna Park, vizitau cimitirul Piepus, care lui Jacques i se părea colţul cel mai snob al capitalei, pentru că dădeai acolo nu numai de Rohan şi de Montmorency, ci şi de familii care avuseseră cinstea de a li se tăia capul în timpul Teroarei, fiind astfel, cum se spunea, înnobilate.

Traversau pasajele Panoramas sau Cerf unde mai dăinuiau prăvălii din timpul lui Ludovic-Filip, încremenite acolo ca nişte sticle vechi uitate într-o pivniţă; respirau duhoarea halelor de pielărie şi efluviile halelor de vinuri. Seara aveau picioarele rupte de oboseală. Îşi încheiau plimbarea într-o cafenea rău famată din piaţa Bastilia, sau într-un restaurant provincial de pe bulevardul Grenelle, împodobit cu draperii din creton.

Cum plimbările aveau loc după-amiezele, nu-l deranjau pe Jacques de la lucru. La început s-a cam lăsat greu, ea tinerii din ziua de azi, obişnuiţi să se deplaseze cu maşina şi nemaigustînd mersul pe jos, dar cu timpul s-a obişnuit. Mai întâi fiindcă peisajele pariziene îi trezeau idei, imagini, o anume poezie. Pe atunci Parisul mai era un oraş bătrân şi cenuşiu, complicat ca o pădure virgină, misterioasă, sinuoasă, plină de mirosuri tari şi de vieţi

stranii; casele ieşeau din pământ că stâncile mâncate de ploi; mişcări, foşnete, fioruri străbăteau această formidabilă concreţiune de piatră şi macadam, a cărei semnificaţie se schimba la fiece colţ de stradă; descopereai nenumărate popoare diferite, cu obiceiurile, tradiţiile, limba lor, ba chiar şi casele lor se deosebeau. Sena între Point-du-Jour şi podul Conflans scălda treizeci de oraşe şi treizeci de popoare. Îţi trebuia multă vreme să ajungi să le cunoşti.

Pe de altă parte, e minunat să poţi cutreiera când eşti tânăr: pătrunzi adânc în lume, ba chiar o domini, căci există un anume fel, ca o posedare, de a călca pe pământ.

Uneori Jacques regreta că nu e Rimbaud, nu pentru geniul lui, ci pentru călătoria de la Charleville la Paris, pentru pantofii rupţi, picioarele lungi, pantalonii prea mici, părul vâlvoi, pentru vântul de pe drum, soarele năduşitor, halbele de bere la hanurile de popas, căruţele scârţiind sau legănându-se melodios.

De obicei plimbăreţii sunt guralivi; nu e cazul cu eroii noştri. Jacques, de când îşi consuma forţele scriind, era mai puţin prompt în replică, ironic, spiritual ca odinioară; de aceea nu simţea nevoia să vorbească, Păşeau alături prin Paris, el şi Lacassagne, ca doi englezi, scoţând când şi când câte o vorbă, schimbând o privire sau un zâmbet, mulţumindu-se cu un semn cu mâna sau cu cotul ca să-şi atragă atenţia la cine ştie ce. Prietenia aceasta cu plimbările şi tăcerile ei le convenea. Fiecare rămânea cufundat în gândurile sale. E uşor să-ţi imaginezi ce gândea de Boissy, căci era pradă lumii pe care o crea, pe care o purta cu el pretutindeni. O operă e ca un magnet; atrage tot ce vede, aude, presimte, bănuieşte. După câte o plimbare îşi făcea intrarea în roman un alt cartier din Paris, sau strigătul unui băieţandru întâlnit la o răscruce şi reprodus la pagina 216, sau înaintarea molcomă a unui nour deasupra Câmpului lui Marte, sau o rază de soare

atingând oblic cupola bisericii Val-de-Grâce, sau o replică a unui cărbunar în faţa căruia s-au oprit să schimbe o vorbă etc.

Totul prindea viaţă, iar Jacques nu contenea să se mire cum de neprivind nimic anume, neascultînd nimic, vedea şi auzea sau mai degrabă totul se gravă în inima lui. Înregistra până şi cea mai fugară impresie. Chiar şi tăcerile căpitanului se insinuară în carte, sau lucruri impalpabile ca atmosfera unei piaţete, zgomotul unui cartier comercial, o după-amiază jilavă de primăvară, după o furtună, mirosul stătut al unei scări pe care din curiozitate se aventuraseră o clipă.

Mişcările tainice ale militarilor sunt mai puţin familiare autorului ca cele ale oamenilor de litere. Credem totuşi că Lacassagne, în plimbările lui, nu se îmbogăţea mai puţin ca Jacques. Modul lui de a fi „om de lume” consta în a se interesa de tot. Citea doar cărţi de istorie şi lucrări privind probleme militare. Pentru acest fel de intelect, destul de puţin curent în Franţa, plimbările pe jos, prin Paris, înlocuiau lectura. Fără să mai vorbim de sport, care era indispensabil bunei lui condiţii fizice. Avea în fiecare zi o rezervă de forţe ce se cerea epuizată. Ecvitaţia şi canotajul nu-l satisfăceau.

Pe la sfârşitul lui april 1937 urcaseră până la Belleville. A fost un drum frumos, deşi nepremeditat. Era senin, sufla un vânt tăios, iar prin văzduh străbăteau mirosuri de prăjeală şi cauciuc care te fac să te simţi mai greoi, ceea ce poate fi şi plăcut dar mai ales greţos. Belleville în 1937 semăna cu cel din 1871: străduţe întortocheate, căsuţe muncitoreşti din al Doilea Imperiu, dughene întunecate, meşteşugari, o armată întreagă de gospodine. Puţine maşini, în consecinţă o linişte de altădată, întreruptă de ciripit de păsări şi de vorbe. Timpul încremenise; peisajul aştepta parcă un fotograf din 1871. Aici i-a spus Lacassagne prietenului său că va pleca în Spania.

Cititorul îşi aminteşte fără îndoială de războiul civil care

scindase ţara. Generalul Franco, sprijinit de italieni şi nemţi, încerca să răstoarne Republica sprijinită de voluntari grupaţi în brigăzi internaţionale. A fost un război feroce, tipic spaniol, în care mulţi au fost ucişi. Francezii erau acum împărţiţi în două tabere, ca şi cu patruzeci de ani mai înainte de Afacerea Dreyfus. Cei de stânga au fost dezamăgiţi aflând hotărârea guvernului Blum de „neintervenţie”, care îl ajuta astfel pe Franco să-i înfrângă pe republicani, Peste două săptămâni Lacassagne avea să ia trenul spre Irun. Jacques, deşi nu citea ziarele şi nu se interesa de ce se petrece în lume, ştia totuşi că Irun-ul se afla în mâinile republicanilor şi se miră. Căpitanul îi răspunse că intră de partea lor. Obţinuse un concediu de un an de la Preşedinţia Consiliului, încântată că un ofiţer doreşte să se înroleze alături de republicani: cazul era rar!

Fiind bine crescut, Jacques nu punea des întrebări, dar auzindu-l pe Lacassagne, pe care-l credea un militar reacţionar tipic, că-şi ia zborul în ajutorul unei republici de stânga, nu s-a putut opri să nu-l întrebe ce motive l-au determinat. Era o afacere complicată şi căpitanul începu prin consideraţii îndepărtate de subiect.

— Nu crezi, dragul meu Jacques, spuse el lăsând timid ochii în jos, că lucrurile importante sunt inopinate? În operaţiunile militare, preparate totuşi minuţios, rămân momente incerte; în acele momente, eroismul, gloria, sau, dacă preferi, un cuvânt mai puţin emfatic, aventura, te ia prin surprindere. Nu te aştepţi la nimic excepţional, totul se desfăşoară după schemă şi, deodată, totul se schimbă.

Ca să mă folosesc de un termen care ştiu că-ţi place, intervine. Poezia; ea te atinge sau te învăluie. Am cunoscut asemenea clipe de două sau trei ori. Într-un alt domeniu, am făcut o experienţă analogă acum un an şi jumătate, la Ministerul de Război. Am ascultat o conferinţă cure m-a marcat ca şi primul foc în Măroc, în

’25.

Se dusese la acea conferinţă fără nici un chef. Conferenţiarul era un locotenent-colonel cu o anumită reputaţie „în mediul ofiţeresc”, dar o reputaţie amestecată. Unii îl considerau un om excepţional, alţii un visător. Era susţinut de oamenii lui Petain şi combătut de cei ai lui

Weygand, ceea ce nu l-a împiedicat să devină secretar general al Consiliului superior al Apărării naţionale. A scris trei volume, pe care căpitanul, după ce l-a auzit vorbind, s-a grăbit să le achiziţioneze. Deci Lacassagne se duce la Şcoala de Război, ia loc în sala de conferinţe şi se pregăteşte să asculte doctrina oficială a statului-major, expusă într-un mod strălucit, „căci orice pretinde ziarul *L’OEuvre*, avem mulţi oameni de excepţie în armată”, dar nu surprinzător, dat fiind că azi înveţi războiul cum înveţi latina sau filosofia.

— Cred că nu sunt în stare, spuse Lacassagne cu acea sinceritate care-l surprindea întotdeauna pe Jacques, să-ţi descriu emoţia care m-a cuprins într-un loc atât de puţin propice unui asemenea sentiment, unde militari curtenitori, vorbăreţi, conformişti, inteligenţi se bat între ei care să te înveţe cel mai bun mijloc de a pierde bătăliile, conform legii.

Şcoala de Război se asemăna cu Facultatea de medicină din secolul al XVII-lea, pe vremea când totul se reducea la lipitori şi purgative. Imaginează-i pe Charcot sau pe Pasteur căzând în mijlocul medicilor lui Moliere: aceasta a fost impresia lui Lacassagne când locotenent-co- lonelul îşi făcu apariţia şi-şi începu expunerea. Era un bărbat înalt: zece centimetri în plus, cocoţat parcă pe un piedestal portativ, cu faţa impasibilă, părul negru lins, vorbind liber şi negesticulînd. O voce gravă şi afectată la început, apoi, pe măsură ce se aprindea, devenea caldă, cu treceri de la umor la seriozitate. Era modă la Şcoala de Război să se vorbească despre Franţa ca despre o

întreprindere, o casă de comerţ fondată în 1789, ce se cerea apărată de concurenţi. Se debitau fel de fel de prostii despre ea. Tot ce s-a putut obţine mai bun a fost termenul de „teritoriu”, care nu e tocmai entuziasmant. Pentru militarii de carieră din 1935, Franţa nu era un obiect iubit, o pasiune care să justifice o crimă; era un teritoriu, marcat pe hărţile statului-major, limitat la sud de Pirinei şi la est de linia Maginot. Oh, surpriză! Locotenent-colonelul a pulverizat din patru fraze, fără să bage măcar de seamă, această concepţie pudică despre patrie, atât de descurajantă pentru tinerii ofiţeri. Franţa, datorită lui, trezea deodată un interes deosebit, redevenea acel tezaur al omenirii descris în manualele de istorie; îţi aduceai aminte că ea era depozitara sacră a dreptăţii şi a civilizaţiei; avea un viitor după cum avea un trecut; erai îndreptăţit să mori pentru ea; salvarea ei îţi cerea să nu menajezi nici precauţia, nici priceperea, nici şiretenia, nici forţa. O asemenea idee despre Franţa exprimată într-o clădire publică în 1935 era mai mult decât insolită: era scandaloasă.

— De altfel am surprins câteva priviri compătimitoare, rosti Lacassagne. Nu plăcea la toată lumea. Dar în ce mă priveşte, pot să-ţi spun, am fost răscolit.

Continuarea expunerii locotenent-colonelului nu era mai puţin revoltătoare. Teoria lui (fără replică şi întru totul convingătoare, după opinia lui Lacassagne) consta în aceea că, spre deosebire de opinia publică şi de cea a generalilor francmasoni, următorul război va semăna mai mult cu luptele din secolele XVIII şi XIX decât cu marşurile din ’14-18 şi, de aceea, trebuia organizată o armată de profesie, compusă din oameni antrenaţi, motorizată perfect, dotată cu care de asalt şi vehicule pe şenile, cu putere de tragere şi o mare mobilitate, astfel că de la primele angajări nu numai să dezorganizezi dispozitivul inamic, dar să exploatezi imediat primele lupte crâncene, ocupând terenul. După părerea locotenent-colonelului, o

sută de mii de oameni, cunoscători desăvârşiţi ai materialului de război şi capabili să obţină maximum de randament, erau suficienţi.

Nu întâlneşti adesea, pe străzile din Belleville, un militar care să relateze o conferinţă de la Şcoala de Război.

Totuşi, între povestirea lui Lacassagne şi peisaj exista o oarecare corespondenţă. Pe atunci Belleville era încă un oraş prea sărac pentru ca urâţenia modernă să facă multe ravagii. Mergeai pe asfaltul călcat cândva de Varlin şi de Jaurès. Casele cu faţade coşcovite, prăvălioarele cu fronton de lemn cenuşiu sau cafeniu, băcăniile murdare, biserica satului, totul sugera o tradiţie populară veche, cu taine complicate, reprezentativă deopotrivă pentru Franţa, în genul ei, cât şi pentru războaie şi glorie. Şaizeci şi şase de ani n-au fost de ajuns să risipească suflul mizer al înfrângerii din 1870 şi al Comunei; mai rămăseseră miasme grele; ceva din tragicul de altădată mai dăinuia pe unele străzi. Uneori e necesar să treacă foarte multă vreme pentru ca semnificaţia unui eveniment să-i apară celui ce l-a trăit în adevărata lumină. După foarte mulţi ani, după ce Europa, şi chiar Jacques, au trecut prin foarte multe, gândindu-se la plimbarea şi la mărturisirile lui Lacassagne, de Boissy şi-a dat seama de acordul misterios ce există între locuri şi cuvinte, în acea seară de april 1937.

— Scuză-mă că intru în aceste detalii tehnice, zise căpitanul, deşi le simplific la maxim. Aş vrea să-ţi arăt, doar, că uneori, când te-ai aştepta mai puţin, poţi să cunoşti o emoţie foarte vie. Într-adevăr, tot ce spusese locotenent-colonelul era în contradicţie absolută cu doctrina tradiţională şi republicană, care mai recomandă şi azi mobilizarea în masă, ofensive ca cea a lui Nivelle a cărei concepţie strategică n-a făcut nici un pas înainte faţă de cea a lui Foch, fiindcă nu ţine seama de datele actuale, ca şi cum motorul n-ar exista. Dragul meu

Jacques, din conversaţiile noastre am înţeles că numeşti poezie ceva adevărat şi neprevăzut, ce despică falsitatea lumii şi-ţi prilejuieşte un fel de vertij fugitiv. Ei bine, iată ce am simţit la Şcoala de război acum un an şi jumătate. Am întâlnit poezia într-un loc pe care-l părăsise din 1815 şi unde, ca să fiu deschis, nu cred că va mai trece curînd. Am auzit cuvinte uluitoare. Am văzut un om ce mi-a inspirat un sentiment de totală subordonare. Nu vorbesc de subordonarea curentă a unui ofiţer subaltern faţă de superiorul său, ci de subordonarea morală a unui om obişnuit faţă de unul inspirat, a unui elev faţă de maestrul care-i arată calea adevărului şi a măreţiei. Căci, la urma urmelor, scopul unei armate este un lucru de mult uitat, e gloria ţării pe care o apără. Mi se pare că uitasem şi eu, printre hârţoagele şi muncile de rutină la care sunt supus la minister. Cu două minute înainte că locotenent-colonelul să fi luat cuvântul, mii eram încă un funcţionar. Să spunem un funcţionar nostalgic, ce visează din când în când la un comandament. În sfârşit, eram cineva care se obişnuise fără să se gândească la mediocritatea laşă în care căzuse ţara. După expunerea lui, m-am simţit ca un om al cărui spirit s-a deschis şi care şi-a regăsit sufletul, un om căruia i s-a proorocit evoluţia lumii pentru viitorii zece ani, căruia i s-au desluşit raporturile dintre armată, politică, economie, vechile patimi omeneşti şi, aş îndrăzni să spun, chiar marele joc al vieţii.

Ar trebui să zăbovim puţin asupra lui Jacques în timpul acestui monolog ce nu se încheiase. Pe el îl interesau mai mult sentimentele lui Lacassagne decât ceea ce le provocase. Îl mai captiva un lucru, darul de povestitor, uşurinţa de a vorbi, modul pătrunzător, aproape artistic, în care îşi relata aventurile. Lacassagne îi mai oferise un eşantion al darurilor lui, în timpul vizitei la Domul Invalizilor, dar cum această experienţă n-a mai fost reînnoită de atunci, credea că fusese doar un moment excepţional şi fără îndoială unic. Dar iată că Lacassagne

se revela iarăşi. „E plăcut să descoperi laturile ascunse ale unui prieten”, se gândi Jacques. Plăcerea lui, pornită din prietenie, era dublată şi de puţină invidie, ceea ce o făcea mai puternică. Uită să-l mai întrebe numele faimosului locotenent-colonel, care oricum nu i-ar fi spus nimic.

— După conferinţă, continuă Lacassagne, am dorit mult să-l cunosc pe, acest om de excepţie. Ai să mă crezi?

N-am îndrăznit. Nu din cauza gradului, dar nu ştiu ce timiditate m-a cuprins tocmai când să-l abordez. Cineva m-a oprit, parcă. Ţi-o spun cu toată umilinţa. Statura lui impunătoare, chipul sever, aerul distant şi rece, dar. Mai ales forţa de gândire m-au paralizat. Am avut onoarea să fiu prezentat mareşalului Lyautey şi mareşalului Petain pentru care am cel mai profund respect, am cunoscut şi o serie de mari luptători în războiul trecut: nimeni nu mi-a produs o asemenea impresie. Sunt convins că o personalitate ca a lui nu va rămâne pentru totdeauna ţintuită pe schema promovărilor. Aş spune că armata mi se pare un cadru prea strâmt pentru el şi că se va elibera într-o bună zi de zăgazurile ei.

Jacques îi atrase atenţia că evenimentele povestirii datează de un an şi jumătate, într-un moment când nu exista război civil în Spania şi că, poate, a luat-o prea de departe. „Nu chiar aşa de departe”, îi replică Lacassagne, asigurându-l că va vedea prea bine legătura între conferinţa locotenent-colonelului şi plecarea sa. Într-adevăr, de atunci n-a lipsit de la nici una din prelegerile locotenent-colonelului care, e drept, n-au fost prea numeroase. Era un om serios; avea deci puţine idei; în plus, era prea nobil ca să le repete. După opt sau zece luni de tergiversări, Lacassagne s-a hotărât să meargă la el. Nu mică i-a fost surpriză când s-a trezit în faţa unui personaj amabil, care, în particular, vorbea pe şleau, ca să nu spunem cu cinism, ca om superior ce se lăsa pradă capriciilor de moment, fără să încerce să seducă, dar care

tocmai prin această familiaritate regală seducea în mod infailibil. Lacassagne îi remarcase privirea: ochi negii de femeie, de o forţă pe care n-o puteai suporta multă vreme. Intrând în micul birou unde i se fixase audienţa, căpitanul a avut o impresie curioasă. Locotenent-colonelul se ridică să-l primească: trupul interminabil de dincolo de masă nu i se părea a fi un trup omenesc ci al unui animal preistoric, al unui dinozaur desprins din cretacicul francez. Dar dinozaurul devenea sirenă. După ce Lacassagne i-a explicat cât de convingătoare au fost teoriile gazdei sale şi că, într-un fel, şi-a ales calea necondiţionat, locotenent-colonelul se lansă într-una din acele tirade cu care era obişnuit.

— Înţelesese perfect, cu amabila lui modestie, că important era ce avea el să-mi spună, nu ce voiam să-i spun eu. Mă aflam acolo şi vedea că mă înrolez în trupă fidelilor lui. Ca şef, trebuia să vorbească, să mă instruiască sub formă de comentarii filosofice. Eu nu aduceam decât persoana mea şi poate o acţiune viitoare. El avea să-mi furnizeze o doctrină. Îţi dai seama că am ascultat cu toată atenţia şi că nu mi-am permis să întrerup.

Locotenent-colonelul fuma şi felul în care ducea ţigara la gură, încreţind un ochi ca să evite fumul, îi conferea un aer uşor ştrengar. Un detaliu: avea mâinile mici şi într-o continuă agitaţie, nu ca meridionalii, ci cu gesturi sacadate. Lacassagne regreta că nu are talent scriitoricesc şi n-a notat, la întoarcere, tot ceea ce auzise, îndeosebi expresiile brutale şi hazlii. În concluzie, vizita n-a făcut decât să-i sporească admiraţia.

— Ştii că nu sunt genul care să exagereze. Dar, pe cinstea mea, am avut sentimentul că stau de vorbă cu un om din alte vremi, când Franţa era o partidă formidabilă de jucat. Dacă aş fi închis ochii, m-aş fi crezut în faţa cardinalului Richelieu.

Locotenent-colonelul făcuse un tur de orizont al politicii

momentului, al situaţiei internaţionale; evaluase puterea germană, pronunţase câteva fraze categorice despre nulităţile din partidele politice, revenise la necesitatea unei armate bine organizate; apreciase că dată a următorului război anul 1940 şi singura şansă ca să-l câştigăm era crearea diviziilor blindate; deşi întreprindea totul în acest sens, se izbea de opoziţii incredibile. Dintre afirmaţiile cele mai surprinzătoare, Lacassagne le cită pe cele referitoare la politicieni: „După ce vor fi pierdut totul, se vor agăţa de bascii mei ca să-i scot din nenorocire" sau, în alt registru: „Să vezi Franţa, Lacassagne, peste trei secole!"

Această întrevedere a durat trei sferturi de oră. Dacă fanatismul i-ar fi fost cât de cât în fire, am putea spune că de la întrevedere a plecat fanatic.

Trebuie să presupunem că, aşa cum era, îi plăcuse locotenent-colonelului, căci îl convocă de mai multe ori.

Lacassagne observă că nu era un om singur, ci înconjurat de militari tineri care formau un fel de cabinet benevol sau un grup de studiu. S-a produs cu Lacassagne ceea ce se produce cu fiecare nou venit într-o lume deja constituită: l-au primit cu un amestec de cordialitate şi neîncredere. Un nou conducător suscită gelozii sau partizani fanatici, ca şi un rege bătrân ce cârmuieşte un, vast imperiu. Află că faima locotenent-colonelului se întinsese până în cercurile politice, că avea un partid în Camera deputaţilor şi chiar în anumite compartimente ale guvernului. Făcea mare caz de preşedintele Paul-Reynaud cu care avea relaţii frecvente şi pe care conta ca să poată într-o zi pune pe picioare această armată organizată, fără de care nu vedea nici o salvare. Lacassagne, care nu se gândise până atunci la preşedintele Reynaud, începu să-l iubească din toată inima.

Ultimă întrevedere cu locotenent-colonelul avusese loc cu o săptămână în urmă. Au stat de vorbă despre războiul din Spania şi iată-i ajunşi la ceea ce îl intriga pe Jacques.

Om de dreapta, maurassian poate, discipol al lui Petain (deşi de la o vreme se auzise că se certaseră), locotenent-colonelul a proferat aceste cuvinte atât; de neaşteptate ce exprimau un punct de vedere profund, încât Lacassagne primise o lovitură în piept. Păstra aceste cuvinte închise în el, de parcă ar fi rezumat toată problema. Cu vocea-i apăsată, căreia îi dădea în anumite împrejurări un accent popular ca să sublinieze greutatea vorbelor, declarase: „Regii noştri ar fi făcut acest război!” Da, după el, după toată Istoria Franţei, regii noştri ar fi susţinut republica roşie contra dictatorilor negri. Reuşita loviturii lui Franco sprijinit de Mussolini şi Hitler înseamnă o Franţă încercuită, înseamnă vechea ameninţare a imperiului habsburgic, Ce ironie, când te gândeşti că acest război pe care regii noştri l-ar fi făcut din interes, un guvern pretins socialist îl respinge, uitând de înfrăţirea proletarilor. Şi de data aceasta imbecilitatea politicienilor ieşea la iveală. O altă expresie îl frapă pe Lacassagne: „Statele sunt monştri reci” – subliniind că politica nu se face cu sentimente sau cu simpatii. Interesul Franţei (şi implicit al Angliei) era ca Franco să fie înfrânt, ceea ce nu prea părea posibil, sau măcar să-i întârzie victoria. Dar adevăratul inamic era această Germanie fără unt, după cum recunoştea singură, dar nu fără energie, furnicăind de tunuri. Iată de ce guvernul Blum, hotărând din umanitarism prost plasat, sau din laşitate politică, neintervenţia, comisese un fel de crimă.

Dimpotrivă, ar fi trebuit să inunde Europa cu trupe şi arme franceze, să nu lase să-i scape ocazia de a câştiga o partidă pe care, altminteri, peste trei ani, riscăm să o pierdem.

Locotenent-colonelul avea un anume fel de a evoca încât ascultându-i expunerea politică, Lacassagne avea impresia că e realmente transportat în Spania şi vedea defilând stampele unui Goya modem, care introduce în compoziţii călugăriţe dezgropate, Dos *de Mayo* cu

mitraliere, femei chinuite, ţărani ciopârtind piloţii italieni doborâţi, prăjindu-i ca să-i mănînee, într-un colţ pierdut din *sierra*, mâinile unui inamic. Locotenent-colonelul, om cu un exterior deosebit de rece, nu putea să nu încerce un sentiment de stimă pentru poporul spaniol care se luptă acum pentru o cauză la fel de absurdă ca cea a burbonilor cu o sută douăzeci de ani în urmă, dar în care îşi pusese toată mândria. Un aspect al acestei personalităţi care în 1937 părea ciudat, dar, în fond, este o autentică şi veche nobleţe, consta în credinţa aproape superstiţioasă că nu poţi să faci nimic durabil împotriva poporului, pentru că orice legitimitate, astăzi, emană din el. Ca să revenim la lucruri practice, care era în prezent datoria unui ofiţer francez? Să meargă în Spania şi evident să recunoască viitorul ei inamic. Hotărâre greu de luat, din cauza ziarelor de dreapta, foarte puternice şi agresive, a opiniei armatei, favorabilă mai degrabă lui Franco. Dar era esenţial să se observe până în cele mai mici amănunte metodele de luptă ale nemţilor, valoarea soldatului german, modernismul sau paseismul conducătorilor etc. „Dacă ai să te angajezi La republicani, îi zise locotenent-colonelul, vei fi prost văzut aici, dar asta n-are nici o importanţă. Oamenii de valoare sunt întotdeauna prost văzuţi de incapabili. Dar poţi să ştii dacă n-or să-ţi pună ştreangul de gât?" Şi a mai adăugat aceste cuvinte surprinzătoare în gura unui ofiţer superior: „Să nu-ţi pese! Mergând în Spania la sfatul meu, dumneata, ofiţer francez, te înscrii printre primii mei tovarăşi. N-am s-o uit."

— Deci pleci peste cincisprezece zile? întrebă Jacques.

Dacă aş veni şi eu? Pentru un scriitor n-ar strica să lupte niţel. Cel puţin când e tânăr. Mai târziu cred că-i mai greu, dacă nu eşti bineînţeles profesionist, ca tine, şi-ţi iubeşti meseria. Nu că m-ar pasiona republicanii sau organizarea armatei germane, dar mi-a plăcut ce mi-ai povestit.

Căpitanul refuză. N-avea sens ca Jacques să-şi piardă vremea pentru o cauză desperată. Lacassagne, da, el pleca într-o călătorie de studii. N-avea nici o responsabilitate care să fie stânjenită de această misiune. Tonul era fără replică. La drept vorbind, Jacques se comportase ca un tânăr curajos, un prieten şi chiar un cititor asiduu al cărţilor ce exaltă bravură, atât de numeroase în literatura franceză. Era d'Artagnan cerându-i lui Athos să-l însoţească într-o expediţie, iar dacă Athos ar fi acceptat, l-ar fi urmat imediat. Dar Athos a spus nu. D'Artagnan era un om de litere şi acest refuz îl avantaja. Să facem altă comparaţie: omul de litere este Don Quijote şi Sancho Panza la un loc. Don Quijote are impulsuri sublime, dar Sancho scrie şi duce treaba la bun sfârşit, ori, ca să scrii comod, un apartament pe Varenne şi o servitoare pe nume Geneviève, care-ţi face cafeaua, e tot ce-ţi trebuie. În timp ce Lacassagne se lupta, el scria. Fiecare cu treaba lui. Să scrii o carte despre complicata iubire a unei pisăloage pe nume Elleonore şi a unui nehotărât numit Adolphe, e la fel de important ca şi împuşcăturile pentru binele unor oameni care-ţi sunt tot atât de indiferenţi. Războiul din Spania era un sport mai ucigător dar nu mai serios ca tenisul. Renunţi uşor la o partidă de tenis.

— Ştiu că e foarte periculos să fii prudent, zise Jacques, dar fii totuşi! Nu uita că trebuie să te întorci cu informaţii pentru fişele profesorului tău de la Şcoala de Război. Ca să nu mai punem la socoteală că, după toate câte le faci pentru el, are să te susţină. Important nu e să mori cu orice preţ, ci să rămâi în viaţă pentru binele armatei.

Jacques a ţinut să-l însoţească la gara Austerlitz. Două săptămâni s-au tot dondănit pe tema asta. Lacassagne ridica obiecţii. Nu voia ca Jacques să se deranjeze; oamenii nu trebuie conduşi la tren: dă o notă de tristeţe unui lucru atât de obişnuit şi de simplu cum e o plecare etc. Mai aducea alte zece motive la fel de puţin

convingătoare, care ascundeau poate unul mai serios; cel puţin ideea aceasta încolţi în sufletul bănuitor al lui Jacques.

Dar a fost de neînduplecat. Să fii prezent când trenul îl duce pe căpitan spre Irun era o datorie de prieten, la care n-ar fi renunţat pentru nimic în lume. După multe insistenţe, Lacassagne cedă. De ce naiba era atât de reticent?

Jacques s-a lămurit în seara plecării. Peronul era scăldat într-o lumină galbenă ce accentuează şi mai mult melancolia despărţirii. Lacassagne nu era singur. Jacques îl văzu de departe vorbind cu o tânără. Se apropie. Era o persoană foarte frumoasă şi elegantă. Misterul se lămurea! Aşadar, căpitanul avea o legătură. Jacques nu se gândise până atunci la viaţa sentimentală a prietenului său. Îl credea ocupat doar cu calul Fifine şi cu locotenent-colonelul de la Şcoala de Război. Doamna zâmbi întinzându-i mâna înmănuşată. Lacassagne o prezentă: Doamna de Guivre. N-avea mai mult de treizeci de ani, un ten strălucitor, ochi albaştri, şi gură fermecătoare. Era înaltă şi subţire, purta un taior albastru închis, cu guler de blană, foarte cambrat, scoţând în evidenţă talia-i fină. Contrar aşteptărilor, nici doamna, nici Lacassagne nu păreau stânjeniţi. Dealtminteri, aceste două personaje i-au dat lui Jacques o admirabilă lecţie de simplicitate. Venise cu o oarecare emoţie, cu imaginaţia cam razna; îşi spunea că-l vede pe căpitan pentru ultima dată, că acesta va fi fără îndoială ucis, că nu se poate altfel odată ce e vorba de un prieten. În acelaşi timp îşi dădea seama că sunt prostii şi că viaţa nu e cum o crezi, într-un cuvânt, se instalase în registrul patetic, Lacassagne şi doamna de Guivres l-au scos într-o clipă. Ea îşi luă rămas bun cu un firesc de parcă s-ar fi despărţit pentru cinci zile. Jacques era convins că sunt amanţi şi încă de mulţi ani, dar, cu excepţia câtorva priviri, nimic nu-i trăda. Îl instalară pe căpitan în compartiment. Ca o eroină romantică, doamna

de Guivre i-a dat un trandafir. Jacques l-a copleşit cu ziare şi reviste cumpărate de la chioşc: *Candide, Marianne, Gringoire, Vendémiaire, Détective, Match, Le Dimanche Illustré, Paris-Soir, Le Matin*, unde pe prima pagină se afla un articolaş semnat de Jean

Pousselet, în care autorul, cu o nuanţă de simpatie faţă de Franco, lua în zeflemea regimentele marocane ce reeditau invazia sarazinilor. Era şi spiritual şi naiv, contrast frecvent în ziarele franceze. După ce trenul se porni, iar Jacques, de pe peron, vedea cum dispare în zare, se simţi din nou cuprins de teamă. Lângă el, doamna de Guivres deveni deodată abătută. Îşi ştergea pe furiş ochii cu o batistă parfumată cu *Chanel 5*. Din spirit de contradicţie, durerea îl întări.

— Cred că putem fi liniştiţi, doamnă. Căpitanul se va întoarce din Spania sănătos tun, neatins, fără nici o zgârietură. Suntem atât de neliniştiţi încât îi purtăm noroc. Să nu-l părăsim, de parcă ar pleca într-o cruciadă. O să fie ca un entomolog care observă dacă furnicile negre sunt mai nocive ca cele roşii. Lucrurile ar fi stat altfel dacă pornea cu idei politice fanatice, cu sentimente vibrante, gen paladin. Slavă Domnului! n-are idei politice, iar sentimentele lui au mai multe motive să vibreze la Paris ca la Madrid. Şi ca să-i facă plăcere doamnei de Guivres, adăugă: Tragedia e că o să se plictisească enorm. Ca ofiţer nu poate decât să deteste mascarada trupelor, îl cunosc eu, iar cât priveşte sexul frumos, n-o să întâlnească decât luptătoare murdare şi duhnind a ceapă.

Doamna de Guivres zâmbi; Jacques a condus-o să bea o cafea la bufetul gării, lugubru ca toate bufetele de gară.

Deşi glumeau (cu nevinovăţie, se înţelege, şi chiar cu respect din partea lui Jacques), se simţeau copleşiţi. Culcându-se, Jacques se gândi la trenul care înainta spre războiul civil. Acum Parisul n-avea să mai fie vesel, fără plimbările pe canalul Saint-Martin sau dineurile la Bastoche. Din fericire îi rămânea Anne-Marie: compania ei

îi era la fel de plăcută ca cea a căpitanului. De ce să nu-i ia locul?

Bună idee! O s-o ducă la Buttes-Chaumont, la muzeul Cernuschi, pe Mont Valerién, o să-i propună marşuri de câte zece kilometri, ceea ce o va face mai rumenă şi mai mlădioasă, vom vedea dacă dragostea rezistă la un asemenea tratament, îşi spuse râzând. Imaginea doamnei de Guivres pe peron îi prilejui zece minute de visare; înainte de a adormi îşi povesti un roman despre dragostea ofiţerului şi a marchizei, căci nu putea să fie decât marchiză. Şi numele de Guivres, evocându-ţi şerpi fabuloşi, blazoane, ce încântare! Cât de stendhelian e totul! Să fie căsătorită? Nu, mai degrabă văduvă. Nu ţi-l puteai închipui pe Lacassagne comiţând păcatul adulterului.

Această plăcută femeie completa într-un mod încântător şi instructiv imaginea lui. Ca să cruţăm cititorul de inutile temeri, spunem acum că Lacassagne n-a fost nici ucis nici cănit în Spania. A stat acolo un an, a organizat regimente, a instruit recruţii, a circulat, s-a luptat, apoi s-a întors în Franţa unde a redactat un raport. Din când în când, Jacques primea de la el lungi epistole pline de detalii, seci, într-un stil înflorit. Îl admira că are aşa de multe de povestit în patru sau şase pagini mari, scrise mărunt. Lui i-ar fi fost imposibil să umple atâta hârtie. Mai întâi fiindcă devenise scriitor profesionist şi această specie de animale se zbârleşte când e să zămislească an text ce nu va fi citit decât de o persoană: e ca şi când ţi-ai rata meseria!

În al doilea rând, când mâzgăleşti cinci sau şase ore pe zi, nu-ţi prea mai arde să tăifăsuieşti în scris cu prieteni.

Pentru oameni ca şi pentru evenimente distanţele sunt revelatorii. Jacques realiză abia acum influenţa exercitată de Lacassagne asupra lui. Influenţele durabile se răsfrâng asupra formei. Căpitanul nu i-a modificat filosofia, nu a dat alt curs ideilor lui, nu i-a modificat pasiunile; făcuse

ceva mai mult: îi arătase o atitudine. Îl învăţase că există un mod nobil şi romantic, deşi realist, de a privi lumea.

Cu cele două conversaţii de la Dom şi Belleville? Da, fără îndoială, dar şi cu plimbările tăcute pe străzi, cu gândurile abia mărturisite, cu remarcile spontane, cu simpatia lui.

Asemănător naturii, Lacassagne nu dezvălui decât jumătate din secrete: Jacques avea să descopere singur restul.

Şi iată că acum, aflat la o mie sau o mie cinci sute de kilometri de el, înţelegea lucrurile profunde şi vagi. Îl reciti pe Barrès cu sentimentul că va găsi în el unele părţi ce ar ajuta la asamblare. Dar tocmai ce n-a găsit în acest autor atât de apropiat de tinerii din 1937 (şi de cei de azi) – fără îndoială pentru un motiv ignorat de ei – l-a luminat. Revelaţia se afla tot în Barrès, dar ca să spunem aşa, în negativul lui, în teoria atât de celebră (şi atât de scurtă de fapt) a dezrădăcinării. Eroii lui Barrès sunt dezrădăcinaţi fiindcă părăsesc Lorena ca să se stabilească în Paris: „Las-o baltă, Maurice, gândi Jacques citind, nu eşti serios!” Nu te dezrădăcinezi în Franţa, chiar la sfârşitul, secolului al XIX-lea, chiar sub Ludovic al

XV-lea, chiar pe vremea: lui Duguesclin, pentru că te-ai mutat la şaptezeci de leghe. Aşa ceva s-a întâmplat de când e lumea. Francezii au venit de totdeauna în capitală să facă avere, chit că s-au întors înduioşaţi apoi, la bătrâneţe, să vadă leagănul strămoşesc. Dealtfel, dezrădăcinarea nu există nicăieri pe lume în 1884. Ea a venit mai târziu, şi a fost mult mai hotărâtoare, dar Barrès n-a văzut-o, deşi o avea sub ochi şi-i urmărea evoluţia. Această dezrădăcinare n-a afectat doar Franţa; s-a extins asupra întregii civilizaţii occidentale. Semnalul a fost dat de anarhistul care a tras la Sarajevo asupra arhiducelui. Primii dezrădăcinaţi din istoria Europei moderne au fost soldaţii germani care au pătruns în Franţa cântând *Deutschland über alles*, lăsându-şi aici

oasele; au fost soldaţii englezi care au venit în ajutorul nostru şi soldaţii americani. Până în 1919 nu se văzuseră pe nicăieri cimitire militare. Din 1919 Franţa s-a acoperit cu cruci albe sau negre ce poartă nume străine. Când un popor se duce să moară într-o altă ţară, atunci poţi vorbi de dezrădăcinare. Au fost, desigur, întotdeauna războaie pierdute şi soldaţi îngropaţi departe de casă, dar nu se concepuse încă să se codifice dezrădăcinarea, instituindu-se cimitirele militare. Însuşi Napoleon, marele dezrădăcina tor al Europei secolului al XVIII-lea, n-a fost decât un meşteşugar sau un boem ce semăna regimente în urmă-i; la întâmplare. Francezii morţi în campania din Rusia au fost îngropaţi anonim sub zăpadă; au trecut ca un nor peste pământul rusesc. La Waterloo, din strigătele de la 18 iunie 1815 nu mai dăinuie decât trei monumente, un muzeu şi câteva cafenele. Barrès ştiu că are haz cu al său cult al morţilor! Franţa e plină de morţi ce nu-i aparţin, care sunt morţii celorlalţi şi care, mai înainte de a-şi da duhul, şi-au dat toată osteneala să ne distrugă. Au luat cu ei în mormânt jumătate din catedrala de la Reims, oraşe, sate, castele, ferme, uzine, ca să nu mai pomenim de un milion cinci-sute de mii de soldaţi, care, dacă socotim cinci litri de sânge pe cap de om, însumează peste şaptezeci de mii de hectolitri de sânge francez. După dezrădăcinarea războiului, a urmat cea a vitezei şi a politicii. Barrès, expertul numărul unu al dezrădăcinării, asista la toate acestea, dar păşea în amurgul vieţii, sărmanul; nu mai avea forţa şi poate nici gustul să scrie un al doilea roman despre Energia, naţională sau, mai degrabă, despre Debilitatea naţională, despre Descurajarea naţională, despre Anemia naţională, care să zugrăvească mai bine ea primul condiţiile lumii moderne.

În faţa falimentului civilizaţiei occidentale, Jacques se simţi cuprins de egoistul neastâmpăr al artiştilor care nu văd într-o catastrofă decât un subiect pentru un tablou

cum nu s-a mai pictat până la ei. Singura lor opinie asupra unui eveniment este: cutare lucru mă face sau nu să surprind o disonanţă, inedită, îmi furnizează o formă necunoscută? După care omenirea n-are decât să crape, puţin le pasă.

PARTEA A TREIA

ÎN PRIVINŢA LUI JEAN POUSSE- leţ, domnul de Boissy nu se înşelase: licenţa şi diploma de studii superioare (asupra sentimentului naturii la poeţii Pleiadei) au avut mare efect la *Matin*. Erau flataţi că un tânăr atât de cult prefera gazetăria, Universităţii. L-au recompensat fixându-i salariul la două mii de franci pe lună. Dăduse lovitura. Două mii de franci în 1937 însemnau în jur de patru mii astăzi. Nu visase atâta bogăţie.

Dacă şi-ar fi luat examenul de agrega ţie îl aruncau în liceul din Montauban unde nu ştiu dacă ar fi primit jumătate. Primul lui articol, scris cu vervă, se bucură de succes, îl cruţară de funcţiile obscure de debutant. I s-au încredinţat cronici, comentarii politice, *features*, „varietăţi literare”, ba chiar, supremă onoare, articolul zilei. S-a achitat de toate excelent. În câteva zile şi-a format mina.

„Niciodată mai mult de o idee într-un articol şi încearcă să închei cu o poantă care, fără să aibă aerul, să rezume totul”, l-a sfătuit d. Bunau-Varilla. Sfat excelent, aplicat de Jean întru totul. Graţie lui, în şase luni a devenit vedeta ziarului. Nu se mai sătura să-şi citească proza tipărită, însoţită de numele lui. Nici nu se punea problema să-şi ia un pseudonim! Avea nevoie de cele treisprezece litere ale numelui „Jean Pousselet”, nume ridicol pe care-l va face cunoscut, spre bucuria mamei lui. Îşi decupa articolele şi le lipea într-un caiet. Cuprins de aceste

noutăţi agreabile, a uitat să trimită o scrisoare de mulţumire domnului de Boissy, căruia, de fapt, le datora. La drept vorbind, n-a uitat, ci nu s-a gândit. Nimeni nu-i spusese că trebuie să ie trimiţi binefăcătorilor scrisori lungi şi respectuoase.

E foarte plăcut să fii jurnalist când eşti tânăr şi ai oarecare talent. În birourile unei redacţii auzi glumele şi vacarmul de la liceu, ai colegi isteţi, înveţi repede să interpretezi acţiunile oamenilor doar prin prisma josniciei, sau a intereselor murdare, crezi că vezi reversul societăţii şi că beneficiezi de o dură educaţie sentimentală. Toate acestea îi incintă pe tineri, care-şi spun cu exaltare că îmbătrânesc repede şi că la douăzeci şi patru de ani ştiu mai mult despre viaţă ca un sexagenar. Jean se felicită fără rezerve pentru că intrase la *Matin*. Îşi exprimă mulţumirile Nadinei, căci, dacă nu s-ar fi căsătorit cu ea, n-ar fi cunoscut plăcerile de la redacţie şi vanitatea de, a-şi contempla numele tipărit. *Le Matin* i se părea cel mai bun ziar din lume; era o cinste nemaipomenită să scrii la el. Să te poţi prezenta „Jean Pousselet de la Matin” suna tot atât de impunător ca şi „Jean Pousselet, din Compania lui Iisus” sau „Jean Pousselet, de la Secretariatul de Stat”. Pentru celelalte fiţuici n-avea decât dispreţ.

Să i se fi oferit să devină redactor şef la *Jour, Petit-Parisien, Paris-Soir, Temps*, ba chiar la celebrul *Petit-Bleu*, şi ar fi refuzat cu indignare. Pe scurt, era posedat de acea pasiune atât de periculoasă ce se numeşte patriotism local, care duce la tot soiul de acţiuni funeste, dintre care prima, este să munceşti cu zel.

Şi avea de ce să fie exaltat. Pentru prima dată, Jean întrezărea ce înseamnă destinul şi cum funcţionează el; greutatea lumii şi înlănţuirea împrejurărilor te conduc pe alte drumuri decât cele pe care ai fi vrut să le urmezi, dar te obişnuieşti cu de, îţi modelezi pasul după asperităţile lor, te familiarizezi cu locurile, şi ajungi chiar să iubeşti peisajul. Partea încântătoare a acestui marş în

necunoscut este că rămâi întotdeauna tu însuţi, cu calităţile şi defectele tale. Destinul e marele spectacol pe care viaţa îl oferă oamenilor, comedia sau tragedia a cărei canava n-o cunosc, iar ei improvizează textul pe măsură ce joacă. Aceasta era ideea pe care o avea Jean când privea, spre trecutul şi prezentul său. Era celibatar, buchisea pentru examen, ducea o existenţă monotonă cu scumpa lui mamă, se sufoca sub un capac. Deşi nu avea nici o speranţă, capacul se dădu la o parte şi iată-l pe celibatar căsătorit, cu o, meserie uluitoare, cu un salariu frumos, cu prime pentru deplasări, în contact cu figuri noi etc. Şi toate fiindcă a întâlnit-o din întâmplare pe Nadine, care s-a îndrăgostit de el şi i s-a aruncat în braţe, fără să-i ceară părerea.

Se căsătorise fără să iubească. Dragostea nu-şi făcu apariţia nici după aceea, dar simţi în el ceva asemănător sentimentelor lui faţă de doamna Pousselet, pe care încetă să o mai iubească. Cine ar fi crezut? De îndată ce n-a mai locuit cu ea, i-a ieşit din gând. A abandonat-o ca pe o haină veche pe care o înlocuieşti cu una nouă. Desigur, nu şi-a mărturisit aceasta. Cinismul lui ce se exercita asupra, multor domenii se oprea aici. Viaţa lui plină (soţie, serviciu, responsabilităţi etc.) masca eficace indiferenţa lui. Ziarul îl acapara, soţia îl acapara „vizitele la doamna Pousselet reprezentau, dacă nu o corvoadă, în orice caz o complicaţie recurentă. În mai puţin de un an deveniră doi străini. Când ajungea pe strada Guersant, Jean îşi luă un aer mofluz, ca şi când s-ar fi pregătit să se plictisească o jumătate de oră. Maică-sa îl întâmpină cu o îmbrăţişare timidă.

— Ce mai e nou? întreba ea, ceea ce pe fiu îl oripila.

— Nimic. Ce vrei să fie nou? Lumea e aceeaşi. N-ai decât să citeşti ziarele.

Ea îşi făcea un titlu de onoare din a-i smulge veşti despre Nadine, la care el răspundea posac, monosilabic.

Erau amândoi aproape scandalizaţi văzând că nu mai

au nimic să-şi spună, dar nu ar fi recunoscut pentru nimic, în lume. Odinioară, viaţa lor era plină de întrebări şi răspunsuri banale, de fraze amabile, dar fără semnificaţie; fiecare se preocupă de celălalt, verva nestăvilită a doamnei Pousselet contribuia la căldura casei, la fel ca perdelele, mobilele, şerveţelele, lămpile din sticlă spălăcită în formă de lalea; în prietenie nu încap timpi morţi. Acum, degeaba îşi storceau, creierii să găsească un subiect de conversaţie.

Jean se aşeza într-un fotoliu, tăcut, morocănos, cu o privire sticloasă, neîncercând să disimuleze că se află acolo din datorie şi nu de bună voie. Uneori, de atâta plictiseală, răsfoia *Petit Larousse*. Spera vag să o exaspereze pe doamna Pousselet şi să mai rărească vizitele, dar ea parcă n-ar fi observat nimic. Mai rău chiar: dacă se ridică să plece, îi spunea cu o voce plângăreaţă:

— Mă şi părăseşti? şi adăuga o frază care îi exasperează întotdeauna pe bărbaţi Când am să te mai văd?

Nici unul nici celălalt nu încerca să analizeze această deplorabilă anemie a raporturilor lor; nici imul nici celălalt nu-şi dădea seama că singurul lucru comun a fost convieţuirea lor, lunga experienţă reciprocă a deprinderilor şi caracterului lor, că existenţa lor fusese alcătuită din mărunte detalii de intimitate şi că, în mod fatal, convieţuirea încetând, această puzderie de legături prea încordate s-au rupt. Pentru Jean, legăturile s-au reconstituit cu Nadine; regăsea în ea interlocutoarea neobosită ce fusese doamna Pousselet. Soţia îi înlocui mama cu atât mai repede cu cât avea aceleaşi nelinişti şi un simţ de posesiune asemănător. Pentru doamna Pousselet, s-a produs un fenomen diferit, deşi la fel de radical: deveni egoistă. Sau mai exact, egoismul ei, care până atunci se ascundea sub minunatele aparenţe ale dragostei părinteşti, nemaiavând ce să mascheze, se arătă în toată splendoarea, ca pasărea Phoenix luându-şi

zborul din cenuşă. Cum Jean căsătorindu-se (şi cu cine!), trădase pactul lor tacit, d-na Pousselet n-avea de ce să se mai sinchisească. Pe tăcute, aproape fără să-şi dea seama, l-a exclus, din viaţa ei. Tot ceea ce-i oferise, sau crezuse că-i oferă, păstră pentru ea: atenţii, grijă faţă de sănătate etc. În loc să mai raporteze totul la el, raporta acum la ea. Se copleşi cu tot felul de desfătări. Puiul de duminică, dulciurile de la „Pou”, ciocolată şi alte bunătăţi nu le mai împărţea cu nimeni. Nu deveni zgârcita ci se închise în carapacea ei şi o găsi plăcută. Ceea ce n-o împiedica, bineînţeles, să se plângă mai mult ca înainte: o tratau cu indiferenţă, o abandonaseră, au uitat de aniversarea ei, au lăsat-o în părăsire şi asta pentru, că s-a sacrificat numai Dumnezeu ştie cum! Nora ei n-avea decât o dorinţă: s-o îngroape ca să moştenească totul (deşi nu prea vedem ce moştenire ar fi putut ochi Nadine în afara oribilei mobile de pe strada Guersant). Reluă vechi prietenii cu familii burgheze, cu văduve de vârsta ei pe care le cunoscuse „la pension”, faţă de care se arăta foarte amabilă şi veselă. Avea de recuperat douăzeci şi patru de ani de tristeţe. Nu se sfia să îndoctrineze auditoriul binevoitor, zugrăvindu-se însă într-o lumină favorabilă, plină, de naturaleţe, amuzantă, gata oricând de o glumă etc. Cu atât mai puţin era de înţeles neagră ingratitudine a fiului ei. Cum a putut să părăsească o femeie atât de încântătoare, care crea în jur o ambianţă *fericită*, să-i prefere o ingrată şi, scandal suprem, să-şi abandoneze studiile? Datorită maică-şi, Jean s-a bucurat în câteva luni de o reputaţie detestabilă între mezaninele şi ultimele etaje din cartierul Ternes.

Doamna Pousselet, atât de veselă cu prietenii, gata oricând să ia masa în oraş, dispusă şi la glume mai deocheate, amatoare de cărţi, participând la picnicuri în pădurea

Meudon, culcându-se şi sculându-se târziu, dând în sfârşit de fericire şi bucurându-se de ea, păstra acuzaţiile

şi aerele de martiră pentru familie. Instituise o zi pe săptămână când lua masa în strada Demours. Grea încercare pentru tânărul menaj! Doamna Pousselet îşi făcea apariţia cu o figură de înmormântare; când comiteau imprudenţa să o întrebe maşinal ce mai face, se puteau aştepta la zece minute de văicăreli: avusese o insomnie de patru ore, mâncase în ajun ceva care „i-a căzut greu”, viaţa era prea tristă pentru o femeie într-un apartament pustiu, suferea de reumatism, se stingea văzând cu ochii, acum, când nu mai avea de ce să trăiască. De cum punea piciorul în casa fiului, se metamorfoză în personaj tragic. Era Hecuba după masacrul Troiei, era Cornelia după asasinarea Grahilor.

Avea sprâncenele nemişcate, buzele tremurânde, privirile de fiară hăituită; din când în când se lăsa pradă visurilor posomorite din care-şi revenea printr-o tresărire. Dacă i se adresa vreo vorbă, îşi luă un aer reprobator şi uluit de parcă ar fi auzit o avalanşă de incoerenţe. Nu numai că nu mulţumea niciodată, dar avea întotdeauna câte un cuvânt dezagreabil de genul: „Ia te uită, aţi aşezat canapeaua între cele două ferestre. Nefericită idee.” sau „Ce tare e carnea asta; probabil că e prea proaspătă”.

Pupătura schimbată cu Nadine, când îşi ţuguia buzele şi-şi pleoştea pleoapele, era un adevărat roman. „Bună ziua, mamă”, zicea nora; „Bună-ziua, drăguţa mea”, spunea soacra. Dar trebuie să fi stat în cartierul Ternes ca să poţi pune atâta scârba în fraze aşa de anodine.

Ambele femei înţepeneau într-un rictus care trebuia să fie un zâmbet de bun venit. Dacă ochii lor ar fi fost două pistoale, ar fi căzut moarte după prima privire. Lui Jean nu-i scăpa nici un detaliu. Ce n-ar fi dat să suspende ostilităţile. Acest război îi întuneca viaţa. Firea lui deschisă, delicateţea lui, simţul ridicolului, liniştea sufletească sufere, au continuu, căci se afla ca tampon între părţile beligerante. Când se ducea să-şi vadă mama,

petrecea două treimi din vizită apărându-şi soţia pe care doamna Pousselet încerca s-o distrugă prin insinuări şi manevre perfide, supoziţii injurioase, acuzaţii absurde. Avea un anume fel de a spune „nevastă-ta” care sună că „boala ta” sau „viciul tău”. Acasă îi lua apărarea maică-şi, pe care Nadine n-o numea decât „mama ta”, lăsând să se vadă că nu dorea să aibă nimic comun cu persoana. Se simţea copleşit şi plictisit de această situaţie artificială. Avea în acelaşi timp şi un sentiment de vinovăţie: maică-sa şi cu Nadine se sfâşiau între ele din cauza lui. El era miza. În forul său lăuntric era desperat de atâta exces de iubire. Ce fatalitate se abătuse asupra lui? Cu ce greşise ca să dezlănţuie pasiuni atât de stânjenitoare? Domnul îi era martor că n-avea asemenea ambiţii! Credea că e de datoria lui de bărbat echitabil şi superior să restabilească armonia. De aici şi menajamentele, discursurile alintătoare, o figură de om care nu înţelege şi suferă în tăcere, reticenţe, apeluri la înţelepciune, la concesii reciproce, eforturi supraomeneşti pentru a aranja compromisuri. Evident, această politică dezastruoasă nu făcea decât să exaspereze pe cele două dezlănţuite. Singurul mod de a ieşi din infernul domestic ar fi fost o furie zdravănă, un ultimatum, sau chiar să se alinieze într-una din tabere. Din nenorocire minia nu-i stătea în fire şi nici atitudinile tranşante.

Romanul lui Jacques i-a adus o nebănuită suferinţă. S-a adăugat la mizeriile vieţii lui particulare pe care le-a resimţit cu şi mai multă acuitate. La început, totul a fost normal; contrarietatea n-a prins să se înfiripe decât după câteva săptămâni. Jacques îi dezvăluise cândva proiectul de-a deveni scriitor, dar îl însoţise de argumente atât de inconsistente, încât nu-i acordase mai multă atenţie ca himerelor obişnuite ale tinereţii. Nu-l credea în stare să scrie o carte, şi iată că a fost; şi, mai mult, cartea era bună.

Se consolă în sine cu nenumărate argumente de om

rezonabil. Ce înseamnă pentru un tânăr ca Jacques să scrii?

Un capriciu, o toană de băiat de bani gata care nu ştie ce să mai facă să se amuze, cel mult o ambiţie onorabilă, dar, evident, sortită eşecului. Jacques, scriitor? Să nu mai vorbim! Nu va avea niciodată eroismul şi răbdarea necesară. Va renunţa la pagina douăzeci. Dacă într-o bună zi vreunui din ei s-ar apuca să compună un roman, acela va fi Jean Pousselet. El avea „ceva de spus”, avea stil, cunoştea literatură, ştia pe dinafară biografia lui Flaubert (cu care, lucru constatat, avea tulburătoare asemănări) şi mai ales, amănunt esenţial, era sărac. La patru-cinci zile îi dădea câte un telefon să afle la ce pagină se află „capodopera” sau „filigranul”. Cuvântul „filigran” avea darul să-l exaspereze, pe Jacques. Dar Jean îl rostea cu acea bună dispoziţie factice pe care o adopţi ca să-i întrebi pe bolnavii incurabili cum se mai simt, sau cu bunăvoinţa amuzată a bărbaţilor cu experienţă când îi încurajează pe novici. Cum Jacques era mai puţin neîncrezător ca înainte, destui de mândru de el, şi într-un fel, mai naiv, nu vedea nici un motiv să-i ascundă adevărul. La pagina 50, începu să se arate nenorocirea. „Faimosul manuscris” va viră către ulcerul metafizic. Telefoanele se răriră. De fiecare dată Jean, spera ca Jacques să-l anunţe că a renunţat la carte, că s-a săturat până peste cap. Că a lăsat-o baltă, că-şi va cumpăra o maşină nouă, ca să-i treacă de urât, c-a dat peste o fetişcană formidabilă. Cu câtă plăcere i-ar fi făcut atunci morală! Ce cuvinte potrivite ar fi găsit ca să-l aducă pe calea cea bună! Cum adică să lase totul baltă? La treabă, băiete! Când începi ceva, trebuie să duci la bun sfârşit, nu să te poticneşti. Posteritatea e cu ochii pe tine, ticălosule! Hai, curaj, creează, ce naiba! Ia te uită, firavul, nu mai are forţă după atâta trudă! îşi închipuia cu încântare injuriile lui Jacques, atât de ingenios torturat (spre binele lui). În ziua binecuvântată în care Jacques se va declara steril, cu

ce caldă prietenie îl va face să priceapă că o experienţă, chiar ratată, este „întotdeauna plină de învăţăminte”, că, la urma urmelor, nu e neapărat nevoie să scrie ca să reuşească în viaţă, căci dacă ţi-e dat să spui ceva, o faci într-un fel sau altul.

Dar vai! Nu era nici un chip să-şi ţină discursul. Cărţulia înainta inexorabil. Pagina 75, pagina 100, pagina 125... E clar c-o s-o termine. Jean se înduioşă de el însuşi: încă o dată vedea cum se prăvale lumea peste el, îl ucide, fără să aibă vreo posibilitate s-o oprească. Ce fatalitate ironică se înverşuna împotrivă-i? De ce să-i sufle prietenul vocaţia? Îi fură literatura ca şi cum i-ar fi furat logodnica.

Ultima-i speranţă (pe care nu şi-o formula cu claritatea cu care o facem noi) era că opera nu face doi bani, dar nu se putea agăţa prea mult de ea: cartea va fi bună, nu pentru că Jacques are talent ci pentru că Jean are ghinion.

Dispăru câteva luni gândindu-se din când în când că Jacques ar putea să aibă un accident de maşină (grav sau mortal), ceea ce i-ar fi permis să-i dovedească generozitatea: va vizita invalidul în fiecare zi la clinică. Mai visa şi la alte piedici la fel de puerile ce se eşalonau de la irosirea mondenă până la conflictele internaţionale. Dar războaiele nu izbucnesc niciodată când îţi convine şi foarte rar oamenii mor la momentul oportun. Jean cedă tentaţiei sufletelor slabe care evită un inamic dând peste un altul: încerca să-şi aline necazul cu gâlcevile dintre mamă şi nevastă. Să notăm însă (ca să fim echitabili) că munca la *Matin* îl acapara. În toamna anului 1937, ieşi din nou la suprafaţă când o voce interioară îi şopti că manuscrisul lui Jacques e gata. Îi telefonă cu un glas strident, se informă de „opusculul pe care Domnia-Sa l-a comis”, de grosimea lui, vorbi despre „ocnaşii literaturii”, de „emulul lui Eugène Sue”, folosi expresia „roman-fluviu”; într-un cuvânt, îşi etală toate clişeele posibile; Jacques îl ascultă cu părere de rău, dar nu-i zise nimic, crezând că e vinovat de decăderea lui Pousselet, şi

încercă o uşoară remuşcare.

Jean alergă într-un suflet în strada Varenne şi fără să facă vreun efort plecă de acolo cu im exemplar al manuscrisului sub braţ. Jacques, mişcat de acest interes, de această meritorie fidelitate, i-l încredinţă chiar cu plăcere. Fără să socotim că era destul de normal ca prietenul dintotdeauna să fie primul care să ia cunoştinţă de opera lui (Anne-Marie nu conta, sau îi era prea apropiată, rămâne că cititorul să aleagă). Supraestima gustul literar şi lecturile lui Jean; era sigur de onestitatea lui; din punct de vedere intelectual îl considera un *alter ego*; aştepta cu nerăbdare impresiile lui. Aceste trăsături de naivitate pot să placă, fără îndoială, cititorului. În sfârşit, nici ideea de a-şi epata vechiul coleg nu-i era dezagreabilă. Drumul greşit e irezistibil. Euforia ce însoţeşte un mare efort îi anesteziase, apoi era atât de liniştit asupra valorii operei lui, încât nu văzu decât o glumă în cuvintele suspecte adresate de Jean pe un ton pe jumătate glumeţ, pe jumătate arogant:

— Ia spune, noule Tolstoi, cred că nu contezi pe mine pentru tămîială. Mai întâi, societatea de admiraţie reciprocă nu e genul meu. Am să-ţi citesc manuscrisul ca prieten, deci fără milă, şi am să fac pe margine adnotări cu roşu. Cred că asta vrei de fapt, nu? Jean avu o surpriză plăcută: cartea l-a indispus de la primele rânduri, sau mai bine zis i-a fost antipatică.

Stilul nu aducea a nimic întâlnit până atunci, poate doar cu turnuri folosite de Jacques în conversaţie. Această trivialitate îl şocă. Mai găsea că lucrarea era lipsită de lirism.

Autorul când explica prea mult, când prea puţin. Atacă ideile pe căi ciudate;. Nu se desfăşura nimic conform prevederii originalitatea, cu orice preţ obosea şi era puţin ridicolă. La fiecare paragraf, Jean refăcea romanul în maniera lui şi se gândea ce-ar mai fi scos dintr-un asemenea subiect! Dar mulţumirea lui nu era chiar atât

de simplă; trebuia să recunoască viaţa stranie şi profundă ee însufleţea acel pachet de foi dactilografiate se simţea acolo o forţă şi chiar se înălţa o muzică. Muzică dezagreabilă dealtminteri, care zgârie timpanele delicate, şi cu atât mai odioasă cu cât poţi să întrevezi că urechile se vor obişnui într-o zi cu ea, aşa cum s-au obişnuit şi cu alte muzici ale prozei franceze. Nu putea să nu recunoască tenacitatea lui Jacques de a construi un roman de mai bine de cinci sute de pagini „care se leagă”, condus de o mina de fier, în care, cu toată vigilenţa lui Pousselet, nu găseai nici prostii nici clişee şi avea o arhitectură complicată.

Repulsia sau aversiunea lui Jean nu ţinea nici de intrigă, nici de personaje, nici de filosofie, nici de nimic ce ar fi putut avea o legătură cu fondul cărţii, ci de lucruri impalpabile, de această muzică pe care o auzea pentru prima dată şi pe care o ură de parcă ar fi descris cu disonanţe misterioase un univers ce-i va fi veşnic închis, de neînţeles pentru el, ca şi când i-ar fi vorbit de o viaţă superioară a sufletului ce i-ar fi fost interzisă. Spre marea lui surpriză, constată că e mai grav să deteşti vocea cuiva decât ideile, trupul decât spiritul. Aşa i s-a întâmplat cu Jacques. Ce revoluţie! Între Jacques şi el, se ivi deodată o problemă de epidermă: contactul cu epidermă lui Jacques îi era insuportabilă, îi făcea urticarie şi trebuia să se scarpine.

Că bun candidat la agregaţie, făcu apel la metoda lui Sainte-Beuve. Acum era momentul să o aplice, dat fiind că dispunea de un individ arhicunoscut, despre care poseda un infinit, număr de informaţii biografice: De Boissy dând buzna în curtea şcolii în recreaţii, claxonând ca un filfizon în Bugatti, făcând glume idioate, manifestând o înclinare inexplicabilă pentru doamna Pousselet, îmbrăcându-se doar la croitori renumiţi, înfulecând cât patru pe la chiolhane etc. Trudă deşartă: aceste detalii şi încă altele o sută la fel de instructive nu

aduceau nici o lumină asupra operei, care totuşi exista, şi nici asupra necesităţii interioare din care ţâşnise. Între Sainte-Beuve şi Jacques nu putea să ezite. Jean optă cu entuziasm pentru Sainte-Beuve: deoarece infailibila metodă, sacrosancta metodă nu explică nimic, înseamnă că nu există nimic de explicat. Romanul nu există; e produsul artificial al unei voinţe ce s-a învârtit în gol. Scumpul Sainte-Beuve confirma într-un mod luminos sentimentul nutrit de Jean te atâta vreme: nu se putea ca Jacques, despre care ştia totul, cu care vorbise de atâtea ori, cu care se întâlnise aproape zilnic de când aveau opt ani, să fi găsit în el inspiraţie, energie, talent, îndemânare ca să scrie o carte. Unde să se fi cuibărit acestea? În ce subtil cârlionţ din ce îndepărtată circumvoluţie cerebrală? Cum se face că n-a întrevăzut sau presimţit nimic? Dacă ar fi fost un geniu s-ar fi ştiut, pentru numele lui Dumnezeu.! S-ar fi comportat aşa cum se comportă geniile dintotdeauna, încât sufletele de elită să le repereze de când sunt în scutece. Ar fi avut priviri enigmatice, replici pline de miez, o sensibilitate fremătătoare; ar fi fost victima celorlalţi elevi şi oaia neagră a profesorilor (Baudelaire o spune clar în *Albatrosul*); la doisprezece ani ar fi înnegrit, pagini întregi cu poeme, şi tragedii etc. Or, la el nimic! Aripile lui de uriaş nu-l stânjeneau. Să se bată ca un golan; în loc de poeme şi tragedii nu putea să stoarcă din creierul lui decât simple compuneri, şi asta după ce strâmba din nas. Dacă ar fi fost ultimul la toate, am fi putut spune că e un inadaptat, că refuză societatea şi convenţiile ei. Că spiritu-i nu acceptă măsurile curente; dar nu era nici codaş. Era un elev obişnuit, asemănător cu oricare altul. Aceleaşi remarci în legătură cu Jacques adult: nici tuberculos, nici alcoolic, nici fumător de opium, nici pederast, nici cinic.

Avea o sănătate de fier. Nu contestă nimeni că e inteligent, dar nu mai mult că Jean. Mai puţin, da. Avea

părţile lui proaste, lacune, defecte, limite. De exemplu, nu înţelegeu nimic din politică, ceea ce este de neiertat în zilele noastre.

În ciuda metodei lui Sainte-Beuve, atât de comodă părinţilor că să demonstreze odraslelor că n-au vocaţie artistică, Jean nu se putea împiedica să nu sufere. Acest băiat rezonabil, neconsolat fiindcă îşi păstra mereu luciditatea şi integritatea, niciodată stăpânit de mânie, de dragoste, de egoism sau de curaj, cunoscător al amărăciunii datoriei împlinite, suferea că de o patimă. Până acum Jacques şi cu el erau egali: bogăţia, viaţa uşoară, particula de nobleţe, relaţiile domnului de Boissy, maşina nu constituiau superiorităţi: cel mult avantaje ale întâmplării, ale naşterii, deci neglijabile. Fericitul echilibru fusese rupt: talentul şi muncă sunt superiorităţi reale, ce ţin de individ, nu de clasă, deci intolerabile. Singur, fără concursul familiei sau al banului, individul Jacques înfăptuise ceva de care Jean nu era capabil. I-ar fi iertat talentul dacă, la rigoare, ar fi fost neglijent, trândav, indiferent, fustangiu, dacă şi-ar fi înecat darurile în fel de fel de fleacuri sau dacă s-ar fi irosit prin bisericuţele literare. Dar el muncise! Munca îl irita cel mai mult. Nu se putea obişnui cu ideea că prietenul lui avusese acest curaj. Se tot întreba prin ce alchimie un tânăr bogat poate să conceapă că există lucruri mai importante ca distracţia, că există lucruri austere cărora le sacrifici tot ceea ce pare celor mulţi vrednic de urmat, şi spre care îşi îndreaptă acţiunile: femei, lux, călătorii, ospeţe. Nefericitul trăia drama democraţiilor în care viaţa socială este de nesuportat fiindcă se bazează pe merit, adică eşti veşnic expus să vezi pe cineva care-ţi era egal devenind superiorul tău şi unde, ca urmare, prietenia nu e posibilă. De-acum înainte nu mai putea încăpea prietenie între el şi Jacques. Cele cinci sute şi mai bine de pagini ridicau între ei un zid mult mai înalt ca cel care în Vechiul Regim separa un ţărănoi de un gentilom.

Era trist, de o tristeţe copleşitoare, ca atunci când dai peste o boală. Culmea necazului: degeaba îi spusese Nadiriei că lectura e plicticoasă şi suspina periodic, cu jumătate de glas: „Ce peltea!”, sau dădea din cap a resemnare, ea nu se lăsă convinsă de aceste maimuţăreli. Citi cartea şi o găsi foarte bună, nu fiindcă aşa era, ci fiindcă dorea să fie şi pentru că simţea în atitudinea soţului ei ceva necurat, care o rănea.

Ea a insistat să-l invite la masă. Jean ar fi preferat să-şi asasineze nestingherit prietenul. Mereu ghinioane?

O dată în viaţă avea şi el de făcut o treabă murdară şi atunci cu un martor pe cap! A invocat diverse obiecţii, dar poziţia lui era slabă căci nu putea să dezvăluie adevăratele motive (pe care, dealtminteri, nu şi le mărturisea nici lui; totul se afla cuprins într-o roşiatică ceaţă pătimaşă). În plus, nu puteai să o contrariezi pe Nadine fără să rişti: nasul şi buzele i se subţiau, fruntea i se încreţea chipul i se împietrea, făcea pe posomorâtă, fenomene de care Jean se temea ca de ciumă, căci fusese obişnuit de la maică-sa şi dădu cu consternare peşte de şi la nevastă.

De fapt, Nadine voia să-l primească pe Jacques aşa cum se cuvine, căci el emana o influenţă binefăcătoare, iar prezenţa lui o însufleţea. Îi era drag fiindcă îl cunoscuse înainte de căsătorie şi persoana lui se asocia în mintea ei cu dobândirea fericirii. L-a plăcut de la prima întâlnire, reacţie surprinzătoare dat fiind că era o femeie care, din gelozie, îl făcea pe soţ să se certe cu prietenii. Dar Jacques avea el ceva misterios care captiva sufletele sensibile. Nici Nadine, nici soacra ei n-au rămas indiferente la această virtute. Ea îi ierta totul: că e bogat, că e cel mai bun prieten al soţului ei, că le făcea servicii, că era cinic şi ironic, ba chiar şi unele durităţi verbale, ceea ce era meritoriu pentru o persoană ieşită din mica burghezie, unde eşti mai atent la formă decât la conţinut.

Încă un dineu! va oftă cititorul. Dumnezeule, ei bine,

da! Mesele constituie o parte importantă a vieţii, mai ales a vieţii moderne, când lumea munceşte şi în consecinţă nu dispune în timpul zilei de momente favorabile sentimentelor. La dineu, în timp ce mănânci, se hotărăsc lucrurile serioase. Nadine se lansă în burgheze splendori culinare. Pregătise un sufleu, ruladă de carne, mazăre, cinci feluri de brânzeturi şi nenumărate dulciuri. Băuturile, curgeau.

Ne amintim ce figură făcuse Jean la un alt festin în onoarea lui Jacques, cel pus la cale de doamna Pousselet cu trei ani în urmă: era tot atât de stânjenit şi mofluz, în plus avea aerul furios al unuia care acceptă o acţiune respinsă de conştiinţă. Nici Jacques nu venise tocmai bine dispus.

Ce însemnau toate mofturile şi toate ezitările lui Jean.?

Cu două zile înainte chiar i se păruse ciudat la telefon.

— Cum ai găsit-o? îl întrebă deschis. Merge sau trebuie s-o refac?

Dar celălalt, în loc să răspundă că e beat de admiraţie, aşa cum cerea o elementară politeţe, s-a refugiat în cuvinte vagi de genul:

— Am să-ţi spun. O să vorbim liniştiţi poimâine. Am câteva remarci. Ai să vezi etc.

Aceste reticenţe nu anunţau nimic agreabil. Să te duci să te insulte la domiciliu! Jacques porni către ei cu sentimentul unei leoaice care-şi va vedea puiul sfârtecat. Îl înfuria mai mult grosolănia lui Jean. Zău că nu i-ar fi stricat să fie puţin ipocrit! Adorabila practică a ipocriziei atât de nedrept injuriată! E mai mult decât un omagiu adus de viciu virtuţii; la urma urmelor, e un semn de consideraţie, o mărturie a respectului, o formă a mărinimiei. Oamenii care se fălesc cu sinceritatea sunt, în fond, nişte orgolioşi şi mitocani. Din fericire, îi veni în minte detestabila părere a domnului de Boissy despre Jean: îndeobşte părinţii se înşală totalmente când judecă prieteniile şi iubirile copiilor. Hai, curaj! înseamnă că

acest Pousselet nu-i chiar atât de negru! La masă s-a simţit bine datorită Nadinei care era mulţumită de realizarea ei. Ea nu s-a lăsat rugată ca să-i spună ce carte formidabilă a scris, cum a devorat-o, cât de „densă e”, cum nu „se diluează deloc” şi multe alte complimente care, deşi puţin originale, îl flatară pe autor, ce îşi exprimă gratitudinea înfulecând rulada şi degustând tămâiosul.

Nadine îl contemplă cu afecţiune. Felul lui de a fi îi inspiră o încredere ciudată; avea convingerea că e un prieten pe care poate să conteze în împrejurări grave şi de la care poate să se aştepte numai la lucruri bune. Se întâmpla ca femeile să lege asemenea prietenii pure cu unii bărbaţi peste capul soţilor, ca şi cum ar fi văzut în ei ceva solid, un bun-simţ ce soţului îi lipseşte. Are loc astfel un soi de căsătorie a caracterelor, în care iubirea nu intervine, şi de aceea durează uneori toată viaţa. Să nu uităm că, din iniţiativa Nadinei, ea şi Jacques s-au tutuit din prima clipă. Ea se întorcea din când în când spre Jean, ca să-l dezgheţe puţin, să scoată o amabilitate, dar el rămânea mut, crispat, sau abia schiţa un zâmbet constipat. Vedea el bine câtă furie se acumula împotrivă-i: Nadine n-are să-i ierte cu una cu două că i-a ratat petrecerea cu mutra lui.

În orice altă împrejurare, perspectiva represaliilor l-ar fi speriat, dar în seara aceea patima îl domina. Cartea lui Jacques nu era bună şi trebuia să i-o spună, să-l pună în gardă; era o problemă de onoare. Pe când ceilalţi doi sporovăiau, glumeau, râdeau, dădeau peste cap pahare de vin, el se delecta cu o poveste lamentabilă dar clarificatoare; ca întotdeauna era singurul care ştia ee e bine şi ce nu; va face un lucru curajos şi ingrat, se va comporta eu o duritate sănătoasă, ca un adevărat prieten, va pune fierul roşu pe rană; şi nu numai că nimeni nu-i va fi recunoscător, dar va mai avea de suportat scena nevesti-sii şi furia amicului. Bietul Jean, ale

cărui mobiluri generoase rămâneau veşnic necunoscute, travestite de o fatalitate derizorie în perfidie sau stângăcie! Se înduioşa de soarta lui şi se mai învioră puţin. Paralel, în alt compartiment al spiritului, îşi zugrăvi un tablou diferit, dar prezentând subtile corespondenţe cu această stare sufletească, Jean Pousselet – adversarul, speţei umane, plana departe, în înălţimi; nu se afla la masa din sufragerie, ei în aerul rarefiat de la mari altitudini, însoţit de prezenţa în acelaşi timp liniştitoare şi deznădăjduitoare a îngerului cel rău. Insidios se strecura în conştiinţă; se îndoia asupra acţiunii proiectate: să fie oare atât de necesară şi de salutară? Dar cum să ieşi din ea? O pregătise prin vorbe, prin expresia feţei, printr-o anume dispoziţie a inimii. Nu putea da înapoi. Şi era greu de înfăptuit ca o datorie, Să renunţe ar fi fost o laşitate. Şi dacă ar renunţa? Toată lumea ar fi mulţumită. Atmosfera s-ar destinde şi el s-ar linişti. Fericirea, prietenia, înţelegerea învăluiau din nou strada Demours. „Ar fi prea simplu!”, îşi zise în sine, frază funestă ce şi-o spun invariabil oamenii care vor să facă ceva de care vor pătimi primii. O forţă de neînvins îl împingea. Să fie oare destinul, şi aşa să se manifeste? Să fie oare ziua aceasta fixată din vecii vecilor ca ultima zi a prieteniei dintre Jean şi Jacques?

Avea impresia că 90% din spiritul său se află în tenebre, că multe explicaţii excelente, care în condiţii normale l-ar fi uluit şi l-ar fi împiedicat să se chinuiască astfel, rămâneau sub obroc. În această obscuritate interioară strălucea doar o minusculă flacără de nepătruns ce se cerea stinsă eu orice preţ.

— Bun. Nu-ţi place cartea. E clar ca bună ziua. De asta eşti aşa de morcovit. Dă-mi manuscrisul şi am terminat. Nu e atât de grav.

Uf! În sfârşit se trecea la acţiune! Jean, care de mai bine de un ceas stătea pe, jeratic, simţi cum revine la viaţă împreună cu armele lui obişnuite: zeflemeaua,

şotiile, ironiile, împunsăturile (lansate cu un gest comic). Ah!

Domnul de Boissy a descins pe strada Demours să zdrobească lumea cu superioritatea lui, trebuia să vezi ce caz face de ea! Ce caraghios e animalul ăsta cocoţat pe piedestalul celor cinci sute de pagini! Trebuie dat jos, şi încă repede. Jean îşi luă o figură gravă:

— În nici un caz nu poţi publica aşa ceva, zise el pe un ton serios, gustând în sinea lui efectul.

Jacques se miră foarte de rezonanţa acestui sfat: nici mânie, nici decepţie; i se părea doar că se închid în el nişte porţi, aşa cum marinarii zăvoresc pereţii etanşi ai unui cuirasier când aud semnalul de alarmă. Dineul se sfârşise; se duseseră să ia loc în salon. Nadine strângea masa fredonând într-un neobosit du-te-vino.

— Hai, spune, i se adresă Jacques, privind în jos.

Jean mai pălăvrăgi timp de cincizeci de minute. Blestematule! Ne-ai tras pe toţi pe sfoară! Totuşi, cinci sute de pagini pentru o glumă, e cam mult, nu crezi?

Toată truda asta pentru nimic, ce *bluff*! Nu e chiar rău de tot. Oricum mai bun ca porcăriile care se publică azi. Şi când te gândeşti că eşti putred de talentat. „Dar nu eşti tu.” De la tine aşteptam *altceva*. Jean înşiră câteva formule ingenioase: „Un roman-fluviu nu e neapărat o carte mare”; „această povestire subţire capătă o grosime cam factice”, „nu e o carte groasă, ci obeză”. Nuanţă! „Carte obeză” îi place; reia expresia de patru ori. În fond, eşti derutat fiindcă nu găseşti în carte nici o necesitate profundă; „nu iese din măruntaie, ori aşa trebuie să scrii, nu eu o spun”. Cuvântul *cerebral* nu se lăsă aşteptat. Jean înfieră cerebralitatea ce prosperă în detrimentul măruntaielor, şi a trebuit să cadă de acord că Jacques era un cerebral: în loc să creeze o operă de imaginaţie, puternică, senzuală, animală, debordând de sevă, n-a compus la urma urmelor decât o ciudăţenie literară. Amuzantă, interesantă, de acord, dar care n-aducea nimic

nou. Dealtfel, Jacques nu e un romancier. Este evident un moralist. Judecând după înţelegerea lui Jean, nu prea era de invidiat să fii moralist, chiar şi „în tradiţia secolului al XVIII-lea”.

Puterea unui discurs e imensă, mai ales asupra celui ce-l ţine. Vorbind, Jean se convingea cât de fundate sunt obiecţiile lui. Rar se simţise într-o asemenea vervă, ceea ce spunea era tot mai ironic, mai ascuţit, mai pătrunzător, îşi privea prietenul cu maliţie, dar nu fără afecţiune. Aparent, Jacques primea foarte bine această corecţie frăţească; cufundat în fotoliu, trăgând din pipă, zâmbind binevoitor. Din când în când, Nadine venea cu cafea sau coniac, întreba dacă totul merge bine, arunca o privire neliniştită şi dispărea apoi la treburile ei. Însufleţirea tardivă a soţului nu i se părea de calitate, dar oricum era mai bună decât mutra bosumflată dinainte; ar fi rămas siderală să afle că, alături de ea, se pregătea un fel de dramă, că în acel moment două vieţi imite de şaptesprezece ani se înstrăinau.

Sorbind cafeaua, Jean introduse tema *dibăciei*. Prea e dibaci, prea e şiret sub o aparentă naivitate! Un cititor mai neavizat s-ar lăsa dus; dar el a detectat imediat „sforile”, „subtilităţile cam groase”. Lucrarea era plină de locuri comune. Şi de idei de-a gata, care la prima impresie epatau pentru că autorul avea arta de a le îmbrăca în paradoxuri. „Nu-ţi cunoşteam acest robust bun-simţ”, zise ironic. Bunul-simţ al lui Jacques a fost pe rând jovial, profund, răutăcios şi jalnic”. După Jean era „o marfă perisabilă”. E periculos „să te crezi Flaubert când nu eşti decât Bouvard şi Pécuchet”. Variantă: „Te iei drept Diderot, Stendhal, Proust, şi nu eşti decât d. Perrichon sau d. de la Palice”.

— Scuză-mă, spuse persiflând, m-ai făcut adesea să mă gândesc la confratele meu Clément Vautel de la *Journal*; şi el, în felul lui, e un moralist, dar un moralist pentru portari.

Sănătatea morală a lui Jacques părea să-i provoace o repulsie extremă. Îi zugrăvi, zâmbind cu amărăciune, portretul, aşa cum apărea în carte: sigur de sine, petrecăreţ, sănătos la minte şi la trup, judecată categorică, privire nobilă, idei clare, verb facil; hotărât lucru, era ultimul romancier contemporan cu o conştiinţă împăcată. Şi această conştiinţă împăcată îl supăra cel mai mult pe Jean. Cum poţi în 1937 să fii scriitor fără să „te simţi vagamente vinovat de ceva”? Cum poţi să „ignori cu superbie” suferinţele oamenilor, nazismul, războiul din Spania, concediile neplătite, problema cocioabelor insalubre; cursa înarmărilor?

La acest punct al diatribei, Jacques îşi scoase pipa din gură, ca şi când ar fi vrut să intervină, apoi trase din nou. O pipă e un instrument foarte util în discuţie: îl reduce oarecum, la tăcere pe cel ce o foloseşte. În spatele vălului de fum, Jacques se gândea la tot ceea ce i-ar fi răspuns cândva lui Jean. L-ar fi pulverizat. Ar fi izbucnit, o controversă suculentă cum au mai avut ei destule până atunci, Concedii neplătite, cursa înarmărilor! Adevărate prostii! De ce nu Războiul de o sută de ani? Ca imbecil, cam în acea epocă se plasa Pousselet, şi infect, pe deasupra, cu poveştile astea despre locuri, comune, dibăcie, Clément Vautel. „Pe cinstea mea, a luat-o razna – e ciudat!” Ideea de a-i respinge gogoşile, îl obosea din capul locului. La ce bun? Se gândi: „Ia te uită, îmbătrânesc.” Şi aşa era: cu un an înainte, era un tânăr care nu fuma pipă, care se apăra cu străşnicie când îşi vedea principiile atacate, care argumenta până în pânzele albe şi se simţea bine aşa. Iar acum puţin îi păsa. În faţa cocoşului înfuriat, el avea o sută de ani, înţepenit într-o seninătate de patriarh, închis în sine, cu o înţelepciune de stânca albită de eroziuni care nu se mai teme de o aversă. Dealtfel, chiar avea impresia, tolănit cum era în fotoliu, că e greu şi insensibil ca o piatră. Ba avea chiar o stranie bucurie pe care complimentele nu i-

ar fi procurat-o. Perfidiile lui Jean, rănindu-l puţin, inspirându-i doar o uşoară indispoziţie, l-au făcut să-şi dea seama că pielea-i devenise dură ca aceea de rinocer, şi că nimic n-ar putea vreodată s-o înţepe. Pe vremea când scria romanul, când se lupta cu el, fără alte arme în afara voinţei şi inimii, fără alt ajutor, făcuse ucenicia singurătăţii, dar credea că va putea ieşi din această singurătate, că odată cu terminarea operei va reintra în viaţa obişnuită, cu prietenii, cu simplitatea obişnuită a lumii. Datorită lui Jean înţelegea că solitudinea nu-l mai părăseşte pe cel ce a ales-o odată, că e condamnat să nu se mai încreadă decât în el însuşi, în câteva minute se centură, definitivă, a doua meditaţie. Între el şi lume se înălţase un zid: grijile-i se izbeau de el ca de o stâncă. Trăgând din pipă, Jacques îşi zise cu plăcere că de acum nici o tristeţe nu va mai putea să pătrundă până în adâncul sufletului, până în acel sâmbure unde se naşte desperarea.

— Sunt bucuros că remarcile mele nu te supără, căci lucrul cel mai important nu ţi l-am spus încă. E în legătură cu paginile aşa-zis tragice. Ştii, când te referi la Faust.

„E ciudat, se gândi Jacques, încă nu mi s-a adresat cu *sărmanul meu bătrân*.”

— Sărmanul meu bătrân, tragicul nu-i de tine. Eşti un băiat prea cumsecade pentru ca universul tău moral să nu fie la fel de străin de Faust ca şi o sufragerie Henri II unei adunări de vrăjitoare pe Brocken!

Foarte satisfăcut de această ucigătoare lovitură, Jean uită că-l comparase deja cu Clément Vautel. Îl compară cu Dumnezeu, fiindcă se considera un Dumnezeu, omniprezent, omniscient, atotputernic, nelăsând în operă nici un detaliu în umbră. Pentru cititor e obositor când nu-i laşi ici, colo să-şi facă şi singur o idee. Jean, entuziasmat, se simţea transportat de sinceritate şi de bunăvoinţă. Îşi spunea în sine că execută un număr magnific. Deveni locvace. Repetă de trei-patru ori acelaşi

lucru. În sfârşit ajunse la cuvântul irezistibil al judecătorilor literari: *lungimile*. El, cu ochii lui de linx, zări lungimi la tot pasul. La început, la mijloc, la sfârşit, lungimi în descrieri, lungimi în imagini, în caractere, în dialoguri, în digresiuni (mai ales aici), în filosofie. Era sensibil la lungimi ca un antisemit care suspectează pe oricine-i iese în cale că ar fi evreu, fie el ţăran din Millevaches sau negru din Congo. Toate aceste lungimi îngreunau lectura.

— Păcat, dovedeşti adesea că ai talent, gust, inteligenţă. Uită-te, de pildă, la pagina 209 sunt câteva fraze admirabile, poate cele mai frumoase din toată cartea.

Ca să ne rezumăm, ce mai, trebuia să muncească serios. Jean îl sfătui să reia cartea, să o scrie din nou. Sau, poate, mai bine să o încuie într-un sertar şi să scrie alta. Ceva scurt, un eseu de moralist, de exemplu, mai potrivit cu turnura spirituală, cu preocupările, cu suflul lui Jacques. E bine să-ţi cunoşti limitele, să stai în banca ta. Un mic eseu reuşit face mai mult ca un mare roman ratat. Şi apoi, romanul e un gen epuizat, ca să nu spunem un gen mort. Nu d. de Boissy îl va învia.

— Şi acum să intrăm în detalii, zise Jean pe un ton avid.

Umpluse zece pagini cu adnotări. Le scoase din buzunar şi începu să le citească. La pagina cutare, rândul x era o stângăcie, dincolo o metaforă absurdă, aici o greşeală de sintaxă, acelaşi cuvânt repetat la interval de două rânduri, un paradox tras de păr, un adevăr prim; dincolo ceva şi mai şi, de neînţeles. Unele observaţii erau justificate, dar sărea peste cal denunţând victorios ca improprii turnuri îndrăzneţe, propunând clişee în locul, unor admirabile găselniţe, complăcându-se în această postură în care-şi dădea importanţă. Jacques încerca pentru prima dată experienţa atât de frecventă la artişti că nu trebuie să aştepţi nimic de la oamenii care nu sunt de meserie, căci nu ştiu mare lucru, spun tot felul de

prostii, inventă lucruri de care n-ai pomenit, nu văd ceea ce trebuie să vadă şi, fie că sunt binevoitori, fie ostili, se simt obligaţi să presare la sfaturi care, dacă ai face imprudenţa să le urmezi, te-ar duce a dezastru. Bieţi scriitori! Să compui o carte e infinit mai greu decât să te îmbogăţeşti în afaceri, să conduci o uzină, să câştigi un meci de tenis, să fii prefect de poliţie, ambasador, ministru! şi primul neavenit, care tace cu respect în faţa unui instalator sau tinichigiu, îşi arogă dreptul să-ţi spună părerea, să-ţi spună că e prea lung, nenatural, că trebuie să reduci, că pasajul cutare este vulgar sau stângaci. La naiba! Ludovic al XIV-lea nu şi-ar fi permis atâtea cu Moliere!

— Amice, zise Jacques dând din cap cu convingere, ştiu că ai năduşit. Jos pălăria!

— Atunci eşti de acord cu ce ţi-am spus? întrebă Jean. Sper că nu te-ai supărat. E în interesul tău. Când am să scriu şi eu un roman contez pe sinceritatea ta. Şi să nu mă menajezi. Poftim, adăugă el întinzându-i cele zece pagini cu adnotări, ia-le. Ţi-ar putea fi utile.

Jacques îi mulţumi cu efuziune. Părea un om atins de o baghetă magică. Zâna se numea Disimularea. Îl îmbrăcase în ipocrizie din cap până-n picioare. Era umilul, recunoscătorul, debutantul căruia i s-a făcut un nepreţuit serviciu. Comedia a durat zece minute, iar Jean nu s-a prins.

Câştigase partida; cartea nu va vedea lumina tiparului, îşi oferi luxul unui nour de melancolie. Culmea înşelătoriei, se împăcă imediat cu sine: evenimentul îi justifică lovitura, îi dovedea că avusese dreptate să fie dur, nemilos. Acţionase, de fapt ca un prieten. Când Jacques plecă, îl îmbrăţişă emoţionat.

Ajuns în stradă, Jacques aruncă la primul coş de gunoi cele zece pagini cu note şi se urcă în maşină. Era unsprezece şi jumătate. În cartier, o singură cafenea deschisă. Intră, luă o fisă şi-i telefonă Annei-Marie care, la

celălalt capăt al firului, îi răspunse cu o voce veselă

Auzind-o, se simţi deodată bucuros. După trei ore de exil, îşi regăsea patria. O întrebă direct:

— Spune-mi adevărul, îţi place cartea?

— E formidabilă, pasionantă, plină de muzicalitate, răspunse Anne-Marie simplu. Eşti un geniu. Aşteaptă să mori şi ai să vezi!

— Dormeai? Te-am trezit?

— Nu, nu dormeam. Şi chiar dacă dormeam, ce are a face? Nu mă amuză prea mult somnul; să vorbesc cu tine e altceva. Şi apoi sunt la dispoziţia maestrului, mai ales când are îndoieli, fraierul!

— Te ador.

— Om vedea!

— Fără glumă. Vrei să-ţi dau în scris?

— O chestie, gen promisiune de căsătorie, poate, caraghiosule!

— De ce nu? Salut, isteaţo! Vino mâine la mine pe la amiază dacă vrei ţidula. Şi dacă-ţi convine, luăm masa în mahala!

Jean Pousselet a avut o noapte groaznică, la care se aştepta dealtfel, căci recunoscuse de cu seară simptomele furtunii conjugale. Mai întâi privirile furibunde ale Nadinei în timpul dineului, apoi fredonarea nepăsătoare pe când strângea masa. Cunoştea el bine acest fel de a fredona, puţin artificial, prea insistent, prin care nevastă-sa voia să spună că punţile au fost tăiate, că, se retrage în găoacea ei, că nu mai au nimic comun, în sfârşit, felul în care şi-a luat rămas bun de la Jacques nu lăsa umbră de îndoială asupra dispoziţiei ei. L-a sărutat, l-a felicitat, l-a copleşit eu drăgălăşenii, i-a smuls promisiunea de a le da mai des un semn de viaţă, a manifestat o intimitate şi o tandreţe exagerată. Şi toate fără să acorde individului care îi era soţ nici cea mai neînsemnată privire, întorcându-i spatele ca să arate dar că se desolidarizează de acest mocârţan, că-l ignoră, că-l

anulează cu dispreţul ei. Mimica era dintre cele mai ofensatorii. Jean hotărî să se considere ofensat.

I se iac mutre, ei bine are, să vadă ea! Şi n-o să fie de glumă! În materie de mutre el era expert; poseda tehnică la perfecţie, având-o pe maică-sa timp de douăzeci de ani ca dascăl. Pentru prima, dată de la căsătorie a avut un gând filial, o secretă pornire de solidaritate cu doamna Pousselet: era sânge din sângele ei, aparţinea aceleiaşi categorii de oameni asupra, cărora se abate nedreptatea lumii, care sunt răsplătiţi pentru virtuţile lor cu ingratitudine; care poartă în suflet o rană de nevindecat. Ura lui faţă de omenire se redeşteptă. O înglobă şi pe Nadine care-l trădase, care se coalizase cu ceilalţi împotriva lui. Devenise martirul sincerităţii şi al datoriei.

Nadine se dezbrăcă fredonând, cu ochii în jos, fără să scoată o vorbă. Se aşeză în pat cu o carte a cărei lectură o acapara sau se prefăcea că o acaparează. Jean nu exista. Era lăsat neantului. Rezistă el o jumătate de oră, dar îmbufnarea cere o forţă de caracter, o perseverenţă, o prostie în concluzie, de care el nu era capabil. Doamna Pousselet-mama avea în acest domeniu curajul eroilor antici, al fondatorilor de imperii; el nu era decât un moştenitor degenerat, epuizat, prea inteligent şi prea sensibil.

Se agită, oftă de câteva ori, îşi contractă diafragma; ezită să facă sau nu pe bolnavul; în cele din urmă, renunţă şi o întrebă cu o voce schimbată:

— Ce e? Ce ţi-am făcut?

Era capitularea fără condiţii, dar trebuia să facă ceva mai mult ca să o dezarmeze pe Nadine. Ea tăcea mâlc.

După care a enervat-o bine vreo cinci minute cu suspinele lui, făcând pe miratul, declarându-i de câteva ori că nu înţelege ce a apucat-o, că nu mai poate să suporte şi mai bine ar face să umble brambura pe străzi etc., ca s-o lase pe ea liniştită. Explozia îl surprinse prin violenţa ei.

Nadine se făcu palidă de mânie, îl privi de parcă îi înfipse în ochi două pumnale, îi făcu o scenă cum scrie la carte. S-a purtat ca un mitocan, i-a ratat masa pe care o aşteptase cu atâta nerăbdare. Ar fi putut şi ea să se distreze să se simtă bine (doar nu i se întâmplă prea des) dar a făcut domnul ce a făcut să calce totul în picioare. Ce i-a venit? De ce i-a înşirat verzi şi uscate lui Jacques, el, care e atât de rafinat şi de amabil, cum că romanul ar fi aşa şi pe dincolo! Mai ales că n-avea dreptate: e perfect, amuzant, veridic.

Adevărul (destul de urât, să recunoaştem) e că Jean e invidios. Aşa cum se întâmpla adesea, Nadine, vorbind, descoperea sentimentele reale, care, tăcută fiind, stăruiau într-o ceaţă. De aceea e periculos să ceri o explicaţie unui om care tace. A măsurat deodată toată mârşăvia lui Jean.

Invidiosul! Asta era! Pronunţând cuvântul îl şi plasă în faţa ochilor într-o lumină strălucitoare. Invidia e cel mai josnic dintre păcate. Să fii invidios pe Jacques, căruia îi datorezi totul, este mârşav! Jean se simţea torturat nu fiindcă fusese descoperit, ci dintr-o raţiune inversă: personajul descris şi insultat de Nadine nu era el. El era nobil, generos, acţionase împins de conştiinţă şi nu-i fusese uşor! Dovadă: tot timpul mesei s-a simţit ca un nenorocit. Îşi lua când şi când un aer ulcerat, striga, dar degeaba. O mare indignare de om cinstit îl cuprinse, dominând-o cu greu, căci onoarea îţi interzice să uzezi de forţă împotriva unei femei pradă nervilor. Prefera să dispreţuiască această dezlănţuire al cărei obiect era; aşa se comportă un bărbat. Zâmbi amar şi, profitând de un moment de linişte, emise pe ion ton afectuos, un amestec de incertitudine, de josnicie, de falsă temeritate, ipoteza, dar e posibil! că nevastă-sa e îndrăgostită de d. de Boissy.

Nadine sesiză pe loc tripla intenţie a acestei fraze imprudente: să o rănească, să o liniştească şi să

minimalizeze totul, îşi ieşi din fire. Fu cuprinsă de frenezia cailor, care, simţindu-l pe necuratul dând târcoale grajdului, dau cu copita în stînoage. În faţa unei asemenea destrăbălate, lui Jean nu-i mai rămânea decât moartea.

— Dacă aş putea să crăp odată! exclamă el într-un mod lamentabil.

Cu care scena se încheie. Nadine era prea tânără ca să rămână cu totul insensibilă la o dorinţă atât de tragică şi să vadă în ea o josnicie în plus. Furia i se risipi şi începu să plângă. Jean o consolă, mândru de diplomaţia lui, căci n-avea defel chef să moară. Gândurile-i roiau în jurul unei anume Elyette Mercier, ziaristă la *Matin* ca şi el, şi care-i făcea avansuri. Dar el, delicatul, se făcuse că nu le observă.

A doua zi dimineaţa, Jacques expedie romanul prin poştă unui editor ales de el din motive puerile, sentimentale şi rezonabile: era editorul lui Morand, Montherlant, Giono, Malraux, iar cărţile publicate la el aveau coperţi frumoase. S-a ferit să corecteze greşelile autentice semnalate de Jean, în număr de patru. Deveniseră sacre; le va menţine până la ultima ediţie antumă, şi, cu ajutorul Cerului, vor trece în posteritate. La douăsprezece fix Anne-Marie sună. Iubirea, printre alte miracole, a făcut-o punctuală. Era plină de smerenie, ca de obicei, şi sigură că Jacques vorbind de hârtia iscălită nu făcea altceva decât una din glumele lui absconse, în care excela. Dealtfel a primit-o cu aerul lui obişnuit, adică o doză specifică de ironie, afecţiune, gentileţe, indiferenţă, pe care ea le cunoştea foarte bine şi îi plăceau mai mult ca orice, fiindcă vedea în de o mărturie a prieteniei. Efectiv nu făcuse nici o aluzie la telefonul din ajun. Era stilul lui de a aluneca astfel, pe negândite, peste acţiuni în care lăsase impresia că se angajează, ignorându-le de parcă n-ar fi fost niciodată vorba de ele. Dar ce contează; se obişnuise; important era să fie cu el,

să-l atingă, să-l îmbrăţişeze, să glumească.

O patalama iscălită, la ce bun! Era ea omul să primească hârtiuţe iscălite? Jacques a condus-o cu Bugatti la „Bougival”, loc renumit pentru faimosul restaurant. La desert scoase din portofel un plic pe care i l-a întins Annei-Marie, a cărei inimă începu, deodată, să tresară.

— Citeşte, aschimodie.

Minunată dispoziţie şi smerenia! Nu te simţi demnă de nimic, nu speri nimic şi, deodată, cerul te copleşeşte cu binefaceri. Plicul tremura în mâinile ei; îl rupse tot deschizându-l, căci era lipit, şi citi aceste incredibile rânduri: „Subsemnatul de Boissy Jacques, tânăr de viitor, certific prin prezenta că dacă mă voi însura într-o zi (ceea ce totuşi nu e sigur, nu trebuie să cerem prea mult de la natura umană!) o voi face cu domnişoara Delanglade Anne-Marie, şi cu nimeni alta, pentru că ea bate bine la maşină şi, deşi tămâie în materie, este sensibilă la accentele clarinetului meu. Dealtfel, are şi ochi frumoşi.”

Ca şi Véronique Graslin, din *Preotul satului*, Anne-Marie simţi cum devine frumoasă. Nu se înşela: şi Jacques a fost frapat. Această rapidă metamorfoză o emoţiona pe Anne-Marie mai mult decât scrisoarea. Timp de câteva minute a avut senzaţia că pe faţa şi pe trupul ei se operau alunecări de teren, că forma carnală era în mod subtil transformată. Între urâţenie şi frumuseţe, dacă priveşti cu atenţie, e o distanţă infimă: un milimetru de nas în plus sau în minus, o curbură imperceptibilă în obraz, o expresie uşor diferită, a gurii şi trăsăturile devin deodată frumoase, graţioase, încântătoare. E ceea ce s-a produs cu Anne-Marie, fără ca voinţa ei să aibă vreun amestec. În colţul ochilor apăru o lacrimă. Era gata să-i ia mâna lui Jacques şi să i-o sărute, dar se opri spunându-şi că nu e omul care să guste un asemenea gest, mai ales la „Bougival”.

— Hai, o ştergem. Ai acum ţidula. Eşti gata să mă

aştepţi douăzeci de ani? Asta-i întrebarea.

— Numai douăzeci? îl întrebă Anne-Marie învăluindu-i cu privirea. Te subestimezi. Te voi aştepta până în vecii vecilor. Nu te grăbi.

S-au plimbat toată după-amiaza. S-au dus la Saint-Germain, la Versailles, au cutreierat în jurul Marelui Canal, au luat un ceai într-un local snob şi s-au întors; în Paris noaptea. Cerul fusese acoperit căzuseră câţiva stropi; vântul înţepa. Pe scurt, o reuşită completă. Jacques se simţea fericit dar nu spuse nimic. Această lungă plimbare cu Anne-Marie după dineul la familia Pousselet era Paradisul dobândit după Purgatoriu. Din când în când o privea cu tandreţe şi se gândea: „Am să mă-nsor cu ea până la sfârşitul anului, e clar ca bună ziua, şi tot hazul e că pe deasupra voi fi şi încântat. În cine să am încredere? Şi eu, care aveam o vocaţie atât de frumoasă de celibatar!”

Se mai gândea că nu-ţi alegi femeia vieţii tale, că o iei când se prezintă şi că viitorul, probabil, îţi va da dreptate.

Anne-Marie era legată de el prin tot soiul de fire misterioase. Cum s-a întâmplat? O vom şti peste treizeci sau patruzeci de ani, când hazardul va deveni destin.

Cititorul poate să fie liniştit: nu-l vom plictisi povestind cu de-amănuntul cum a fost publicat Jacques. Totul, dealtminteri, s-a petrecut în modul cel mai plat, mai puţin românesc: editorul a parcurs manuscrisul, a remarcat în viteză câteva pasaje care l-au „prins”. Indiferent, comitetul de redacţie l-a aprobat pe patron. Nimic spectaculos, cu excepţia unuia dintre membrii comitetului ce a manifestat entuziasmul unui căutător de aur care a descoperit o pepită trâmbiţând apoi numele lui de Boissy în toate cafenelele din oraş. Trebuie să scuzăm comitetele de redacţie pentru indiferenţă: ingurgitează atâtea prostii, încât devin anorexici. Oricum, opera lui Jacques se distingea de ceea ce se numeşte în editură, „manuscris curent” pentru ca şi cei mai neatenţi să nu-l

remarce. Ceea ce n-a împiedicat să se amâne publicarea cu câteva luni. Romanul a apărut doar în septembrie 1938. Puţina încredere ce se manifesta faţă de el îl întrista pe Jacques; dacă ar fi avut mai multă experienţă, s-ar fi felicitat. Răceala, ezitarea, încetineala sunt de bun augur: sunt premisele unei cariere fecunde şi fericite. Nimic mai înşelător ca favoriţii comitetelor de redacţie, cei pentru care se dau peste cap să le înlesnească apariţia, îi lansează cu reclame sforăitoare, îi recomandă cu fervoare reporterilor şi librarilor; tot acest entuziasm acţionează ca un blestem: mai scriu o carte sau două, şi gata; devin sterili şi toată lumea îi uită, ceea ce e trist. Cât îl priveşte pe Jacques, singurul detaliu ce iese din obişnuit e legat de contract. Ca mai toţi confraţii, l-ar fi semnat fără să-l citească, dar d. de Boissy l-a rupt şi i-a dictat altul. Editorul a discutat; d. de Boissy l-a îndrumat pe Jacques astfel încât, în cele din urmă, a obţinut un contract ca după zece volume bine vândute. Tranzacţia a fost facilitată de faptul că era bogat şi acest lucru se ştia. Nu încerci un sentiment de ruşine sau de regret dacă acorzi avantaje sau dai bani unuia care n-are nevoie. O faci cu plăcere.

Perioada care precede publicarea primei cărţi este foarte fericită pentru un scriitor. Trăieşte ultimele luni de obscuritate. Gloria străluceşte ca o fereastră luminoasă la capătul unui coridor întunecat. Înaintezi pe acest coridor alegoric pe pereţii căruia sunt reprezentate scene din existenţa de până atunci şi de la care îţi iei rămas bun. Miraj, de fapt, căci ai nevoie de cinci sau zece ani ca să ajungi la capătul coridorului, presupunând că ajungi. Miraj cu atât mai perseverent cu cât scriitorii tineri au dublul orgoliu al talentului şi al muncii şi, datorită tinereţii lor, cred în dreptate. Cel puţin sunt mai aproape de copilărie, de vremea când erau răsplătiţi cu note bune sau cuvinte de laudă, când se străduiau la şcoală. Cel mai bun cititor al lui Jacques în acest an de aşteptare a fost tot d. de

Boissy, şi el victimă, în felul lui, a iluziei lui Sainte-Beuve, adică mirându-se că vede o atât de firavă legătură între un fiu pe care îl cunoştea bine şi o carte ce părea scrisă de un necunoscut; s-a resemnat însă gândindu-se că poţi foarte des să fii surprins de propriii tăi copii. De obicei ai surprize neplăcute: cherubinul a pierdut la joc, a subtilizat nişte bani, a ajuns la şcoala de corecţie, a călcat un pieton cu maşina, s-a încurcat cu o târfă, dacă nu se sinucide din dragoste. Natura îi făcea însă d-lui de Boissy o surpriză plăcută. Recunoscu în ea un nou surâs al norocului în care credea şi, la drept vorbind, arareori i-a fost infidel în cursul existenţei lui. Talentul e la fel de misterios ca şi înclinarea pentru poker sau propensia către cleptomanie. Cu Jacques a avut mână bună, tot aşa cum a avut adesea, vânzând lire sterline înaintea devalorizării lor, sau debarasându-se la cursul cel mai mare de „Tramvaiele din Şanhai” sau de „pământurile roşii” care scădeau cu cincizeci de puncte în fiecare săptămână. I-a făcut un compliment ingenios şi modest:

— Ce curios: descopăr acum că ai ochi şi priveşti lumea aşa cum e. Un tată are tendinţa să creadă că fiii lui sunt orbi, iar el e nevoit să-i traverseze prin viaţă ţinându-i de mână, de parcă viaţa ar fi o stradă plină de maşini. Fiindcă te poţi vârî în pielea oricui, după cât se pare, încearcă să te pui şi în cea a unui tată care are revelaţia că micul lui orb vede mai bine ca el, ba vede chiar şi maşinile care vor trece peste zece ani!

Apoi a ratat raţionamentul prin consideraţii tactice plicticoase. După el, trebuia organizat un succes al neînţelegerii, altminteri ar risca zece ani de incomprehensiune.

— Reţine că nu e rău, deşi succesul e mai amuzant.

Reveni la vechea lui marotă să invite criticii la dineuri.

La Paris lumea trebuie hrănită. Orice s-ar spune, recunoştinţa pântecului există,

— La apariţie, romanul va fi înecat printre alte treizeci

de cărţi scrise de nişte maţe-fripte. Criticii vor vorbi în primul rând de tine, şi vor vorbi amabil, fiindcă îşi vor aminti cu plăcere de pulpă de viţel sau de ţigările oferite.

Hrana şi tutunul de Havana costă scump. În Franţa sunt sacre.

— Nu doresc să se vorbească de mine amabil. Prefer să se vorbească serios.

— Eşti un prost! Serios nu se vorbeşte decât de imbecili. Dacă nu se vorbeşte amabil, se va vorbi cu răutate, sau nu se va vorbi deloc. Hrăneşte-i.

— Nu. Revine prea scump. Îmi face mai mare plăcere să-mi mângâi contul la bancă. Ştii că am economisit aproape şaizeci de mii de franci? într-un an. Îţi dai seama? Pot să trăiesc cu ei încă cinci, dacă string cureaua.

— Nu, că nu-i întreg la minte! Dă-mi capitalul şi ţi-i dublez în două luni.

— Mai bine mor! exclamă Jacques râzând. Ai să fii mulţumit să-i găseşti la ciorap când te vei ruina cu prostiile tale de om de afaceri. Acum poţi să râzi de mine; nu mai am chef să reuşesc, să fac o carieră, să am o situaţie mondenă, într-un cuvânt tot ce ţi-am înşirat acum doi ani. Mai ales nu mai am chef să mă dau peste cap să le obţin. Dacă vin de la sine, cu atât mai bine. Dar e ca şi cum mi s-ar face o reducere. Uite, tot ce doresc e să încep un alt roman. Restul mi se pare timp pierdut. Dacă n-am să scriu nimic în următoarele şase luni, ceea ce e posibil, prefer să nu fac absolut nimic decât să pregătesc succesul cărţii de sub tipar. Aproape că nu-mi pasă ce se va întâmpla cu ea. Am scris-o. Mi-am îndeplinit misiunea. Vânzarea e treaba editorului.

— N-o s-o vândă, replică d. de Boissy. Editorii ca şi industriaşii, specialiştii, tehnicienii, comercianţii nu-şi cunosc meseria. Trebuie s-o faci în locul lor. Într-un fel, dacă vrei să meargă lucrurile, trebuie să faci singur totul.

— Nu mă interesează dacă lucrurile merg sau nu.

Literatura este o loterie, iar lozul ei cel mare e să fii citit după treizeci de ani de la moarte, cum spune marele Stendhal.

— Ia te uită! dar obositor mai eşti. Te schimbi de la un an la altul. Cu tine trebuie să-ţi schimbi mereu armele. L-ai scos acum şi pe marele Stendhal, Dumnezeu ştie de unde, ca să-ţi dea idei! Grea meserie şi cea de mecena!

Probabil că tu vezi lucrurile bine, tu cu Stendhal-ul şi cu loteria ta, nu eu, fiindcă eu spun lucruri rezonabile iar tu nişte idioţenii. O viaţă reuşită nu se face în mod rezonabil. Inconvenientul este că atunci când idioţeniile te vor duce la glorie, n-am să mai fiu printre voi, să te felicit. Am să încerc să-mi imaginez însă, înainte de a muri. Din fericire, afacerile merg bine.

Încântător şi original la d. de Boissy este că nu spune niciodată că afacerile ar merge prost.

Un proverb latinesc pretinde că operele au destinul lor. Destinul începe devreme, de cum au fost terminate, dacă nu chiar înainte, şi furnizează autorilor interesante meditaţii. Cu ajutorul cărţii care nu era încă la tipar, Jacques a experimentat pentru prima dată că ceea ce doreşti multă vreme obţii prea târziu. Dumnezeu ştie dacă dorea să intre în lumea bună, despre care avea o idee poetică şi naivă. Datorită membrului din comitetul de redacţie care-l susţinea, şi era cunoscut, a pătruns în lumea bună, căci îl găseau asemănător cu descrierile din Balzac şi Marcel Proust, ceea ce pe Jacques l-a lăsat rece. Cu doi ani mai înainte această migrare l-ar fi făcut nebun de fericire; acum era o simplă formalitate. Când lucrezi la o carte nu-ţi dai seama că îmbătrâneşti mai repede ca ceilalţi. În anul consacrat romanului, se maturizase cât în doi; fără să ştie, depăşise un număr de dorinţe, de ambiţii proprii vârstei sau caracterului. Indiferenţa cu care a acceptat invitaţiile a avut, evident, ca rezultat tot mai multe invitaţii. Aşa merg lucrurile la Paris; lumea e curioasă; vrea să vadă figuri noi de cum răsar, fiecare

vrea să fie primul care să le prezinte. Într-un cuvânt, Jacques s-a transportat dintr-un univers în altul fără nici o emoţie, ca un călător ce trece linia ideală care separă două naţiuni, fără să însemne însă că noul mediu nu-i place, în 1937 se mai dădeau petreceri. Bogaţii nu se mulţumeau ca cei de azi să fie bogaţi; voiau fast. Pe atunci, s-a făcut simţită o oarecare strălucire a ultimilor ani ai Vechiului Regim, adică asistam la o înţelegere secretă a seniorilor şi artiştilor. Jacques nu greşea când credea că invitaţii obişnuiţi ai prinţilor sunt scriitorii. Aceasta era şi opinia prinţilor, care aveau eu treizeci şi cinci de ani mai puţin ca azi, deci mai multe mijloace financiare şi deci posibilitatea de a avea la masă sau la castel oaspeţi amuzanţi. O trăsătură anume îl fascina pe Jacques: gustul pentru civilizaţia veche. Un Rohan, un Broglie, un Polignac, o Noailles, un Beaumont erau ei ceva mai şterşi, dar asemănători celor din secolul al XVII-lea; pe câtă vreme burghezii sunt moderni, vorbesc doar de prezent şi viitor, subiecte plicticoase la culme, dat fiind că prezentul înseamnă politică, iar viitorul, nimic. La artişti şi la mondeni nu se vorbea decât despre trecut, cu o stupefiantă erudiţie; trecutul era pretutindeni, în conversaţie, tablouri, obiecte, mobile, moravuri, formând o delicioasă şcoală a prezentului. Codul onoarei, ce se făcea simţit, nu ţinea nici el de timpul nostru: te bucuri de toate drepturile cu condiţia să nu fii vulgar şi să ai talent. În fapt, moravurile nu erau mai libere ca la burghezi, ci doar mai pe faţă. Cu politeţea e ca şi cu îngenunchierea, graţie căreia, după cum spune Pascal, sfârşeşti prin a crede: douăzeci de ani de politeţe desăvârşită te fac mai inteligent şi mai moral. Ajunge cu acest subiect. N-o să facem acum un studiu despre lumea bună pariziană, între cele două războaie. Cei care i-au aparţinut au scris destule şi au scris bine. Jacques, având o copilărie fără umilinţe, destul de îmbelşugată, n-avea să-şi ia nici o revanşă. A evitat astfel multe demersuri ridicole ce

jalonează ascensiunea tinerilor săraci. Ultima ironie a destinului; ar fi putut să se bucure acum de aventurile visate cândva şi să constate că femeile lansate sunt mai puţin inatacabile ca altele; dar n-a avut asemenea aventuri şi n-a constatat nimic căci singura lui dorinţă era să o introducă pe Anne-Marie pretutindeni, tratând-o cu un respect vizibil, ca să se ştie ce reprezintă pentru el. O asemenea atitudine îndepărtează şi pe cele mai insistente femei; recunosc virtutea, seriozitatea, iubirea şi rămân de gheaţă. Dealtminteri, Anne-Marie îl onoră. Volubilitatea ei era un adevărat paşaport. Persoanele de sexul ei îi acordau toate calităţile fiindcă-i lipsea singura care le-ar fi iritat. Ea se, simţea fericită de aceste favoruri, gândind că nimic nu-i mai preţios pentru o femeie ca prietenia celorlalte.

Editorii trimit criticilor, ziariştilor, comitetelor redacţionale, clienţilor etc. Buletine lunare sau trimestriale eu volumele în curs de apariţie, însoţite de o prezentare şi de „rugămintea de a insera” fotografii ale scriitorilor, informaţii privind succesele Editurii, şi anunţuri cu lucrările de sub tipar. Într-unul din aceste buletine primite la ziar şi răsfoit distrat între două scrisori, Jean Pousselet, dădu la rubrica Proiecte şi descoperiri de numele lui Jacques şi de titlul romanului său. Prezentarea era agrementată cu locuri comune publicitare, de genul „încercarea de faţă e o lovitură de maestru”, „frescă puternică”, „delicateţea tonului”, „eveniment în viaţa literară franceză”, „sumă romanescă”, „ton insolit” şi alte vorbe goale.

Redactorul notei (care nu era altul decât suporterul lui Jacques) exclamă: „în sfârşit un roman-roman!” formulă folosită pe atunci ca să îmbii cititorul, şi termina la întâmplare printr-o profeţie: „Iată un autor tânăr despre care vom mai auzi!” Aceste clişee se înfipseră ca tot atâtea pumnale în inima lui Jean.

După dineul cu pricina nu şi-a mai văzut colegul – să tot

fi trecut vreo patru luni. Nadine, care o dată sau de două ori pe săptămâna punea funestul dineu pe tapet, sfârşi prin a-l convinge că Jacques n-a înghiţit să i se sfârtece opera. Nu era normal ca un om atât de bine crescut să dispară ca el. Era ceva la mijloc; Jean îl rănise. Ştia că putea să se laude c-a făcut ispravă! S-a certat cu „un prieten minunat”, un tip de prima mână, un frate, mai mult ca un frate, şi totul pentru ce? Să spunem lucrurilor pe nume: din pură meschinărie. Şi plângea! În faţa acestor atacuri, Jean oftă, nega, exalta nobila lui concepţie despre prietenia care-i interzicea minciunile din complezenţă, minimaliza afacerea. Nu, Jacques nu fusese rănit, îl cunoştea, totuşi, mai bine decât ea. De Boissy şi cu el aveau din copilărie obiceiul să-şi spună totul, fără menajamente. Dacă nu poţi fi sincer cu un prieten, cu cine atunci? Nadine, cu dialectica ei violentă de femeie, avea arta de a-l pune pe Jean în situaţii dificile, de a-l menţine într-o stare de culpă universală. Ea exploată până la epuizare presupusă supărare a lui Jacques. De fiecare dată când i se întâmpla să-i placă şi ei un prieten de-al lui Jean, gata, face el ce face să-l dea deoparte. Şi viaţa ei care nu e prea veselă: menaj, cumpărături, bucătărie, un soţ care-şi petrece jumătate din zi şi din noapte la ziar, şi ca unică distracţie soacra, marţea la prânz! Jacques de Boissy era raza de soare care-i lumina existenţa. Exploata cu acelaşi brio şi tema ingratitudinii: dacă Jean avea o meserie convenabilă, se datora familiei de Boissy, şi iată care-i mulţumirea! Jean, fidel fanatic al dogmei incomunicabilităţii oamenilor nu răspundea nimic în faţa acuzaţiilor. Dacă şi-ar fi recunoscut vina, dacă de bunăvoie şi-ar fi mărturisit adevărata intenţie, ar fi calmat-o pe Nadine într-o secundă. În fond, o asemenea recunoaştere e mobilul scenelor familiale, din care ne dăm seama că Nadine îl iubea cu adevărat şi, fără să fie pe deplin conştientă, dorea răscumpărarea lui. El însă mai bine s-ar fi lăsat tăiat bucăţele decât să recunoască o

iotă. Atunci păstra o tăcere de martir sau se risipea în declaraţii optimiste şi alinătoare cum face un guvern slab care vrea să convingă poporul că totul merge bine când totul merge prost.

Stările colerice periodice ale Nadinei au avut un dublu efect asupra lui. Au trezit mai întâi spiritul de contradicţie, adică au înăbuşit în găoace puţinele regrete pe care le-ar fi putut avea pentru gelozia lui faţă de Jacques şi l-au împăcat definitiv cu conştiinţa. În al doilea rând l-au convins că Jacques era efectiv furios pe el şi că-şi manifesta nemulţumirea nedând nici un semn de viaţă. Toate astea îl plictiseau. De ce să fie supărat pe el? Ce a făcut la urma urmelor? A fost dur, e adevărat, dar cu o intenţie lăudabilă. De ce or fi oamenii atât de susceptibili? Jacques îl dezamăgea: îl crezuse mai *fair play.* Acum îl dispreţuia.

Ce mai, nu-i decât poetastru ca atâţia alţii, umflat de vanitate literară, incapabil să primească adevărul în faţă fără să se îngălbenească. Ce om mic! Adevăratul ingrat nu e Jean, el scriitoraşul ăsta ofensat care a uitat că cea mai nobilă prietenie e cea cu chipul sever. Treptat, a ajuns la certitudinea că dacă îl va convinge pe Jacques să renunţe la carte, îl fereşte de ridicol, deci îi face un serviciu. O să-şi dea el seama într-o zi, după ce o să-i treacă supărarea. Jean nu se grăbea; el era puternic şi plin de îngăduinţe faţă de slăbiciunile omeneşti, era deasupra acestor mizerabile accese de furie. Dovada superiorităţii: se gândise adesea să facă primii paşi, impuls cu atât mai meritoriu eu cât după regulile de bună purtare e de datoria invitatului o asemenea politeţe. Dar în acele momente, parcă anume, nu avea la îndemână un telefon.

Buletinul editorului însufleţi vechea patimă ce se diluase în reflexii, până la urmă agreabile. Îşi dădea acum seama că Jacques îşi bătuse joc de el, că nu ţinuse seama de părerea lui, exprimată, totuşi, foarte energic. Într-un

cuvânt, Jean era cel acoperit de ridicol. Suferea acum groaznic. La interval de patru luni se redescoperi în aceeaşi stare de spirit în care îl cufundase lectura romanului.

— Ce ipocrit! spuse el în şoaptă, pe un ton atât de amar încât domnişoara Elyette Mercier, oare lucra vis-à-vis de el, ridică ochii întrebând:

— Cine-i face mizerii puişorului meu? Ia descarcă-ţi inima, iubitule, povesteşte-mi cine te-a supărat?

De povestit nu putea, n-ar fi riscat o relatare subtilă ca cea a raporturilor lui cu d. Jacques de Boissy, dar intervenţia colegei, sporindu-i durerea, îi trezi ceva asemănător ideilor maniace ale soţilor încornoraţi care vor neapărat să afle şi cele mai neînsemnate detalii despre nefericirea lor. Domnişoara Mercier lucra la rubrica literară; prezenta avant-premierele, eu alte cuvinte cărţile ce urmau să apară luna următoare, culegea ecouri despre scriitori, pronostica premiile Goncourt şi Femina, lua interviuri laureaţilor etc. De aceea era persona grata în editurile pariziene, unde-i cunoştea pe toţi, şi unde nu i se refuza nici o ştire. Avea douăzeci şi şapte sau opt de ani, era nostimă, durdulie, destul de elegantă, dezgheţată şi uneori spirituală. Jean îi aruncă peste masă fatalul” buletin. O rugă să meargă la editor să afle data exactă la care de Boissy predase manuscrisul.

— Ce te interesează? îl întrebă Elyette, în timp ce parcurgea notiţa consacrată operei lui Jacques. Recunoaşte, pare să nu fie rea.

— E o porcărie. Am citit-o. Iată ce a ajuns să se publice! Trebuie şi bieţii editori să-şi ţie zilele! Halal literatură!

— De fapt, ce vrei, îl întrebă domnişoara Mercier, să-ţi critic amicul? S-a făcut, iubitule. L-am aranjat!

După două zile a venit cu informaţiile. Jean avu astfel confirmarea (căci se aşteptase) că observaţiile lui inteligente şi la obiect au trecut pe lângă Jacques fără să-l

atingă, ba chiar, culmea ruşinii, l-au determinat să se grăbească. Devotamentul cu care i-a puricat manuscrisul n-a servit la nimic. Ce afront! Deşi nu putea admite una ca asta, se înroşi tot când domnişoara Mercier i-a dat raportul, ceea ce nu-i scăpă unei persoane atât de isteţe:

— Dragul meu, nu ştiu ce ţi-a făcut tipul, dar e o prăpastie între voi. Las' pe mine. Te răzbun eu. Să-mi spui de nu ţi-o plăcea cum ţi-l aranjez!

— În nici un caz. Să nu te atingi de el. Din contră. Să-i faci o cronică scăldată în superlative. Eu te rog.

Acest răspuns sublim îl umplu de fericire. Triumfase. Hotărât lucru, avea un suflet nobil. Era superior lui de Boissy care, de ciudă, a dat fuga la editor, superior Nadinei care-i atribuia mobiluri josnice. Răspundea răului cu binele. Era calomniat din toate părţile, dar el, pe tăcute, din umbră, urma totuşi calea îngustă a onoarei. Elyette îl privi cu ochi mari:

— Chiar nu mai înţeleg nimic.

Beat de propria-i nobleţe, Jean îşi oferi luxul unei explicaţii cinice: strict interzis să te atingi de Boissy; articolul va fi masacrat; e un prieten al patronului. Dealtfel era singura explicaţie pe înţelesul Elyettei. Jean îşi spunea în sine că dacă ea ar fi bănuit ceva, i s-ar fi părut de un absurd covârşitor. Toată ziua a fost vesel, aluziv, inspirat în jocuri de cuvinte şi calambururi, a scris pentru a doua zi un articol pentru care a fost felicitat timp de patruzeci şi opt de ore, a perorat cu vervă despre o grevă la uzinele Peugeot şi l-a sărutat pe amândoi obrajii pe şeful de la informaţii, un mucalit şi jumătate deşi purta barbă, pince-nez, guler fals şi pantaloni cu dungi. Elyette îl privi de mai multe ori cu admiraţie. Seara, în drum spre casă, se opri la Pou, unde se ruină devorând gustări rafinate. Cum nu mai avea de lucru la ziar, se hotărî să nu se mai întoarcă la redacţie. Îi propuse în schimb Nadinei să meargă la cinema. În seara aceea a iubit-o mult şi a vrut să-i facă plăcere. S-au dus la un cinematograf şic de

pe Champs-Elysees, unde au văzut o comedie cinematografică americană intitulată *D. Smith pleacă la Washington* pe care au găsit-o „foarte îndrăzneaţă şi inteligentă”. S-au întors acasă pe jos spunând tot felul de nimicuri plăcute.

Jean se simţea atât de bine încât se trezi de câteva ori sărind pe trotuar de bucurie. Tristeţea nu-l cuprinse decât a doua zi.

D. de Boissy a murit în 25 mai 1938. Se afla în castelul său de pe Loiret. După prânz se urcase să-şi facă siesta.

Pe la patru după-amiază, valetul l-a găsit întins pe canapea, vânat, cu ochii şi gura deschise, aproape rece. Această moarte discretă, neprecedată de o boală mai mult sau mai puţin sâcâitoare era în maniera lui. De când Jacques începuse să guste durerile şi roadele plictiselii, venea din când în când să petreacă week-end-ul sau câteva zile la castel, loc de care ar fi fugit ca de ciumă între optsprezece şi douăzeci şi cinci de ani. Anne-Marie juca şi ea un rol în această nouă preferinţă: o invita când doamna de Boissy, când Jacques, iar vizitele îi erau preţioase din diverse motive lesne de închipuit. În plus, ca mai toate femeile, avea nevoie de natură, iubea viaţa la ţară şi mai ales locurile acelea bogate, frumoase, vechi, unde se bucură şi de confortul de la Paris. Minunatul cuvânt „logodnă” n-a fost rostit niciodată, dar se înscriau în filigran momentele fericite trăite de ea la castel unde era tratată ca un om al casei. De 25 mai 1938 ea nu se afla la castel, dar Jacques era acolo, să spunem, din fericire, căci nu şi-ar fi iertat să nu fie prezent în ultimele clipe ale tatălui. După valet, el a intrat primul să-l vadă. Un straniu parfum de violete dăinuia în cameră, ca şi cum moartea lăsase o dâră în drumul ei. Durerea începu cu o stupoare, ca o rană pe care abia o simţi. Îi stăruia în urechi vocea acestui om ţeapăn ce nu mai vorbea. Doamna de Boissy n-a plâns, n-a avut nici o criză de nervi ci a stat tot timpul alături ţinând în braţe haină din tweed

cu care d. de Boissy se îmbrăca de obicei la ţară. Jacques descoperi o iubire nebănuită care în suferinţa lui îl consolă.

E o tradiţie ca oamenii de afaceri să moară ruinaţi.

Dacă ar fi murit cu cincisprezece zile mai devreme sau mai târziu, ar fi lăsat milioane soţiei şi copiilor. Aşa însă, au fost obligaţi să vândă totul, inclusiv castelul care era ipotecat. Ipoteca data din 1932; într-o zi când avea nevoie urgentă de bani îl cedase fără să-l mai răscumpere; pentru bărbatul acesta, prin mâinile căruia treceau milioane, treizeci de mii de franci nu contau. Studiind şi clasând hârtiile puteai să urmăreşti o existenţă de jonglerii, de joc de zaruri, de *bluff*, de lupte câştigate fără gloanţe, doar prin strategie. Avea ceva napoleonian care-l împingea în fiecare săptămână spre victorii şi înălţa imperii care durau patru luni. Cititorul e rugat să scuze o metaforă prelungită: d. de Boissy câştiga partidele ţinând în mina fie o cvintă roaială fie o pereche de şeptari. A murit într-o zi când n-avea decât o pereche de şeptari cu care ar fi făcut minuni, dar altuia nu-i era de nici un folos. Deşi

Jacques şi-a dat seama că nu va moşteni nimic şi că doamna de Boissy risca să aibă încurcături, se simţea înduioşat. În felul lui, d. Boissy era un artist. Operaţiile lui financiare aveau un stil propriu, îmbinare de îndrăzneală, abilitate, intuiţie, logică, violenţă. Le execută ca un pictor, care atacă tabloul într-un mod neaşteptat iar dificultăţile întâlnite, cu o virtuozitate superioară. De aici şi complicitatea lui cu fiul care manifesta facultăţi analoge în domeniul literaturii.

Moartea e mai puţin tristă la cei bogaţi fiindcă prilejuieşte diverse activităţi: să te ocupi de succesiune, deci de notar, să cazi de acord în privinţa partajului, să organizezi funeralii în raport cu situaţia defunctului etc.

Doamna de Boissy a avut în vedere până şi cele mai neînsemnate detalii din datorie şi instinct de conservare.

Tanti Gene a venit imediat la Paris, n-a lăsat-o o clipă singură, inventând fel de fel de fleacuri ca să-i umple ziua. Ea reducea nenorocirea la amănunte; secătuia astfel tragedia prin placiditate şi realism.

Nimeni şi nimic nu suscită atâtea devotamente ca rechinii bătrâni. A ieşit la iveală că d. de Boissy, care avea nenumăraţi adversari, avea şi admiratori sau recunoscători, care au sărit imediat în ajutorul familiei. Domnişoara Pigeon, secretară, a dovedit un ataşament demn de un servitor de altădată. Cunoştea toate dosarele d-lui de Boissy, secretele, tainiţele, creanţele. Prin ea, au dat de câteva resurse foarte utile, care altminteri ar fi rămas ascunse. Copiii Boissy, deşi n-aveau nevoie de nimic şi de aceea puteau să fie revendicativi, s-au arătat eleganţi: i-au lăsat mamei toţi banii. Unica sumă ceva mai consistentă rămasă de pe urma d-lui de Boissy erau economiile din ultimii trei ani făcute de Jacques. Până la urmă, subvenţionarea unui artist a fost cea mai serioasă şi mai sigură investiţie a acestui geniu al finanţelor! Jacques oferi totul d-nei de Boissy şi mătuşii care două zile s-au luptat să-l oprească, arătându-i contul la bancă şi actul de proprietate al familiei Ponchettes, cu alte cuvinte dovedindu-i că au unde să se retragă. D-na de Boissy a expediat costumele d-lui de Boissy societăţii „Saint-Vincent-de Paul”, a dat trei sferturi din rochiile ei de la Lucien Lelong cameristei, care s-a arătat încântată deşi rochiile erau urâte, a reziliat contractul de închiriere a apartamentului de pe Henri-Martin, a împărţit copiilor cele mai frumoase mobile, pe celelalte le-a vândut şi a plecat cu tanti Gene la Nişa. Această retragere precipitată şi irevocabilă aducea cu cea a unei regine văduve ce părăseşte capitala pentru a nu stânjeni cu nimic noul guvern. Într-adevăr, nu vroia să-i stânjeneasca pe copii căci rămânând, s-ar fi simţit obligaţi să o viziteze, să o invite la masă, să o ajute într-un fel. Or, ideea de a deveni obiectul unor asemenea griji o înnebunea. Iar tanti Gene

parcă n-a aşteptat decât acest moment. Din când în când îşi mai trăda bucuria că în sfârşit o poate păstra numai pentru ea. Avea aerul agitat, preocupat, al unei persoane care duce o comoară.

Moartea fulgerătoare a unui om ce trage sforile multor interese provoacă, evident, o serie de drame care însumate pot degenera în catastrofe. Când Napoleon cade, împreună cu el cad foarte mulţi. La o scară mai mică, s-a întâmplat un lucru analog şi cu d. de Boissy. Vestea morţii lui a întristat şi neliniştit lumea financiară unde, totuşi, era temut; pesemne însă că oamenii insuportabili, după treizeci sau patruzeci de ani devin indispensabili.

Un lucru similar se poate observa şi în politică. Confuzia s-ar fi resorbit de la sine dacă, după dispariţia împăratului, s-ar fi descoperit un imperiu solid, înfloritor, în ordine. Dar s-a constatat cu consternare că imperiul nu era decât un decor sau mai degrabă o maşinărie de neînţeles care s-a blocat de cum n-a mai fost de faţă inginerul să o pună în funcţiune. Autoritatea d-lui de Boissy era atât de mare încât dacă manifestă o simplă curiozitate sau bunăvoinţă faţă de o societate abia creată, ea reuşea, vindea toate acţiunile, iar cota îi creştea vertiginos. Imediat după moartea lui, mai multe asemenea societăţi, deşi serioase şi cinstite s-au dezumflat ca un balon, majoritatea acţionarilor importanţi debarasându-se din prudenţă de un mare număr de titluri. O acţiune cotată la Bursă cu o sută de franci scăzu în două săptămâni la cincizeci.

Aceste operaţii au ruinat numeroşi deţinători sau speculanţi cărora anunţul decesului d. de Boissy în rubrica mondenă din *Figaro* nu le sugeraseră absolut nimic şi dormeau liniştiţi. Ziarele financiare începură să vorbească de „crahul lui de Boissy”, formulă care a agravat lucrurile, dând o tentă cu totul nejustificată de necinste, de tripotaj, de manevre dubioase, care a

precipitat procesul. Bursa a luat înfăţişarea unui furnicar debusolat la care recurge în împrejurări grave. Crahul lui de Boissy apăru în rubrica economică din *Temps* apoi în informaţiile celorlalte cotidiene. El deveni o anecdotă pariziană tratată de unii la modul ironic, de alţii pe un ton compătimitor. Trebuie să spunem că expresia „crahul lui de Boissy” sună bine; în puţină vreme era pe toate buzele; lumea o rostea cu plăcere. La înmormântarea d-lui de Boissy, în vechea şi cenuşia biserică Saint-Honoré-d’Eylau, din piaţa Victor Hugo, au fost de faţă aproape o mie de persoane şi un morman de coroane împodobite cu fraze recunoscătoare şi sfâşietoare.

Dacă ceremonia ar fi avut loc cincisprezece zile mai târziu, nu s-ar fi văzut atâtea flori şi nici a douăzecea parte din această asistenţă.

Jean Pousselet nu-şi închipuia că i se va cere să scrie un articol despre crahul lui de Boissy. În acelaşi timp se felicita, căci era o problemă delicată, dar şi regretă fiindcă subiectul îi convenea de minune. I se încredinţa tot mai des articolul zilei pentru care, ce-i drept, avea un condei formidabil: uşor, picant, abil, natural ca un desen de Gavarni. Publicul gusta însemnările lui unde găseai o doză de răutate, de subînţeles, de conformism, necesare pentru a te bucura la Paris de reputaţia unui om de spirit.

Primea, dealtfel, o corespondenţă destul de bogată, fapt semnificativ şi de care Jean era tare mândru. Singurul inconvenient: trebuia să aibă de fiecare dată o idee nouă. În unele zile actualitatea este complet inutilizabilă; în alte zile mintea e pustie; să scoţi douăzeci de rânduri e ca şi când ai avea de escaladat Everestul. Într-o seară când se storcea fără să găsească nimic de exploatat din notele agenţiilor, din faptele diverse, sau politice, din situaţia internaţională, redactorul şef îl chemă la el în birou. Jean se duse degrabă, bucuros că e smuls din supliciu. Redactorul-şef îi ţinu o predică foarte gravă din care reieşea că ziarul *Le Matin* nu consacrase

nici un cuvânt crahului lui de Boissy, din cauza relaţiilor amicale ale patronului cu defunctul; această eleganţă îl onoră pe patron dar afacerea de Boissy continua să figureze printre news, iar ziarul nu-şi putea permite luxul să o rateze. Era vorba de conştiinţă profesională. Un ziar e un serviciu public; trebuie să impui tăcere sentimentelor, să-ţi îndeplineşti meseria cu eroism. Într-un cuvânt, patronul, cedase vocii raţiunii. Redactorul-şef se gândise că d. Pousselet era cel mai indicat să scrie articolul *nuanţat* aşteptat de la un mare cotidian obiectiv. Nuanţat dar ferm, căci la urma urmelor, să recunoaştem, afacerile băneşti nu prea miros a bine.

Jean se simţea întotdeauna cuprins de dragoste şi exaltare când cei puternici se interesau de el, îi încredinţau o misiune, îi acordau încredere, îi permiteau să se afirme, însemna că el există, că ocupă un loc în societate. În acele clipe se simţea cuprins de un zel fanatic. Ar fi descins şi în Infern pentru *Le Matin*. S-a gândit o secundă că ar fi ultima persoană care ar avea dreptul să scrie ceva despre d. de Boissy, dar n-a stat în cumpănă: precumpănea raţiunea de Stat. Nu trebuia să dezamăgească un excelent redactor-şef care-i vorbea cu o încântătoare nonşalanţă, aproape de la egal la egal, care l-a invitat să ia loc, i s-a adresat „dragul meu”, l-a tratat ea pe un personaj important. Era îmbătat. Avea impresia că urcase deodată treptele scării sociale.

— Gândeşte-te douăzeci şi patru de ore, îi spuse redactorul-şef. Un asemenea articol e dificil, delicat. Trebuie să fie ireproşabil. Numai dumneata poţi să-l scrii. Va apărea poimâine. Poţi să renunţi la articolul de azi.

N-a fost nici dificil nici delicat. De cum s-a întors în redacţie „luă o hârtie şi condeiul îi alergă iute, cu o abundenţă care-l făcea să se simtă în al nouălea cer. Gata! o foaie! a treia! Rareori avusese mintea atât de clară, găsise formule atât de spontane. A demontat mecanismul crahului ca pe un ceasornic; literalmente

vedeai imoralitatea manipulării banilor, familii cinstite rămânând fără acoperiş, săraci călcaţi în picioare, iar cei avuţi ieşind basma curată ca întotdeauna. Nu uitase o anume privire a d. de Boissy în timpul întrevederii lor pe strada Taitbout.

Era o uitătură ce venea de departe şi, de sus, plivirea unui biolog la o bacterie, a unui faraon la un felah; ca să spunem totul, era privirea unei brute insensibile la farmecul d-lui Pousselet. Se, simţise cântărit de acest pitecantropus. Pe moment, emoţionat de a se vedea în prezenţa unui domn atât de considerabil, fu cuprins doar de o antipatie trecătoare şi neputincioasă, care a dispărut repede în faţa chilipirului de a fi angajat la *Matin*; şi totuşi, privirea, aceea s-a cuibărit undeva în memorie, ca un cancer nedureros. Dar iată că deodată cancerul se redeşteaptă şi în aceeaşi clipă el, Jean, se vindecă. Vai de cei care comit greşeala de a-l subestima pe remarcabilul Jean Pousselet! De Boissy făcuse această greşeală; destinul l-a pedepsit. Dar nu era de ajuns. Jean avea să-şi ia revanşa; în şase fraze a făcut o schiţă distrugătoare a financiarului nostru, ieşit dintr-o dramă de Becque sau Mirbeau, a acestui burghez atât de respectabil în aparenţă dar vai, nu şi în realitate! După care, spălat, potolit, urcă pe înălţimile filosofiei şi ale moralei, încheind pe un ton grav.

O neobişnuită prudenţă îl reţinu să urce imediat la direcţie ca să i se admire opusul. Recitindu-l pentru a treia oară, s-a temut că nu cumva nevastă-sa să-l găsească prea dur. Era mai bine ca înainte de a-l publica să i-l dea să-l citească. Această sinceritate i se păru o frumoasă trăsătură de caracter. Împături foile, le puse în buzunar şi porni spre casă.

Nadine era în cămaşă de noapte. Îl întâmpină cu un zâmbet îmbietor şi cu o bună dispoziţie dintre cele mai ademenitoare; dar Jean avea prea multe griji că să guste minunatele clipe. Deşi ea se îmbufna progresiv şi vizibil,

el nu se putu abţine să nu-i povestească destul de prolix aventura din seara aceea. Se insistase atâta, pur şi simplu i se forţase mâna ca să scrie articolul despre crahul lui de Boissy. După o lungă rezistenţă s-a lăsat înduplecat. A acceptat doar la gândul că dacă el refuză s-ar adresa altuia care cine ştie cum îl va denigra. El atenua defectele. Ţinând seama de situaţie, textul lui era cum nu se poate mai moderat: ştiu că-l îndatorează pe Jacques etc.

— Uită-te, îi zise cu căldură, întinzându-i paginile. Judecă şi tu.

Se aşternură momente de tăcere. Jean a avut plăcuta surpriza să constate că Nadine, ridicând: capul, nu părea defel supărată. Se aşteptase la o ceartă, la obiecţii, la o scenă, mai ştii de ce sunt în stare femeile? Dar nu; trăsăturile Nadinei nu ofereau nici o modificare arhitecturală provocată de reprobare sau contrarietate; sprâncenele nu se mişcară, gura nu se ţuguie, ochii nu străluciră a furie.

Uf! Numai privirea părea străină. Privirea misterioasă a unui om care a luat o hotărâre. Ea s-a mulţumit doar să-i ceară să şteargă ici, colo, câteva fraze. Întâmplarea făcea să fie şi cele mai reuşite, mai usturătoare; dar, văzând că scapă ieftin, Jean s-a grăbit să se supună. Ea l-a mai sfătuit să-i trimită lui Jacques o carte poştală ca să-l avertizeze, să se explice, să-şi decline responsabilitatea, să atenueze lovitura pe care prietenul său avea săi o primească. Lui Jean nu-i trecuse prin minte una ca asta; i-a declarat că e o excelentă idee, de care va ţine negreşit seamă a doua zi de dimineaţă. Se culcară. Jean gustă imediat din somnul meritat. Pe la ora patru, întorcându-se pe partea cealaltă, pe jumătate adormit, i se păru că aude un hohot, apoi pe nevastă-sa ştergându-şi nasul.

— Ce ai? o întrebă cu un glas somnoros. Ai răcit?

— N-am nimic, mulţumesc, răspunse Nadine. Culcă-te. Ai biruit.

Scrisoarea lui Jean, aproape la fel de lungă precum articolul, dar pe un ton mai puţin aprins, ar fi neliniştit şi pe cea mai încrezătoare persoană. Se desprindea o demnitate şi o nobleţe încât nu puteai să nu bănuieşti că articolul cu pricina era o josnicie fără seamăn. Exerciţiul epistolar a avut asupra lui Jacques un efect ciudat: l-a cufundat într-o duioasă visare amintindu-i că d. de Boissy prevăzuse că Jean va muşca într-o zi mâna care l-a hrănit; într-un fel primea un omagiu! Nu vom susţine că i-a fost recunoscător d-lui Pousselet fiindcă, postum, i-a dat câştig de cauză tatălui, totuşi această idee l-a salvat de penibilă tristeţe provocată de o mârşăvie la care nu te aştepţi. Mototoli scrisoarea, o aruncă la coş. Apoi o ridică, o netezi şi o puse printre celelalte scrisori de condoleanţe. Era, totuşi, un document de păstrat, un fel de curiozitate estetică, utilizabilă eventual – scriitorul nu lasă nimic să se piardă – ca să ilustreze o peripeţie dintr-un roman.

Articolul nu dezminţea promisiunile scrisorii, ceea ce s-a putut constata a doua zi. Se întindea pe două coloane din prima pagină, încadrat într-un chenar artistic. Citindu-l, Jacques a fost mai mult mirat decât dezgustat. Cum nu comisese nici un act murdar, cum avea sentimente simple în ciuda spiritului său complicat, nu reuşea să discearnă pe ce cale morală, în urma cărei înlănţuiri logice, un om a cărui elementară onoare îi cerea să fie loial, alegea trădarea (cu plăcere chiar: se vedea din verva articolului). Aşa cum am mai spus, epiderma lui se îngroşase. Dacă ar fi fost vorba doar de el în articol nu i-ar fi păsat, dar era vorba de d. de Boissy, de reputaţia şi memoria lui, subiecte sacre. „Iată-mă în postura Cidului. Imposibil să nu-l cotonogesc pe d. Pousselet.” Îşi închipui scena într-un mod realist: mai întâi o pereche zdravănă de scatoalce, apoi câteva lovituri judicioase şi, ea încheiere, una zdravănă în fund, totul, fireşte, în public, adică la *Matin*, în prezenţa redactorilor, a curierilor, a

dactilografelor şi, cu ajutorul Cerului, a lui Bunau-Varilla însuşi.

Operaţia nu prezenta nici o dificultate; s-ar desfăşura fără impedimente, maiestuos. Jean nu s-ar apăra căci, deşi o oarecare îndrăzneală intelectuală nu-i era străină, mu strălucea însă prin curajul fizic. Jacques îl şi vedea, în închipuire, ridicând cotul ca să se apere; îl auzea exclamând: „Ce te-a apucat? E nebun! Mă atacă, opriţi-l!"

Sunt cuvintele pe care la treisprezece-paisprezece ani Jean le strigase în curtea liceului Janson, pe când un tip dintr-a IV-a B, din cine ştie ce motiv obscur, i-a ars o mamă de bătaie. Jacques, atunci, i-a venit în ajutor, păruindu-se în locul lui. Amintirea în loc să-l înflăcăreze îl potoli. Nu afli nici o consolare când loveşti un laş; e mai degrabă o încercare suplimentară. Sunt zile când efectiv ai impresia că eşti închis într-o haznă din care nu poţi scăpa decât făcându-te vidanjor. Cât de comod ar fi fost să lase în grija judecăţii de apoi şi a scribului misterios care în viaţa de dincolo, în marea carte a dreptăţii va înscrie cu litere de foc, în coloana „Trebuie" articolul de neiertat privind crahul lui de Boissy! Justiţia imanentă e alibiul celor leneşi. „Iată o afacere hotărâtă. Mâine la amiază sunt la *Matin*.

Până la douăsprezece şi zece am isprăvit." Îşi aminti că Stendhal printre maximele indispensabile unui tânăr, recomanda să nu lase să-i scape prima ocazie de a se duela, şi zâmbi. Pe la nouă, se auzi telefonul: îl căuta căpitanul Lacassagne.

— Tocmai voiam să te sun şi eu. Închipuie-ţi că am de dat cuiva o palmă. Vrei să mă însoţeşti? Ai să-mi spui dacă m-am purtat cum trebuie, dacă n-am pus, adică, prea mult zel.

Căpitanul îi declară că se aşteptase la o asemenea invitaţie şi că va fi încântat să vină. Jacques îi propuse să se întâlnească la douăsprezece fără cinci pe bulevardul Poissonnière. Căpitanul îl întrebă dacă să vină în

uniformă. Problema era spinoasă. În cele din urmă optă pentru costumul civil.

Pe la zece îşi făcu apariţia Anne-Marie. A venit pentru prima oară neanunţată, ceea ce dovedea gravitatea situaţiei. Era dar, după aerul ei grijuliu, tandru, nefericit, că citise ziarul. N-a făcut totuşi nici o aluzie, căci Jacques părea inabordabil şi ea ştia ce-nseamnă asta. Îi dăduse cu câteva luni în urmă o lecţie ciudată şi subtilă care i se întipărise în minte: stăteau de vorbă când, deodată, începu să-i curgă sânge din nas. A stat o vreme cu capul întins, şi-a tamponat nasul cu batistă care se umplu toată de sânge. Jacques nu se opri din conversaţie. Insensibilitatea sau indiferenţa lui au surprins-o. După două zile le-a considerat admirabile: Jacques o învăţase astfel că sunt anumite slăbiciuni, anumite momente jenante pe care trebuie să refuzi să le vezi, chiar dacă îţi sar în ochi, E o politeţe pe care o datorezi celor dragi. Un individ oarecare s-ar fi dat peste cap, ar fi adus pansamente, un lighean cu apă, ar fi făcut din ţânţar armăsar; Jacques anulase incidentul. Aşa anula fără îndoială tot ceea ce riscă să impieteze imaginea celor apropiaţi inimii lui. Articolul lui Pousselet constituia un eveniment mai important ca o hemoragie nazală, dar, după chipul lui Jacques îşi dădu seama că trebuie să-l trateze în acelaşi mod. Anne-Marie scoase din poşetă hârtia de la Bougival şi o vântură:

— Îţi spune ceva? îl întrebă pe cel mai natural ton. Vrei să te însori? Dacă nu ţi-e prea silă, fireşte. Mă gândeam în dimineaţa asta că am un chef nebun să mă numesc doamna de Boissy, sau tânără de Boissy.

— În dimineaţa asta?

— De ce nu? replică ea hotărâtă.

— Vii la ţanc, draga mea, zise Jacques, crispându-se. Am primit chiar acum o scrisoare de la domnişoara Pigeon, secretara tatii, care mă înştiinţează că n-am o lescaie, şi totul argumentat pe şase pagini pline de cifre.

— Nu văd legătura.

— Chiar ţii neapărat să mănânci răbdări prăjite?

— Absolut! Se spune că sunt mai gustoase decât icrele negre. Cel puţin aşa pretind cunoscătorii.

— De acord, toantă mică! Tu ai vrut-o. Să nu vii să mi te plângi peste patruzeci de ani.

— Vrei să-ţi dau în scris?

Şi zicând acestea izbucni în plâns, se aruncă în braţele lui, îl sărută cu patimă. Printre lacrimi avea accese de râs, gândindu-se că şi-a petrecut şase sau şapte ani din viaţă sperând un mare mariaj, că şi-a bătut capul să facă o partidă bună, că întreaga familie Delanglade născocise proiecte sublime, şi că, până la urmă, s-a căsătorit din dragoste cu cineva sărac lipit pământului al cărui nume era defăimat în presă iar ea nu mai putea de fericire. Ce invenţie minunată şi destinul ăsta! Nimic nu e neprevăzut; ştii dinainte tot ce-ţi va aduce viaţa, deşi nu încetezi să cauţi altceva; dar viaţa îţi dă cu forţa ceea ce-ţi revine, şi ajungi să înţelegi că e mai bine aşa. Anne-Marie, de pildă, cu toate himerele ei, fusese convinsă că nu va ajunge bogată, nu va avea niciodată şase mantouri de blană, bijuterii de milioane în sipet, o droaie de servitori, dar nu prevăzuse totuşi că lipsa acestor bunuri îi va aduce o asemenea mulţumire, o împăcare profundă, optimistă cu ea însăşi. La unsprezece, Jacques o rugă să plece fiindcă avea un drum de făcut. N-au suflat o vorbă despre articolul d-lui Pousselet.

Căpitanul Lacassagne şi Jacques au apărut împreună în faţa impunătoarei intrări de la *Matin*. Era senin şi cald; o frumoasă zi de primăvară pariziană cu miros de ozon şi murdărie de câine.

— Arta bătăii e pe cale de dispariţie, zise Lacassagne. Când te gândeşti la frumoşii pumni, ce răsunau în Paris prin 1912, te cuprind regretele. Vezi tu, dragul meu Jacques, am să-ţi fiu întotdeauna recunoscător că m-ai asociat în această expediţie.

Jacques avea aerul unuia pus pe fapte mari încât, atunci când întrebă de d. Pousselet, portarul se grăbi să ridice oprelişti: nu ştia dacă persoana se află în birou, pe cine să anunţe? Jacques nu se legitimă şi-l avertiză că dacă în două minute nu e înapoi, o să caute singur animalul cu pricina. Căpitanul îşi luă o înfăţişare tot atât de ursuză. Portarul în faţa celor doi gentlemani inflexibili ca dreptatea, mirosi că afacerea-i albastră. Era un francez obişnuit, convins că nu trebuie pentru nimic în lume să te bagi în treburile altora, căci te alegi cu buză umflată. Totuşi, mai puternică decât înţelepciunea naţională a fost plăcerea de a vesti cuiva un necaz. Cu atât mai mult cu cât era vorba de d. Pousselet, un îngâmfat care credea că s-a ajuns, nu dădea bună ziua, îi trata pe cei mici de parcă ar fi avut râie, în schimb cu patronii numai zâmbete şi miere. După ce i-a asigurat pe cei doi că se va întoarce ca vântul, alergă în redacţie unde mesajul explodă ca o bombă. Jean nu se gândise că Jacques va veni la ziar să facă scandal; luat pe nepregătite se înroşi tot şi strigă:

— La dracu!

— Are să-ţi ardă câteva, remarcă sarcastic un coleg.

— Riscurile meseriei, zise cu înţelepciune un altul.

Se produse o învălmăşeală. Se sculaseră cu toţii în picioare spunând care glume, care sfaturi. Incidentul era savuros. Jumătate din cei de faţă, contrariaţi de ascensiunea d-lui Pousselet la *Matin*, gustau acum din plin incidentul. Cealaltă jumătate se pregătea să se amuze, stare sufletească puţin propice compasiunii. Domnişoara Elyette Mercier, fiind femeie, deci solidară şi curajoasă, sugeră să facă un front comun în faţa invadatorului.

Mai mult, trebuiau mobilizate plan toane pentru a-l flanca afară. Dar vestitorul le spuse că e prea târziu, că dealtfel inamicul nu era singur, nu părea să fie indulgent şi că putea să apară dintr-o clipă într-alta. Jean, din roşu cum fusese, deveni palid şi simţi cum încep să-i tremure

picioarele.

— Dar nu ţin să-l văd! N-am nimic să-i spun tipului. O şterg. Spuneţi-i ce vă taie capul, că sunt în străinătate, să fac un reportaj, orice…

Nimeni n-a condamnat această reacţie jalnică. Dimpotrivă, a părut firească până şi Elyettei.

— Ai dreptate. Nu-i nevoie să fii de faţă. Ne ocupăm noi de el, fii fără grijă. Ascunde-te un sfert de ceas.

Jean ieşi cu grijă, asigurându-se să nu fie sub focul inamicului şi alergă până la cea mai apropiată uşă. Era toaleta. Năvăli într-una din cămăruţe, trase zăvorul şi se aşeză. Sfertul de oră nu mai trecea. Îi păru rău că nu şi-a luat nimic de citit. Totuşi continuă să tremure. Ar fi tremurat mai dihai să fi ştiut că la câteva secunde după dispariţia lui, Jacques şi Lacassagne îşi făcuseră intrarea în redacţie.

După învălmăşeală se aşternu liniştea. Ziariştii se uitau cu curiozitate la anacronicul personaj care cerea satisfacţie pentru onoarea-i pătată. Cum o să se termine melodrama? Ţinuta lui, care nu era a unui pricăjit, le-a inspirat de la început o oarecare stimă, întărită de expresia hotărâtă a feţei. Adresându-se Elyettei ce se afla în prima linie, îi spuse cu un zâmbet amabil:

— Ce păcat că d. Pousselet nu e aici. Suntem prieteni din copilărie. Ne cunoaştem de la opt ani. Ştiţi, desigur, că datorită tatii, prietenul d-lui Bunau-Varilla, a intrat la ziar. Presupun că d. Pousselet se va întoarce numai după ce voi pleca. Cu atât mai rău. Am să vă las câteva cuvinte pe care veţi avea bunăvoinţa să i le daţi.

Se aşeză la masă scriind cu litere mari: „Bon pentru o pereche de palme. Căutaţi la domiciliul d-lui de Boissy, strada Varenne.” întinse foaia neîmpăturită Elyettei care o citi şi care, pentru prima dată în viaţa ei, răspunse intimidată:

— Mulţumesc, domnule.

— Bună ziua, domnişoară. Am petrecut clipe frumoase.

E interesant să vizitezi un ziar. Omagiile mele d-lui Bunau-Varilla.

Cu chipul sever de parcă ar fi prezidat Curtea Marţială, Lacassagne făcu stânga împrejur. Jacques îl urmă realizând o ieşire nu lipsită de insolenţă. Tăcerea a mai stăruit o vreme în redacţie, apoi cu toţii izbucniră în râs.

— Ce pramatie! zise la întâmplare redactorul de la ultimele ştiri, dar aprecierea lui pripită, lipsită şi de convingere, nu se bucură de adeziunea unanimă. Adversarii lui Jean, bucuroşi să afle că briantul lor confrate s-a comportat cu binefăcătorul lui ca un om de nimic, şi-au exprimat o castă dezaprobare. Ceilalţi, deşi obişnuiţi cu scepticismul şi zeflemeaua, găseau că demersul lui de Boissy-junior avea stil: nu vezi în fiecare zi un spectacol aşa de pitoresc. Căzuse, pe gânduri până şi Elyette Mercier.

Jacques produsese o vie impresie asupra ei: viril, epatant, la înălţime şi nemaipomenit de frumos. Îşi aminti atunci de scena cu buletinul de cărţi noi.

— Băieţi, n-aveţi decât să spuneţi ce vreţi, dar e un tip şi jumătate! Când o să-i apară cartea am să-i scriu o cronică de toată frumuseţea. Chiar dacă nu face doi bani. Merită.

Pe scurt, din acest episod Jean n-a ieşit prea înnobilat. Dar s-au văzut altele şi mai şi în gazetărie.

Pe bulevardul Poissonnière, Lacassagne spuse:

— În Franţa domneşte azi plictisul fiindcă ne mulţumim cu simbolul lucrurilor. Trăim din aluzii. Mi se pare neliniştitor. E o formă de laşitate ce poate deveni periculoasă. Oamenii de la conducere fac o aluzie nu politică, şi de aceea n-au nici o priză asupra lumii. Dacă am declara război, am face tot numai o aluzie şi am fi bătuţi. Să luăm cazul tău: iată o palmă dată şi primită, lucru indiscutabil, numai că destinatarul nu era prezent.

— Sunt dezolat că te-am deranjat pentru nimic. N-aveam intenţia să mă mulţumesc cu o aluzie.

— Ştiu foarte bine. Eşti un om al altor vremi, dragul meu Jacques. Dar epoca e mai puternică: ai fost redus la aluzie. Cel puţin bileţelul te-a răcorit niţel?

— Da de unde! aş fi preferat, bineînţeles, cotonogeala. Dar nu fi aşa de pesimist. La urma urmelor un cec nu înseamnă un sac de bani? Aş mai vrea să-ţi cer un serviciu, căpitane, adăugă Jacques. Vrei să-mi fii martor peste cincisprezece zile? Mă însor. Îţi garantez că logodnica va fi prezentă. D-na de Guivre ne va face poate, onoarea să te însoţească? O să fie aproape o aluzie de căsătorie: nu vom fi mai mulţi de zece.

Căsătoria lui Jacques de Boissy cu Anne-Marie Delanglade nu prezintă nici un interes românesc. A fost modestă şi de bun gust. Anne-Marie a luat-o ca martoră pe bună

Geneviève, atenţie care a legat-o pe servitoare de familie pentru toată viaţa. În dimineaţa ceremoniei, Jacques a avut surpriza să primească un pachet al cărui expeditor era d-na Pousselet din strada Guersant. Pachetul, frumos împodobit cu hârtie de mătase şi vată hidrofilă, conţinea un fel de casetă complicată, fastuoasă, inutilă şi de o extremă, urâţenie: erau băuturile răposatului Pousselet, eroul de la Ypres, din care nu lipsea nici un strop. În cutia poştală a dat şi peste o afectuoasă scrisoare semnată de Nadine, pe care Jean nu figura. D. Delanglade-tatăl era în haină, d-na Delanglade-mama avea o pălărie cu boruri mari. Cele două domnişoare se îmbrăcaseră în rochii roz cu volane. În familie domnea veselia, căci e plăcut să-ţi măriţi o fată fără zestre. Cei patru se arătau vrăjiţi de ginerele şi cumnatul lor care fusese cândva una din cele mai frumoase partide din Paris şi rămânea aureolat, în ciuda recentelor încercări. Perspectiva de a primi un tânăr în universul lor pe trei sferturi feminin le readucea la viaţă ca o transfuzie. Singura lor rezervă ţinea de seriozitatea lui Jacques. Ziua le-a adus o revelaţie la care nu se

aşteptaseră: Anne-Marie devenise frumoasă. Dar au primit miracolul cu aceeaşi nepăsare cu care primeau loviturile sorţii. Persoana cea mai sensibilă la frumuseţea interioară ce lumină chipul Annei-Marie a fost doamna de Guivres, care-i zâmbea cu simpatie. Cele două femei au stat în câteva rânduri de vorbă, se despărţeau şi se regăseau, se priveau de la distanţă cu interes şi curiozitate, atrase una de cealaltă ca două fiinţe ee bănuiesc că au ceva comun. Într-o seară, dintr-o confidenţă scăpată la întâmplare de d-na de Guivre şi relatată apoi de Anne-Marie, Jacques află că e „cel mai bun prieten” al căpitanului; a remarcat atunci că şi Lacassagne e prietenul lui „cel mai bun” şi descoperirea îl emoţionă. Suferea mai puţin din cauza morţii tatălui, având totuşi sentimentul că nu-i e infidel.

La sfârşitul lunii septembrie 1938, a avut loc la Paris o agitaţie despre care câţiva cititori îşi mai amintesc poate, deşi asemenea evenimente, reputate ca istorice, se destramă ea ceaţa: Hitler, cancelarul Germaniei, care anexase Austria, pretindea acum o parte din Cehoslovacia.

Franţa şi Marea Britanie, consternate în faţa acestui copil rău, îl certau ca două bunici care promit o bătaie bună dar sunt prea bătrâne sau prea sentimentale ca să i-o dea, şi se amăgesc că simpla ameninţare va fi eficace.

Bunica Franţa, cu ochii în lacrimi, a mobilizat un milion de rezervişti, măsură terifiantă nu pentru nemţi ci pentru francezi. Titularii „Fasciculei 2” au fost invitaţi „să se prezinte de urgenţă fără să mai aştepte un ordin de mobilizare individuală”. Întristat de acest Fascicol 2, Jacques se duse în gara de Est. Acolo s-a trezit într-o mulţime abătută care dă peste cap vin negru. Era un asemenea haos încât nu a reuşit să descopere, oricât şi-a dat el osteneala, nici un tren care să-l conducă la destinaţia indicată pe livretul militar; cu riscul de a fi decretat nesupus sau dezertor, se întoarse acasă. Dată

fiind împrejurarea, cumpără câteva ziare, însă lectura lor nu-l linişti. Atât ziarele de dreapta cât şi cele de stânga urlau că vor pace, aşa cum urlă câinii a moarte. Cel puţin aşa s-a gândit atunci, iar gândul i l-a destăinuit Annei-Marie care-l însoţise. Neşansa să fii cetăţeanul unei ţări care se teme de război îl exaspera nu din patriotism ci din egoism de scriitor. Cuvântul adânc al lui Rivarol, adevărată deviză a scriitorilor: „Patria mea este limba în care scriu” îi domină gândurile şi le umbri. Patria lui Jacques era limba franceză; ea îi era mai dragă decât Alsacia şi Lorena; pentru a o apăra s-ar fi bătut cu energia soldaţilor de odinioară. Dar vai! dintre toţi parizienii adunaţi pe străzi, era singurul care gândea aşa. Şi a fost scandalizat. Ce ironie să scrii pentru nişte oameni atât de indiferenţi faţă de destinul literaturii franceze! Şi la ce bun să compui cărţi într-o limbă care, vizibil, se va reduce la dimensiunile unui dialect? Din fericire, a doua zi a primit cu poşta un exemplar al romanului său, abia ieşit de sub tipar, însoţit de o scrisoare destul de rezonabilă din partea editorului care nu credea în război şi-i sugeră autorului să accepte livrarea cărţii peste opt zile când „lucrurile se vor linişti”.

Contemplarea coperţii ce-i învesmânta ideile îl remontă considerabil.

La 30 septembrie, d. Daladier, preşedintele Consiliului, numit „Taurul din Vaucluse” din cauza, mersului său greoi, se întoarse cu avionul de la München unde, împreună cu Chamberlain. Primul ministru britanic, iscălise actul condamnării la moarte a Cehoslovaciei. Fotografiile şi jurnalele de actualităţi îl reabilitară întrucâtva: se vedea după cât era de copleşit, de descompus, de slăbit, că-şi dădea seama de laşitatea şi prostia la care a fost constrâns.

Parcă avea pete roşii pe faţă. Oricum era mai bine decât Chamberlain care se vedea că e încântat şi n-avea pete roşii. Acest politician radical mai avea puţină onoare

odată ce se temea că întors în Franţa va fi huiduit. Ne amintim însă că n-a fost, ci dimpotrivă aclamat demenţial, cinstit mai mult decât Clemenceau cu ocazia Armistiţiului din 1918. După un moment de dispreţ şi de surpriză, a plâns de emoţie. În ziua acestui triumf, de Boissy care nu reuşise să se înroleze în ciuda demersurilor lui şi se aştepta să fie înşfăcat de doi jandarmi, puse mâna pe Lacassagne ce de o săptămână intrase în pământ. Acesta îl linişti în legătură cu urmările dezertării lui, îl informă că nu era singurul caz, îl asigură că va aranja situaţia şi îl sfătui să se considere în mod provizoriu demobilizat. Cei doi prieteni şi-au dat întâlnire la Madeleine pe la ora şase.

Piaţa mişuna de lume. Aşteptau să treacă maşina cu Daladier, debarcat cu două ore înainte la Bourget. Oamenii se adunaseră de multă vreme, dar manifestaţiile de entuziasm întârziaseră cortegiul. La nici o paradă de 14 Iulie sau de 11 Noiembrie n-a fost atâta puhoi ca în faţa celor câtorva maşini negre. Parizienii se izbeau de bariere strigând „Ura! Trăiască Daladier! Trăiască pacea!” treceau pe şosea, îl atingeau pe preşedinte cu devoţiune, cântau *Marseieza*. Faţadele caselor erau împodobite cu steaguri; se spunea că la Villette, vehiculul salvatorului înaintase pe un covor de petale de trandafiri presărate de măcelari; spectacol răscolitor ce trebuia să fie admirat: nu vezi adeseori vlăjgani în halate pătate de sânge jucând rolul fiicei lui Iefteu. Jacques şi Lacassagne au dat ocol bisericii, apucând-o pe strada Tronchet până au ajuns în bulevardul Haussmann, unde nu era ţipenie de om.

— L-ai mai văzut pe locotenent-colonelul de la Şcoala de Război? îl întrebă Jacques.

— Da.

— Mai crede că peste un an sau doi va izbucni războiul?

— Da.

— Şi crede c-o să-l câştigăm?

— Da. Cu timpul. Crede, chiar, că îl va câştiga el.

— Nu prea văd bine cum.

— Nici eu, mărturisi Lacassagne, dar e un om care nu vorbeşte în vânt. Ţi s-a părut interesant Parisul astăzi?

Am impresia că ar putea să-ţi sugereze câteva pagini deosebite, à la Barrès, într-un viitor roman.

— Există în Barrès o faţetă de violoncelist, cu ochii de jeratic, cu o şuviţă pe frunte care mă înnebuneşte. Cred că-l prefer pe Mérimée şi genul sec. Sau pe Dostoievski.

Trecură prin faţa unui chioşc cu ziare. *Le Matin* avea tipărit cu litere de-o şchioapă pe toată lăţimea primei pagini: *Victorie*, *Victorie*! Jean Pousselet găsise acest, titlu ingenios, deşi prematur.